VERHANDELINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

DEEL LIV.

BATAVIA,
ALBRECHT & Co.

'S HAGE,
M. NIJHOFF.

1904.

INHOUD

NÂGARAKRĔTÂGAMA.

LOFDICHT VAN PRAPANJTJA OP KONING RASADJANAGARA, HAJAM WURUK, VAN MADJAPAHIT,

UITGEGEVEN DOOR

Dr. J. BRANDES,

NAAR HET EENIGE DAARVAN BEKENDE HANDSCHRIFT, AANGETROFFEN IN DE PURI TE TJAKRANAGARA OP LOMBOK.

VERHANDELINGEN

VAN HET

BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN.

DEEL LIV.

1e STUK.

BATAVIA — LANDSDRUKKERIJ. | 's HAGE — M. NIJHOFF.

1902.

1.

2.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

3.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

4.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ꦥꦿꦶꦪꦪꦶꦲꦶꦁꦱꦩꦸꦭꦸꦁꦒꦸꦃꦮꦺꦴꦁꦏꦸꦤꦸꦭꦸꦁꦤꦺꦴꦫꦸꦏꦺ꧈
ꦏꦸꦤꦶꦥꦶꦢꦪꦺꦴꦢꦩꦼꦫꦶꦤꦤꦺꦤꦩꦺꦫꦏꦶꦤꦼꦮꦼ꧈
ꦱꦩꦱꦩꦏꦭꦤꦤꦏꦺꦏꦸꦤꦶꦱꦼꦁꦩꦼꦮꦾꦏꦤꦏꦩꦮꦤ꧉꧈
ꦱꦶꦤꦥꦶꦲꦶꦏꦏꦶꦩꦮꦏꦶꦪꦮꦤꦼꦒꦺ . . . . ꦱꦸꦢꦶꦢꦤ꧅꧉꧅

5.

ꦥꦸꦤꦏꦼꦮꦶꦲꦢꦶꦤꦶꦥꦶꦭꦸꦢꦶꦏꦼꦮꦶꦂ꧈
ꦱꦸꦁꦒꦸꦃꦭꦩꦸꦁꦏꦸꦤꦠꦶꦏꦲꦪꦸꦏꦺ꧈
ꦥꦸꦢꦶꦩꦶꦏꦤꦢꦶꦤꦶꦲꦲꦺꦴꦥꦸꦏꦮ꧈
ꦱꦶꦫꦶꦏꦼꦢꦱꦏꦸꦲꦶꦤꦼꦢꦏꦿꦤꦏꦾꦸꦏꦶꦒꦸ꧅
ꦏꦏꦶꦫꦶꦥꦁꦏꦸꦲꦶꦤꦼꦢꦸꦏꦶꦥꦸꦪꦸ꧈
ꦤꦒꦶꦪꦸꦁꦒꦸꦤꦼꦢꦤꦺꦤꦺꦤꦺꦏꦤꦕꦸꦩꦶ꧈
ꦥꦸꦢꦶꦩꦶꦏꦸꦤꦶꦤꦶꦢꦶꦲꦏꦥꦸꦏꦮ꧈
ꦪꦏꦺꦱꦏꦮꦲꦏꦸꦢꦏꦥꦿꦶꦏꦏꦤꦏꦿꦺ꧅꧉꧅

6.

ꦤꦏꦏꦶꦫꦶꦏꦤꦏꦲꦏꦥꦸꦲꦲꦸꦥꦸꦱꦶꦭꦶꦁꦒꦶꦤꦩꦏꦥꦸꦫꦸ꧈
ꦱꦶꦏꦺꦤꦶꦩꦲꦲꦏꦺꦥꦿꦶꦪꦏꦸꦤꦶꦱꦶꦢꦫꦺꦭꦸꦁꦱꦮꦺ꧈
ꦱꦶꦫꦶꦢꦼꦢꦱꦥꦁꦏꦥꦸꦏꦶꦫꦶꦤꦶꦤꦸꦤꦮꦶꦥꦶꦫꦸꦏꦪ꧈
ꦲꦤꦏꦤꦏꦸꦱꦸꦤꦥꦶꦒꦭꦮꦤꦺꦩꦶꦱꦶꦏꦺꦤꦮꦏꦒꦶꦢꦢꦺ꧅
ꦱꦶꦏꦺꦤꦶꦥꦒꦸꦲꦏꦺꦥꦿꦶꦪꦏꦸꦤꦶꦱꦶꦢꦏꦶꦥꦸꦩꦶꦤꦸꦥꦼ꧈
ꦏꦾꦩꦶꦫꦶꦏꦸꦤꦶꦱꦶꦒꦸꦥꦁꦏꦱꦸꦤꦮꦏꦸꦩꦼꦱꦸꦏꦶꦭꦮꦤꦺꦤꦺ꧈
ꦪꦼꦏꦾꦮꦥꦾꦸꦱꦏꦩꦭꦮꦤꦱꦲꦤꦏꦥꦶꦱꦤꦥꦒꦶꦢꦸꦏꦶꦤ꧈
ꦤꦒꦶꦢꦶꦮꦲꦢꦶꦭꦮꦱꦶꦲꦥꦸꦤꦏꦏꦤꦒꦸꦩꦸꦏꦶꦏꦤꦏ꧅
ꦤꦺꦏꦏꦺꦥꦸꦏꦾꦤꦏꦏꦤꦏꦿꦺꦱꦶꦒꦸꦩꦸꦏꦶꦥꦶꦤꦸꦢꦾꦸꦱꦶꦤꦶ꧈

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

7.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

꧘.

ꦥꦤꦚ꧀ꦗꦿꦶꦤꦶꦁꦏꦁꦥꦤꦶꦫꦶꦠꦤ꧀ꦝꦸꦩꦤ꧀ꦢꦸꦏꦠꦸꦏꦸꦥꦸꦤ꧀ꦲꦺꦴꦒꦺꦴꦭꦺꦴꦤ꧀ꦝꦺꦤ꧀ꦭꦩ꧀ꦥꦲꦶ꧈
ꦏꦁꦭꦁꦏꦸꦁꦲꦶꦧꦸꦏꦥ ꦱꦿꦶꦧꦸꦤ꧀ꦢꦸꦥꦸꦤ꧀ꦱꦺꦤ꧀ꦢꦠꦸꦩꦺꦴꦠꦼꦏꦺꦴꦫꦺꦴꦪ꧀ꦪꦠ꧀ꦗꦶꦁꦲꦤ꧀ꦢꦸꦧꦺ꧈
ꦠꦸꦮꦸꦲꦶꦠꦸꦱꦸꦏꦤꦶꦩꦼꦤ꧀ꦝꦸꦭꦤ꧀ꦢꦺꦴꦩꦤ꧀ꦢꦶꦠꦸꦱ꧀ꦱꦶꦢꦢꦺꦤ꧀ꦢꦺꦥꦶꦤꦶꦤꦺꦴꦁꦱꦁꦏꦸꦏꦱꦏ꧈
ꦠꦸꦮꦸꦤꦸꦮꦸꦤ꧀ꦢꦸꦤ꧀ꦢꦺꦴꦏꦩꦶꦱꦸꦮꦸꦩꦤ꧀ꦝꦸꦩꦠꦼꦏ꧀ꦏꦁꦱꦺꦴꦠꦶꦫꦶꦤꦏꦁꦗꦶꦧꦸꦏꦱꦤ꧀ꦤ ꧋
ꦤꦭꦸꦮꦶꦫꦤꦸꦮꦸꦥꦸꦏꦤꦸꦮꦸꦤꦶꦩꦸꦤꦶꦤꦥꦤꦸꦤ꧀ꦢꦺꦤꦶꦏꦁꦥꦸꦩꦶꦏꦶꦥꦸꦤꦸꦥꦏꦶꦪꦶꦩꦸ꧈
ꦤꦥꦩꦺꦴꦭꦶꦱꦶꦠꦺꦤꦸꦮꦸꦥꦸꦤ꧀ꦢꦸꦏꦸꦥꦸꦁꦏꦶꦥꦤ꧀ꦠꦶꦫꦶꦤꦶꦏꦼꦫꦶꦤ꧀ꦢꦺꦴꦤꦶꦤꦥꦪꦸꦥꦸꦠꦶ꧉
ꦏꦶꦫꦤ꧀ꦤꦭꦸꦮꦸꦤ꧀ꦢꦶꦲꦸꦭꦶꦥꦸꦤ꧀ꦢꦺꦏꦺꦴꦠꦶꦏꦁꦪꦤꦸꦏꦸꦱꦶꦠꦸꦥ ꦠꦸꦮꦸꦠꦸꦏ꧀ꦏꦸꦩꦤ꧀ꦢꦸꦲꦸꦩꦶ꧈
ꦲꦺꦴꦠꦸꦏꦶꦫꦺꦴꦱꦩꦸꦥꦸꦤꦶꦪꦺꦤꦠꦭꦱꦢꦸꦩꦺꦤꦶꦲꦸꦭꦶꦏꦁꦱꦩꦸꦱꦤ꧀ꦲꦸꦮꦸꦩꦸꦠꦸꦩꦸꦥꦶ ꧋
ꦲꦺꦴꦭꦸꦮꦶꦥꦸꦤꦶꦏꦁꦥꦸꦠꦸꦏꦸꦏꦸꦩꦸꦤ꧀ꦢꦶꦭꦶꦥꦩꦠꦼꦏꦺꦴꦥꦶꦩꦸꦮꦸꦏꦶꦥꦸꦤ꧉
ꦤꦭꦸꦮꦶꦫꦤꦥꦸꦤ꧀ꦢꦸꦏꦶꦤ꧀ꦢꦸꦭꦤꦶꦥꦏꦸꦠꦸꦤ꧀ꦢꦸꦏꦶꦪꦸꦩꦥꦏꦪ ꦱꦿꦶꦭꦶꦠꦸꦩꦸꦥꦸꦥꦸꦭꦶ꧈
ꦤꦥꦩꦺꦴꦭꦶꦠꦸꦮꦸꦤꦏꦤꦸꦏꦤꦸꦩꦶꦤ꧀ꦢꦸꦪꦶꦥꦶꦲꦸꦪꦸꦱꦥꦶꦱꦤꦲꦸꦥꦏꦏꦤ꧀ꦢꦸꦤꦺꦴꦏꦶ꧈
ꦥꦸꦪꦸꦱꦶꦠꦸꦩꦸꦏꦶꦏꦭꦤ꧀ꦢꦶꦠꦸꦩꦸꦱꦶꦥꦸꦱꦶꦪꦸꦏꦥꦸꦭꦸꦩꦸꦪꦸꦏꦶꦱꦏꦸꦥꦤ꧀ ꧋
ꦏꦶꦫꦤ꧀ꦤꦥꦩꦤꦶꦏꦁꦥꦸꦤꦲꦸꦪꦤ꧀ꦢꦢꦶꦠꦸꦩꦶꦩꦶꦠꦸꦏꦸꦏꦺꦴꦤꦥꦤ꧀ꦢꦸꦲꦸꦩꦸ꧈
ꦠꦸꦏꦸꦮꦶꦥꦸꦤꦶꦲꦸꦭꦸꦤꦲꦸꦩꦸꦪꦸꦱꦸꦱꦸꦏꦶꦠꦏꦩꦶꦤ꧀ꦢꦸꦤꦶꦏꦠꦸꦥꦺꦴꦩꦸꦏꦶ꧈
ꦠꦸꦏꦶꦱꦶꦤꦱꦠꦩꦸꦤꦭꦸꦮꦸꦱꦸꦱꦸꦏꦶꦠꦩꦶꦏꦁꦥꦸꦠꦸꦏꦶꦥꦸꦱꦏꦺꦴꦤꦸꦲꦤꦶꦏꦶꦩꦶꦏꦶ꧈
ꦏꦥꦸꦮꦸꦠꦸꦏꦱꦤ꧀ꦢꦸꦥꦸꦱꦤꦥꦶꦤ꧀ꦢꦏꦶꦤꦸꦥꦩꦶꦱꦩꦸꦩꦪꦸꦤꦸꦏꦲꦪꦥꦸꦥꦸꦭꦶ ꧋
ꦠꦸꦮꦸꦤꦏꦶꦠꦸꦮꦸꦏꦶꦲꦸꦭꦶꦥꦸꦠꦸꦏꦸꦩꦶꦥꦸꦭꦸꦥꦠꦶꦏꦤ꧀ꦢꦥꦸꦤ꧀ꦢꦸꦥꦤꦩꦸꦲꦺꦴ꧈
ꦤꦥꦸꦠꦸꦤꦢꦢꦏꦸꦥꦶꦩꦸꦥꦤ꧀ꦠꦸꦭꦸꦏꦶꦥꦸꦲꦶꦏꦩꦸꦠꦸꦥꦸꦩꦸꦱꦶ꧈
ꦱꦶꦤꦏꦁꦭꦸꦏꦶꦪꦸꦩꦸꦥꦸꦏꦶꦲꦸꦭꦶꦥꦸꦠꦶꦏꦠꦭꦪꦤꦏꦤꦪꦲꦸꦠꦶꦩꦶ꧈
ꦲꦺꦴꦱꦸꦭꦸꦮꦶꦥꦸꦤꦩꦶꦏꦏꦪꦱꦸꦥꦥꦱꦩꦤꦠꦸꦤꦭꦸꦮꦸꦥꦸꦏꦲꦶꦏꦶ ꧋
ꦲꦶꦤꦠꦸꦮꦸꦤꦏꦶꦪꦸꦥꦸꦤꦥꦤꦏꦶꦲꦸꦭꦶꦲꦸꦲꦸꦠꦸꦱꦶꦥꦶꦢꦶꦥꦶꦤꦶꦲꦸꦠꦸꦪꦶ꧈
ꦩꦶꦠꦸꦤꦏꦶꦩꦶꦏꦸꦪꦸꦩꦸꦪꦸꦪꦸꦩꦭꦥꦠꦶꦏꦏꦱꦥꦸꦩꦶꦏꦶꦠꦸ꧉
ꦏꦥꦸꦤꦥꦸꦱꦸꦠꦸꦥꦸꦩꦸꦏꦶꦏꦤꦭꦏꦶꦱꦏꦠꦭꦠꦏꦸꦱꦸꦩꦸꦏꦸꦱꦱꦲꦏꦶ꧈
ꦱꦶꦤꦏꦶꦠꦭꦥꦸꦠꦸꦭꦸꦮꦶꦫꦶꦭꦶꦤꦶꦪꦶꦩꦸꦏꦸꦪꦸꦤꦏꦱꦶꦥꦏꦪꦩꦸꦩꦸꦤꦶ ꧋ ꧆ ꧋

9.

ꦤꦺꦴꦲꦏ꧀ꦭꦶꦏꦺꦴꦧꦏ꧀ꦠꦶꦭꦸꦥꦏꦭꦱꦼꦥꦏꦶꦫꦺꦴꦫꦺꦴꦩꦏꦸꦥꦸꦧꦺꦴꦠ꧈
ꦩꦏꦸꦭ꧀ꦭꦶꦏꦺꦴꦏꦶꦥꦶꦢꦸꦭꦸꦤ꧀ꦢꦶꦏꦶꦱ꧀ꦱꦸꦥꦭ꧀ꦭꦏꦺꦴꦢꦺꦴꦏꦶ꧈
ꦲꦺꦴꦥꦚ꧀ꦠꦺꦴꦥꦸꦥꦿꦏꦸꦧꦶꦏꦿꦩꦸꦏꦱꦶꦏꦼꦧꦺꦢꦺꦪꦺꦴꦥꦸꦢꦪꦺꦴꦏ꧈
ꦗꦺꦴꦱꦮꦠꦮꦸꦧꦸꦧꦸꦢꦭꦢꦶꦧꦸꦒꦸꦲꦏꦶꦩꦺꦴꦧꦢꦺꦴꦢꦶꦧꦸꦏꦶꦠꦺꦴ꧉
ꦤꦺꦴꦲꦏ꧀ꦠꦺꦴꦢꦶꦏꦸꦧꦸꦠꦶꦥꦩꦥꦏꦭꦏꦭꦏ꧀ꦠꦶꦥꦿꦺꦴꦧꦺꦴꦧꦏꦿꦶ꧈
ꦩꦱꦸꦧꦸꦠꦸꦱꦶꦥꦲꦺꦴꦲꦢꦶꦧꦸꦥꦲꦶꦏꦥꦧꦸꦠꦸꦲꦏꦶꦲꦶꦪꦥꦺꦴꦥꦺꦴꦥꦶ꧈
ꦧꦸꦏꦸꦧꦸꦠꦶꦥꦶꦢꦶꦭꦶꦥꦶꦏꦭꦶꦲꦢꦶꦏꦏꦪꦚ꧀ꦠꦺꦴꦮꦸꦥꦶꦤꦺꦴꦧꦸꦧꦸꦭꦶꦱꦺꦴꦏꦶ꧈
ꦫꦺꦴꦏꦶꦲꦺꦴꦫꦏꦏꦸꦥꦶꦠꦸꦏꦸꦏꦶꦲꦸꦭꦶꦏꦥꦏꦏꦱꦶꦪꦧꦸꦲꦸꦢꦚ꧀ꦠꦺꦴ꧉
ꦚ꧀ꦠꦺꦴꦏꦺꦴꦥꦪꦏꦸꦲꦶꦥꦠꦸꦧꦶꦱꦺꦴꦧꦺꦴꦧꦸꦠꦸꦏꦪꦺꦴꦥꦺꦴꦏꦸ꧈
ꦱꦱꦺꦴꦏ꧀ꦭꦱꦸꦧꦸꦏꦺꦴꦧꦥꦶꦏꦶꦠꦸꦲꦲꦶꦥꦶꦏꦸꦠꦸꦏꦏꦏ꧀ꦠꦶꦭꦶ꧈
ꦗꦏꦸꦏ꧀ꦠꦸꦏꦶꦲꦸꦭꦶꦥꦺꦴꦏ꧀ꦠꦏꦶꦏꦭꦥꦥꦏꦶꦧꦱꦥꦧꦸꦏꦸꦲꦺꦴꦏꦸ꧈
ꦱꦱꦺꦴꦏ꧀ꦭꦏꦸꦠꦸꦱꦏꦶꦏꦸꦥꦶꦲꦶꦥꦠꦸꦲꦏ꧀ꦭꦶꦠꦸꦏꦺꦴꦭꦏꦫꦺꦴꦥ꧉
ꦚ꧀ꦠꦺꦴꦏꦺꦴꦢꦺꦴꦏꦶꦥꦶꦢꦶꦭꦶꦏꦭꦶꦲꦧꦸꦢꦏꦩꦏꦸꦏꦲꦺꦴꦏꦺꦴꦩꦶꦏꦺꦴꦏ꧈
ꦱꦺꦴꦏꦶꦥꦚ꧀ꦩꦸꦥꦶꦩꦤꦺꦴꦏꦶꦥꦥꦧꦸꦧꦸꦭꦏꦶꦱꦧꦏꦠꦶꦭꦏꦶꦢꦺꦴ꧈
ꦥꦩꦏ꧀ꦠꦏꦸꦲꦺꦴꦏꦺꦴꦥꦧꦥꦢꦏꦶꦏꦺꦴꦠꦸꦒꦸꦲꦸꦱꦺꦴꦥꦱꦏ꧈
ꦚ꧀ꦠꦏꦶꦏꦶꦤꦺꦴꦩꦏꦸꦥꦫꦺꦴꦥꦏꦶꦢꦸꦧꦸꦏꦸꦧꦸꦠꦶꦥꦶꦩꦤꦺꦴꦧꦸꦧꦪ꧉꧆꧉

10.

ꦥꦱꦸꦏꦶꦥꦱꦸꦏꦶꦱꦧꦏ꧀ꦠꦶꦭꦶꦲꦶꦏꦶꦥꦶꦩꦺꦴꦤꦺꦴꦱꦩꦺꦴ꧈
ꦧꦠꦿꦶꦧꦸꦱ꧀ꦱꦥꦏꦺꦴꦮꦸꦫꦺꦴꦏꦏꦥꦱꦢꦸꦲꦏꦶꦱꦏꦥꦧꦸꦏꦶ꧈
ꦧꦸꦱꦥꦚ꧀ꦲꦶꦥꦶꦭꦸꦩꦶꦏ꧀ꦠꦧꦥꦺꦴꦏꦸꦏꦸꦏꦸꦲꦏꦶ꧈
ꦩꦏꦸꦏꦏꦸꦩꦸꦧꦸꦢꦸꦩꦧꦏꦶꦱꦧꦧꦸꦏꦶꦠꦶꦧꦸꦏꦸ꧉
ꦏꦸꦏꦶꦥꦫꦧꦸꦏꦶꦏꦧꦠꦿꦶꦏꦺꦴꦧꦺꦴꦩꦶꦲꦶꦱꦤꦺꦴꦏ꧈
ꦲꦺꦴꦏꦶꦤꦺꦴꦩꦥꦏꦺꦴꦥꦩꦶꦥꦺꦴꦏꦸꦱꦏꦭꦏꦧꦸꦧꦸꦭꦶ꧈

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

11.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

12.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

13.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ꦺꦭꦏꦺꦴꦺꦠꦏꦼꦤ꧀ꦩꦠꦼꦏ꧀ꦱꦤꦒꦶꦏꦧꦲꦚ꧀ꦕꦤꦶꦏꦩꦶꦤꦮꦏꦺꦴ꧈
ꦱꦢꦲꦶꦩꦺꦴꦧꦾꦏꦩꦭꦶꦥ꦳ꦾꦧꦾꦤ꧀ꦏꦾꦒꦥꦒꦶꦠꦼꦏ꧀ꦱꦸꦥꦿꦺꦥꦶꦭꦸꦂꦥ꧅꧆꧅

14.

ꦏꦮꦶꦤꦠꦏꦶꦭꦚ꧀ꦗꦺꦭꦏꦶꦱꦩ꧀ꦥꦸꦩꦶꦧꦸꦧꦿꦏ꧀ꦱꦸꦂ꧈
ꦒꦺꦱꦥꦼꦤ꧀ꦮꦺꦴꦺꦒꦏꦼꦒꦏꦭꦏ꧀ꦱꦭꦸꦮꦼꦒꦺꦱꦺꦭꦺꦩꦺꦴꦥꦱꦶꦒ꧈
ꦠꦒꦶꦩꦶꦱꦥꦏꦧꦾꦥꦸꦒꦶꦩꦠꦭꦾꦒꦶꦩꦾꦼꦏꦾꦺꦩ꧈
ꦭꦥꦏꦶꦢꦭꦺꦤꦢꦏꦧꦾꦧꦾꦏꦩꦒꦶꦩꦼꦕ꧀ꦕꦸꦒꦶ꧅
ꦥꦏꦼꦴꦱꦏꦲꦥꦏꦲꦺꦴꦧꦾꦏꦩꦺꦴꦲꦾꦼꦺꦢꦲꦶꦏꦶ꧈
ꦒꦥꦿꦠꦏꦺꦭꦏꦶꦂꦱꦧꦾꦒꦏꦭꦏ꧀ꦏꦶꦩꦶꦥꦿꦺꦏ꧈
ꦏꦺꦠꦥꦺꦴꦏꦧꦾꦥꦮꦼꦥꦏꦶꦩꦾꦢꦱꦶꦏꦺꦴꦒꦶꦱꦺꦴꦲꦾꦲꦾꦼ꧈
ꦏꦾꦺꦏꦺꦴꦮꦸꦺꦒꦒꦶꦏꦠꦥꦶꦏꦶꦒꦏꦺꦴꦱꦏꦸꦩꦧꦸꦭꦶ꧅
ꦱꦺꦥꦩꦏꦶꦏꦏꦼꦩꦏꦼꦒꦥꦧꦾꦥꦾꦮꦥꦾꦼꦏꦺꦴ꧈
ꦒꦶꦠꦭꦶꦢꦏꦧꦾꦏꦾꦼꦩꦼꦠꦮꦲꦾꦭꦸꦧꦾꦥꦶꦭꦾꦠꦠꦾ꧈
ꦠꦒꦁꦏꦧꦾꦏꦱꦏꦾꦏꦺꦴꦒꦶꦩꦭꦶꦥꦼꦒꦶꦺꦮꦺꦢꦲꦱꦥꦶ꧈
ꦒꦶꦱꦼꦲꦾꦠꦥꦶꦏꦶꦢꦺꦠꦒꦏꦶꦲꦾꦩꦏ꧀ꦮꦭꦾꦧꦸꦭꦶ꧅
ꦧꦾꦥꦾꦩꦥꦶꦠꦒꦏꦾꦏꦸꦩꦢꦠꦒꦏꦶꦺꦭꦺꦴꦺꦧꦂꦏꦶꦒꦾ꧈
ꦭꦥꦏ꧀ꦏꦥꦶꦱꦏꦱꦏꦲꦶꦏꦶꦏꦭꦾꦏꦺꦴꦏꦲꦾꦏ꧀ꦏꦾꦠꦾ꧈
ꦧꦾꦥꦾꦩꦏꦲꦶꦠꦏ꧀ꦮꦏꦾꦧꦾꦏꦠꦏ꧀ꦮꦺꦏꦏꦺꦴꦭꦸꦧꦾꦏꦺꦴ꧈
ꦺꦒꦏ꧀ꦠꦮꦢꦏꦲꦾꦮꦲꦶꦏꦶꦏꦏꦼꦱꦏꦸꦩꦧꦸꦭꦶ꧅
ꦥꦏꦼꦴꦱꦏꦱꦏꦸꦩꦏꦸꦩꦢꦏꦱꦠꦾꦲꦾꦏꦺꦴꦠꦥꦶ꧈
ꦏꦾꦏꦶꦥꦿꦭꦶꦮꦒꦧꦾꦥꦶꦱꦭꦮꦱꦸꦧꦿꦺꦱꦺꦭꦺꦩꦺꦴꦧꦾꦒꦺꦴ꧈
ꦧꦾꦥꦾꦩꦶꦏꦥꦶꦥꦚ꧀ꦗꦏꦧ꧀ꦕꦩꦥꦮꦢꦺꦭꦺꦴꦺꦏꦺꦴꦧꦏꦶꦏꦺꦴ꧈
ꦒꦺꦱꦒꦏꦶꦩꦶꦧꦸꦢꦺꦴꦏꦲꦶꦏꦶꦠꦺꦠꦏꦸꦩꦮꦲꦾꦲꦾꦒꦺꦴ꧅꧆꧅

15.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

16.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

17.

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

18.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

19.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

20.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

21.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

22.

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

23.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

24.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

25.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

26.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

27.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

28.

[illegible]

ꦩꦤꦢꦿꦶꦤꦶꦠꦮꦶꦤꦶꦢꦲꦸꦤꦲꦺꦴ꧈
ꦤꦶꦠꦫꦸꦱꦸꦠꦏꦼꦭꦶꦒꦏꦤꦸꦲꦸꦒꦶ꧈
ꦱꦪꦥꦏꦮꦶꦩꦶꦫꦥꦩꦒꦸꦢꦥꦸꦏꦥꦸꦲꦸꦭꦶ꧉
ꦥꦲꦏꦸꦿꦲꦩꦸꦥꦲꦢꦱꦶꦤꦱꦶꦤꦒꦶ꧈
ꦠꦧꦶꦫꦢꦩꦫꦏꦸꦱꦧꦶꦲꦪꦢꦱꦸꦱꦶꦒꦶ꧈
ꦱꦲꦧꦱꦿꦸꦧꦶꦒꦸꦩꦸꦲꦩꦲꦸꦫꦸꦤꦶꦲꦱꦸꦱꦸꦒꦶ꧈
ꦢꦒꦲꦶꦢꦸꦭꦩꦏꦸꦩꦏꦮꦶꦩꦒꦶꦤꦮꦶ꧉
ꦱꦒꦩꦶꦢꦸꦭꦸꦪꦶꦫꦠꦠꦮꦠꦩꦶꦒꦶꦱꦤꦶꦩꦒꦶ꧈
ꦒꦤꦏꦮꦩꦱꦶꦤꦮꦲꦲꦤꦶꦠꦭꦏꦫꦠ꧈
ꦢꦶꦫꦸꦱꦭꦶꦤꦶꦲꦥꦤꦏꦧꦶꦱꦶꦒꦸꦠꦮꦒꦶ꧈
ꦥꦲꦩꦸꦩꦸꦩꦶꦩꦤꦢꦕꦒꦠꦸꦢꦶ꧉ ꧇ ꧉

29.

ꦒꦸꦫꦸꦱꦸꦒꦸꦥꦤꦠꦶꦥꦸꦥꦠꦸꦢꦸꦠꦫꦏꦏꦩꦒꦤꦶꦱꦶꦥꦸꦲꦶꦒꦶ꧈
ꦫꦲꦱꦒꦸꦥꦸꦥꦥꦶꦫꦱꦠꦩꦢꦥꦠꦸꦏꦸꦩꦪꦧꦸꦫ꧈
ꦢꦶꦩꦸꦠꦿꦸꦤꦱꦶꦫꦏꦏꦭꦠꦸꦒꦱꦶꦥꦲꦸꦫꦸꦤꦩꦒꦶꦩꦒꦶ꧈
ꦭꦠꦸꦢꦸꦭꦸꦒꦶꦒꦶꦩꦶꦥꦸꦱꦸꦏꦩꦶꦒꦸꦢꦸꦱꦶꦒꦧꦶꦩꦶꦏꦸꦮꦶ꧉
ꦱꦶꦩꦸꦠꦶꦤꦱꦶꦏꦏꦸꦥꦸꦥꦤꦱꦮꦠꦩꦤꦢꦲꦱꦲꦮꦱꦶ꧈
ꦒꦸꦢꦥꦸꦤꦶꦥꦤꦮꦒꦶꦢꦲꦱꦒꦶꦩꦸꦩꦶꦭꦤꦏꦏꦧꦶꦒꦶ꧈
ꦠꦸꦒꦶꦒꦸꦮꦩꦸꦢꦸꦢꦸꦥꦸꦱꦶꦱꦶꦧꦶꦒꦶꦭꦤꦧꦶꦒꦲꦭꦸ꧈
ꦢꦮꦩꦶꦥꦸꦮꦲꦠꦶꦠꦸꦭꦸꦒꦶꦠꦸꦧꦶꦱꦫꦥꦸꦏꦸꦭꦒꦭꦲꦱꦮ꧉
ꦏꦲꦏꦸꦮꦤꦔꦒꦶꦥꦥꦶꦱꦲꦸꦢꦫꦤꦶꦏꦸꦧꦶꦭꦸꦤꦸꦢꦸꦲꦸꦒꦶ꧈
ꦩꦸꦠꦸꦭꦸꦭꦭꦲꦥꦮꦤꦶꦥꦱꦤꦒꦶꦏꦲꦥꦒꦶꦠꦸꦠꦩꦒꦶ꧈
ꦥꦸꦮꦫꦥꦸꦫꦩꦮꦪꦤꦸꦠꦸꦒꦶꦥꦭꦩꦶꦠꦒꦸꦢꦶꦩꦤꦥꦱꦢꦶꦭꦶ꧈
ꦏꦠꦶꦭꦮꦪꦸꦲꦥꦒꦶꦭꦸꦠꦧꦶꦤꦶꦕꦏꦱꦔꦲꦠꦶꦏꦸꦮ꧉ ꧇ ꧉

30.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

31.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ꦥꦶꦤ꧀ꦝꦶꦭꦮꦱꦶꦫꦤꦶꦏꦥꦤꦠꦸꦒꦼꦤ꧀ꦝꦺꦴꦱꦸꦏ꧈
ꦱꦸꦤꦸꦥꦠꦶꦏꦶꦲꦗꦸꦮꦶꦪꦏꦶꦤꦥꦶꦫꦠꦩꦏꦺꦴꦗꦒꦸꦭꦸꦱꦶ꧄
ꦤꦶꦱꦪꦏꦶꦤꦱꦫꦏꦺꦏꦭꦪꦶꦒꦸꦒꦸꦠꦏ꧀ꦲꦒꦸꦮꦭꦤꦶꦱꦶ꧈
ꦤꦶꦏꦼꦗꦏꦠꦺꦴꦠꦱꦶꦫꦱꦥ꦳ꦭꦢꦶꦭꦶꦤꦶꦏꦺꦴꦢ꧀ꦤꦥꦶ꧈
ꦱꦸꦔꦼꦤ꧀ꦝꦶꦱꦸꦠꦩꦥꦸꦠꦶꦥꦸꦤꦱꦏꦗꦫꦠꦏꦲꦗꦸꦥꦶ꧈
ꦲꦺꦏꦸꦗꦸꦲꦏꦫꦤꦗꦸꦤꦮꦱꦠꦥꦠꦶꦪꦥꦸꦏꦺꦴꦭꦮꦲꦶꦏ꧄
ꦲꦩꦸꦲꦩꦸꦤꦶꦱꦺꦥꦠꦶꦪꦗꦸꦥꦸꦲꦗꦸꦥꦶꦏꦺꦴꦠꦶꦢꦶꦩꦺꦴ꧈
ꦗꦸꦠꦶꦩꦥꦏꦪꦏꦫꦤꦱꦿꦸꦤꦶꦏꦏꦺꦥꦸꦮꦫꦩꦺꦴꦱꦥꦺꦏꦶ꧈
ꦒꦢꦸꦏ꧀ꦩꦲꦥꦏꦶꦤꦶꦲꦭꦸꦂꦱꦶꦠꦤꦸꦤꦶꦤꦶꦥꦮꦩꦸꦠꦺꦴꦠꦏꦶ꧈
ꦲꦺꦏꦸꦢꦸꦏꦶꦥꦠꦶꦢꦸꦏꦏꦸꦤꦠꦶꦫꦭꦱꦏꦿꦸꦮꦭꦤꦶꦱꦶ꧄꧆꧄

32.

ꦲꦶꦱꦸꦮꦏꦶꦪꦶꦝꦶꦥꦼꦤꦏꦏꦶꦥꦺꦴꦲꦶꦏꦭꦮꦱꦸꦤꦥꦠꦶꦏꦢꦶꦭꦶ꧈
ꦗꦮꦫꦏꦺꦲꦤꦲꦤꦏꦶꦲꦸꦮꦶꦱꦸꦔꦼꦤ꧀ꦝꦶꦱꦸꦠꦩꦺꦴꦱꦏꦝꦒꦸꦥꦸꦒꦸꦥꦸ꧈
ꦝꦿꦼꦩꦶꦥꦶꦒꦸꦲꦶꦏꦤꦸꦲꦸꦒꦸꦠꦮꦪꦸꦱꦸꦫꦫꦏ꧀ꦝꦥꦥꦸꦗꦸꦝꦥꦸꦏꦶ꧈
ꦏꦥꦸꦮꦠꦩꦸꦤꦏꦼꦒꦸꦥꦫꦮꦪꦫꦮꦩꦏꦥꦶꦫꦏꦪꦏꦥꦪꦮꦏꦱꦸꦏꦏꦶ꧄
ꦤꦶꦒꦸꦏꦺꦤꦥꦠꦶꦏꦭꦤꦶꦱꦶꦥꦏꦗꦸꦝꦤꦶꦱꦠꦤꦒꦸꦠꦸꦱꦶꦥꦸꦏꦶ꧈
ꦱꦶꦗꦮꦏꦶꦲꦥꦏꦶꦤꦝꦠꦶꦲꦸꦭꦏꦶꦲꦸꦏꦶꦠꦸꦭꦸꦒꦏꦲꦮꦶꦥꦩꦏꦶ꧈
ꦝꦸꦩꦺꦴꦭꦭꦲꦶꦏꦠꦶꦫꦗꦸꦱꦝꦮꦒꦸꦤꦶꦱꦮꦠꦤꦒꦏꦲꦸꦏꦺ꧈
ꦫꦠꦮꦲꦏꦶꦏꦥꦤꦶꦗꦸꦲꦶꦥꦏꦠꦶꦤꦱꦏꦗꦸꦏꦝꦸꦭꦠꦏꦏꦺꦏꦶ꧄
ꦒꦩꦏꦶꦫꦺꦤꦝꦥꦸꦏꦶꦫꦺꦮꦏꦫꦤꦒꦿꦸꦮꦤꦏꦥꦶꦏꦶꦒꦿꦏꦠꦥꦶꦭꦠꦺꦴ꧈
ꦭꦗꦸꦭꦮꦶꦩꦭꦮꦶꦭꦫꦭꦲꦸꦭꦸꦮꦶꦭꦭꦫꦝꦏꦲꦏꦮꦶꦱꦶꦠꦸꦭꦪ꧈
ꦩꦒꦸꦮꦝꦶꦩꦏꦩꦸꦩꦸꦤꦶꦩꦸꦩꦸꦁꦏꦒꦸꦠꦶꦩꦩꦺꦴꦏꦶꦱꦠꦩꦏꦶꦩꦏꦶ꧈
ꦫꦗꦮꦏꦶꦒꦝꦭꦫꦲꦶꦫꦫꦏꦶꦠꦗꦮꦤꦶꦏꦏꦺꦪꦠꦱꦶꦏꦤꦱꦤ꧄
ꦥꦸꦮꦫꦥꦸꦒꦺꦥꦩꦏꦶꦤꦶꦩꦢꦶꦏꦶꦩꦲꦱꦶꦩꦲꦸꦱꦶꦏꦮꦩꦲꦸꦠꦺꦴꦩꦺꦴꦭꦠꦺꦴꦠꦶ꧈

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

33.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

34.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

35.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ꦪꦛꦥꦶꦏꦤꦏ꧀ꦝꦶꦤꦲꦸꦤꦺꦤꦢꦿꦺꦤꦸꦤ꧀ꦤꦺꦤꦶꦩꦤ꧀ꦲꦶꦱꦶꦁꦱꦸꦢꦲꦤ꧀꧈
ꦭꦶꦤꦶꦛꦝꦶꦴꦱꦤ꧀ꦏꦺꦤ꧀ꦏꦺꦴꦲꦱꦶꦤꦸꦱꦸꦥꦸꦮꦶꦱꦤꦶꦏꦺꦤ꧀ꦩꦢꦺꦴꦩꦸꦏ꧀ꦲꦸꦱꦤꦤ꧀ ꧋
ꦥꦸꦤꦶꦫꦶꦲꦴꦥꦶꦛ꧀ꦪꦒꦗꦸꦱꦸꦩꦂꦩꦺꦏ꧀ꦥꦸꦤꦶꦏꦼꦛꦶꦩꦪꦗꦸꦤ꧀ꦱꦩ꧀ꦥꦸꦤꦶꦥꦸꦫꦶ꧈
ꦩꦸꦤ꧀ꦲꦶꦢꦢꦶꦏꦢꦤꦏ꧀ꦩꦤꦲꦶꦫꦭꦸꦲꦸꦤꦩꦤꦶꦗꦸꦤꦶꦲꦶꦗꦼꦁ꧈
ꦲꦩꦤꦶꦏꦏꦼꦥꦸꦮꦱꦶꦢꦫꦶꦤꦗꦸꦤꦶꦏꦿꦥꦶꦢꦶꦫꦶꦭꦲꦤꦶꦩꦶꦫꦶꦥꦸꦲ꧈
ꦲꦶꦛꦪꦤꦶꦏꦸꦥꦸꦲꦏꦸꦤ꧀ꦲꦺꦴꦁꦲꦶꦤꦸꦱꦶꦲꦶꦏꦸꦫꦶꦤꦿꦠꦺꦴꦁ ꧋
ꦏꦲꦔꦤꦶꦫꦭꦸꦢꦤ꧀ꦲꦶꦗꦸꦥꦸꦱꦶꦲꦢꦏꦢꦱ꧀ꦤꦏꦥꦶꦩꦸꦗꦭꦲꦶꦱꦶ꧈
ꦢꦭꦸꦭꦶꦏꦫꦮꦥꦏꦏ꧀ꦪꦤ꧀ꦱꦶꦤꦸꦮꦱꦲꦶꦢꦗꦸꦗꦸꦏꦤꦸꦤ꧀ꦭꦶꦢꦥꦸꦏ꧀꧈
ꦏꦸꦥꦲꦶꦗꦸꦥꦸꦱꦸꦢꦸꦩꦏꦲꦶꦲꦥꦸꦢꦶꦱꦸꦪꦼꦢ꧀ꦩꦏꦗꦸꦩꦸꦤꦶꦗꦸꦱ꧀ꦏꦺꦴ꧈
ꦲꦏꦤꦶꦱꦶꦤꦶꦏꦸꦲꦶꦏꦭꦸꦲꦸꦤ꧀ꦲꦔꦏ꧀ꦢꦸꦫꦶꦤꦸꦥꦸꦭꦺꦴꦫꦺꦤꦶꦛꦶ ꧋ ꧆ ꧋

36.

ꦏꦢꦗꦸꦏꦏꦤ꧀ꦩꦫꦼꦤꦶꦲꦶꦱꦶꦤꦸꦮꦱꦲꦶꦢꦫꦶꦲꦸꦭꦸꦫꦲꦏꦤ꧀ꦫꦏ꧀꧈
ꦗꦸꦢꦗꦸꦲꦺꦤꦏ꧀ꦏꦤꦶꦤꦶꦏꦗꦸꦲꦪꦢꦸꦩꦥꦺꦛꦏ꧀ꦥꦺꦛꦶꦲꦗꦸꦥꦸꦛ꧀꧈
ꦪꦏꦥꦲꦶꦫꦏꦫꦫꦏꦏꦲꦸꦭꦸꦤꦶꦥꦸꦩꦸꦤꦶꦲꦫꦩꦸꦥꦩꦲꦢꦲꦶꦁꦥꦶ꧈
ꦩꦲꦥꦩꦏꦥꦥꦏ꧀ꦥꦛꦫꦥꦶꦁꦗꦸꦏꦸꦪꦲꦫꦶꦛꦶꦁꦗꦸꦭꦛ꧀ ꧋
ꦲꦶꦗꦸꦥꦸꦱꦶꦲꦏꦸꦫꦤ꧀ꦏꦼꦤꦶꦲꦶꦭꦶꦲꦶꦫꦥꦶꦥꦶꦏꦸꦥꦸꦭꦶꦫꦭꦏꦢꦢꦥꦸꦏ꧀꧈
ꦥꦲꦶꦥꦶꦏꦸꦫꦥꦫꦩꦫꦛꦩꦫꦏꦗꦸꦏꦭꦶꦲꦶꦲꦶꦤꦶꦲꦶꦤꦶꦫꦲꦤꦶꦛꦏꦏꦫꦩ꧈
ꦪꦥꦶꦩꦲꦶꦛꦏ꧀ꦱꦶꦤꦶꦥꦏꦪꦏꦫꦲꦏꦿꦗꦸꦢꦏꦶꦫꦩꦸꦫꦶꦲꦛꦶ꧈
ꦫꦭꦲꦶꦭꦶꦲꦶꦩꦩꦢꦥꦶꦫꦏ꧀ꦱꦸꦥꦱꦿꦢꦫꦫꦥꦸꦱꦶꦥꦶꦗꦸꦭꦛ꧀ ꧋ ꧆ ꧋

37.

ꦥꦲꦁꦏ꧀ꦥꦸꦛꦶꦤꦶꦥꦶꦏꦏꦼꦱꦸꦪꦼꦢ꧀ꦲꦩꦏꦸꦛꦏꦲꦶꦱꦶꦲꦶꦫꦏ꧀꧈
ꦲꦗꦸꦲꦛꦶꦫꦲꦶꦫꦛꦸꦲꦫꦢꦏꦫꦭꦪꦥꦸꦗꦸꦏ꧀ꦏꦥꦶꦲꦶꦢꦶꦛ꧈
ꦲꦶꦫꦕꦏꦛꦏꦶꦏꦛꦶꦏꦸꦢꦏꦛꦸꦢꦏꦛꦶꦏꦛꦪꦫꦤꦶꦏꦶꦛꦶ꧈
ꦲꦺꦴꦏꦸꦲꦗꦸꦥꦸꦩꦲꦫꦏꦸꦭꦤ꧀ꦏꦲꦶꦏꦸꦱꦸꦢꦲꦗꦸꦥꦲꦁꦱꦶꦭꦸꦢꦏ꧀ ꧋

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

38.

ꦏꦮꦸꦭꦶꦱꦥꦸꦔꦼꦤꦤꦼꦧꦸꦩꦸꦤꦺꦤꦤꦶꦱ꧈
ꦱꦔ꧀ꦲꦶꦛꦶꦤꦮꦺꦴꦲꦏꦏꦤꦺꦴꦢꦪꦸꦭꦶꦏꦺꦴꦏꦱꦤ꧈
ꦱꦶꦏꦶꦥꦸꦮꦸꦠꦤ꧀ꦥꦶꦠꦸꦠꦶꦏꦲꦤꦶꦏꦸꦲꦸꦢꦱꦺꦴꦱꦺꦴ꧈
ꦲꦤꦮꦩꦺꦴꦏꦶꦢꦱꦔꦸꦢꦤꦼꦴꦮꦸꦱꦶꦏꦶꦔꦸꦢꦺꦴ꧉
ꦩꦏꦶꦥꦸꦥꦸꦱꦸꦠꦺꦮꦶꦏꦮꦥꦸꦲꦸꦱꦸꦤꦶꦱꦏꦶꦩꦏꦶ꧈
ꦩꦶꦱꦶꦱꦶꦤꦮꦏ꧀ꦢꦤꦩꦲꦲꦏꦶꦠꦶꦠꦶꦤꦤꦸꦲꦸꦏꦶ꧈
ꦏꦮꦸꦲꦸꦏꦸꦩꦶꦏꦺꦴꦩꦺꦩꦺꦤꦩꦲꦶꦱꦏꦶꦏꦶꦱꦶꦲꦶꦲꦼꦮ꧈
ꦭꦮꦸꦱꦱꦤꦤꦮꦏꦏꦤꦭꦸꦏꦠꦺꦏꦲꦶꦏꦸ꧉
ꦕꦶꦏꦤꦏꦮꦩꦤꦮꦤꦏꦥꦥꦮꦤꦩꦏꦶꦤꦢꦤꦶꦱꦶ꧈
ꦥꦮꦸꦶꦱꦶꦔꦮꦱꦏꦶꦔꦸꦢꦲꦢꦩꦶꦤꦏꦶꦤꦲꦸꦥꦸꦱꦶ꧈
ꦏꦏꦏꦥꦶꦪꦸꦢꦢꦶꦏꦶꦱꦶꦏꦶꦱꦸꦤꦩꦸꦭꦶꦥꦤ꧈
ꦱꦮꦥꦏꦶꦱꦸꦲꦺꦢꦸꦔꦶꦲꦮꦔꦸꦱꦥꦤꦲꦸꦏꦸꦠꦺꦏꦶ꧉
ꦥꦸꦲꦸꦲꦭꦶꦏꦠꦺꦠꦶꦱꦲꦮꦸꦔꦸꦥꦸꦲꦶꦤꦲꦸꦥꦸꦱꦶ꧈
ꦱꦮꦸꦱꦸꦠꦶꦤꦱꦏꦸꦤꦏꦲꦲꦺꦱꦸꦪꦤ꧈
ꦥꦸꦲꦸꦩꦲꦺꦏꦶꦪꦮꦢꦤꦩꦏꦔꦪꦤꦥꦏꦤꦤ꧈
ꦏꦮꦩꦶꦏꦶꦢꦮꦔꦸꦲꦸꦔꦸꦢꦏꦩꦱꦮꦲꦏꦶꦤꦱꦩꦶꦤꦸꦏꦶ꧉
ꦠꦶꦪꦸꦏꦲꦮꦔꦢꦪꦸꦱꦶꦥꦤꦠꦶꦤꦥꦥꦔꦱꦸ꧈
ꦲꦸꦤꦏꦶꦱꦮꦸꦱꦔꦥꦶꦱꦔꦶꦲꦢꦥꦸꦏꦶꦲꦠꦶ꧈
ꦱꦶꦥꦸꦔꦸꦪꦮꦏꦸꦱꦶꦲꦏꦶꦏꦲꦔꦸꦱꦥꦸꦥꦶ꧈
ꦢꦱꦸꦏꦲꦶꦥꦠꦶꦥꦸꦏꦥꦤꦮꦏꦸꦥꦱꦸꦲꦩꦺꦢꦸꦏꦶ꧉
ꦲꦸꦱꦮꦏꦶꦤꦏꦥꦶꦏꦤꦮꦲꦸꦏꦩꦔꦮꦏꦸꦢꦏꦶꦲꦸꦲꦲꦸꦲ꧈
ꦠꦶꦏꦤꦏꦮꦩꦱꦶꦥꦪꦲꦶꦏꦢꦸꦱꦩꦩꦥꦶꦏꦥꦸꦏꦶ꧈
ꦢꦸꦏꦸꦲꦸꦮꦤꦶꦏꦠꦸꦔꦏꦶꦏꦲꦸꦲꦸꦏꦥꦸꦥꦸꦱꦶꦏꦶ꧈
ꦥꦸꦥꦸꦏꦩꦏꦶꦤꦏꦶꦏꦶꦥꦩꦶꦔꦸꦤꦱꦸꦩꦱꦏꦶꦩꦏꦶ꧉ ꧇ ꧉

39.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

40.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

41.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

42.

[illegible]

43.

[illegible]

ꦏꦿꦸꦱꦔ꧀ꦒꦸꦔ꧀ꦏꦶꦫꦺꦴꦕꦼꦥꦺꦴꦤꦺꦴꦫꦶꦤ꧀ꦠꦼꦏꦤ꧀ꦠꦸꦤ꧀ꦢꦺꦮꦤ꧀ꦤꦩꦤ꧀꧈
ꦝꦶꦔꦶꦱ꧀ꦪꦥꦼꦁꦲꦶꦫꦤ꧀ꦮꦤꦺꦴꦮꦠ꧀ꦭꦺꦴꦥꦼꦁꦒꦸꦤꦼꦥꦸꦥꦸꦤ꧀꧋
ꦤꦺꦴꦱꦤ꧀ꦒꦸꦫꦸꦤꦼꦏ꧀ꦏꦿꦤꦶꦁꦠꦶꦏꦥꦼꦁꦭꦶꦁꦱꦶꦔ꧀ꦲꦶꦱ꧀ꦠꦶꦁ꧈
ꦮꦤ꧀ꦢꦤ꧀ꦏꦺꦴꦤ꧀ꦩꦶꦥꦸꦫꦶꦁꦤꦶꦭꦺꦴꦏꦺꦴꦩꦤ꧀ꦱꦏ꧀ꦠꦺꦴꦮꦶꦤꦶꦁꦤꦺꦴꦒꦸꦩ꧀꧈
ꦭꦸꦩꦸꦤꦺꦴꦥꦶꦤꦺꦴꦤꦶꦁꦤꦺꦴꦏꦶꦤꦱꦶꦁꦫꦶꦁꦏꦺꦴꦤꦶꦁꦢꦸꦩꦸꦠ꧀꧈
ꦠꦼꦏꦤ꧀ꦩꦸꦠꦺꦴꦤ꧀ꦤꦮꦶꦤꦺꦴꦠꦿꦶꦤꦶꦁꦥꦶꦤꦺꦴꦏꦮꦶꦏꦿꦶꦤꦺꦴꦲꦸꦭꦶ꧋
ꦏꦿꦶꦥꦸꦤ꧀ꦲꦶꦤ꧀ꦢꦶꦤ꧀ꦠꦼꦩꦤꦸꦁꦱꦸꦫꦶꦁꦮꦤ꧀ꦩꦸꦫꦶꦠꦺꦴ꧈
ꦝꦸꦫꦶꦁꦠꦶꦱ꧀ꦤꦼꦩ꧀ꦥꦶꦤ꧀ꦠꦼꦥꦶꦤ꧀ꦢꦸꦏꦶꦤ꧀ꦤꦏꦸꦲꦶꦁ꧈
ꦥꦸꦗꦤ꧀ꦮꦤ꧀ꦠꦺꦴꦱꦶꦥꦶꦠꦶꦲꦶꦤ꧀ꦢꦶꦫꦶꦁꦲꦶꦁꦠꦺꦴꦤ꧀ꦢꦸꦠ꧀꧈
ꦮꦤ꧀ꦱꦠꦶꦮꦶꦠꦺꦴꦱꦼꦁꦏꦼꦤ꧀ꦢꦸꦭꦸꦏꦶꦫꦶꦁꦲꦶꦥꦸꦗꦤ꧀꧋
ꦠꦼꦏꦶꦥꦸꦢꦤ꧀ꦠꦺꦴꦱꦏꦸꦩꦶꦱꦶꦁꦱꦠꦶꦩꦥꦸꦤ꧀꧈
ꦥꦸꦤ꧀ꦢꦸꦩꦏꦶꦤ꧀ꦠꦺꦴꦱꦼꦥꦶꦠꦼꦏꦶꦥꦸꦱꦶꦤ꧀ꦠꦼꦩ꧀ꦥꦸꦤ꧀ꦲꦤꦸꦠꦤ꧀꧈
ꦲꦶꦥꦸꦤ꧀ꦥꦼꦏꦶꦤꦶꦁꦠꦸꦩꦸꦠꦶꦮꦶꦠꦺꦴꦥꦶꦤ꧀ꦠꦺꦴꦮꦶꦤ꧀ꦠꦸꦮꦤ꧀꧈
ꦤꦺꦴꦱꦤ꧀ꦒꦸꦫꦸꦠꦶꦢꦸꦠꦶꦢꦸꦱꦶꦤ꧀ꦥꦸꦤ꧀ꦲꦶꦁꦠꦸꦩ꧀ꦲꦤꦸꦥꦸꦤ꧀꧋
ꦲꦶꦤꦺꦴꦠꦶꦤꦶꦁꦱꦶꦁꦏꦼꦢꦶꦥꦸꦤ꧀ꦏꦿꦶꦲꦶꦤꦶꦁꦏꦿꦺꦴꦭꦸꦮꦤ꧀꧈
ꦱꦁꦏꦸꦥꦸꦤ꧀ꦠꦶꦲꦶꦁꦮꦤ꧀ꦏꦶꦭꦥꦸꦏꦶꦱꦁꦥꦸꦤ꧀ꦲꦤꦸꦮꦶꦤꦶꦁ꧈
ꦱꦁꦥꦸꦤ꧀ꦩꦼꦠꦶꦥꦸꦤ꧀ꦠꦼꦏꦶꦭꦸꦩꦸꦠꦶꦁꦤꦺꦴꦩꦶꦭꦶꦠꦶꦱꦏꦺꦴꦠꦶ꧈
ꦲꦶꦁꦏꦶꦱꦤ꧀ꦠꦶꦏꦺꦴꦱꦼꦁꦢꦶꦥꦸꦤ꧀ꦱꦠꦶꦥꦸꦤ꧀ꦠꦺꦴꦲꦶꦤꦺꦴꦩꦸꦁ꧋
ꦭꦺꦴꦥꦸꦏꦶꦲꦶꦤꦶꦁꦠꦸꦥꦸꦠꦶꦩꦸꦤꦶꦤꦺꦴꦥꦶꦩꦸꦠꦶꦁꦏꦿꦶꦲꦶꦁꦠꦺꦴꦠꦶꦤꦺꦴ꧈
ꦠꦿꦤꦺꦴꦱꦶꦁꦏꦼꦤ꧀ꦢꦸꦲꦶꦩꦸꦠꦶꦱꦶꦁꦠꦶꦢꦸꦤ꧀ꦲꦩꦸꦥꦸꦥꦸꦭꦶ꧈
ꦱꦁꦏꦺꦴꦥꦶꦠꦶꦏꦥꦸꦠꦶꦲꦶꦏꦸꦥꦸꦤ꧀ꦠꦸꦭꦶꦲꦶꦠꦶꦮꦤ꧀ꦩꦸꦠꦺꦴ꧈
ꦲꦾꦁꦥꦁꦏꦺꦴꦱꦼꦏꦤ꧀ꦭꦺꦴꦱꦼꦏꦺꦴꦭꦶꦲꦶꦏꦶꦤꦶꦁꦠꦺꦴꦥꦸꦏꦺꦴꦠꦶꦥꦸꦢꦤ꧀꧋꧇꧋

44.

ꦠꦼꦏꦺꦴꦭꦶꦁꦏꦤ꧀ꦏꦿꦺꦴꦏꦿꦸꦠꦼꦏꦠꦶꦏꦤ꧀ꦭꦶꦲꦶꦤꦶꦁꦠꦸꦱꦶꦁꦥꦼꦁ꧈

45.

46.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

47.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

48.

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

49.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ꦱꦸꦥꦸꦤ꧀ꦏꦶꦠꦺꦴꦫꦤ꧀ꦭꦩꦸꦃꦭꦴꦒꦼꦤ꧀ꦢꦤ꧀ꦠꦶ꧈
ꦠꦸꦏꦺꦴꦤ꧀ꦠꦺꦴꦮꦶꦤꦺꦴꦩꦤ꧀ꦢꦿꦴꦏ꧀ꦠꦶꦤꦶꦠꦿꦴ꧈
ꦲꦶꦤ꧀ꦤꦺꦴꦤꦶꦠꦤꦒꦸꦩꦸꦤ꧀ꦢꦸꦏ꧀ꦤꦺꦴꦠꦺꦴ꧈
ꦲꦺꦴꦩ꧀ꦮꦸꦥꦺꦴꦱꦶꦏꦶꦒꦸꦩꦸꦢꦤ꧀ꦢꦺꦴꦏ꧀ꦥꦶꦠꦺꦴꦩꦸ꧋
ꦲꦠꦺꦴꦱꦺꦴꦪꦸꦒꦠꦸꦤ꧀ꦠꦺꦴꦤꦶꦤꦶꦤ꧀ꦏꦺꦴꦮꦶ꧈
ꦠꦸꦩꦸꦮꦶꦤꦶꦱꦶꦥꦸꦤ꧀ꦥꦺꦴꦮꦶꦤꦶꦏꦺꦴꦠꦸꦱꦶ꧈
ꦫꦤ꧀ꦩꦺꦴꦤ꧀ꦤꦺꦴꦠꦸꦢꦫꦶꦭꦶꦫꦤ꧀ꦏꦤ꧀ꦢꦿꦶꦏꦶꦫꦠꦺꦴꦩꦶ꧈
ꦲꦺꦴꦥꦤ꧀ꦢꦥꦠꦺꦴꦩꦥꦺꦴꦤ꧀ꦲꦥꦸꦩꦶ꧋
ꦠꦸꦏꦺꦴꦪꦸꦒꦶꦠꦶꦫꦩꦺꦴꦭꦶꦫꦤ꧀ꦏꦿꦺꦴ꧈
ꦢꦪꦢꦿꦶꦥꦶꦱꦶꦩꦿꦴꦤ꧀ꦢꦸꦏ꧀ꦫꦲꦏ꧀ꦏꦶ꧈
ꦲꦺꦴꦥꦱꦸꦥꦺꦴꦥꦫꦢꦿꦸꦢꦿꦸꦢꦪꦸꦠꦤ꧀ꦥꦠꦺꦴ꧈
ꦠꦸꦏꦺꦴꦒꦸꦏ꧀ꦫꦤ꧀ꦏꦺꦴꦠꦺꦴꦲꦶꦢꦥꦱꦶꦤꦺꦴꦠꦺꦴ꧋
ꦱꦸꦥꦸꦏ꧀ꦥꦺꦴꦒꦸꦫꦢꦸꦠꦸꦤ꧀ꦢꦺꦴꦥꦫꦱꦤ꧀ꦢꦺꦴꦮꦶ꧈
ꦠꦸꦤꦶꦥꦠꦸꦠꦺꦴꦢꦺꦴꦱꦿꦠꦸꦠꦢꦿꦸꦢꦠꦿꦴ꧈
ꦩꦸꦗꦶꦢꦸꦲꦶꦩꦥꦸꦗꦿꦸꦤꦶꦥꦗꦶꦩꦗꦺꦴ꧈
ꦥꦤꦺꦴꦤꦶꦢꦸꦱꦥꦶꦫꦱꦸꦥꦤ꧀ꦥꦶꦤ꧀ꦠꦺꦴꦩ꧋
ꦲꦸꦥꦸꦱꦶꦱ꧀ꦠꦶꦤ꧀ꦱꦏꦿꦸꦢꦺꦴꦏꦠꦸꦲꦺꦴꦤ꧀ꦤꦶ꧈
ꦏꦫꦧꦸꦢꦶꦩꦺꦴꦤ꧀ꦤꦺꦴꦭꦶꦤ꧀ꦩꦤꦶꦱꦸꦏꦺꦴꦪꦸ꧈
ꦩꦏꦶꦩꦶꦤ꧀ꦱꦺꦴꦏꦿꦶꦢꦶꦠꦶꦭꦶꦏꦶꦥꦢꦿꦸꦥꦸꦫꦶ꧈
ꦫꦱꦤ꧀ꦔꦺꦴꦠꦶꦢꦏꦠꦿꦶꦥꦶꦢꦺꦴꦫꦤ꧀ꦏꦿꦺꦴ꧋꧆꧋

50.

ꦥꦤ꧀ꦢꦿꦶꦭꦶꦠꦶꦢꦥꦩꦶꦢꦲꦺꦴꦱꦿꦤ꧀ꦏꦶꦥꦠꦸꦏꦿꦶ꧈
ꦢꦠꦿꦸꦗꦺꦴꦪꦸꦲꦱꦲꦢꦸꦢꦿꦸꦤ꧀ꦤꦶꦫꦶꦏꦩꦺꦴꦠꦿꦸ꧈
ꦠꦿꦺꦴꦤ꧀ꦏꦺꦏꦢꦸꦫꦥꦏꦫꦺꦴꦏꦤꦺꦴꦩꦶꦲꦸꦠꦸ꧈

ꦏꦪꦸꦒꦾꦱ꧀ꦢꦢꦢꦤꦏꦮꦠꦧꦸꦕꦏꦶꦫꦶꦁ꧉
ꦺꦧꦲꦸꦠ꧀ꦠꦺꦤꦺꦤꦺꦥꦾꦸꦧꦸꦱꦸꦏ꧀ꦏꦺꦴ꧈
ꦤꦮꦥꦏꦶꦱꦸꦏ꧀ꦏꦏꦧꦲꦏꦕꦸꦥꦶꦝꦶꦤꦏ꧀ꦏꦺꦴꦝꦶ꧈
ꦺꦏꦲꦸꦠ꧀ꦠꦺꦥꦏꦥꦏꦤꦏꦾꦏꦕꦾꦢꦸꦥꦶ꧈
ꦲꦧꦸꦠꦶꦥꦏꦴꦏꦶꦏꦧꦥꦏꦴꦧꦸꦤꦺꦏꦕꦸ꧉
ꦥꦾꦏꦶꦤ꧀ꦝꦾꦸꦧꦸꦧꦸꦤꦲꦤ꧀ꦝꦸꦝꦸꦝꦸꦤꦺꦴꦏꦶ꧈
ꦲꦸꦮꦺꦴꦥꦮꦺꦴꦥꦕꦸꦤꦏꦶꦢꦱꦶꦏꦶꦕꦸꦮꦺꦴꦏ꧀ꦠꦤ꧈
ꦲꦏ꧀ꦠꦕꦾꦸꦕꦶꦏꦶꦏꦴꦲꦸꦲꦸꦥꦶꦠꦤ꧀ꦠꦤꦮꦤ꧈
ꦱꦴꦏꦴꦝꦏ꧀ꦏꦥꦥꦏꦺꦲꦥꦾꦠꦕꦶꦠꦏꦶ꧉
ꦺꦢꦴꦺꦤꦠ꧀ꦠꦸꦠꦧꦤꦪꦸꦏ꧀ꦏꦢꦕꦶꦤꦴꦝꦾ꧈
ꦺꦏꦧꦸꦏꦶꦥꦶꦤ꧀ꦝꦧꦧꦸꦕꦝꦸꦧꦸꦤꦧꦏꦶ꧈
ꦲꦥꦏ꧀ꦏꦶꦕꦢꦠꦤꦠꦏ꧀ꦏꦸꦱꦶꦺꦏꦕꦶ꧈
ꦲꦢꦏꦾꦏꦸꦏꦸꦲꦸꦧꦸꦱꦶꦕꦸꦧꦝꦶꦧꦸꦏꦶ꧉
ꦺꦏꦾꦏꦾꦭꦶꦕꦥꦪꦶꦺꦠꦕꦫꦧꦸꦺꦧꦪ꧈
ꦭꦶꦺꦠꦴꦺꦲꦶꦧꦸꦩꦲꦥꦸꦤꦮꦕꦏꦶꦧꦸꦏꦶꦮꦺꦴ꧈
ꦥꦴꦏꦾꦕꦺꦠꦥꦪꦭꦸꦤꦮꦪꦢꦭꦾꦱꦶꦧꦸ꧈
ꦺꦠꦴꦺꦲꦪꦧꦸꦥꦠꦶꦪꦴꦤꦠꦾꦏꦴꦱꦶ꧉
ꦱꦕꦸꦴꦱꦶꦱꦥꦏꦶꦺꦏꦠꦤꦱꦶꦧꦸꦤꦕꦾ꧈
ꦏꦧꦸꦴꦕꦸꦝꦏꦥꦶꦏꦢꦏ꧀ꦏꦏꦥꦶꦺꦫꦪ꧈
ꦏꦲꦾꦴꦝꦶꦥꦶꦏꦏꦕꦸꦏꦾꦝꦶꦧꦸꦺꦠꦤꦿꦴ꧈
ꦕꦏ꧀ꦏꦴꦺꦏꦱꦾꦶꦠꦶꦏꦠꦶꦥꦴꦧꦧꦸꦠ꧀ꦠꦺꦏꦕꦶ꧉ ꧉

51.

ꦏꦱꦢꦴꦱ꧀ꦮꦥꦢꦏꦾꦏꦶꦕꦸꦭꦸꦏꦶꦱꦶꦧꦸꦺꦠꦤꦿꦴꦱꦶꦲ꧈
ꦠꦝꦶꦤ꧀ꦝꦸꦥꦝꦶꦏꦕꦤꦺꦠꦲꦏꦺꦢꦴꦺꦏꦪꦏꦾꦠꦠꦏꦶ꧈

꧋ꦱꦩꦏꦿꦸꦮꦕꦢꦸꦩꦶꦁꦥꦩꦼꦝꦏꦺꦴꦢꦭꦪꦸꦮꦏꦼꦤ꧀꧈
ꦧꦩꦭꦕꦏꦤ꧀ꦲꦏꦿꦸꦩꦸꦪꦸꦥꦪꦸꦪꦸꦏꦺꦲꦶꦁꦱꦮꦢꦸꦢꦿꦸꦒꦺ꧉
꧋ꦱꦥꦶꦒꦸꦏꦲꦶꦢꦩꦼꦤ꧀ꦱꦮꦕꦶꦒꦤ꧀ꦠꦼꦏꦤ꧀ꦭꦮꦢꦧꦸꦏꦺ꧈
ꦩꦼꦠꦥꦒꦶꦔꦫꦶꦥꦸꦱꦮꦒꦸꦒꦸꦱꦶꦲꦸꦤ꧀ꦧꦮꦕꦥꦼꦪ꧈
ꦪꦏꦶꦩꦼꦢꦶꦥꦢꦶꦏꦸꦢꦏꦸꦠꦧꦸꦥꦸꦠꦪꦮꦏꦺꦴꦏꦺꦴꦏꦺ꧈
ꦏꦤ꧀ꦭꦠꦱꦏꦒꦶꦢꦭꦪꦸꦢꦭꦤ꧀ꦮꦭꦶꦥꦮꦩꦼꦩꦼꦧꦸꦏꦺ꧉
ꦩꦼꦠꦕꦥꦪꦤ꧀ꦱꦒꦏꦥꦸꦩꦏꦤ꧀ꦭꦏꦸꦒꦏꦱꦮꦧꦸꦧꦸꦱꦶ꧈
꧋ꦱꦪꦮꦝꦶꦥꦩꦮꦤ꧀ꦠꦏꦸꦱꦸꦥꦸꦝꦸꦥꦸꦏꦺꦕꦸꦏꦭꦮꦮꦪꦢ꧈
ꦏꦸꦝꦱ꧀ꦏꦸꦱꦏꦶꦧꦸꦲꦶꦒꦩꦭꦪꦸꦢꦩꦏꦿꦮꦏꦸꦠ꧈
ꦱꦶꦢꦩꦼꦥꦏꦪꦺꦴꦏꦺꦴꦩꦼꦏꦢꦭꦝꦺꦴꦧꦩꦪꦸ꧉
ꦧꦸꦤ꧀ꦩꦏꦿꦸꦱꦸꦢꦧꦸꦠꦭꦶꦤ꧀ꦥꦲꦸꦧꦸꦧꦸꦱꦸꦪꦸꦏꦶꦝꦏꦺꦴꦏꦺꦴꦏꦺ꧈
ꦏꦸꦪꦏꦿꦸꦥꦢꦤ꧀ꦏꦲꦏꦺꦏꦸꦕꦏꦲꦸꦏꦸꦏꦸꦱꦸꦏꦺ꧈
ꦪꦏꦶꦏꦸꦕꦏꦧꦮꦝꦸꦤ꧀ꦱꦮꦭꦥꦢꦭꦪꦸꦢꦩꦼꦒꦏꦸꦠ꧈
꧋ꦱꦥꦏꦶꦥꦭꦩꦩꦼꦥꦝꦸꦏꦏꦸꦧꦸꦝꦏꦮꦤ꧀ꦲꦮꦏꦺ꧉
ꦝꦸꦥꦸꦏꦸꦪꦏꦶꦱꦶꦝꦶꦥꦏꦱꦧꦸꦱꦶꦁꦠꦥꦤ꧀ꦩꦮꦱꦸꦮꦝꦸꦥꦶ꧈
ꦢꦭꦪꦸꦕꦩꦤ꧀ꦩꦏꦏꦮꦠꦶꦒꦶꦩꦤ꧀ꦏꦱꦶꦒꦮꦏꦺꦥꦱꦶꦝ꧈
ꦏꦸꦠꦧꦸꦏꦶꦝꦪꦏꦸꦥꦠꦸꦥꦏꦏꦸꦏꦸꦒꦏꦿꦮꦩꦼꦒꦸ꧈
꧋ꦱꦩꦏꦿꦸꦥꦢꦶꦤ꧀ꦏꦥꦭꦮꦧꦸꦝꦥꦸꦒꦶꦧꦸꦥꦪꦸꦮꦠꦶꦩꦼ꧉
꧋ꦱꦥꦏꦺꦏꦸꦥꦢꦶꦤ꧀ꦪꦮꦩꦸꦥꦩꦼꦩꦼꦝꦤ꧀ꦏꦥꦸꦒꦶꦧꦶꦲꦲꦶ꧈
ꦲꦕꦮꦒꦠꦶꦒꦶꦥꦝꦸꦧꦸꦝꦶꦒꦶꦱꦶꦒꦮꦏꦺꦥꦶꦤ꧀ꦠꦩꦧꦸꦏꦸ꧈
꧋ꦱꦥꦱꦸꦭꦩꦥꦮꦥꦏꦶꦧꦸꦥꦸꦤ꧀ꦲꦏꦶꦒꦮꦢꦝꦸꦏ꧈
ꦩꦼꦥꦶꦱꦏꦒꦶꦤ꧀ꦏꦸꦝꦮꦏꦶꦩꦭꦩꦼꦒꦶꦱꦶꦥꦸꦒꦔꦩꦼ꧉
ꦱꦸꦤ꧀ꦥꦏꦪꦸꦱꦸꦥꦏꦸꦒꦶꦏꦸꦥꦏꦪꦏꦤ꧀ꦪꦤ꧀ꦢꦪꦏꦶ꧈
ꦝꦩꦮꦥꦶꦒꦶꦱꦶꦒꦝꦶꦥꦏꦱꦢꦒꦶꦒꦶꦱꦶꦩꦼꦩꦤ꧀ꦏꦸꦠꦥꦼ꧈

52.

53.

ꦈꦥꦸꦭꦶꦲꦶꦁꦏꦁꦠꦤꦴꦢꦾꦶꦩꦲꦢꦸꦮꦸꦏꦏꦾꦤꦸꦱꦶ꧈
ꦈꦢꦸꦏꦲꦶꦁꦏꦁꦏꦸꦱ꧀ꦩꦶꦧꦸꦢꦮꦸꦕꦠꦏꦶꦤ꧀ꦠꦶꦏꦠꦴꦥꦶ꧈
ꦈꦥꦸꦭꦶꦲꦲꦶꦁꦏꦁꦥꦶꦩꦴꦏꦠꦮꦪꦴꦲꦶꦩꦢꦾꦮꦠꦤꦏꦶ꧈
ꦕꦠꦒꦤꦥꦸꦠꦤꦏꦸꦥꦲꦶꦏꦾꦢꦤꦸꦠꦶꦏꦶꦥꦸꦲꦶ꧉
ꦲꦏꦮꦕꦸꦱꦶꦗꦸꦒꦼꦤꦸꦏꦺꦢꦭꦶꦏ꧀ꦱꦸꦠꦏꦶꦢꦲꦺꦏꦤ꧀ꦠꦺ꧈
ꦲꦸꦲꦸꦕꦸꦮꦴꦏꦏ꧀ꦭꦴꦒꦼꦥꦠꦧꦸꦕꦸꦣꦶꦒꦸꦲꦸꦏꦼꦕꦸꦒꦥꦸꦣꦶ꧈
ꦏꦱꦶꦲꦏꦶꦏꦼꦧꦸꦱꦶꦏ꧀ꦏꦥꦸꦒꦸꦮꦏ꧀ꦏꦒꦏ꧀ꦏꦤꦸꦮꦤꦸꦪꦶ꧈
ꦏꦥꦸꦥ꧀ꦏꦏꦶꦧꦿꦶꦱꦾꦥꦶꦏꦶꦩꦴꦔꦏꦾꦢꦏꦶꦲꦣꦶ꧉
ꦏꦱꦔꦥꦒꦴꦮꦴꦱꦿꦾꦴꦏꦏꦩꦲꦧꦴꦲꦴꦱꦾꦠꦥꦸꦭꦶ꧉
ꦈꦮꦢꦠꦏꦸꦤꦼꦲꦸꦏꦏꦸꦭꦶꦕꦾꦮꦴꦮꦾꦺꦴꦮꦏꦸꦫ꧉
ꦏꦒꦔꦏꦶꦏꦼꦥꦶꦩꦠꦺꦮꦤꦥꦸꦕꦸꦠꦺꦕꦾꦕꦸꦮꦸ꧉
ꦲꦶꦏꦸꦲꦶꦏꦸꦱꦶꦏꦸꦪꦴꦤꦸꦠꦶꦏꦏꦶꦱꦸꦒꦶꦱꦸꦒꦶꦏꦸꦣꦶ꧉
ꦥꦶꦏꦸꦲꦕꦶꦂꦭꦥꦴꦠꦴꦱꦸꦲꦏꦶꦤꦸꦏꦸꦏ꧀ꦏꦕꦸꦒꦸ꧈
ꦠꦶꦏ꧀ꦏꦒꦏꦶꦢꦒꦏꦱꦮꦤꦺꦠꦺꦴꦲꦶꦏꦸꦕꦸꦲꦶꦲꦶ꧈
ꦤꦭꦶꦒꦶꦕꦸꦥꦏꦶꦪꦏ꧀ꦏꦶꦏꦢꦏꦸꦠꦶꦤꦢꦏꦺ꧈
ꦢꦸꦧꦸꦢꦠꦶꦧꦺꦴꦏꦧꦴꦲꦾꦏꦤꦸꦥꦴꦏꦸꦥꦸꦩꦶꦏꦸꦣꦥꦒꦴ꧉꧆꧉

54.

ꦥꦱꦸꦏꦶꦠꦶꦏꦒꦴꦲꦩꦴꦮꦶꦏꦸꦮꦴꦏꦏꦶꦒꦶꦱꦾꦏꦸꦏꦏꦶꦏꦶꦲꦴ꧈
ꦲꦭꦴꦲꦴꦢꦾꦏꦸꦒꦸꦲꦸꦏꦾꦥꦢꦾꦲꦶꦏꦏꦼꦩꦥꦾꦴꦮꦺꦲꦶꦏ꧀ꦭꦶꦔꦪ꧈
ꦧꦸꦕꦸꦥꦶꦮꦶꦪꦾꦏꦶꦏꦼꦥꦴꦏ꧀ꦏꦒꦮꦏꦸꦣꦶꦕꦸꦒꦸꦏꦸꦥꦶꦠꦲꦏ꧀ꦢꦏꦸꦣꦶ꧈
ꦗꦢꦾꦏ꧀ꦾꦴꦤꦒꦲꦏꦶꦏ꧀ꦏꦤꦥꦒꦲꦏ꧀ꦲꦴꦫꦲꦶꦏ꧀ꦭꦥꦴꦏꦾꦴꦤꦥꦸ꧉
ꦲꦴꦪꦾꦸꦱꦸꦏꦒꦏꦸꦱꦸꦭꦴꦒꦒꦸꦱꦶꦲꦾꦴꦪꦶꦏꦾꦮꦏ꧀ꦠꦺꦴꦲꦪ꧈
ꦢꦏ꧀ꦭꦶꦠꦶꦏꦸꦥꦲꦶꦏꦶꦮꦲꦴꦲꦏꦢꦒꦏ꧀ꦏꦸꦣꦶꦒꦶꦪꦴꦢꦾꦴꦤꦥꦸ꧈
ꦮꦴꦱꦿꦶꦢꦔꦏꦸꦢꦏ꧀ꦏꦥꦸꦩꦕꦸꦧꦸꦏ꧀ꦠꦶꦕꦕꦶꦤꦸꦕꦸꦒꦸ꧈
ꦲꦸꦩꦸꦱꦩꦢꦾꦲꦶꦏꦸꦏꦶꦲꦶꦏꦸꦏ꧀ꦏꦶꦏꦶꦒꦴꦱ꧀ꦩꦶꦏꦶꦱꦔꦿꦲꦏꦔꦠꦴꦥꦶ꧉

[illegible] ꧈
[illegible] ꧈
[illegible] ꧈
[illegible] ꧅ ꧇ ꧅

55.

[illegible] ꧈
[illegible] ꧈
[illegible] ꧈
[illegible] ꧅
[illegible] ꧈
[illegible] ꧈
[illegible] ꧈
[illegible] ꧅
[illegible] ꧈
[illegible] ꧈
[illegible] ꧈
[illegible] ꧅ ꧇ ꧅

56.

[illegible] ꧈
[illegible] ꧈
[illegible] ꧈
[illegible] ꧅
[illegible] ꧈

[illegible]

57.

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

58.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

59.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ꦏꦸꦥꦩꦶꦥꦭꦶꦁꦒꦶꦠꦏꦱꦤꦗꦶꦱꦁꦏꦁꦲꦤ꧈
ꦲꦠꦶꦥꦠꦶꦠꦶꦏꦶꦥꦼꦤꦶꦥꦶꦁꦲꦠꦶꦩꦗꦗꦼꦥꦶ꧈
ꦱꦏꦥꦸꦏꦺꦴꦩꦺꦴꦁꦏꦶꦁꦏꦠꦢꦮꦕꦥꦲꦮꦚꦸꦱꦸꦱꦸꦏꦶ꧈
ꦏꦶꦗꦩꦺꦢꦤꦺꦁꦏꦸꦠꦥꦪꦥꦤ꧀ꦤꦤꦩꦮꦤ꧀ꦢꦸꦁ꧉
ꦏꦲꦶꦩꦶꦏꦶꦩꦁꦭꦤꦶꦱꦏꦼꦢꦪꦏꦼꦲꦸꦭꦸꦤꦶ꧈
ꦏꦸꦥꦩꦶꦥꦕꦶꦱꦥꦥꦶꦪꦱꦏꦸꦚꦸꦱꦶꦤꦮꦏꦸꦢꦸꦥꦸꦏꦶ꧈
ꦏꦸꦥꦩꦶꦤꦶꦭꦱꦺꦢꦶꦥꦸꦏꦸꦩꦶꦤꦢꦼꦩꦢꦼꦥꦁꦩꦏꦁꦲꦤ꧈
ꦤꦩꦏꦶꦤꦏꦥꦁꦲꦮꦏꦶꦩꦢꦁꦥꦁꦱꦸꦏꦏꦶꦭꦸꦢꦶꦥꦠꦶ꧉
ꦏꦤꦥꦩꦶꦤꦶꦲꦥꦮꦏꦸꦥꦩꦶꦤꦶꦢꦺꦴꦏ꧀ꦏꦗꦗꦶꦥꦠꦩꦶ꧈
ꦏꦸꦥꦩꦶꦤꦶꦏꦶꦥꦁꦏꦥꦶꦱꦏꦚꦸꦱꦏꦸꦚꦸꦩꦸꦢꦸꦩꦶ꧈
ꦢꦏꦥꦢ꧀ꦢꦱꦶꦤꦩꦏꦸꦥꦩꦶꦏꦶꦗꦺꦴꦱꦥꦤ꧀ꦥꦸꦁ꧈
ꦥꦶꦤꦠꦶꦥꦏꦥꦸꦱꦪꦸꦲꦏꦶꦏꦺꦏꦼꦢꦩꦢꦏꦸꦠꦶꦤꦶ꧉
ꦚꦸꦱꦥꦩꦶꦏꦺꦥꦸꦠꦶꦭꦸꦥꦮꦢꦸꦏꦶꦩꦺꦢꦸꦠꦩꦶꦥꦶ꧈
ꦲꦩꦺꦴꦩꦺꦴꦭꦮꦺꦴꦢꦠꦢ꧀ꦢꦶꦤꦶꦥꦭꦶꦁꦒꦠꦱꦶꦏꦸꦥꦩꦶ꧈
ꦲꦤꦲꦤꦩꦺꦥꦲꦸꦢꦸꦢꦁꦤꦚꦥꦠꦼꦚꦸꦥꦸꦁꦩꦶ꧈
ꦥꦏꦏꦥꦁꦥꦏꦸꦭꦮꦢꦼꦤꦶꦭꦼꦏꦢ꧀ꦢꦶꦏꦪꦥꦼꦭꦪꦸ꧉
ꦠꦏꦏꦠꦁꦲꦤꦁꦏꦸꦥꦏꦸꦢꦥꦸꦁꦩꦶꦏꦪꦸꦏꦪꦸꦤꦸꦥꦶ꧈
ꦢꦏꦚꦸꦤꦪꦸꦩꦶꦤꦶꦥꦮꦏꦶꦏꦤꦤꦮꦚꦸꦥꦮꦢꦏꦸꦢꦺꦴꦮꦠꦶ꧈
ꦥꦏꦩꦶꦤꦶꦱꦭꦶꦤꦶꦪꦸꦥꦶꦏꦁꦏꦭꦶꦏꦩꦏꦼꦏꦥ꧈
ꦱꦥꦢꦭꦭꦶꦁꦏꦁꦩꦮꦏꦶꦥꦶꦕꦶꦤꦁꦲꦮꦏꦢꦸꦥꦏꦶꦏꦶꦁꦤ꧉
ꦤꦶꦲꦠꦶꦤꦶꦏꦁꦤꦏ꧀ꦏꦭꦭꦠꦸꦥꦸꦢꦸꦢꦠꦶ꧈
ꦱꦥꦏꦏꦶꦏꦺꦥꦸꦠꦶꦭꦸꦥꦸꦢꦺꦴꦤꦴꦏꦥꦸꦱꦸꦮꦤꦥꦸꦢꦶ꧈
ꦤꦶꦏꦥꦭꦶꦥꦠꦶꦤꦮꦠꦶꦏꦶꦠꦶꦏꦏꦼꦢꦠꦶꦤꦶꦤꦶꦠꦸꦏ꧀ꦮꦩꦶ꧈
ꦠꦢꦏꦸꦲꦠꦏ꧀ꦢꦁꦲꦮꦩꦿꦸꦠꦸꦭꦸꦠꦏꦶꦠꦸꦗꦸꦭꦸꦩꦏꦥꦸꦏꦶ꧉ ꧇ ꧉

60.

ꦕꦸꦏꦠꦲꦤꦝꦴꦠꦩꦫꦥꦏꦢꦒꦢꦗꦏꦴ꧈
ꦥꦶꦥꦶꦏꦸꦥꦶꦏꦸꦱ꧀ꦥꦿꦏꦏꦶꦫꦸꦤꦶꦧꦸꦝꦴ꧈
ꦢꦶꦤꦶꦱꦏꦱꦸꦕꦿꦏꦥꦱ꧀ꦭꦭꦥꦧꦸꦫ꧈
ꦏꦭꦤꦩꦺꦢꦮꦶꦏꦶꦏꦸꦭꦸꦗꦲꦶꦗꦸꦏꦴ꧉
ꦕꦸꦧꦸꦤꦶꦝꦶꦏꦼꦢꦢꦶꦝꦸꦭꦕꦸꦝꦴ꧈
ꦏꦥꦱꦲꦫꦤꦧꦸꦒꦤꦶꦢꦿꦶꦝꦏꦸꦏ꧀ꦝꦴ꧈
ꦏꦶꦤꦶꦏꦶꦤꦶꦏꦶꦕꦿꦼꦏꦶꦏꦶꦥꦺꦠꦕꦶꦱ꧀ꦝꦴ꧈
ꦥꦶꦝꦶꦏꦶꦝꦶꦏꦶꦏꦶꦱꦫꦢꦺꦥꦲꦤꦕ꧀ꦭꦏꦴ꧉
ꦱꦱꦶꦏꦶꦥꦶꦏꦸꦭꦮꦶꦏꦸꦭꦗꦢꦪꦫꦸ꧈
ꦏꦱꦸꦏꦱꦸꦕꦸꦕꦸꦕꦸꦥꦶꦁꦏꦢꦭꦱꦢ꧈
ꦝꦥꦶꦏꦸꦏꦸꦱꦏ꧀ꦝꦸꦮꦼꦪꦸꦭꦕꦸꦱꦏꦴ꧈
ꦮꦶꦤꦢꦸꦤꦸꦝꦸꦏꦴꦠꦤꦗꦸꦏꦶꦏꦸꦪꦸꦏꦴ꧉
ꦏꦸꦥꦝꦶꦥꦸꦮꦕꦿꦶꦧꦸꦤꦥꦫꦸꦏ꧈
ꦝꦸꦱꦸꦢꦸꦮꦶꦁꦤꦶꦲꦕꦸꦢꦶꦤꦫꦱꦮ꧈
ꦲꦝꦸꦝꦸꦤꦶꦫꦱꦭꦁꦧꦸꦭꦁꦏꦶꦤꦕꦸꦝ꧀ꦏ꧈
ꦲꦱꦶꦠꦏꦸꦏꦏꦥꦤꦱꦸꦏꦶꦏꦺꦴꦝꦸꦱ꧉꧆꧉

61.

ꦭꦸꦕ꧀ꦲꦏꦭꦏꦸꦥꦝꦶꦝꦏꦭꦥꦱ꧀ꦪꦤꦗꦸ꧈
ꦧꦸꦥꦸꦝ꧀ꦠꦏꦲꦶꦠꦗꦤꦥꦶꦲꦼꦢꦱ꧈
ꦕ꧀ꦭꦝꦭꦶꦏꦮꦢꦤꦶꦝꦶꦤꦶꦠꦪꦺꦩꦢꦗꦤꦶ꧈
ꦕꦸꦤꦏꦗꦩꦺꦏꦧꦸꦭꦱꦶꦏꦲꦶꦏꦸꦧꦸꦏꦸꦫꦏꦸꦁ꧉
ꦏꦿꦶꦠꦏꦝꦶꦝꦏꦸꦤꦥꦶꦤꦶꦫꦥꦠꦏ꧈
ꦭꦶꦏꦮꦢꦸꦢꦤꦶꦥꦭꦁꦱꦏꦸꦗꦸ꧈

ꦢꦭꦸꦩꦸꦁꦏꦮꦺꦴꦥꦶꦤꦤ꧀ꦤꦶꦤꦮꦤꦶꦁꦮꦤꦶꦱꦩ꧈
ꦤꦶꦤꦾꦮꦥ꧀ꦭꦮꦗꦺꦁꦏꦶꦥꦤꦶꦱꦗꦼꦢꦶꦫꦢꦸ꧉
ꦢꦱꦮꦏꦿꦫꦥ꧀ꦭꦥꦤꦶꦱꦤꦢꦶꦲꦸꦥ꧀ꦭꦸꦩꦫꦺꦴꦠꦸ꧈
ꦱꦶꦩ꧀ꦭꦮꦏꦫꦥꦮꦾꦥꦱꦤꦩꦱꦺꦴꦏꦾꦮꦫꦲꦸꦫꦩ꧈
ꦲꦸꦫꦥꦸꦮꦫꦥ꧀ꦪꦫꦭꦮꦪꦪꦱꦶꦤꦥꦶꦗꦮꦩꦾꦮꦫꦥ꧀ꦠꦤ꧈
ꦤꦫꦱ꧀ꦭꦤꦸꦗꦼꦢꦭꦪꦶꦢꦶꦏꦢꦸꦩꦸꦱꦥꦶꦏ꧀ꦏꦶꦤ꧉
ꦱꦸꦱꦫꦥ꧀ꦭꦫꦭꦮꦪꦪꦱꦶꦤꦺꦴꦥꦏ꧀ꦭꦶꦤꦶꦱꦶꦺꦴꦥꦶ꧈
ꦫꦸꦱ꧀ꦭꦮꦏꦾꦮꦺꦴꦲꦺꦴꦮꦥꦤꦶꦱꦺꦲꦾꦪꦗꦼ꧈
ꦱꦮꦏꦶꦥꦸꦱꦢꦸꦩꦸꦥꦶꦲꦏꦫꦲꦮꦸꦫꦾꦗꦸꦭꦸꦏ꧈
ꦏꦮꦫꦲꦩꦾꦏꦥꦤꦗꦏꦺꦏꦥꦫꦥꦩꦭꦸꦩ꧉ ꧇ ꧉

62.

ꦗꦺꦫꦩꦱꦺꦥꦤꦶꦪꦺꦴꦩꦥꦸꦥꦶꦏꦩꦸꦩꦾꦏꦶꦏꦾꦭꦮꦥꦏꦥꦸꦱꦸꦱ꧀ꦠꦶ꧈
ꦫꦲꦩꦾꦏꦾꦏ꧀ꦠꦶꦏꦥꦏꦱꦺꦴꦮꦥꦪꦶꦏꦺꦥꦏꦥꦸꦮꦪꦶꦱꦮꦺꦴꦫꦏ꧀ꦠꦶꦏꦫꦏ꧈
ꦲꦸꦫꦥꦺꦲꦾꦏꦺꦢꦶꦤꦶꦗꦸꦫꦸꦗꦸꦫꦸꦢꦶꦏꦗꦺꦭꦶꦏꦸꦪꦾꦱꦺꦲꦾꦱꦸꦪꦗꦼ꧈
ꦫꦏꦫꦏ꧀ꦠꦥꦶꦱ꧀ꦭꦤꦫꦤꦏꦢꦸꦪꦤꦫꦩꦏꦥꦺꦲꦾꦢꦶꦏꦫꦤꦏꦿ꧉
ꦪꦾꦏ꧀ꦠꦏꦢꦶꦏꦤꦥꦩꦾꦺꦴꦠꦸꦤꦶꦢꦸꦱꦾꦫꦢꦮꦪꦮꦏꦢꦸꦮꦏꦥꦪꦸꦗ꧈
ꦥꦮꦥ꧀ꦠꦤꦮꦾꦏꦶꦢꦸꦭꦮꦏꦱ꧀ꦭꦶꦏ꧀ꦠꦶꦭꦶꦤꦶꦩꦸꦤꦏꦫꦩꦱꦸꦪꦗꦼ꧈
ꦲꦏꦿꦶꦪꦾꦮꦥ꧀ꦭꦶꦤꦮꦏꦥꦤꦮꦾꦏꦶꦏ꧀ꦭꦶꦭꦶꦫꦱꦮꦏ꧀ꦠꦶꦏꦶꦤꦶꦱꦸꦤꦩ꧈
ꦱꦫꦏꦾꦸꦱꦺꦪꦢꦶꦤꦶꦪꦸꦥꦸꦱ꧀ꦭꦸꦱꦸꦪꦏ꧀ꦠꦏꦶꦤꦶꦱꦸꦫꦥꦗꦼꦏꦾꦫꦱꦮꦺ꧉ ꧇ ꧉

63.

ꦲꦏꦿꦶꦤꦶꦏꦮꦥꦲꦸꦏꦶꦗꦶꦢꦶꦭꦥꦸꦥꦸꦭꦫꦥꦸꦫꦱꦥꦤꦶꦏꦸꦩꦾꦺꦴꦠ꧀ꦠꦿꦶ꧈
ꦧꦮꦾꦲꦶꦏꦾꦪꦥꦸꦏꦶꦗꦼꦥꦤꦥꦶꦲꦩꦩꦮꦤꦶꦥꦶꦩꦮꦏꦏꦭꦶꦠꦶꦫꦸ꧈
ꦥ꧀ꦭꦮꦱꦺꦪꦮꦠ꧀ꦭꦮꦥꦶꦫꦸꦥꦶꦤꦤꦢꦪꦲꦪꦥꦸꦏꦥꦸꦥꦸꦩꦾꦲꦫꦏꦢꦤ꧈
ꦧꦏ꧀ꦠꦏꦶꦏꦢꦏꦮꦾꦮꦭꦶꦲꦸꦭꦶꦲꦶꦏꦏꦺꦧꦮꦾꦲꦪꦸꦥꦸꦏꦲ꧉

[illegible] . . . ꧉
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

64.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

65.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

66.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ꦢꦶꦤ꧀ꦏꦁꦒꦺꦤ꧀ꦥꦱꦱꦏꦺꦭꦤ꧀ꦢꦼꦔꦤ꧀ꦢꦶꦏ꧀ꦛꦲꦤ꧀ꦢꦶꦏꦶꦢꦶꦤꦱꦗꦼꦁꦧꦶꦔꦤ꧀ꦲꦧꦺꦢꦲꦶ꧈
ꦗꦶꦤꦒꦂꦏꦁꦥꦶꦤꦺꦏꦥꦿꦥꦿꦶꦤꦺꦥꦁꦒꦼꦩ꧀ꦧꦶꦤꦁꦥꦭꦶꦏꦁꦕꦒꦺ꧈
ꦏꦧꦸꦲꦶꦤꦸꦮꦸꦤ꧀ꦢꦶꦲꦶꦁꦒꦶꦲꦤ꧀ꦢꦺꦤ꧀ꦠꦒꦸꦭꦶꦤꦶꦥꦭ꧈ꦏꦏꦺꦴꦥꦤꦸꦗꦸꦭꦲꦶ꧉
ꦱꦏꦶꦱꦺꦴꦮꦸꦗꦸꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦢꦸꦩꦿꦶꦏꦁꦧꦤꦼꦏꦥꦶꦏꦥꦲꦸꦤ꧀ꦲꦸꦤ꧀ꦲꦤ꧀ꦧꦸꦱꦶ꧈
ꦏꦁꦥꦶꦧꦸꦗꦸꦱꦥ꧈ꦤꦼꦏꦺꦲꦶꦤꦼꦏꦺꦴꦲꦤꦶꦩꦲꦺꦴꦏꦧꦤꦼꦏꦸꦲꦚꦧꦸꦢꦶꦕꦶꦏꦺ꧈
ꦲꦏꦺꦴꦲꦶꦫꦏꦼꦗꦸꦧꦁꦒꦶꦱꦶꦩꦲꦺꦴꦲꦺꦴꦩꦺꦴꦠꦤ꧀ꦠꦸꦏꦺꦴꦧꦁꦲꦶꦚꦶꦥꦺꦴ꧈
ꦪꦺꦴꦲꦤ꧀ꦲꦏꦶꦱꦤ꧀ꦢꦶꦲꦤ꧀ꦏꦶꦱꦲꦸꦏꦶꦤ꧀ꦠꦸꦲꦺꦴꦤ꧀ꦲꦼꦤ꧀ꦢꦶꦱꦩꦶꦥꦏꦺ ꧋ ꧆ ꧋

67.

ꦪꦤ꧀ꦢꦲꦶꦧꦤ꧀ꦢꦸꦒꦸꦁꦏꦼꦢꦥꦸꦥꦸꦤꦶꦁꦮꦺꦴꦮꦸꦂꦏꦼꦢꦶꦏꦼꦏꦼꦥꦏꦤ꧀ꦲꦶ꧈
ꦢꦤ꧀ꦢꦶꦤꦏꦸꦗꦸꦏꦁꦒꦸꦤꦏꦸꦠꦼꦏꦶꦏꦤꦶꦁꦲꦸꦠꦸꦥꦤ꧀ꦥꦶꦏꦁꦏꦺꦴꦮꦸ꧈
ꦲꦏꦺꦴꦱꦸꦏꦸꦩ꧀ꦧꦸꦏꦺꦴꦮꦶꦁꦕꦼꦲꦸꦱꦶꦏꦸꦭꦱꦸꦒꦸꦒꦶꦗꦸꦲꦶꦁꦒꦶꦤꦏꦁꦒꦼ꧈
ꦏꦁꦒꦸꦏꦢꦼꦱꦏꦺꦴꦲꦏꦮꦸꦤ꧀ꦢꦭꦼꦩ꧀ꦧꦸꦤꦼꦲꦏꦺꦤ꧀ꦱꦸꦒꦸꦧꦸꦮꦸ ꧋
ꦲꦺꦴꦁꦠꦸꦏꦏꦼꦤ꧀ꦭꦥꦲꦶꦁꦢꦺꦲꦸꦥꦏꦺꦴꦮꦸꦲꦸꦠꦸꦤꦶꦏꦼꦏꦁꦥꦶꦤꦸꦢꦸ꧈
ꦧꦼꦧꦼꦤꦶꦪꦶꦢꦤ꧀ꦏꦺꦴꦏꦶꦏꦸꦲꦼꦁꦒꦸꦧꦶꦪꦶꦥꦲꦸꦠꦸꦱꦤꦮꦏ꧈
ꦏꦁꦒꦶꦧꦸꦩꦂꦧꦶꦤꦸꦠꦸꦮꦸꦭꦶꦏꦧꦸꦲꦶꦱꦺꦴꦏꦂꦢꦸꦭꦶꦲꦶꦱꦺꦴꦥꦏꦺꦴ꧈
ꦱꦶꦤꦸꦮꦸꦱꦤꦶꦁꦠꦼꦏꦺꦥꦶꦲꦶꦏꦸꦥꦶꦭꦸꦤꦶꦥꦶꦏꦶꦁꦲꦺꦴꦗꦸꦱꦁꦒꦸ ꧋
ꦭꦶꦭꦤ꧀ꦠꦸꦩ꧀ꦧꦸꦏꦼꦏꦼꦥꦏꦼꦒꦶꦲꦸꦧꦸꦱꦶꦏꦁꦮꦸꦤꦏꦸꦥꦶꦏꦭꦂ꧈
ꦲꦺꦴꦲꦺꦴꦤꦶꦩꦶꦤꦶꦠꦶꦧꦶꦏꦭꦂꦏꦶꦏꦶꦲꦶꦤꦸꦮꦸꦥꦸꦏꦶ꧈
ꦢꦸꦏꦶꦱꦺꦴꦂꦏꦏꦸꦢꦶꦠꦸꦒꦸꦲꦶꦏꦁꦠꦏꦺꦴꦏꦼꦱꦧꦸꦏꦼꦤꦸꦏꦼꦏꦶ꧈
ꦏꦁꦒꦶꦏꦺꦴꦏꦼꦥꦶꦲꦶꦱꦸꦩꦸꦏꦺꦴꦢꦶꦲꦶꦱꦤ꧀ꦢꦸꦲꦶꦥꦏꦺꦴꦂꦠꦸꦢꦸ ꧋ ꧆ ꧋

68.

ꦏꦲꦸꦩꦁꦒꦶꦏꦁꦏꦧꦭꦶꦥꦶꦲꦶꦤꦶꦲꦶꦱꦺꦴꦂꦏꦲꦪꦸꦢꦶ꧈
. . . . ꧈

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

69.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

70.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

71.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

72.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

73.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

74.

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

75.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

76.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

77.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

78.

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

79.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

80.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ꦱꦭꦶꦏꦶꦁꦏꦺꦱꦸꦩꦿꦩꦸꦩꦸꦱꦥꦸꦤ꧀ꦗꦥꦺꦴꦂꦩ꧀ꦥꦸꦏꦥꦤꦶꦁ꧈
ꦏꦶꦩꦿꦶꦱꦲꦮꦼꦤꦶꦱꦏꦿꦏꦲꦧꦤꦏꦤ꧀ꦪꦏꦶꦏꦏꦲꦼꦴꦫꦺꦴꦧꦼꦪꦼꦴꦭꦁꦩꦶꦩ꧈
ꦧꦤ꧀ꦢꦔꦲꦱ꧀ꦪꦏꦥꦱꦲꦶꦏꦩꦿꦧꦥꦸꦤ꧀ꦲꦶꦫꦮꦩꦤꦶꦏꦿꦪꦥꦶꦤ꧀ꦤ꧈
ꦏꦸꦮꦧꦪꦸꦥꦸꦏꦶꦏꦏꦲꦱꦲꦤꦮꦏꦶꦏꦶꦩꦿꦶꦏꦶꦤꦫꦲꦏꦶꦱꦥꦸꦤ꧀ꦭꦶꦧꦶ꧉
ꦧꦶꦧꦏꦫꦪꦮꦏꦶꦏꦫꦠꦮꦏꦠꦪꦏꦶꦲꦤꦮꦩꦿꦏꦏꦶꦏꦱꦤ꧀ꦧꦶꦏꦱꦪ꧈
ꦫꦲꦩꦏꦶꦏꦥꦸꦫꦲꦠꦠꦶꦏꦥꦏꦶꦠꦶꦏꦩꦸꦱꦥꦔꦱꦶꦪꦸꦲꦶꦫꦶꦏꦢ꧈
ꦱꦶꦩꦸꦏꦶꦤꦩꦥꦱꦶꦱꦲꦫꦏꦥꦱꦶꦥꦶꦏꦶꦤꦭꦱꦶꦥꦸꦫꦲꦠꦏꦱꦶꦩ꧈
ꦩꦸꦩꦸꦧꦶꦏꦺꦴꦩꦥꦔꦩꦱꦧꦫꦩꦸꦏꦏꦸꦱꦶꦲꦪꦸꦏꦶꦱꦤ꧀ꦥꦏ꧉꧇꧉

81.

ꦏꦺꦴꦏꦸꦮꦤꦤ꧀ꦏꦫꦤꦩꦸꦫꦤꦥꦏꦺꦴꦲꦱꦶꦩꦶꦥꦫꦏꦲꦢꦥ꧈
ꦥꦸꦥꦸꦮꦱꦤꦏꦶꦫꦤꦶꦥꦸꦠꦱꦸꦭꦧꦠꦶꦏꦶꦏꦏꦲꦏꦶꦧꦺꦴ꧈
ꦫꦏꦩꦸꦮꦲꦏꦿꦶꦪꦩꦸꦫꦪꦏꦶꦤꦥꦶꦫꦏꦸꦥꦠꦶꦏꦿꦗꦭ꧈
ꦩꦏꦶꦱꦸꦩꦸꦏꦶꦫꦤꦶꦱꦤꦮꦶꦲꦧꦠꦶꦏꦲꦫꦭꦏꦶꦠꦮꦏ꧉
ꦏꦲꦏꦿꦮꦤꦗꦱꦶꦱꦩꦸꦏꦶꦢꦥꦪꦮꦔꦱꦶꦫꦏꦺꦴꦩꦿꦧꦏꦶ꧈
ꦥꦶꦥꦸꦧꦶꦥꦸꦩꦶꦫꦠꦥꦮꦫꦲꦮꦤ꧀ꦢꦏꦿꦶꦥꦶꦱꦸꦥꦶꦏꦸꦮꦩꦸꦩꦸꦤꦶ꧈
ꦱꦫꦏꦸꦱꦶꦱꦩꦸꦤꦭꦧꦥꦸꦪꦸꦏꦱꦶꦱꦩꦸꦏꦏꦿꦺꦴꦏꦶ꧈
ꦏꦥꦸꦮꦫꦲꦏꦩꦸꦪꦸꦔꦿꦶꦔꦩꦥꦶꦏꦤ꧀ꦠꦶꦱꦸꦏꦶꦪꦮ꧉
ꦔꦮꦱꦫꦏꦸꦏꦶꦤꦱꦶꦱꦩꦸꦏꦿꦏꦥꦪꦮꦱꦶꦠꦶꦠꦮꦏ꧈
ꦧꦏꦿꦶꦪꦸꦏꦸꦱꦲꦮꦪꦸꦏꦤꦏꦶꦥꦸꦫꦗꦏꦤ꧀ꦥꦺꦴꦮꦭꦏꦏꦶ꧈
ꦏꦸꦏꦶꦏꦸꦏꦶꦏꦏꦲꦩꦶꦪꦥꦔꦿꦭꦏꦿꦭꦶꦱꦠꦶꦭꦮꦪꦫꦩꦸꦏꦪ꧈
ꦧꦶꦱꦶꦫꦥꦤꦸꦱꦤ꧀ꦧꦶꦢꦸꦤꦺꦴꦏꦶꦱꦏꦮꦪꦸꦥꦏꦺꦴꦮ꧉
ꦫꦪꦏꦶꦢꦏꦶꦱꦩꦸꦱꦶꦢꦏꦿꦏꦧꦶꦢꦶꦭꦶꦱꦫꦏꦶꦥꦸꦥꦶꦱꦶ꧈
ꦭꦶꦏꦶꦠꦱꦸꦥꦸꦱꦲꦩꦸꦏꦶꦏꦫꦲꦏꦫꦤꦫꦏꦿꦶꦥꦸꦤ꧈
ꦏꦫꦥꦸꦏꦮꦥꦏꦺꦴꦲꦶꦱꦠꦶꦭꦮꦏꦶꦪꦸꦠꦶꦏꦸꦢꦏꦿꦩꦸꦪ꧈
ꦏꦶꦱꦔꦮꦭꦧꦺꦴꦫꦭꦱꦩꦸꦱꦥꦪꦪꦩꦸꦏꦶꦱꦸꦏꦸꦧ꧉꧇꧉

82.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

83.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

84.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

85.

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

86.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

87.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

꧘꧘.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

89.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

90.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]

91.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

92.

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

ꦥꦿꦮꦏ꧀ꦠꦧꦠꦸꦩꦸꦥꦝꦮꦥꦶꦲꦤꦶꦱꦮꦢꦸꦏꦶꦤꦧꦏꦱꦲꦶꦱꦧꦮꦲꦶꦝꦮ꧈
ꦲꦧꦮꦏ꧀ꦠꦼꦲꦏ꧀ꦭꦼꦕꦺꦝꦏꦲꦝꦮꦏꦠꦸꦏꦶꦲꦥꦲꦸꦥꦸꦱꦏꦤꦶꦏꦱꦶꦱꦒꦮꦧꦥꦸꦏꦶ꧉
ꦏꦮꦲꦲꦏ꧀ꦲꦸꦝꦸꦏꦶꦲꦏꦮꦝ꧀ꦝꦧꦮꦏꦶꦏꦿꦸꦥꦤꦶꦏꦥꦸꦏꦮꦠꦶꦝꦥꦶꦏꦸꦢꦶꦢꦠꦝꦿꦸꦪ꧈
ꦱꦲꦏꦸꦲꦏꦶꦢꦏꦧꦪꦸꦲꦧꦮꦝ꧀ꦝꦧꦏꦏꦶꦩꦸꦥꦲꦝꦸꦢꦤꦏꦼꦏꦶꦠꦸꦤꦮꦱ꧀ꦝꦸꦤꦶ꧈
ꦲꦺꦠꦶꦲꦱꦮꦝꦶꦏꦲꦧꦮꦲꦺꦭꦏ꧀ꦠꦼꦥꦝꦸꦥꦸꦲꦸꦥꦸꦏꦶꦤꦱꦶꦤꦥꦠꦺꦮꦠꦏꦶꦱꦤꦮꦝꦶ꧈
ꦲꦺꦱ꧀ꦭꦮꦏꦶꦲꦭꦥꦱꦶꦏꦒꦮꦤꦤꦥꦶꦱꦏꦿꦸꦧꦱꦸꦪꦼꦠꦸꦲꦶꦏꦸꦧꦶꦧꦗꦭ꧉꧇꧉

93.

ꦱꦲꦏꦸꦲꦱꦶꦥꦪꦶꦝꦠꦏꦸꦪꦤꦪꦶꦧꦠꦼꦏ꧀ꦠꦮꦱ꧀ꦝꦥꦏꦶꦠꦶꦏꦲꦤꦏꦿꦮ꧈
ꦠꦶꦠꦸꦪꦮꦲꦶꦝꦸꦱꦶꦲꦶꦏꦮꦸꦠꦥꦪꦶꦱꦶꦤꦲꦏꦠꦥꦸꦪꦶꦲꦭꦮꦏꦏꦶꦪꦶ꧈
ꦤꦶꦢꦭꦸꦲꦶꦥꦲꦝꦠꦸꦮꦏꦶꦤꦧꦠꦤꦏꦶꦏꦠꦶꦥꦸꦤꦶꦩꦲꦶꦲꦮꦤ꧈
ꦧꦸꦱꦶꦥꦶꦥꦸꦮꦠꦤꦏꦶꦠꦶꦧꦸꦝꦭꦶꦱꦲꦸꦤꦪꦮꦥꦝꦶꦱ꧀ꦝꦸꦤꦶꦲꦭꦮꦏꦸꦪ꧉
ꦲꦺꦱ꧀ꦝꦸꦧꦶꦱꦶꦥꦪꦶꦲꦝꦶꦏꦸꦧꦶꦢꦥꦱꦲꦱꦶꦢꦮꦱ꧀ꦝꦿꦸꦤꦏꦱꦮꦤꦶꦥꦶꦢꦸ꧈
ꦏꦥꦸꦮꦲꦏꦮꦱ꧀ꦭꦮꦠꦼꦏꦼꦝꦶꦲꦭꦮꦏꦲꦏꦥꦱꦥꦱꦏꦶꦠꦸꦮꦏꦶꦲꦤꦏꦶꦏꦧꦮꦪꦸ꧈
ꦧꦸꦏꦸꦮꦧꦸꦠꦶꦥꦸꦢꦮꦱꦶꦱ꧀ꦝꦸꦤꦶꦏꦸꦥꦤꦶꦝꦥꦶꦱꦶꦱꦸꦪꦲꦧꦸꦮꦥꦥꦝꦶ꧈
ꦱꦶꦥꦸꦲꦤꦶꦠꦶꦝꦠꦶꦲꦝꦏꦶꦏꦼꦤꦶꦤꦏꦠꦼꦏꦼꦝꦶꦲꦱ꧀ꦝꦮꦝꦸꦪꦲꦧꦸꦥꦸꦤꦶꦲꦢꦮ꧉꧇꧉

94.

ꦲꦺꦮꦧꦸꦏꦸꦲꦶꦧꦥꦤꦮꦠꦶꦥꦸꦥꦏ꧀ꦠꦏꦥꦶꦝꦸꦝꦶꦧꦶꦲꦤꦶꦥꦤꦏꦥꦶꦠꦸꦲꦤꦶꦥꦸꦤ꧈
ꦧꦶꦭꦸꦮꦧꦪꦸꦤꦶꦏꦱ꧀ꦝꦥꦏꦸꦥꦤꦶꦏꦸꦤꦥꦠꦶꦏ꧀ꦠꦶꦏꦭꦸꦧꦸꦤꦶꦱꦏ꧈
ꦲꦺꦠꦶꦱ꧀ꦝꦸꦝꦸꦤꦶꦝꦺꦮꦏꦒꦮꦤꦠꦶꦤꦶꦏꦮꦝꦥꦝꦸꦏꦶꦏꦲꦧꦮꦲꦺꦱꦏꦸꦝꦏꦶ꧈
ꦝꦲꦭꦏꦶꦥꦸꦮꦠꦼꦏꦲꦪꦸꦏꦶꦏꦸꦥꦏꦧꦸꦏꦸꦤꦶꦥꦠꦺꦲꦏꦲꦤꦏꦿꦮꦤꦶꦥꦸꦢꦮ꧉
ꦤꦶꦢꦮꦏꦲꦶꦠꦢꦮꦪꦸꦧꦮꦠꦸꦪꦸꦢꦮꦧꦮꦱꦠꦸꦏꦲꦶꦥꦢꦥꦸꦪꦸꦱꦏꦿꦸꦧ꧈
ꦠꦮꦲꦶꦠꦏꦶꦤꦏꦥꦶꦏꦶꦥꦧꦪꦸꦏꦏꦲꦶꦠꦶꦢꦪꦏꦶꦤꦏꦲꦤꦏꦿꦮꦤꦶꦥꦸꦢꦮ꧈

ꦺꦗꦿꦸꦁꦱꦶꦤꦼꦭꦏꦶꦤꦶꦫꦸꦤ꧀ꦤꦶꦁꦲꦤ꧀ꦱꦶꦲꦤꦢꦶꦤꦶꦁꦱ꧀ꦮꦧꦢꦤ꧀ꦲꦺꦤꦼꦩ꧀ꦥꦼꦏ꧀ꦠꦏ꧉
ꦥꦫꦶꦁꦭꦶꦥꦸꦫꦤꦩꦱ꧀ꦏꦸꦤꦁꦥꦸꦤꦶꦏꦺꦧꦺꦴꦤꦒꦮꦼꦭꦃꦩꦮꦤꦗꦺꦴꦭꦺꦴꦮ꧅
ꦱꦶꦁꦢꦿꦮꦺꦤꦱꦶꦭꦥꦸꦁꦒꦶꦲꦶꦁꦒꦶꦩꦥꦿꦶꦪꦤꦶꦏꦼꦱꦤ꧀ꦢꦸꦭ꧀ꦏꦮꦺꦪꦲꦶꦏꦫꦶ꧈
ꦠꦼꦏꦶꦁꦗꦸꦢꦗꦸꦢꦶꦁꦱꦸꦥꦶꦫꦸꦱꦼꦏꦭꦗꦸꦩꦼꦁꦲꦸꦱꦶꦏꦥꦼꦁꦲꦢꦃ꧈
ꦲꦮꦺꦴꦤ꧀ꦢꦶꦱꦃꦩꦾꦱꦶꦧꦸꦏꦃꦏꦶꦫꦶꦏꦥꦔꦤ꧀ꦢꦶꦁꦥꦼꦏ꧀ꦠꦏ꧉
ꦭꦮꦤ꧀ꦢꦢꦶꦏꦏꦮꦺꦴꦁꦥꦶꦤ꧀ꦠꦸꦩꦶꦤꦸꦏꦶꦏꦼꦤ꧀ꦢꦼꦁꦗꦸꦢꦼꦒꦺꦤꦶ꧅
ꦺꦲꦺꦴꦫꦢꦶꦫꦸꦢꦸꦱꦩꦼꦠꦸꦮꦺꦤꦧꦶꦪꦏꦼꦏꦼꦢꦧꦼꦪꦚꦼꦭꦺꦴꦮ꧈
ꦏꦤ꧀ꦢꦺꦴꦫꦱꦿꦶꦪꦺꦴꦤꦸꦤꦺꦴꦫꦸꦏꦥꦁꦒꦼꦗꦸꦲꦼꦤꦸꦩꦺꦴꦲꦶꦠꦺꦴꦪꦢꦶ꧈
ꦺꦴꦏꦺꦴꦢꦸꦏꦥꦶꦤ꧀ꦠꦼꦤ꧀ꦮꦶꦤꦺꦤꦶꦏꦶꦪꦢꦾꦢꦺꦴꦤꦼꦩ꧀ꦥꦼꦏ꧀ꦠꦏ꧉
ꦲꦶꦁꦒꦺꦴꦤ꧀ꦤꦼꦱꦶꦥꦶꦭꦤ꧀ꦧꦸꦤ꧀ꦢꦶꦲꦪꦶꦤꦭꦸꦢꦼꦁꦮꦸꦱ꧀ꦥꦤꦼꦲꦠꦺꦧꦒꦸꦭ꧅꧆꧅

95.

ꦥꦸꦤꦶꦲꦶꦏꦥꦩꦸꦭꦺꦴꦤ꧀ꦭꦤ꧀ꦲꦶꦏꦶꦲꦾꦤꦶꦱꦶꦤꦶꦪꦸꦱ꧀ꦩꦸ꧈
ꦲꦤ꧀ꦗꦸꦁꦩꦸꦫꦸꦥꦸꦩꦤ꧀ꦱꦭꦸꦫꦶꦁꦤ꧀ꦢꦭꦤ꧀ꦠꦸꦁꦲꦸꦢꦶ꧈
ꦲꦺꦴꦭꦶꦲꦺꦴꦭꦃꦩꦸꦗꦸꦒꦲꦼꦱꦶꦤ꧀ꦧꦶꦱꦶꦕꦼꦤ꧀ꦠꦶꦤꦶꦁ꧈
ꦧꦥꦏꦶꦤꦥꦺꦴꦫꦃꦥꦿꦸꦤꦶꦏꦶꦁꦱꦸꦁꦥꦶꦮꦶꦥꦶꦤꦼꦭꦃ꧅
ꦏꦤ꧀ꦢꦼꦱꦶꦏꦮꦏꦼꦥꦶꦁꦥꦶꦪꦪꦤꦶꦏꦤ꧀ꦢꦼꦱꦶꦫꦭꦸ꧈
ꦥꦸꦩꦸꦫꦸꦭꦶꦩꦸꦭꦶꦥꦸꦭꦶꦁꦱꦶꦏꦫꦸꦱꦶꦒꦼꦭꦁꦏꦤꦶꦁ꧈
ꦥꦥꦁꦥꦁꦧꦲꦢꦶꦱꦶꦲꦸꦫꦸꦏꦶꦩꦶꦥꦶꦲꦶꦠꦶ꧈
ꦥꦶꦝꦁꦒꦶꦥꦿꦶꦪꦮꦲꦸꦪꦧꦩꦚꦤꦸꦗꦸꦁꦤꦶꦁ꧅
ꦫꦸꦏꦱꦶꦏꦩꦸꦭꦥꦶꦢꦸꦒꦩꦥꦫꦶꦁꦥꦏꦧꦸꦱꦸꦥꦸ꧈
ꦲꦼꦫꦥꦪꦸꦧꦁꦥꦲꦢꦏꦼꦤ꧀ꦝꦺꦴꦩꦶꦢꦿꦼꦏꦧꦤꦶꦩꦸꦩꦸꦁ꧈
ꦏꦧꦭꦏꦩꦢꦿꦺꦴꦭꦏꦱꦏꦩꦸꦏꦸꦤꦶꦏꦧꦤꦸꦲꦸꦁ꧈
ꦏꦧꦭꦱꦏꦪꦸꦏꦮꦧꦶꦱꦲꦧꦗꦏꦭꦥꦱꦧꦠꦺꦲꦶ꧅꧆꧅

96.

ꦥꦸꦥꦚ꧀ꦗꦥꦸꦱꦱꦸꦥꦚ꧀ꦗ꧈
ꦥꦸꦱꦱꦲꦶꦫꦥꦮꦱꦥꦏꦶꦱꦺꦱꦺꦲꦶ꧈
ꦥꦸꦮꦺꦴꦮꦺꦴꦥꦶꦥꦶꦥꦸꦫꦚ꧀ꦗꦥꦸꦚꦶ꧈
ꦥꦸꦫꦱꦺꦴꦫꦱꦺꦴꦱꦺꦴꦲꦁꦱꦺꦴꦱꦸꦥꦱꦺꦴꦱꦸ꧉
ꦲꦏꦶꦲꦲꦲꦶꦲꦲꦏ꧀ꦲꦺꦴꦏꦶ꧈
ꦲꦏ꧀ꦲꦺꦴꦲꦺꦴꦱꦶꦲꦏ꧀ꦲꦶꦲꦸꦲꦸꦤꦶ꧈
ꦲꦶꦲꦶꦏꦶꦲꦏ꧀ꦏ꧀ꦲꦶꦲꦫꦲꦺꦴꦲꦸ꧈
ꦲꦸꦲꦸꦏꦶꦲꦚ꧀ꦗꦚꦶꦲꦶꦲꦶꦲ꧀ꦲꦶꦲꦶꦱꦸ꧉ ꧋ ꧉

97.

ꦱꦚꦚꦮꦏꦶꦥꦸꦥꦶꦏꦪꦥꦸꦱꦸ꧈
ꦥꦸꦱꦸꦪꦏꦮꦥꦶꦥꦸꦚꦮꦏꦶꦚꦱ꧈
ꦲꦮꦚꦮꦱꦏꦶꦚꦤꦶꦠꦲꦸꦮ꧈
ꦲꦸꦮꦠꦶꦤꦱꦱꦏ꧀ꦲꦮ꧉
ꦪꦚꦮꦱꦶꦥꦶꦏꦪꦏꦸꦲꦸꦶ꧈
ꦱꦶꦏꦸꦪꦏꦥꦶꦱꦏ꧀ꦪ꧈
ꦪꦏꦫꦥꦸꦚꦠꦫꦥꦲꦶꦲꦸ꧈
ꦲꦸꦲꦶꦫꦥꦠꦚꦫꦥꦸꦏꦪ꧉
ꦚꦲꦤꦸꦲꦸꦲꦸꦲꦮꦗꦸꦥꦸ꧈
ꦥꦸꦗꦸꦥꦸꦲꦸꦲꦸꦤꦸꦲꦚ꧈
ꦚꦱꦶꦏ꧀ꦤꦠꦸꦗꦸꦥꦸꦱꦸ꧈
ꦥꦸꦱꦸꦗꦸꦠꦸꦤꦠꦶꦱꦚ꧉ ꧋ ꧉

98.

ꦪꦏ꧀ꦲꦲꦁꦤꦏꦥꦶꦚꦥꦤꦠꦶꦥꦶꦏꦲꦏꦲꦥꦲꦸꦲꦏ꧀ꦲꦸꦠꦤꦶꦏ꧀ꦥꦶ꧈

ꦫ꧀ꦩ ꦥꦿꦧꦸꦱꦶꦲꦶꦤꦤꦸꦤꦸꦤꦸꦲꦸꦥꦏꦼꦱꦲꦶꦤꦸꦤꦸꦱꦥꦱꦶꦲꦒꦶꦒꦶꦱꦶꦤꦸꦭꦸꦤ꧀꧈
ꦤꦸꦒꦸꦤꦤ꧀ꦏꦏꦼꦥꦶꦏꦥꦪꦠꦏ꧀ꦏꦼꦴꦧꦸꦱꦏꦼꦲꦏꦼꦏꦶꦏꦏꦸꦏꦏꦶꦱꦥꦭꦮ꧈
ꦲꦮꦠꦏ꧀ꦏꦶꦤꦧꦶꦲꦠꦶꦤ꧀ꦱꦮꦭꦲꦶꦥꦒꦥꦶꦏꦮꦏꦱꦶꦏꦭꦒꦶꦏꦶꦏꦤꦸꦧꦶ꧈ ꧅꧆꧅

ꦤꦸꦠꦶꦏꦮꦏꦒꦏ꧀ꦏꦸꦠꦮꦏꦧꦱꦧꦮꦤ꧀ꦠꦮ꧈ ꦱꦤ꧀ꦏꦩꦠꦶꦧꦲꦮꦒꦢꦥꦶꦪꦮꦠꦶꦏ꧀ꦠ꧉ ꦤꦺꦴꦏ꧀ꦏꦸꦩꦥꦸ
ꦏꦸꦩꦮꦏꦱꦤꦪꦶꦱꦶꦒ꧈ ꦧꦏꦮꦲꦶꦤꦮꦭꦶꦒꦮꦤ꧀ꦥꦸꦠꦶꦱ꧀ꦠꦮꦤ꧀ꦏ꧈ ꦧꦏꦮꦏꦶꦧꦶꦠꦶꦱꦶꦪꦸꦥꦸꦮ
ꦱ꧀ꦠꦶꦥꦭꦶꦲꦮ꧈ ꦤꦺꦴꦏ꧀ꦏꦪꦥꦲꦶꦥꦱꦧꦏ꧀ꦠꦮ ꧋꧆꧋
꧋꧆꧋ ꦱꦧꦤ꧀ꦏꦏꦤ꧀ꦠꦶꦏꦸꦭꦒꦶ꧈ ꦏ꧀ꦠꦮꦥꦶꦒꦠꦶꦥꦧꦮꦱꦸ꧈ ꦏ꧀ꦠꦮꦤꦼꦏꦤ꧀ꦒꦮꦒꦱ꧀ꦠꦮꦏ꧈
ꦲꦶꦥꦸꦭꦶꦏꦤꦮꦭꦶ꧈ ꦒꦶꦪꦮꦏꦶꦥꦸꦤꦲꦏꦏꦥꦸꦒꦏꦶꦒꦶꦤꦥꦲꦮꦏꦶꦠꦭꦤꦪꦮꦢ꧈ ꦱ꧀ꦠꦶꦠꦶꦏ
ꦤꦶꦏꦶꦥꦸ꧈ ꦏꦸꦒꦼꦏꦤꦥꦮꦤ꧀ꦠꦏꦥꦪꦤꦮꦤꦲꦱꦶꦤꦭꦮꦠꦮꦠꦶꦤ꧀ꦠꦮꦧꦮꦱ꧀ꦠ꧈ ꦲꦺꦴꦥꦏ꧀ꦠꦏ꧀ꦠꦤꦼꦧ
ꦤꦸꦒꦸꦭꦪꦸꦥꦱꦤꦮꦏꦶ꧈ ꦲꦤꦏꦸꦥꦸꦤꦏꦪꦮꦏꦾ꧈ ꦤꦏꦥꦪꦸꦧꦶꦪꦸꦧꦠꦶꦏꦸꦒꦮꦠꦶ꧈ ꦒꦶꦲꦶ
ꦏ꧈ ꦱ꧈ ꦥꦸ꧈ ꦏꦶꦒꦤ꧀ꦠꦮꦥꦲꦶ꧉ ꦏꦠꦶꦏꦧꦮꦱꦏꦶꦥꦏꦶꦤꦸꦧꦏꦶ꧈ ꦤꦸꦕꦮꦏ꧈ ꦥꦏꦱꦶꦥꦸꦠꦮ
ꦪꦏꦮꦤꦲꦥ꧈ ꦒꦺꦴꦲꦲꦤꦸ꧉ ꦱꦧꦏꦤꦏꦥꦸꦱꦏꦾꦱꦶꦏꦸꦒꦮꦠꦶ꧉ ꦏꦧꦗꦒꦲꦏꦾꦏꦶꦒꦱꦶ
ꦧꦏꦶꦧꦸꦱ꧀ꦠꦮꦲꦧꦏꦲꦶꦱꦤꦧꦮꦱ꧀ꦠ꧈ ꦲꦸꦧꦪꦾꦏ꧀ꦠꦸꦏꦲꦶꦪꦮꦪꦸꦩꦏꦶꦒꦱꦤꦏꦸꦒꦠꦶ꧈ ꦤꦸꦲꦶꦪꦮ
ꦪꦸꦒꦱ꧀ꦠꦸꦠꦲꦱ꧀ꦠꦸꦲꦱ꧀ꦠꦸ꧈ ꦤꦸꦮꦱꦮꦧꦱꦮꦧꦗꦤꦸꦪꦏꦮꦧꦸꦱ꧀ꦠꦮꦲꦮ ꧋꧆꧋

HET DIALEKT

VAN

TĔGAL,

DOOR

A. H. J. G. WALBEEHM,

Kontroleur bij het Binnenlandsch Bestuur.

Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

DEEL LIV.

2e STUK.

BATAVIA,
ALBRECHT & Co.
1903.

HET DIALEKT VAN TĔGAL.

INLEIDING.

In het begin van 1899 ontving ik van den Heer H. Th. J. Uytterbroeck, toen adjunkt-inspekteur van het Inlandsch Onderwijs te Samarang ter inzage een door den toenmaligen Inlandschen onderwijzer te Tĕgal, Mas Wignjawiana samengestelde vergelijkende woordenlijst, bevattende 1007 te Tĕgal in gebruik zijnde en dialektisch geachte woorden met de gelijkwaardig geachte Sålå'sche woorden er naast. Bovendien bevatte de lijst nog 377 zinnen, waarin die woorden voorkwamen en eenige regels betreffende de afwijkingen van de Sålå'sche uitspraak.

Bij lezing bleek dit stuk een zeer waardevol materiaal te bevatten voor een studie over het Tĕgalsch dialekt, zoodat ik den Heer Uytterbroeck in overweging gaf, het systematisch om te werken tot een voor publicatie geschikte verhandeling. Om verschillende redenen meende hij echter, daartoe niet zelf over te moeten gaan, maar gaf hij er mij de vrije beschikking over, voor het geval ik het stuk zelf mocht willen bewerken.

Te kwader ure liet ik me er toe verleiden, de weinige vrije Zondagen, die ik geheel voor mij zelf had, aan deze studie te wijden, maar toen ik na 2½ jaar aan het einde van het werk gekomen was, bleek het, dat het resultaat niet voldeed aan de eischen, die men aan een dergelijke verhandeling mag stellen.

Hoewel — zooals gezegd — het handschrift een zeer waardevol materiaal bevatte en ook de wijze van bewerking den verzamelaar alle eer aandeed, rees bij tal en nog eens tal van opgegeven woorden de vraag op: heeft de opsteller wel den juisten Sålå'schen term er voor opgegeven. Bij vele bleek zelfs met zekerheid uit de opgegeven voorbeelden, dat dat niet het geval *kon* zijn. En wat die voorbeelden zelf betreft: naast de als dialektisch opgegeven woorden kwamen in andere zinnen weder de daarvoor opgegeven Sålå'sche equivalenten voor.

Bij tal van andere woorden weder rees het vermoeden op, dat ze ook te Soerakarta voorkwamen, een vermoeden, dat versterkt werd door de omstandigheid, dat er verschillende woorden werden opgegeven, waarbij alle twijfel te dien aanzien uitgesloten was.

Wilde er dus iets uit voortkomen, dat eenige blijvende waarde zou hebben, dan was plaatselijk onderzoek te Tĕgal en vergelijking daarna te Soerakarta een noodzakelijk vereischte.

Hadden in een vorige betrekking de vakantiën mij steeds ruimschoots gelegenheid gegeven, om dergelijke plaatselijke onderzoekingen op eigen gelegen-

heid en op eigen kosten te doen, voor een kontroleur bestaan dergelijke mogelijkheden niet.

Het bestuur van het Bataviaasch Genootschap was echter zoo welwillend, zich ter zake tot de Regeering te wenden, met het gevolg, dat mij toen door Haar een opdracht werd verstrekt, om de verkregen uitkomsten, loopende over 1042 woorden, nader plaatselijk te Tĕgal en te Soerakarta te gaan verifiëeren.

Het onderzoek te Tĕgal had plaats door ondervraging van een zevental personen, behoorende tot verschillende klassen der bevolking, zoowel uit den ambtenaarsstand als uit de heffe des volks. Bij dat onderzoek bleken tal van in het boven aangehaalde stuk als dialektisch opgegeven woorden aan mijn berichtgevers onbekend te zijn.

Daar de mogelijkheid intusschen niet uitgesloten is, dat zij toch te Tĕgal bestaan, en dat het negatieve resultaat van mijn onderzoek toegeschreven moet worden hetzij aan wederzijdsch misverstand bij het onderzoek, hetzij aan onkunde van mijn berichtgevers, worden zij, voor zoover niet in den tekst bij andere artikels vermeld, volledigheidshalve hieronder toch opgegeven (bijl. I).

Hierbij moet nog het volgende in aanmerking worden genomen: Zooals mij bij mijn onderzoek herhaaldelijk bleek, bestaan er in Tĕgal te dezen aanzien tal van plaatselijke verschillen en komen er woorden voor, die soms eenige palen verder door den gewonen, van nature niet reislustigen desa-Javaan niet verstaan worden. Een voorbeeld daarvan is te vinden bij [illegible] in bijl. 2.

Ik nam nu voor mijn onderzoek als standaard-dialekt aan dat van de hoofdplaats Tĕgal en den naasten omtrek, zoodat het zeer goed mogelijk zou zijn, dat de bewuste woorden elders in de afdeeling wèl in gebruik zijn. In hoever het dialekt van de hoofdplaats inderdaad als type kan gelden voor dat van de geheele streek, zou een punt van nader onderzoek moeten uitmaken. Mij ontbrak de tijd voor het tijdroovende vergelijkende taalonderzoek, dat daarvoor noodig zou zijn.

Bovendien geldt daarbij het bezwaar, dat door de hoogere standen met een zekere minachting op het plaatselijke patois wordt nedergezien en de hoogstgeplaatsten er zich op beroemen, dat in hun huis en door hun omgeving niet anders dan het „zuivere", alleenzaligmakende Sålå'sche dialekt wordt gesproken. Het plaatselijk idioom is goed genoeg voor koopvrouwen en dergelijk volk, en dan ook nog alleen dan, wanneer het blijken mocht, dat de betrokkene te dom en te onbevattelijk mocht zijn voor het „zuivere" Javaansch. Eerst met verbazing, later met een zeker welwillend medelijden werd het dan ook aangezien, dat ik al dadelijk trachtte, mij in dat plaatselijk dialekt uit te drukken.

Bij een dergelijk vergelijkend dialekten-onderzoek als door mij bedoeld moet men dus niet verwachten, veel voorlichting of hulp te ondervinden van de hoogere Inlandsche ambtenaarswereld. Zoo was b. v. het woord no. 271 aan hun hoogsten chef niettegenstaande een meer dan dertigjarig verblijf nog onbekend.

Bleken dus, zooals boven gezegd, verschillende van de opgegeven woorden aan mijn berichtgevers onbekend te zijn, aan den anderen kant kreeg ik dagelijks weder nieuwe, van het Sålå'sch dialekt afwijkende woorden en vormen te hooren, zoodat het totaal nog belangrijk steeg en bij een langer verblijf zeker nog meer gestegen zou zijn.

Tevens maakte ik van de gelegenheid gebruik, om de in de WOORDENLIJST van den Heer DE NOOY voor Tĕgal opgegeven woorden te verifiëeren. Daarbij bleek mij al dadelijk, dat zijn opgaven op merkwaardige wijze overeenstemden met de in mijn bezit gekomen — meer volledige — verzameling van MAS WIGNJAWIANA, ook ten aanzien van die woorden en uitdrukkingen, die aan mijn berichtgevers onbekend waren.

Is — wat men met het oog daarop zou gaan veronderstellen — inderdaad de door den Heer DE NOOY „verzamelde" Woordenlijst met betrekking tot Tĕgal eenvoudig een overname zonder nader onderzoek geweest van een dergelijke verzameling van denzelfden persoon, dan laten zich ook verschillende misvattingen verklaren, die anders onbegrijpelijk zouden zijn, zie b. v. de nos. 568 en 1373 en in bijl. 2 [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] e. a.

Men kan deze misvattingen toch moeilijk anders verklaren, dan dat de bewerker bij het overnemen der door hem niet begrepen woorden verkeerd gelezen heeft. Volledigheidshalve zijn echter in dit werk ook opgenomen alle in de WOORDENLIJST voorkomende, maar aan mijn berichtgevers onbekende uitdrukkingen (bijl. 2).

Eindelijk werden nog in den tekst opgenomen de dialektische uitdrukkingen in de van Tĕgal afkomstige brieven, voorkomende in de verzameling van den Heer J. A. VAN DEN BROEK (1e stuk, 1e deel).

Na het te Tĕgal verzamelde materiaal bewerkt te hebben, begaf ik mij naar Soerakarta voor de verificatie met het daar in gebruik zijnde dialekt. Evenals bij vorige gelegenheden werden ook thans door den Rijksbestierder namens Zijne Hoogheid den Soesoehoenan met de meest mogelijke welwillendheid eenige Javaansche taalgeleerden voor den geheelen duur van mijn verblijf te mijner beschikking gesteld. Dag aan dag waren zij mij met een niet genoeg te waarderen belangstelling behulpzaam en door hun fijn taalgevoel gelukte het, bijna alle duistere punten tot klaarheid te brengen

Daarbij bleken verschillende, oorspronkelijk als dialektisch opgegeven uitdrukkingen ook te Soerakarta voor te komen. Voor zoover zij niet of niet in die beteekenis in het Woordenboek voorkomen, vindt men deze opgegeven in bijl. 3 en 4.

De namen mijner Sålå'sche medewerkers zijn: RADEN NGABEHI SINDOEPRÅDJÅ, MAS NGABEHI PRÅDJÅLOEKITÅ, MAS NGABEHI WIRÅPOESTÅKÅ (vroeger PADMÅSOESASTRÅ), MAS LOERAH ATMÅSOEPÅNÅ (thans MAS NGABEHI ESMOEPANI) en BAGOES NGARĔPAN,

terwijl ook MAS NGABEHI RĚKSÅPRÅDJÅ, wanneer zijn werkzaamheden dat toelieten, aan de besprekingen deelnam.

Eindelijk ben ik nog enkele opmerkingen verschuldigd aan den tegenwoordigen Regent van Ngawi, RADEN MAS TOEMĚNGGOENG OETÅJÅ, toen nog te Soerakarta werkzaam. Tot ons beider leedwezen moesten zich door drukke ambtsbezigheden die opmerkingen bepalen tot de eerste vellen. Zij zijn met de letters R. M. O. in den tekst aangegeven.

Het is mij een aangename plicht, hun allen bij deze voor hun medewerking en belangstelling mijn hartelijken dank te betuigen.

Voor de ondervonden hulp en den verleenden steun zij het mij bovendien vergund, mijn beleefden dank te betuigen aan Zijne Hoogheid den Soesoehoenan PAKOEBOEWÅNÅ X, aan den Resident van Soerakarta, W. DE VOGEL, aan den Rijksbestierder van Soerakarta, RADEN ADIPATI SÅSRÅDININGRAT, aan den Assistent-Resident van Tĕgal, J. A. WYNMALEN en aan den Kontroleur van Tĕgal, J. J. FEYTES.

Wanneer door de hier uitgegeven studie onze nog zoo geringe kennis van de verspreiding der dialekten op Java weder een stap vooruit is gebracht, dan is dat naast de medewerking van de Regeering en van de Direktie van het Bataviaasch Genootschap zeer zeker voor een groot gedeelte te danken aan hun welwillenden steun.

Evenals ik in vorige verhandelingen deed, heb ik ook thans getracht, het behandelde zooveel mogelijk te doen strekken tot verbetering van het Woordenboek van GERICKE-ROORDA. Aangezien de laatste uitgave van 1901 echter eerst in Juni j. l. in mijn bezit kwam, hebben alle verwijzingen nog betrekking op de vorige uitgave van 1886.

Bij een vergelijking van de op de eerste 20 bladzijden van deze verhandeling ter zake voorkomende opmerkingen bleek intusschen, dat de betrekkelijke passages op enkele uitzonderingen na onveranderd ook in de jongste uitgave overgenomen waren. En van de bedoelde uitzonderingen kunnen slechts drie als eigenlijke verbeteringen worden aangemerkt, daar overigens de eenige verandering is, dat het werk vermeld wordt, waar het woord in dien zin voorkomt.

Trouwens bij de gevolgde werkwijze was moeilijk een ander resultaat te verwachten. Welk een vlijtig gebruik, vooral in de vrij lijvige „bijvoegsels en verbeteringen" ook gemaakt is van de door anderen ter zake gepubliceerde verbeteringen, het behoeft geen betoog, dat naast de honderdtallen op die wijze o. a. aan één schrijver ontleende verbeteringen en aanvullingen zeker nog evenveel duizendtallen andere staan, die, als niet met het door die andere schrijvers behandelde toevallig in verband staande en door hen slechts terloops bekend gemaakte, aan de bewerkers der bedoelde jongste uitgave onbekend zijn moeten blijven.

Het moet dan ook ten zeerste betreurd worden, dat ook deze uitgave alweder geheel in Nederland bewerkt is geworden, zoodat ook nu het levende Javaansch nog altijd niet tot zijn recht is kunnen komen. Het schijnt wel, dat dergelijke opvattingen alleen mogelijk zijn bij Oostersche talen, waarbij alle wijsheid uit het Westen schijnt te moeten komen. Want het zal wel betwijfeld moeten worden, of men b. v. een standaard-woordenboek over het Russisch zou gaan maken in Australië, daarbij alleen afgaande op geschreven stukken, zonder het der moeite waard te achten, ook plaatselijk het verzamelde materiaal aan het spraakgebruik te toetsen.

En dat zou toch nog meer reden van bestaan hebben, dan met betrekking tot het Javaansch, waar de schrijvers, zoo al, dan toch slechts bij hooge uitzondering een ontwikkeling hebben, ook maar gelijkstaande aan die van leerlingen der hoogste klasse van onze lagere scholen.

Intusschen is met een en ander waarschijnlijk weder voor een vijftiental jaren de gelegenheid voorbij gegaan om een behoorlijk woordenboek te verkrijgen over de hoofdtaal van onzen Archipel, een taal, waarvan het Staatsblad van 1819 de studie al uitdrukkelijk voorschreef.

Waar ik bij verwijzingen naar het Woordenboek mededeelde, dat de uitdrukking aan mijn berichtgevers onbekend was, bedoelde ik uit den aard der zaak met deze laatsten mijn medewerkers te Soerakarta, terwijl bij een dergelijke vermelding ten aanzien van de door Woordenlijst als dialektisch opgegeven uitdrukkingen evenzoo uit den aard der zaak wordt bedoeld het spraakgebruik te Tĕgal.

Evenzoo wordt Tĕgal bedoeld, wanneer bij een verwijzing naar de Woordenlijst niet uitdrukkelijk een andere plaats wordt vermeld.

Waar verder de als door Rhemrev opgegevene in het Woordenboek voorkomende uitdrukkingen grootendeels dialektisch, d. i. te Soerakarta onbekend zijn, heb ik gemeend, dit niet telkens opnieuw te moeten vermelden. Waar men dus in den tekst zonder meer vermeld vindt, dat een zekere beteekenis door Rhemrev wordt opgegeven, daar beteekent dat, dat die beteekenis te Soerakarta niet voorkomt.

Ten slotte zij nog hierbij aangeteekend, dat de dialektische uitdrukkingen zooveel mogelijk behandeld zijn bij het grondwoord. Een uitzondering maakte ik daar, waar de afleiding onzeker was, z. a. bv. bij de nos. 17, 90, 169, 186, 428, 471, 514, 1120, 1128, 1140, 1141, 1142, 1143, 1147, 1148, 1149, 1150, 1153, 1154, 1168, 1181, 1189, 1398, 1463, 1464, 1465, 1466 en 1467, die daarom veiligheidshalve behandeld zijn bij den vorm zelf.

Op dezelfde wijze als dat in mijn studie over het Djapara'sch dialekt geschied is, kunnen ook ook de verschillen, die het Tĕgalsch dialekt ten aanzien van dat van Sâlâ vertoont, verdeeld worden in:

A. het gebruik van andere woorden,

B. het voorkomen van dezelfde woorden, maar in eenigszins gewijzigden vorm,

C. het gebruik van andere grammatikale vormen.

Bovendien vertoont het Tĕgalsch dialekt echter nog zeer groote verschillen ten aanzien van de uitspraak, welke verschillen zóó groot zijn, dat men, voor het eerst in die streek komende, de menschen eenvoudig niet verstaat.

Die verschillen in de uitspraak dan zijn de volgende:

D. 1 De aksârâ-lĕgĕnâ wordt steeds met den *a*-klank uitgesproken; de *â* kent men er niet. In verband daarmede spelt men ook [illegible] en [illegible], waar men te Sâlâ zou schrijven [illegible] en [illegible].

Deze *a* klinkt steeds onvolkomen. Door enkelen wordt getracht, deze uitspraak op het einde van een woord in het schrift weder te geven door het te sluiten met een wignjan. Intusschen zou het ook mogelijk zijn, dat werkelijk daarmede een wignjan bedoeld wordt, zie beneden **C** 9. Hierop zou ook wijzen, dat men die wignjan geschreven ziet bij klinkers, waarvan de uitspraak ook te Tĕgal lang is, bv. [illegible], [illegible], [illegible]. Ik heb intusschen in de meeste gevallen die *h* niet kunnen hooren. Waar ik ze wèl hoorde, zijn de woorden in den tekst opgenomen, zie de nos. 520 (II), 840, 890 (I), 923, 1008, 1038 (I) en 1402. Ook het omgekeerde komt echter voor, zie no. 673.

Waar enkelen trachten, zich meer beschaafd voor te doen door het naäpen van de Sâlâ'sche uitspraak, daar hoort men den korten *o*, bv. *kròmò* voor [illegible]. Naar men mij wist mede te deelen, hoort men dan echter ook wel eens de lange *o*, bv. *wĕdònò*. Merkwaardig is het, dat men algemeen hoort *Sòlò* en nooit *Sala* voor [illegible].

2. De *i* en *oe* worden steeds volkomen uitgesproken, ook in gesloten lettergrepen.
3. De *e* en *o* worden steeds onvolkomen uitgesproken, ook in open lettergrepen.

Verder zou men hieronder ook kunnen brengen:

4. Dat de pĕpĕt ook op het einde van een woord of in een met een [illegible] gesloten lettergreep kan voorkomen, iets wat als regel te Soerakarta niet kan (vergelijk Zindeelen, § 11), zie de nos. 389 en 668.

   Ook in andere gevallen gaat de *a* in *ĕ* over, zie de nos. 411, 414, 550, 757, 900, 926, 989a, 1014, 1033 en 1326.
5. De [illegible] wordt aan het eind van een lettergreep niet ingeslikt, maar klinkt daar geheel als in onze taal of in het Soendaasch.
6. De [illegible] en [illegible] worden aan het slot van een lettergreep uitgesproken als in het Engelsch en in het Soendaasch.
7. Een open *i* en *oe* gaan vóór het achtervoegsel [illegible] niet over in resp. *e* en *o*, zoodat men bv. niet zegt *poetonipoen* of *isenipoen*, maar *poetoenipoen* en *isinipoen*.
8. In niet door een neusklank gesloten voorlaatste lettergrepen wordt de *a* *niet* als pĕpĕt uitgesproken, zie de nos. 188, 942, 1048 en 1357. Eigenlijk hadden deze woorden dus niet opgenomen behoeven te worden, evenmin als bv. [illegible] (voorb. bij no. 231).

Al deze verschillen komen geheel overeen met de in het Soendaasch geldende regelen voor de uitspraak.

Met het oog waarschijnlijk op die, genoemd onder 1 en 3 noemt de Javaan te Tĕgal zelf zijn uitspraak *kort* in tegenstelling met de volgens hem *lange* uitspraak van bv. Pakalongan.

Onder deze verschillen zou men verder ook nog kunnen brengen de eigenaardigheid, dat men bij het spellen de namen der aksârâ's steeds laat voorafgaan door [illegible], bv. [illegible]. In alle andere gevallen echter noemt men die aksârâ's eenvoudig [illegible], [illegible] enz., zoodat men bv. zal zeggen: [illegible].

Ten aanzien van de rubriek **A** kan men nog nader onderscheiden:

1. die woorden, die te Sâlâ in het geheel niet verstaan worden;
2. die woorden, welke er wèl verstaan worden, maar er òf niet, òf in mindere mate in gebruik zijn, t. w. de nos. 72, 106, 112, 183, 259 ([illegible]), 262, 272, 359, 388, 417, 433 (?), 574, 603, 607, 693, 695, 709, 775, 801, 804, 937, 1020, 1024, 1029, 1034, 1038 (II), 1058, 1089, 1090, 1114, 1217, 1317 en 1332.
3. die woorden, welke te Sâlâ geheel verouderd zijn en daar bv. alleen nog maar in tĕmbang voorkomen, t. w. de nos. 34, 36, 54, 58, 66, 87, 129, 131, 182, 192, 253 (?), 292, 469(?), 524(?), 566, 581, 633, 697(II), 730, 790 (II), 826, 982, 1123, 1139, 1196, 1229, 1315 en 1337.
4. Onder deze rubriek A vallen verscheidene woorden, blijkbaar overgenomen uit het Hollandsch en het Maleisch, t. w. de nos. 57, 69(I), 72, 155, 183, 259, 262, 267, 359, 392, 395, 402 (zou ook Soend. kunnen zijn), 405, 407, 426, 430, 456, 485(?), 536, 547, 572, 583, 603, 620, 655 (zou ook Soend. kunnen zijn), 665, 678, 704, 710(?), 721, 722, 731, 733, 765(nl. als afleiding v. [illegible]), 804, 813, 857, 914, 931(?), 933, 934, 941, 941, 948, 950, 976, 977, 986, 1011, 1028, 1029, 1051, 1090, 1116, 1135, 1137, 1151, 1165, 1318, 1319, 1320, 1322, 1335, 1342, 1358, 1362, 1370, 1374, 1408, 1424, 1432 en 1451.

Ook hier moet er, evenals bij het Djapara'sch dialekt, op gewezen worden dat bv. de nos. 36 en 581, die in vorm geheel overeenkomen met het Maleisch, niet daaruit, maar uit het tĕmbang overgenomen zijn, terwijl de nos. 57, 72, 183, 259, 262, 359, 392, 395, 402, 536, 547, 574, 583, 603, 665, 678, 704, 804, 857, 933, 941, 1029, 1051 en 1090 ook te Soerakarta, zij het het dan ook òf minder, òf anders in gebruik zijn. En omgekeerd komen ook te Soerakarta wel vreemde woorden voor, die men te Tĕgal weder niet kent, zie bv. de nos. 131, 361, 384, 407 ([illegible]), 426, 442 en 803.

5. Een groot aantal woorden zijn verder waarschijnlijk overgenomen uit het Soendaasch, komen daarmede althans overeen, zij het dan ook soms met eenige verandering, hetzij in vorm, hetzij in beteekenis, t. w. de nos. 7, 31, 40 (?), 41, 43, 49, 50, 68, 89, 103, 117, 138, 149, 157, 177, 189, 207, 220,

223, 257, 258, 264, 273, 285, 287, 291, 292 (?), 294, 295, 303, 306, 307, 309 (? Soend. [illegible]), 321, 325, 329, 332, 348, 353, 357, 362, 364, 394, 427, 447 (?), 448, 453, 465, 470, 478, 488, 508, 519, 523, 559, 568, 569(?), 570, 571, 589, 594, 601, (waarschijnlijk omgekeerd uit het Jav. overgenomen), 604, 608, 613, 632, 635, 640, 655 (zou ook Mal. kunnen zijn), 664, 669, 676, 679, 684, 685, 696, 710 (?), 711, 718, 719 (?), 723, 735, 738, 746 ([illegible]), 747, 749, 750, 753, 766, 780 (II), 784, 799, 809, 810, 815, 816, 819, 837, 841, 842, 848, 852, 864, 878, 885, 896, 905, 910, 917, 919, 920, 928, 935, 951, 952, 955, 957, 959, 981, 988, 989, 995, 1004, 1032, 1034, 1037, 1093(I), 1107, 1112, 1121, 1138, 1155, 1156, 1249, 1256, 1271, 1285, 1290, 1299, 1303, 1310, 1330, 1343, 1348, 1363, 1375, 1377, 1390, 1391, 1393, 1394, 1398, 1406, 1411, 1412, 1413, 1414, 1416 ([illegible]), 1423, 1441, 1442, 1444, 1446, 1448 en 1449(?). Ettelijke van deze woorden, zoo o. a. de nos. 49, 608, 852, 896 en 1303, zouden echter ook overblijfselen kunnen zijn van het oud-Javaansch.

6. Betrekking op de taalsoorten hebben de nos. 65, 66, 74, 78, 87, 100, 120, 150, 181, 192, 217, 227, 280, 311, 315, 334, 356, 358, 386, 403, 416, 422, 435, 441, 459, 489, 591, 615, 636, 641, 642, 670, 681, 688, 691, 692, 694, 720, 740, 787, 790 (I), 792, 801, 816, 846, 858, 908, 916, 935, 943, 982, 993, 998, 1007, 1374 ([illegible]), 1437 ([illegible]) en 1452. Hierbij moet echter in aanmerking genomen worden, dat ik slechts in enkele gevallen als dialektisch verschillen kon opnemen tusschen K. en KD. Waar het K. en KD. zoo nauw aan elkander verwant zijn en ik te Tĕgal geen personen aantrof, die als te Soerakarta werkelijk een studie van de taal hadden gemaakt, behoeft het zeker geen betoog, dat ter zake de uiterste voorzichtigheid moest worden betracht.

Woorden als [illegible], mij te Tĕgal opgegeven als K. voor [illegible] en te Soerakarta in dien zin als KD. geldende, nam ik daarom als regel niet op.

Ook voor de verschillen onder **B** bedoeld kunnen soms vaste regels gegeven worden:

1. De *e* gaat soms over *i*, zie de nos. 75, 85, 290, 468, 1092, 1102, 1145 en 1238.
   Ook het omgekeerde komt echter voor zie de nos. 249, 316, 507 en 1079.*
2. De neusklank, waarmede een lettergreep midden in een woord — volgens onze begrippen — gesloten is, komt niet altijd overeen met de klemletter, waarmede de volgende lettergreep begint, zie bv. de nos. 344, 622, 626, 1451, 1452, 1453 en 1460.

   Dit komt weliswaar ook te Soerakarta voor, bv. [illegible], maar daar als regel alleen bij vreemde woorden, zie ZINDEELEN, § 265.

---

*NOOT. De *o* gaat slechts zelden over in *oe*, zie de nos. 124 en 139. Het omgekeerde komt zelfs meer voor, zie de nos. 5, 249, 360, 425 en 544.

3. Verschillende bijwoorden en voorzetsels, waarbij te Soerakarta altijd inschuiving van een neusklank plaats heeft (zie ZINDEELEN, § 447), komen te Tĕgal voor zonder dien neusklank, bv. [illegible] en [illegible], zie o. a. vdBR. 33—16. Maar aan den anderen kant zegt men ook te Tĕgal weder [illegible]. Vergelijk ook no. 647.

   Opgemerkt moet hierbij nog worden, dat de uitdrukking [illegible] ook te Soerakarta voorkomt, terwijl men toch in alle andere uitdrukkingen steeds zegt [illegible] enz.

   Onder de rubriek **C** vallen

1. het gebruik van den voorslag [illegible] bij zeer vele woorden en vormen, waar men ze in het Soerakarta'sch dialekt mist. Zie bv. bij de de nos. 313, 427, 762 en 1234. Wat de vormen betreft, zoo komt het zeer veel voor bij het passief met [illegible], bv. [illegible]. Bij andere woorden weder hoort men dien voorslag niet. Zoo zegt men steeds [illegible] en niet [illegible]. Een vasten regel voor een en ander heb ik niet kunnen vinden. Vergelijk ZINDEELEN, § 122.

   Evenzoo komt bij de woordverdubbeling het voorvoegsel dikwijls voor in het tweede lid, waar men het te Soerakarta mist. Zoo zegt men [illegible], waar dus in het eerste lid geen voorslag voorkomt. Evenzoo met het voorvoegsel [illegible], bv. [illegible] (zie bv. vdBR. 44—17). Vergelijk ZINDEELEN, § 396.

2. Op dezelfde wijze als bij de achtervoegsels [illegible] en [illegible] wordt ook bij de aanhechting van [illegible] aan woorden, gevormd met behulp van het achtervoegsel [illegible] het achtervoegsel verlengd tot [illegible]. Vergelijk ZINDEELEN, § 486.

3. De aanhechting van [illegible] aan samengestelde woorden heeft altijd plaats bij het laatste lid, onverschillig of de samenstelling scheidbaar of onscheidbaar is (vergelijk ZINDEELEN, § 378).

4. Nog verder gaat men, door zelfs het bijvoegsel te hechten aan het bijvoegelijk naamwoord, dat bij een zelfstandig naamwoord staat, bv. [illegible]. Voor ons taalgevoel toch kan men daar moeilijk meer spreken van een samenstelling.

5. De aanhechting van [illegible] en [illegible] heeft bij verwantschapsnamen soms in tegenstelling met Soerakarta op regelmatige wijze plaats, zoo zegt men bv. ook [illegible] (no. 766) en [illegible] (no. 782), maar omgekeerd ook weder [illegible] (in vdBR. 39—1 vindt men ten onrechte [illegible]) naast [illegible].

   Bij het achtervoegsel [illegible] schijnt deze afwijking niet voor te komen. Zie ook no. 1409.

6. De aanhechting van [illegible] bij het passief met [illegible], afgeleid van grondwoorden met een open eindlettergreep heeft soms plaats zooals te Soerakarta bij het passief met [illegible], bv. [illegible].

7. De gebiedende wijs wordt als regel gevormd op dezelfde wijze als te Soerakarta. Het gebruik van den derden persoon van het passief met [illegible] voor den passieven vorm van de gebiedende wijs, in Djapara regel, komt hier veel minder voor, zij het dan ook nog meer dan te Soerakarta, vergelijk ZINDEELEN, § 185. Zie de voorbeelden bij de nos. 154, 766 en 968.

   Intusschen komen bij het gebruik van de gebiedende wijs twee afwijkingen voor:

   In de eerste plaats wordt het achtervoegsel [illegible] *altijd* verlengd tot [illegible] en in de tweede plaats wordt voor het achtervoegsel [illegible] wel eens een [illegible] ingeschoven in plaats van een [illegible], bv. [illegible] voor het Sålå'sche [illegible]. Daarnaast komt echter ook [illegible] voor.

8. De aanvoegende wijs wordt meer gebruikt dan te Soerakarta. Zoo zal men bv. op de vraag, of een potlood, dat vertoond wordt, het potlood is, dat men zocht, antwoorden: [illegible]. Zie verder ook bij de nos. 169 en 780.

9. Bij de aanhechting van [illegible] wordt wel eens de invoeging van een [illegible] achter een open eindlettergreep achterwege gelaten, bv. [illegible], dat naast [illegible] gebruikt wordt. Mogelijk zou dit ook in verband kunnen staan met het verschijnsel, dat men woorden, die te Soerakarta een open eindlettergreep hebben, te Tĕgal met een [illegible] gesloten vindt, wat dan dus niet eenvoudig een — foutieve — eigenaardige spelling zou zijn, zooals boven aangenomen werd.

10. Evenals dat in het Soendaasch zeer veel voorkomt, wordt wel eens de vorm met [illegible] gebezigd in plaats van dien met [illegible], dus daar, waar de tweede persoon subjekt is, zie bv. bij no. 807.

11. [illegible] wordt in verschillende telwoorden niet met het grondwoord samengetrokken, bv. [illegible].

NGRAMBE, 31 Augustus 1902.

A. H. J. G. WALBEEHM.

BIJLAGE I.

MIJ OPGEGEVEN, AAN MIJN BERICHTGEVERS TE TĔGAL ONBEKENDE WOORDEN.

Opgegeven uitdrukking.	Opgegeven gelijkwaardige Sålå'sche uitdrukking.	Aanmerkingen.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Zie no. 171 en vergelijk [illegible] in bijl. II.
[illegible]	[illegible]	Dit laatste woord is mij onbekend.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	Niet opgegeven.	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Dit laatste woord is mij onbekend.
[illegible]	[illegible]	Zie no. 417.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Mogelijk een schrijffout, zie no. 499.
[illegible]	[illegible]	Waarschijnlijk een schrijffout, zie no. 516.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Vergelijk DIAL. DJ. 483.
[illegible]	[illegible]	Volgens het er bij opgegeven voorbeeld zou de waarde zijn [illegible].
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Vergelijk [illegible] in bijl. 4.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Zie ook [illegible] beneden.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Zie ook [illegible] in bijl. II.

Opgegeven uitdrukking.	Opgegeven gelijkwaardige Sålå'sche uitdrukking.	Aanmerkingen.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Zie [illegible] in bijl. II.
[illegible]	[illegible]	Vergelijk no. 444.
[illegible]	?	Opgegeven naast no. 1128. Zie ook [illegible] boven.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Vergelijk no. 1186.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	

BIJLAGE II.

IN DE WOORDENLIJST VOOR TĔGAL OPGEGEVEN, DOCH VOLGENS MIJN BERICHTGEVERS DAAR NIET OF NIET ZOO IN GEBRUIK ZIJNDE WOORDEN.

Opgegeven uitdrukking.	Opgegeven gelijkwaardige Sålå'sche uitdrukking.	Aanmerkingen.
[illegible]	[illegible]	Vergelijk no. 48 en DIAL. DJ. 709.
[illegible]	[illegible] en omgekeerd.	Men volgt het Sålå'sche gebruik.
[illegible]	[illegible]	Vergelijk [illegible] in bijl. I.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Vergelijk echter ook no. 974.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 39.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Ten onrechte opgegeven bij [illegible] als grw.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Wel zou [illegible] in gebruik zijn voor die phase van het worstelen, dat men nog pas tegenover elkander staat.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 43.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 119.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 130.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Wèl zegt men bv. [illegible]

Opgegeven uitdrukking.	Opgegeven gelijkwaardige Sålå'sche uitdrukking.	Aanmerkingen.
		[illegible] dus z. a. de in WDL. beschreven pop.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 171.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 512.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 212.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Vergelijk no. 247.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 1416.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 291.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Zie DIAL. DJ. Inl., blz. IX.
[illegible]	[illegible]	Verkeerdelijk opgegeven bij [illegible] [illegible] als grw.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	K. v. [illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	

Opgegeven uitdrukking.	Opgegeven gelijkwaardige Sålå'sche uitdrukking.	Aanmerkingen.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Vergelijk no. 323.
[illegible]	[illegible]	„ „ 933.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd verstaan voor [illegible] no. 532.
[illegible]	[illegible]	Mij was het opgegeven in den vorm [illegible] vergelijk no. 586.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 1310.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 214.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible], zie no. 1250.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 751.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] vergelijk [illegible] no. 1452.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible].
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 854.

Opgegeven uitdrukking.	Opgegeven gelijkwaardige Sålå'sche uitdrukking.	Aanmerkingen.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 863.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] zie no. 867.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 886.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 911.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Vergelijk no. 42.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Vergelijk no_s. 381 en 1200 en [illegible] in bijl. I.
[illegible]	niet opgegeven.	
[illegible]	[illegible]	Mogelijk een schrijffout, zie no. 930.
[illegible]	[illegible]	Vergelijk echter ook no. 17.
[illegible]	[illegible]	Zie ook [illegible] in bijl. I.
[illegible]	[illegible]	Soend. [illegible].
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Vergelijk no. 1241.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 872.
[illegible]	[illegible] = [illegible]	Lees [illegible].
[illegible]	[illegible]	Vergelijk no. 1055.
[illegible]	[illegible]	Vergelijk no. 1046.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	

Opgegeven uitdrukking.	Opgegeven gelijkwaardige Sâlâ'sche uitdrukking.	Aanmerkingen.
[illegible]	[illegible]	Vergelijk no. 1046.
[illegible]	[illegible]	Volgens mijn berichtgevers is [illegible] in gebruik als paribasan, bv. in een verwijt, dat men iets niet opgemerkt heeft. Het werd verklaard als een vergelijking met de—niet gangbare—haantjesduiten.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 1395.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 1148.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 1160.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 1091.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Vergelijk het Sâlâ'sche [illegible].
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 358.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible], vergelijk Dial. Dj. no. 28.
[illegible]	[illegible]	Vergelijk Dial. Dj. no. 921.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 1245.
[illegible]	[illegible]	Het zou wel in gebruik zijn in Balapoelang en Boemihajoe.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 1252.
[illegible]	[illegible]	Een enkele gaf in denzelfden zin op [illegible].

Opgegeven uitdrukking.	Opgegeven gelijkwaardige Sålå'sche uitdrukking.	Aanmerkingen.
[illegible]	[illegible]	Vergelijk no. 142.
[illegible]	[illegible]	Volgens het voorbeeld [illegible]. Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 1265.
[illegible]	[illegible]	Slechts één persoon verstond het.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Vergelijk [illegible] no. 1352.
[illegible]	[illegible]	Opgegeven als grw.
[illegible]	[illegible]	Vergelijk [illegible] no. 1156.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 189.
[illegible]	[illegible]	Vergelijk [illegible] no. 1443.
[illegible]	[illegible]	Mogelijk verkeerd gelezen voor [illegible] no. 1356.
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	
[illegible]	[illegible]	Mij opgegeven als afleiding van [illegible].

MIJ OPGEGEVEN, OOK TE SOERAKARTA VOORKOMENDE WOORDEN.

[illegible]	Wordt ook van hout gemaakt.
[illegible]	= *langzaam*. Wordt door WBK. opgegeven als vermeld door Rh.
[illegible]	= *telkens ergens komen, om er toezicht op te houden*, bv. op werklieden of spelende kinderen.
[illegible]	= [illegible].
[illegible]	= [illegible], nl. idzv. *onheil toewenschen*.
[illegible]	= [illegible], [illegible]. De door WBK. opgegeven beteekenis van *gelijkheid in rang* is te beperkt. Men gebruikt het bv. ook van menschen, die ongeveer tegelijk ergens aankomen of van huizen, die ongeveer even hoog zijn.
[illegible]	WBK. geeft verschillende beteekenissen niet op, t. w. het Nederlandsche wapen en uniformknoop met gekroond monogram.
[illegible]	= [illegible]. Het eenige verschil is, dat te Sk. een [illegible] niet rond behoeft te zijn.
[illegible]	= [illegible]. Het is in gebruik in Sokâwati, [illegible] in Padjang. Het verschil met [illegible] zit hem hierin, dat het laatste geschiedt door menschen uit den omtrek, die *niet* ter plaatse overnachten.
[illegible]	= [illegible], [illegible].
[illegible]	= *slordig zitten*. Het door WBK. in dien zin opgegeven grw. is ongebruikelijk.
[illegible]	Als boven.
[illegible]	= [illegible], bv. van een kind, dat een gezelschap hindert, door er om heen te draaien
[illegible]	Het beteekent niet *bedorven*, z. a. WBK. opgeeft, maar *mislukt*, van een broedsel, wordt dus niet gezegd van een ei, dat door lang liggen bedorven is. Zie nos. 1274 en 1442.
[illegible]	= [illegible] N. [illegible] K, nl. idzv. *spinrag*. WBK. geeft deze beteekenis van [illegible] en [illegible] niet op. Het in dien zin op gezag van Rh. opgegeven [illegible] is volgens

mijn berichtgevers te Sk. niet in gebruik.

[illegible] — = *ambtspet met galon.* Daarvoor zegt men te Sk. naast [illegible] ook wel [illegible]. De beteekenis van [illegible] is *passement.* Het in DIAL. DJ. 725 vermelde is dus onjuist.

[illegible] — = [illegible]. Evenals te Sk. zit het verschil hem hierin, dat [illegible] dient voor het lichaam en [illegible] voor het gezicht.

[illegible] — voor het telkens heentrekken of wegreizen. Evenzoo [illegible] voor *heimelijk vertrekken.* Zie no. 415.

[illegible] — = [illegible]. Door WBK. opgegeven op gezag van Rh.

[illegible] — = [illegible].

[illegible] — Verkorting van [illegible], naar het echter schijnt, alleen in [illegible].

[illegible] — = [illegible].

[illegible] — = [illegible]. Met den neusklank *'nggo* uit te spreken. WBK. geeft het ten onrechte alleen op voor WJ.

[illegible] — = [illegible]. WDL. verwijst voor [illegible] naar [illegible], een woord, dat men er echter niet in aantreft.

[illegible] — = [illegible]. WBK. geeft dezen vorm niet op.

[illegible] — = [illegible]. WBK. geeft als beteekenis op: „*lichtblauw, grijsachtig,* v. d. kleur der oogen, Rh."

[illegible] — Door WBK. ten onrechte opgegeven = [illegible]. Men zegt het van een man, die geen kris-, of van een vrouw, die geen oorknoppen, geen ringen, geen haarspeld, geen slendang draagt.

[illegible] — = *oververmoeid,* v. d. armen. Te Sk. bezigt men het ook zoo, maar gewoonlijk van de beenen. Zie ook no. 918.

Bijlage IV.

UITDRUKKINGEN, DOOR WDL. ALS DIALEKTISCH OPGEGEVEN, MAAR OOK TE SOERAKARTA VOORKOMENDE.

[illegible] : [illegible] [illegible]	Ten onrechte opgegeven = [illegible]. De beteekenis is [illegible] of [illegible].
[illegible] : [illegible]	= *verlekkerd, belust.*
[illegible]	= [illegible]. Vergelijk [illegible] in bijl. I.
[illegible]	= [illegible]. Opgegeven voor Pm.
[illegible]	= [illegible]. Zie Wbk. Het komt te Sk. voor naast [illegible], maar evenals dit laatste betrekkelijk weinig.
[illegible]	= [illegible].
[illegible]	= [illegible]. nl. als voegwoord. De opmerking van *Corr.* „doch volg. Wbk. zva. [illegible] *conjunctie* toen, wanneer enz." berust blijkbaar op een misverstand van den Javaanschen tekst, waarin precies hetzelfde wordt opgegeven.

VERBETERINGEN EN BIJVOEGSELS.

No.	regel.	
78	2	WDL: *lees:* WBK:
133	3	[illegible] *lees:* [illegible]
144	8	*Voeg bij:* Zie ook [illegible].
147	8	„ : Zie ook [illegible].
176	8	[illegible] *lees:* [illegible]
180	4	[illegible] *lees:* [illegible]
„	6	[illegible] „ : [illegible]
—	—	*Voeg bij een nieuw artikel:*
		185*a* [illegible] = [illegible].
		Zie ook [illegible].
185	5	[illegible] *lees:* [illegible]
186	1	[illegible] „ : [illegible]
193	3	ook [illegible] *lees:* ook [illegible], [illegible]
206	5	*Voeg bij:* Zie ook [illegible].
228	4	[illegible] *lees:* [illegible]
259	1	[illegible] = N. *lees:* [illegible] N.
261	5	[illegible]. *lees:* [illegible] en [illegible].
302	4	*Voeg bij:* Zie ook [illegible].
317	1	*Dit nummer op blz.* 63 *moet zijn* 417.
354	4	[illegible]. *lees:* [illegible].
365	7	[illegible] en *lees:* [illegible], [illegible] en
508	5	[illegible]. *lees:* [illegible].
524	5	[illegible]. *lees:* [illegible].
—	—	*Voeg bij een nieuw artikel:*
		547*a* [illegible] = [illegible].

No.	regel.	
		VOORB: [illegible]
595	3	de zaak, die voorgezet *lees:* de persoon, aan wien de zaak voorgezet
601	—	*Voeg bij:* Zie ook [illegible].
604	—	„ : DIAL. DJ: 476.
605	—	„ : Zie ook [illegible].
631	3	Pt. *lees:* Bt.
636	—	*Voeg bij:* Te Sk. is het KD.
649	7	[illegible]. *lees:* [illegible] beneden.
752	—	*Vervalt, zie bij* [illegible].
761	—	*Voeg bij:* DIAL. DJ: 599.
765	—	„ : Mogelijk ook afgeleid van het Mal. *mangkin.*
796	—	„ : Zie ook [illegible].
802	7	[illegible], *lees:* [illegible],
841	1	[illegible] *lees:* [illegible]
854	2	[illegible]. *lees:* [illegible] en [illegible].
904	—	*Voeg bij:* Zie ook [illegible], [illegible] en [illegible].
938	—	„ : Zie ook [illegible].
960	2	„ : Zie ook [illegible] en [illegible].
935	11	K. *lees:* Klw.
1001	7	*Voeg bij:* Zie ook bij [illegible].
1036	2	[illegible] *lees:* [illegible].
1104	—	*Te voegen bij* [illegible].
1151	3	[illegible] *lees:* [illegible], [illegible]
—	—	*Voeg bij een nieuw artikel:*
		1158*a* [illegible]
		[illegible] = [illegible], [illegible].
		VOORB: [illegible]
		Zie ook [illegible].
1162	—	*Voeg bij* DIAL. DJ: 897.

No.	regel.	
1182	—	*Voeg bij:* Wbk. vermeldt deze beteekenis op gezag van **Rh**.
1243	1	g. z. *lees:* z. g.
1248	4	*Voeg bij:* Zie ook [illegible].
1274	7	„ : Zie ook [illegible].
1275	—	„ : Zie ook [illegible].
1291	—	„ : Zie ook [illegible].
1293	—	„ : Dial. Dj: 978.
1313	—	„ : Zie ook [illegible].
1374	—	„ : Dial. Dj: 1049.
1404	—	„ : Dial. Dj: 1043..
1409	2	[illegible] *lees:* [illegible], [illegible] (*bijvoegsels*) en [illegible].

LIJST VAN VERKORTINGEN [1].

A.	=	Adjibarang.
A.S.	=	Adji Såkå.
B.	=	Banjoemas.
Bat. Gen.	=	Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.
Bd.	=	? (no. 128).
Bdj.	=	Bandjarnagara.
Bg.	=	Bagĕlen.
Br.	=	Brĕbĕs.
Bs.	=	Bobotsari.
Bt.	=	Batang.
Corr.	=	Corrector.
DIAL. BA.	=	Eenige opmerkingen over het Javaansch, zooals dat gesproken wordt in het distrikt Bandjaran, Tijdschr. T. L. V. XXXVIII.
DIAL. DJ.	=	Het Dialekt van Djapårå, Verh. Bat. Gen. Deel 49.
G.	=	Gombong.
Gb.	=	Gombong (? no. 174).
grw.	=	grondwoord.
Inl.	=	Inleiding.
Jav.	=	Javaansch.
J. Z. I *en* II.	=	Javaansche Zamenspraken van WINTER, 1e en 2e deel, uitgave 1848 *en* 1858.
K.	=	krâmå.
Ka.	=	Koetâhardjå
Kb.	=	Kaboemen.
KD.	=	krâmå-desâ.
Kd.	=	Kĕḍoe.
KI.	=	krâmå-inggil.
Klw.	=	Kaliwira [2]).
KN.	=	krâmå-ngoko.
Kr.	=	Karanganjar.
KT.	=	Kitab Toehpah.

---

1) NOOT. Die, betrekking hebbende op plaatsnamen, nam ik behoudens een enkele uitzondering overanderd over uit de WOORDENLIJST.

2) NOOT. In plaats van K. ter vermijding van verwarring met K. = krâmå.

Kw. = kawi.
L. B. S. = Lajang babasan lan salokå, Landsdrukkerij, 1883.
M. = Madioen
Mal. = Maleisch.
Mg. = Magĕtan.
Mgl. = Magĕlang.
Ml. = Maleisch.
N. = ngoko.
Ng. = Ngambal.
Ngt. = Ngoetĕran.
Oerapsari = Sĕrat Oerapsari (Javaansche Bloemlezing) door PADMÅSOESASTRÅ.
P. = Poerwåkĕrtå.
Pb. = Poerbålinggå.
PJ. = P. JANSZ (? no 1021).
Pk. = Pakalongan.
Pm. = Pamalang.
Ptj. = Patjitan.
Pw. = Poerwårĕdjå.
R. = Rĕmbang.
Rh. = Rhemrev.
Rmb. = Rĕmbang (? no. 292).
R. M. O. = RADEN MAS OETÅJÅ.
Sd. = Soendaasch.
SG. = SOLLEWIJN GELPKE.
Sk. = Soeråkartå.
Sl. = Sålåtigå.
Soend. = Soendaasch.
TAALSOORTEN = De Taalsoorten in het Javaansch door WALBEEHM.
TD. = tĕmboeng-desâ.
tĕmb. = tĕmbang.
Tg. = Tĕgal.
Tj. = Tjilatjap.
Tjr. = Tjaroeban.
TP. = Tĕmboeng-pasisir.
vdBR. = Verzameling van Javaansche Brieven, enz. door J. A. v. d. BROEK, 1e deel, 1e stuk.
W. = Wotsogå
Waj. I = Wajangverhalen uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap, TE MECHELEN.
WBK. = Woordenboek van GERICKE en ROORDA (uitgave 1886).
WDL. = Javaansche Woordenlijst, samengesteld door DE NOOY.

WJ.	= West-Java of West-Javaansch.
Ws.	= Wånåsåbå.
WW.	= WINTER en WILKENS.
ZINDEELEN	= De woorden als Zindeelen in het Javaansch door WALBEEHM.
ZG.	= Mededeelingen van het Zendelinggenootschap.

1. [illegible] = [illegible].

DIAL. Ba.

vdBR: 28—6, 44—15, 45—8, 46—5, 49—10 v.o.

Het passief met [illegible] komt echter weinig voor en gewoonlijk gebruikt men dan nog het achtervoegsel [illegible], zie bv. vdBR: 44—15 en 45—9. Zie ook [illegible].

2. [illegible] = [illegible] (de naam v.d. derde der Paṇḍâwâ's.)

Naast [illegible] en [illegible].

3. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible], [illegible].

Naar het schijnt, alleen in deze vormen. Zie ook [illegible] en [illegible].

4. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible] = [illegible]; [illegible] = [illegible].

Naar het schijnt, alleen in deze vormen. Zie ook [illegible].

5. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het in denzelfden zin op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk. niet in gebruik.

6. [illegible] ([illegible] ?) = [illegible].

Mij werd als verklaring opgegeven [illegible], een woord, dat echter te Sk. een andere beteekenis heeft, nl. *geld voor kleine uitgaven.*

De beteekenis is *bij kleine beetjes,* bv. als men tien voorwerpen in tien reizen overbrengt, terwijl het best in ééns had gekund.

VOORB: [illegible].

Enkelen gaven mij te Sk. op [illegible] in de hiermede wel eenigszins overeenkomende beteekenis van *iemands deur platloopen.* Volgens R. M. O. beteekent [illegible] in Bg. *bij kleine beetjes aanbrengen.*

7. [illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 11.

WDL: geeft ook op [illegible]. Dit is echter te Tg. niet in gebruik.

8. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft op: [illegible] = [illegible]. Dit woord was mijn berichtgevers onbekend.

Zie ook [illegible].

9. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible], *nl. als werkwoord.*

VOORB: [illegible]

WBK: geeft [illegible] niet op. Het beteekent *doorloopen zonder om te zien.*

WDL: geeft op [illegible].

10. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Vergelijk ook [illegible].

11. [illegible]

[illegible] = [illegible] = *naar iemand toe gaan, om hem rekenschap te vragen: iemand gaan aanspreken.*

Het werd verklaard door: [illegible]

WBK: geeft deze beteekenis van [illegible] niet op.

12. [illegible] = [illegible].

Echter niet op zichzelf in gebruik, wèl in de vormen [illegible], [illegible] en [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft voor Tg., B. op den vorm [illegible].

13. [illegible] = [illegible].

VOORB: zie bij [illegible]. Evenzoo [illegible] idzv. *zittende met de beenen heen en weer slingeren.*

WDL: geeft alleen den verdubbelden vorm op.

14. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

Zie ook [illegible].

15. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Te Sk. is het op zichzelf niet in gebruik, wel in [illegible] = *waarvoor, wat geeft het* en in [illegible], een uitroep van twijfel = [illegible] of [illegible]. WBK. geeft deze woorden niet op.

WDL: Tg.

Zie ook [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] en [illegible].

16. [illegible]

[illegible] = [illegible], *alleen idzv.* „*kliekjes*".

Zie ook [illegible].

17. [illegible] = ?

VOORB: [illegible]

Een hiermede geheel overeenkomenden Sälä'schen term heb ik niet kunnen vinden. In het eerste geval zou men zeggen [illegible], in het tweede [illegible] of [illegible]. Het wordt steeds ontkennend gebruikt idzv. *een afloop hebben, dien men niet verwacht zou hebben.*

18. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft dezen vorm evenzoo op. Volgens mijn berichtgevers echter is hij te Sk. niet in gebruik, wèl [illegible].

WDL: geeft op [illegible] = [illegible].

Mijn berichtgevers kenden echter die beteekenis niet.

19. [illegible] = [illegible].

WDL: vermeldt, dat men het in den vorm [illegible] ook te Sk. bezigt. Het heeft daar echter de beteekenis van *brak* en niet die van *flauw*, van het eten. Ook in de eerste beteekenis wordt het te Tg. gebezigd.

20. [illegible]

[illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 22.

VDBR: 27—4 v.o.

21. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WBK: geeft dit laatste niet op. De beteekenis is *een ziertje, een heel klein beetje.*

WDL: geeft het voor Tg. op = [illegible].

Zie ook [illegible].

22. [illegible] = [illegible], *alleen idzr. „paarden stationneeren".*

VDBR: 32—5.

23. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WDL: geeft op [illegible] = [illegible].

Het schijnt niet veel in gebruik te zijn.

24. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: Tg.

25. [illegible] = [illegible].

WDL: Bdj., Kb.

26. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

DIAL. DJ: 28.

WBK: geeft het op = *door het lot bedeeld worden met voor- of tegenspoed·*

Volgens mijn berichtgevers beteekent het uitsluitend *ongelukkig zijn*, bv. [illegible]

Wdl: Tg.

27. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. idzv. „bezinksel”.*

Daarnaast in ook [illegible] in gebruik.

Wbk: leidt ten onrechte dit laatste woord af van [illegible]. Niet alleen uit de Sålåsche uitspraak, als er een achtervoegsel achter komt, maar ook uit de beteekenis blijkt, dat ook te Sk. het grw. is [illegible].

Vergelijk bv. [illegible] = *neerslaan.*

28. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wdl: geeft op voor Pb. [illegible] = [illegible] en voor Tg. [illegible]. Dit laatste woord was aan mijn berichtgevers onbekend.

29. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

30. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wbk: geeft het op als TP. voor [illegible], zie beneden.

Wdl: geeft het op = [illegible], blijkbaar in de door Wbk. opgegeven beteekenis van *genoodigde*. Volgens mijn berichtgevers gebruikt men te Sk. [illegible] alleen daar, waar de gasten niets bijdragen, dus voor slamětan's, terwijl men te Tg. [illegible] bezigt daar, waar de gasten een bijdrage in geld leveren. Alleen waar de bijdragen bestaan in eten, kleederen enz., zegt men te Tg. [illegible].

Zie ook [illegible] en [illegible].

31. [illegible] = [illegible].

Wdl: Tg.

32. [illegible]

[illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 40.

VDBR: 32—2 v.o., 35—2, 42—15 v.o. enz.

[illegible] *sic* [illegible].

33. [illegible] I = [illegible].

II [illegible] = [illegible] (K. ?)

Te Sk. is I alleen in speciale beteekenissen in gebruik, bv. [illegible] en van vogels, die materialen voor een nest verzamelen.

II is weinig in gebruik; naar men mij mededeelde, alleen bij wijze van scherts.

VOORB: I [illegible] II [illegible]

WDL: I Tg. II Tg, Sl.

34. [illegible] = [illegible].

De vormen van [illegible] zijn in het geheel niet in gebruik, wèl — in het K.— die van [illegible].

35. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

WDL: geeft op [illegible].

Zie ook [illegible].

36. [illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 45.

Men zegt het zoowel in N., als in K., maar uitsluitend van menschen. Van dieren zegt men, evenzoo èn in N., èn in K. [illegible]. Vergelijk ook WDL. bij [illegible].

37. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WDL: geeft het op voor Tg. = [illegible].

Zie ook [illegible].

38. [illegible] = ?

Volgens den een zou [illegible] overeenkomen met het Sâlâ'sche [illegible], volgens den ander met [illegible].

WDL: geeft het op = [illegible] ; [illegible].

39. [illegible] = [illegible], [illegible].

WDL: Tg.

40. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

41. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

Zie ook [illegible] en [illegible].

WDL: Tg.

42. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Daarnaast is — en zelfs meer — ook [illegible] in gebruik.

De overeenkomstige ngoko-term is ook te Sk. in gebruik.

43. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Het is dus in zooverre *niet* gelijk aan [illegible], dat het er nog eens achteraan kan komen.

WDL: Bs., (B.).

44. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Het door WDL. opgegeven [illegible] was aan mijn berichtgevers onbekend.

Zie ook [illegible].

45. [illegible]

[illegible] = [illegible]

VOORB: [illegible]

WBK: geeft in dezelfde beteekenis op [illegible]. Volgens mijn berichtgevers is dat woord op zichzelf niet in gebruik, wel [illegible].

WDL: geeft het voor Tg. op = [illegible].

46. [illegible]

[illegible] = ?

De beteekenis is *in zichzelf praten*, bv. van een zieke, die ijlt of van iemand, die hardop leest. Een Sålå'sch woord, dat hier geheel mede overeenkomt, is mij niet bekend. In het eerste geval zou men zeggen [illegible], in het tweede [illegible]. Soms ook zou men het kunnen weergeven door [illegible]. Zie ook [illegible] en [illegible].

WDL: geeft — ten onrechte — als beteekenis op [illegible].

47. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. idzv. „opzeggen", van iets, dat men van buiten kent.*

VOORB: [illegible]

WDL: geeft als beteekenis op [illegible]. Mogelijk is het een vergissing met [illegible].

Zie ook [illegible].

48. [illegible]

[illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 59.

49. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

VOORB: zie bij [illegible].

WDL: „kw. (Tg., B., Tj., Pb.) [illegible]."

50. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

VOORB: [illegible]

WDL: (Sd.) (Tg.).

51. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible] en [illegible].

52. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: Tg.

Zie ook [illegible] en [illegible]. Opgemerkt moet hierbij nog worden, dat te Sk. [illegible] nooit achteraan kan komen, zie ZINDEELEN § 466.

53 [illegible] = [illegible].

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: Tg.

54. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het op als poët.

55. [illegible] *zie* [illegible].

56. [illegible] = ?

Het is een grooter soort arit, die dient om hout te hakken.

Te Sk. gebruikt men daarvoor een [illegible], waarvan de kromming echter veel minder sterk is.

Zie ook [illegible].

57. [illegible]

[illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 69.

58. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. Zie ook [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wbk: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers komt het te Sk. alleen in tëmb. voor.

59. [illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: Tg.

60. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible] en [illegible].

Mogelijk wordt deze eene uitdrukking bedoeld door Wbk., waar men daarin vindt [illegible] = [illegible].

Naast [illegible] zijn te Sk. nog in gebruik [illegible], [illegible] en [illegible], uitdrukkingen, die Wbk. niet opgeeft.

61. [illegible] = [illegible].

Voorb: zie bij [illegible].

62. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl.* *idzv.* „*willen*".

Voorb: [illegible]

Te Sk. is [illegible] in gebruik idzv. *vrees*, dus in ongeveer omgekeerde beteekenis.

Wdl: geeft het op idzv. van *willen*.

[illegible] zie [illegible].

63. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible] Zie ook bij [illegible].

Evenzoo in den 2en en 3en persoon, zie bv. bij [illegible]. Vergelijk Zindeelen § 600.

64. [illegible].

Plaatsing van [illegible], [illegible] enz. vóór het znw. Ook de vormen [illegible], [illegible] enz. vinden zoo hun plaatsing.

VOORB: zie o. a. bij [illegible].

Zie ook [illegible] en [illegible].

DIAL. DJ: 77.

[illegible] = [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

Te Sk. is volgens mijn berichtgevers [illegible] alleen in gebruik in [illegible] = *niets tegen* iemand *hebben*. WBK. geeft dit niet op.

[illegible] *zie* [illegible].

65. [illegible] = [illegible].

Het achtervoegsel [illegible] is niet in gebruik.

WDL: Bs., Pb.

66. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

WDL: geeft het voor Tg. op = [illegible], dus als N. of KN. Het is echter bepaaldelijk K.

[illegible] *zie* [illegible].

67. [illegible] = [illegible].

Een [illegible] = 100 [illegible], terwijl 1 [illegible] bestaat uit 10 (soms 9) draden garen (wielsomgangen). Te Sk. bestaat 1 [illegible] uit 5 draden, terwijl 5 [illegible] een [illegible] en 30 [illegible] een [illegible] vormen. Zie ook beneden bij [illegible], [illegible] en [illegible].

DIAL. DJ: 82.

[illegible] *zie* [illegible].

68. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft het in ongeveer dezelfde beteekenis, nl. = [illegible] op voor Br. (Tg.).

Zie ook [illegible].

69. [illegible]

[illegible] I = [illegible].

II = [illegible].

vdBr: beteekenis II: 16—1.

Dial. Dj: 89. Naar het schijnt, komt het woord ook te Sk. meer en meer in gebruik.

70. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wdl: geeft op [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft ook op [illegible]. Volgens mijn berichtgevers is deze vorm te Sk. niet in gebruik, wel [illegible], wat beteekent *rondgaande marskramer*, in tegenstelling met [illegible], die in stalletjes verkocht worden.

71. [illegible] = [illegible].

72. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik; beide woorden worden ook in 't K. door elkander gebruikt.

Wbk: geeft het ook in deze beteekenis op. Te Sk. is het echter slechts weinig in gebruik, blijkbaar alleen in navolging van Europeanen.

73. [illegible]

[illegible] = [illegible].

74. [illegible]

[illegible] = [illegible], maar speciaal als K.

Wdl: Tg.

75. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft het op als tĕmb.

[illegible] *zie* [illegible].

76. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

Zie ook [illegible].

77. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WDL: geeft als beteekenis op [illegible].

Te Sk. is [illegible] in gebruik idzv. *beweeglijk van aard.* WBK. geeft dit niet op.

[illegible] *zie* [illegible].

78. [illegible] = [illegible].

WDL: vermeldt [illegible] als voorkomende in de Wajang Pâlâsârâ.

WDL: „[illegible] Tg. [illegible] = [illegible]."

Ten onrechte wordt [illegible] hier opgegeven als het werkw. en als KN.

79. [illegible] N. [illegible] K. = ?

VDBR: 16—9. Hier vindt men in K. ook [illegible].

Het beteekent *doodelijk* van ziekten en wordt speciaal gebezigd voor cholera en pokken. Een geheel er mede overeenkomenden Sâlâschen term heb ik niet kunnen vinden. Voor *epidemie* zegt men er [illegible], voor zware ziekten in het algemeen ook [illegible]. Zie ook TAALSOORTEN, Inl. 5.

80. [illegible] *zie* [illegible].

81. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WBK: geeft [illegible] niet op. De beteekenis is *met alle winden meegaan, veranderlijk.*

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

82. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible] of [illegible]. Naar het schijnt, kan echter slechts in bepaalde uitdrukkingen [illegible] gebezigd worden.

83. [illegible]

[Javanese script] = ?

Het is de titel v. h. desabestuurslid, belast met de waterverdeeling. Een dergelijke betrekking kent men te Sk. niet.

84\. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

Voorb: [Javanese script]

Zie ook [Javanese script].

85\. [Javanese script] = [Javanese script].

Voorb: zie o.a. bij [Javanese script].

Dial. Dj: 111 en 112.

86\. [Javanese script] = ?

Voorb: [Javanese script]

De beteekenis hiervan is mij niet recht duidelijk. Misschien komt het overeen met [Javanese script] te Sk.

87\. [Javanese script] *zie* [Javanese script].

88\. [Javanese script] = [Javanese script].

Wdl: geeft voor Tg. als beteekenis op „[Javanese script]". In verband met de bij [Javanese script] opgegeven beteekenis [Javanese script] = [Javanese script] is hier dus niet bedoeld de visch, maar de telmaat van tabak.

Wbk: vermeldt het als in dezen zin opgegeven door Rh.

89\. [Javanese script] = [Javanese script].

[Javanese script] = [Javanese script].

Voorb: [Javanese script]

[Javanese script] = ?

Voorb: [Javanese script]

Anderen weder gaven op [Javanese script].

Wdl: geeft op [Javanese script] = [Javanese script].* Blijkbaar wordt hiermede be-

*Noot: Volgens R. M. O. zou men te Pk. zeggen [Javanese script].

doeld dezelfde beteekenis als in het tweede voorbeeld, waarvoor men te Sk. [illegible] zou zeggen. Wbk. geeft dit laatste niet op. De beteekenis van de uitdrukking [illegible] is: *iets niet gezien hebben*, bv. als antwoord op de vraag, of men gezien heeft, dat er aan den kant van den weg een groote waroeng staat. Voor het eerste voorbeeld is mij geen overeenkomstige Sâlâsche term bekend.

[illegible] *sic* [illegible].

90. [illegible] ([illegible] ?) = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Volgens mijn berichtgevers zou het een minderen graad van twijfel uitdrukken dan [illegible].

[illegible] *sic* [illegible].

91. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Zie ook [illegible].

92. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: Tg.

Te Sk. beteekent het een gelaatsuitdrukking: *treurig, bedrukt*.

93. [illegible]

[illegible] = [illegible].

[illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Dial. Dj: 119.

Wdl: geeft in het algemeen op [illegible] = [illegible].

94. [illegible] = [illegible].

Wdl: geeft ten onrechte op [illegible]. Volgens R. M. O. luidt het zoo in Pk. en Bg.

95. [illegible] = [illegible].

Wdl: geeft ten onrechte op [illegible]. Volgens R. M. O. luidt het zoo in Pk. en Bg.

96. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Dial. Dj: 120.

97. [illegible]

[illegible] = ?

Zoo heeten de personen, die zich tegen betaling van een zekere som aan het desahoofd vrijkoopen van diensten. Te Sk. schijnt deze instelling en dus ook de naam niet te bestaan. In Djapara noemt men hen [illegible], in Rĕmbang [illegible].

98. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft het op als de naam van een groot soort paling. Slechts enkelen mijner berichtgevers kenden het woord te Sk. Het als deskundige gehoorde hoofd der visschers kende het niet.

Wdl: Pm.

99. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: Tg.

100. [illegible] N., [illegible] K.

Wdl: Pm., Tg.

Zie ook [illegible].

101. [illegible] = [illegible] (een verkorting van [illegible] ?).

Voorb: zie o. a. bij [illegible].

Wdl: Tg.

102. [illegible] *sva.* [illegible].

Wdl: geeft op [illegible] = [illegible] en als voorb. [illegible] = [illegible].

Blijkbaar is het verkeerd verstaan voor [illegible].

103. [illegible], [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

WBK: geeft in deze beteekenis op [illegible]. Te Sk. is dit echter — naast [illegible] — in een andere beteekenis in gebruik, t. w. *erg op de kleintjes letten*, bv. van iemand, die na een bijeenkomst zich de achtergelaten lucifersdoosjes toeëigent.

WDL: Tg.

104. [illegible]

[illegible] = ?

Als beteekenis werd mij opgegeven: *'s nachts met ontuchtige bedoelingen rondloopen*, van vrouwen. Te Sk. schijnt daarvoor geen afzonderlijk woord te bestaan. Volgens mijn berichtgevers zou men er voor kunnen zeggen [illegible] of [illegible].

WDL: geeft ten onrechte op [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

105. [illegible] *sic* [illegible].

106. [illegible] = [illegible], [illegible].

DIAL. DJ: 130.

107. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft als gelijkstelling op [illegible], een woord, dat echter hier niet past.

108. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

DIAL. DJ: 132.

Te Sk. beteekent [illegible] *probeeren of iets past*, bv. de verschillende deelen van een huis of een pen in een gat. Het komt echter weinig voor; gewoonlijk zegt men [illegible] of [illegible].

109. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft [illegible] niet op. Het is een uitroep van verbazing. Daarnaast is te Sk. ook [illegible] (uitspr. *wata*) in gebruik.

110. [illegible] = [illegible].

WDL: Tg.

Het wordt alleen schertsenderwijze gebruikt.

111. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is in gebruik [illegible] en ook [illegible].

DIAL. DJ: 140.

112. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WDL: geeft minder juist op [illegible] = [illegible].

Ook te Sk. is [illegible] in dezen zin in gebruik, maar alleen bij santri's.

WBK. geeft dit niet op.

113. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. Zie ook [illegible].

114. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft [illegible] op als dial. voor [illegible]? (druk- of schrijffout?).

115. [illegible] *zie* [illegible].

116. [illegible] *zie* [illegible].

117. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

118. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het op idzv. *rijden, paren*, v. visschen. Volgens mijn berichtgevers zegt men daarvoor te Sk. alleen [illegible].

Zie ook [illegible].

WDL: Ng., Kb., A. (P.).

119. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het zoo te Sk. niet in gebruik.

Wdl: Ng., (Kb.).

120. [illegible] N. [illegible] K. = [illegible] N. [illegible] K.

Dial. Dj: 148 en 546.

121. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

Zie ook [illegible].

122. [illegible] = [illegible], [illegible], [illegible].

De verbinding aan een open eindlettergreep geschiedt zonder [illegible], bv. [illegible]

Voorb: [illegible]

Daarnaast zijn ook [illegible], [illegible] en [illegible] in gebruik. Echter niet [illegible].

Eigenaardig is het plaatsen van [illegible] achter de voornemende wijs. Weliswaar zegt men in het Soend: wel [illegible], maar toch niet [illegible]. Ook bij gebruik van [illegible] zegt men bv. [illegible] of verkort [illegible]. Zie ook bij [illegible].

Naast [illegible] is ook [illegible] in gebruik voor [illegible].

Wdl: „[illegible] = [illegible] Tg., Pk., Ws., Kb., Pw., (Bg.) Bs., (B.) Bn. (B.) Mgl."

Voor Tg. is dit minder juist, daar men hier zegt [illegible] en niet [illegible].

123. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: Tg.

124. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft voor Sk. ten onrechte beide naast elkander op.

Wdl: Tj.

125. [illegible]

[illegible] = [illegible].

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft het op voor B. Volgens een enkele mijner berichtgevers zou [illegible] ook te Sk. in gebruik zijn idzv. *praatziek*, dus = [illegible].

WDL: geeft [illegible] = [illegible] op voor Tg., Ng. (Kb.), G., Kr., B., Tj.

126. [illegible] = [illegible], *nl. idzv.* „*goedertieren*", „*toegeeflijk voor kleine verzuimen*".

VOORB: [illegible]

127. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

Zie ook [illegible].

128. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het op als TD. Mijn berichtgevers kenden het niet.

WDL: „kw., Tg., Pm., Bd., Tj., Kb., Pw."

129. [illegible] I = [illegible].

II = ?

VOORB: I [illegible] II [illegible]

WDL: geeft het op = [illegible].

In de tweede beteekenis wordt het als tusschenwerpsel idzv. een uitdaging gebezigd en staat het blijkbaar in verband met de Sâlâ'sche beteekenis en zoo wordt het ook in wajangvertooningen te Sk. gebezigd.

[illegible] *zie bij* [illegible].

130. [illegible] = [illegible] = $\frac{1}{16}$ [illegible].

WDL: geeft op [illegible] = $\frac{1}{16}$ [illegible]. Het woord zelf is waarschijnlijk verkeerd gelezen. De waarde is echter $\frac{1}{16}$ baoe en niet $\frac{1}{16}$ djoeng.

131. [illegible] = [illegible].

[illegible] is daarnaast in gebruik. Te Sk. is het alleen nog maar als ambtstitel voor de in dienst v.d. Soesoehoenan staande smeden in gebruik.

WDL: Tg., Pm.

132. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL. Tg.

133. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

[illegible] Zie ook bij [illegible] en [illegible].

De beteekenis is *er komt niets van terecht*. Niet altijd kan er daarom [illegible] voor in de plaats gesteld worden, zie bv. bij [illegible] en in het eerste voorbeeld. Sommigen verklaarden het door [illegible], dat echter — althans te Sk. — een andere beteekenis heeft.

134. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WDL: „[illegible] = [illegible]."

Het gerecht bestaat uit garnalen of kleine vischjes, tot platte koekjes gerold met klapper en zoo in olie gebraden.

135. [illegible]

[illegible] = [illegible].

136. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

Zie ook [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] en [illegible].

[illegible] *zie* [illegible].

137. [illegible] *sva.* [illegible], *zie* [illegible].

138. [illegible] = [illegible].

Te Sk. is [illegible] idzv. *licht* in gebruik, maar dat alleen in betrekking tot het soortelijk-, niet tot het totaal gewicht. Zoo zegt men het bv. van spons, puimsteen, enz., maar niet bv. van een vracht.

WBK: geeft dit niet op.

WDL: geeft het op = [illegible].

139. [illegible] = [illegible].

Zie ook bij [illegible].

140. [illegible]

[illegible] = [illegible] (?), [illegible] (?)

Voorb: [illegible]

141. [illegible] I = [illegible].

II = [illegible].

Voorb: I [illegible]

II [illegible]

Wbk: geeft [illegible] niet op. De beteekenis is *in de puntjes, keurig gekleed.* Ook de vorm [illegible] wordt niet opgegeven, wel [illegible], dat echter volgens mijn berichtgevers op zichzelf niet in gebruik is.

Wdl: „Tg. [illegible] Pm. [illegible] Pk. [illegible]" (lees [illegible] w.). Mij werd als beteekenis ook nog opgegeven [illegible], blijkbaar bedoeld in de door Wbk. niet opgegeven, speciale beteekenis van *veel bijinkomsten hebben,* z. a. bv. een kokkin. Elders werd als beteekenis opgegeven [illegible], dat echter een geheel andere beteekenis heeft.

142. [illegible] = [illegible].

Nl. als bijstelling bij [illegible], zie [illegible].

143. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Mogelijk wordt hiermede hetzelfde bedoeld als het Sãlã'sch gebruik. Het beteekent daar *het telkens op hetzelfde* (vergrijp of verzuim) *terugkomen.* [illegible] daarentegen wordt er steeds in gunstigen zin gebezigd.

Wbk: geeft [illegible] op idzv. *verwijten.* Dit is echter niet geheel en al juist, zie boven.

[illegible] zelf geeft het idzv. [illegible] als malaysme op. Ook als zoodanig is het echter volgens mijn berichtgevers te Sk. niet in gebruik.

144. [illegible] = [illegible].

Idzv. het Soend. [illegible], dus van zaken, die nog verkregen moeten worden, bv.

[illegible] maar [illegible]

Wdl: geeft het ook op = [illegible].

Ten aanzien van het daar opgemerkte over het Sâlâ'sch gebruik van [illegible] = *voor zich op iets beslag leggen* zij nog opgemerkt, dat het woord alleen bij kinderen in gebruik is.

145. [illegible]

[illegible] = ?

De beteekenis is: *den heelen dag maar door eten*. Te Sk. wist men mij daarvoor geen Sâlâ'sch woord te noemen. In vele gevallen zal men het kunnen weergeven door [illegible].

Zie ook [illegible].

146. [illegible] = [illegible], [illegible].

[illegible] = [illegible].

Wbk: [illegible] Zie ook bij [illegible].

Men gebruikt het echter ook in tijdsbepalingen, bv. [illegible] = [illegible] . . . . . of [illegible], waarin [illegible] = [illegible]. Zóó wordt het te Sk. niet gebezigd.

Wbk: geeft [illegible] niet op. De beteekenis is *aan gene zijde van*, ook in figuurlijken zin, bv. van verre bloedverwanten.

Wdl: geeft op [illegible] = [illegible].

147. [illegible] = [illegible].

Te Tg. zelf zegt men meer [illegible], terwijl men [illegible] meer gebruikt in het Z.

Voorb: zie bij [illegible].

Wdl: Tg., Pm.

148. [illegible], [illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: Tg.

Zie ook [illegible] en [illegible].

149. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible] of [illegible]

WDL: geeft [illegible] = [illegible] op voor B. De beteekenis [illegible] zou ook in het mij opgegeven voorbeeld passen.

150. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Het als K., maar het schijnt alleen bij de meer ontwikkelden in gebruik. Zie ook TAALSOORTEN XII bij [illegible].

151. [illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 165.

Zie ook [illegible].

152. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Bv. v. iemand, die nooit genoeg heeft en alles wil hebben, wat hij ziet, bv. mooie kleeren, terwijl hij zijn kast vol heeft, een mooi paard, terwijl hij al een mooi paard heeft.

Zie ook [illegible].

153. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Ook van iemand, die den geheelen dag gewerkt, maar geen betaling gekregen heeft en dus met leege handen thuiskomt, in welk geval men te Sk. het woord [illegible] zou bezigen. WBK. geeft die beteekenis van [illegible] niet op.

WDL: geeft het op [illegible]. De beteekenis van dit laatste woord, dat niet in WBK. voorkomt, is echter een geheel andere, n. *beluid maken*.

154. [illegible] = ?

VOORB: [illegible]

Een geheel hiermede overeenkomenden Sâlâ'schen term heb ik niet kunnen vinden. Voor *onvermengd* van eten en drinken zegt men er [illegible]. In het laatste geval zou men zeggen [illegible] of [illegible].

[illegible] zie [illegible].

155. [illegible] = [illegible].

Het door WBK. daarnaast opgegeven [illegible] is volgens mijn berichtgevers te Sk. niet in gebruik.

156. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] en [illegible].

157. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft het in deze beteekenis op voor Tj. en in die van [illegible] voor Tg. Ook mij werd dit laatste opgegeven. Het past echter niet in de bovengenoemde voorbeelden.

Zie ook [illegible] en [illegible].

158. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WBK: geeft in dezen zin op [illegible], welke vorm volgens mijn berichtgevers echter niet in gebruik is.

159. [illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 180.

VDBR: 20—8.

160. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible] en [illegible].

161. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft in deze beteekenis nog op [illegible] en [illegible]. Volgens mijn berichtgevers echter is het tweede op zichzelf niet- en het eerste alleen in tĕmb. in gebruik.

WDL: Tg.

162. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

163. [illegible] I = ? , *een tusschenwerpsel* = *„op zij"*.

II [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „zich verbeelden"*.

VOORB: I [illegible]

In denzelfden zin zegt men te Sk. [illegible].

II [illegible]

164. [illegible] = [illegible].

WDL: Br.

165. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft als T.P. voor WJ. idzv. *vertrekken* en *vertrek* op [illegible].

Dit is echter zoo ook te Sk. in gebruik, zij het dan ook slechts bij uitzondering.

Zie ook [illegible].

166. [illegible].

Wordt te Tg. niet gebruikt. Men zegt er uitsluitend [illegible], bv. [illegible].

167. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „boodschapper."*

Verklaard door [illegible].

WDL: geeft het voor Tg. op = [illegible], dus = *opstoken* en noemt als voorbeeld: [illegible]. Mijn berichtgevers kenden het zoo niet.

168. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „klagen"*.

WDL: geeft voor Tgl. (Tg?) op [illegible] = [illegible]. Volgens mijn berichtgevers echter zegt men [illegible].

Vergelijk ook DIAL. DJ. 189.

169. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

170. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

171. [illegible]

[illegible] = [illegible].

[illegible], [illegible] = [illegible], [illegible].

DIAL. DJ: 190 en 191.

vDBR: 41—8, 42—5 v.o. enz.

[illegible] = [illegible].

De vormen [illegible], [illegible] en [illegible] zijn ook te Sk. in dezelfde beteekenis in gebruik.

172. [illegible] = [illegible].

Voor het werkwoord wordt naast [illegible] ook [illegible] gebezigd.

173. [illegible].

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

174. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WDL: A.(P.), Bdj., Tj., B., Kr., Gb., (Kr.), Tg. Bij [illegible] zelf vindt men het nog opgegeven voor Pm.

175. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

Zie ook [illegible].

176. [illegible] = ?

De beteekenis is *veel gekregen*, bv. visch, rotting, hout, alleen v. inzamelingsprodukten. Een hiermede overeenkomenden Sâlâschen term wist men mij niet op te geven. Waar het verkregene gedragen wordt, gebruikt men figuurlijk [illegible].

VOORB: [illegible]

Zie ook [illegible]

177. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft het ook voor Sk. op. Volgens mijn berichtgevers echter is het daar niet in gebruik.

WDL: Kr. (Bg).

178. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Te Sk. is in gebruik de vorm [illegible] = *het bovenlijf bewegen zonder op te kunnen staan*, bv. van iemand, wiens beenen overreden zijn of van een gekwetsten vechthaan. WBK. geeft dit niet op.

179. [illegible] = [illegible], [illegible].

[illegible] en [illegible] zijn daarnaast ook in gebruik.

WDL: Tg.

180. [illegible]

[illegible] = [illegible].

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Zie ook bij [illegible].

181. [illegible] K. v. [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: Tg.

WDL: Tg.

182. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible] (= *van alle markten thuis*).

Wbk: geeft het op als Kw. Ook als TD schijnt het te Sk. in gebruik te zijn.

Wdl: geeft het op = [illegible]. Aan mijn berichtgevers was deze beteekenis niet bekend.

183. [illegible] = [illegible], [illegible].

Zie ook [illegible], [illegible], [illegible] en [illegible].

Dial. Dj: 206.

184. [illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

185. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: geeft het op, echter zonder vermelding van plaats en als afleiding v. [illegible]. Vergelijk ook Dial. Dj. 208.

[illegible] *zie* [illegible].

186. [illegible] = [illegible].

Als gelijkwaardige termen werden opgegeven [illegible] en [illegible], beide mij onbekende woorden.

Voorb: [illegible] Hier heeft het dus de beteekenis van *veel*.

In dezelfde beteekenissen werd ook opgegeven [illegible].

187. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: geeft het voor Tg. alleen op = [illegible].

188. [illegible] = [illegible].

189. [illegible] = [illegible], *met een bijbeteekenis van „afkeer hebben van".*

Wdl: Tg.

Zie ook [illegible], [illegible] en [illegible].

190. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft beide naast elkander op. Volgens mijn berichtgevers echter is te Sk. alleen [illegible] gebruikelijk.

vdBr: 20—8.

191. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: geeft het ten onrechte op als afleiding van [illegible].

192. [illegible] K. v. [illegible].

Voorb: [illegible]

Wbk: geeft het op als tëmb.

vdBr: 42—3 v.o.

193. [illegible] = [illegible].

Daarnaast zijn ook [illegible] N., [illegible] K. in gebruik.

Zie ook [illegible], [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] en [illegible].

194. [illegible] I = [illegible], [illegible].

II = [illegible].

Dial. Dj: 214.

195. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: Tg.

196. [illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: Tg.

197. [illegible]

[illegible] = ?

Het beteekent *proefsneden nemen*. Daar dit te Sk. een onbekende zaak is, bestaat er ook geen overeenkomstig woord voor.

Voorb: zie bij [illegible].

198. [illegible] = [illegible].

Wdl: geeft voor Tg. op [illegible] = [illegible], dus als N? Blijkens de toelichting is dat waarschijnlijk een vergissing.

Zie ook [illegible].

199. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Zie ook [illegible].

200. [illegible] = [illegible]. [illegible].

VOORB: [illegible]

Zie ook [illegible] en [illegible].

WDL: Tg.

201. [illegible] *sva.* [illegible].

202. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

WBK: geeft den vorm [illegible] in dezelfde beteekenis op. Te Sk. is hij echter alleen in figuurlijken zin in gebruik.

WDL: Tg.

203. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft in overeenkomstige beteekenissen voor Tg. op de vormen [illegible] en [illegible]. Mijn berichtgevers kenden die woorden niet.

Zie ook [illegible].

204. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

205. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft het op in de Sâlâ'sche beteekenis van *proefneming*. In het bovenstaande voorbeeld had het echter de beteekenis van *aanpassen* en zoo gebruikt men het te Sk. niet.

WDL: Tg.

206. [illegible] = [illegible].

Het is de naam v.d. jonge nangkavrucht, op dien ouderdom, dat ze voor sajoer gebruikt kan worden, onder dus dan de [illegible]. Dit laatste woord is zoowel te Sk. als Tg. in gebruik. Het door Wbk. ook opgegeven [illegible] is echter te Sk. niet in gebruik.

Wdl.: „[illegible] [illegible] Pm., (Tg.) Bs., (Pk.)" Zie echter boven.

207. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Gewoonlijk verdubbeld.

Wbk: vermeldt het als door Rh. in deze beteekenis opgegeven.

208. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: zie bij [illegible].

Wbk: geeft als beteekenis van [illegible] ook op: „opschrift op een opgeplakt of aangehangen briefje." De vorm [illegible] wordt niet opgegeven. De beteekenis is *ontvangbewijs door middel van afteekening*, bv. op een belastingbillet.

Wdl: geeft in deze beteekenis voor Br. op [illegible].

209. [illegible] I = [illegible].

II = [illegible].

Zie bij [illegible] en zie ook [illegible].

210. [illegible] = [illegible], [illegible].

Zie ook [illegible], [illegible], [illegible] en [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

Wdl.: Pm.

211. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible] [illegible]

Wdl: Tg.

Vergelijk Taalsoorten X bij [illegible] en zie ook [illegible] beneden.

Te Sk is [illegible] ook nog in gebruik in [illegible], Kas. voor [illegible].

212. [illegible]

[illegible], [illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Vergelijk Wdl. bij [illegible].

213. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wbk: geeft in deze beteekenis op de vormen [illegible] en [illegible]. Volgens mijn berichtgevers moet dat zijn [illegible] en [illegible].

214. [illegible] = [illegible].

Wdl: Pk.

215. [illegible] = ?

[illegible] werd verklaard door [illegible]

In vele, doch niet in alle gevallen zal men daarvoor te Sk. kunnen zeggen [illegible]. Volgens een enkele zou het Sålå'sche woord zijn [illegible] [illegible].

[illegible] = [illegible].

Zoo noemt men ook de aftappingen uit een leiding. Wbk. geeft deze beteekenis van [illegible] niet op.

216. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft beide naast elkander op. Te Sk. zegt men volgens mijn berichtgevers echter uitsluitend [illegible], te Tg. uitsluitend [illegible].

Zie ook [illegible].

217. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „taal"*.

Voorb: zie bij [illegible].

In N. zegt men [illegible].

218. [illegible], [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft in deze beteekenis op [illegible]. Mijn berichtgevers kenden dien vorm niet.

WDL: geeft het voor Tg. op = [illegible], en als voorb. [illegible] Mijn berichtgevers kenden het woord [illegible] niet. Bovendien bezigt men te Tg. uitsluitend den vorm met [illegible].

219. [illegible] *zie* [illegible].

220. [illegible] = [illegible].

221. [illegible] = ?

De beteekenis is *niet genoeg hebben, met iets niet tevreden zijn.*

Een er mede overeenkomenden Sålå'schen term wist men mij niet op te geven. Men omschreef het begrip door [illegible] en [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft het op = [illegible], [illegible].

222. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft dit laatste niet op. Het is de benaming van een kleine vrachtkar, door drie menschen getrokken en geduwd.

WDL: geeft het voor Ngt. (M.) op = [illegible].

223. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Ook van een steil afhellend dak.

WDL: geeft het op = [illegible]. Mijn berichtgevers kenden die beteekenis niet.

224. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VDBR: 34—17.

225. [illegible], [illegible] = [illegible].

WBK: geeft op gezag van ZG. [illegible] op = „*de met de* [illegible] *voor het zaad gemaakte* gaten" en [illegible] = „de losgemaakte grond, om de potelingen of stekken in te steken". Volgens mijn berichtgevers zijn beide woorden te Sk. niet in gebruik. Te Tg. zijn beide in gebruik in de beteekenis, boven opgegeven voor [illegible], bv. [illegible].

WDL: geeft op [illegible] = [illegible]. Dit is echter minder juist, zie boven.

226. [illegible] = [illegible].

WDL: geeft het voor Tg. op = [illegible]. Het is echter bepaaldelijk als K. — en wel naast [illegible] — in gebruik.

227. [illegible]

[illegible] K. v. [illegible].

228. [illegible]

[illegible] I = [illegible], [illegible].

II [illegible], [illegible].

VOORB: I [illegible]

II [illegible]

WDL: geeft op [illegible] = [illegible] en [illegible].

Te Sk. schijnt de vorm [illegible] ook in gebruik te zijn, zij het dan ook in een andere beteekenis, t. w. *een vasten prijs opgeven, waarvoor men een in kommissie gegeven voorwerp wil verkocht hebben.*

Het woord wordt echter alleen gebruikt door den kommissionnair: [illegible]. Deze zelf echter antwoordt: [illegible].

229. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible].

Zie ook [illegible].

WDL: Tg.

230. [illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 236.

231. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft het op = [illegible], dus = *wartaal spreken.*

Volgens mijn berichtgevers beteekent het echter speciaal *liegen.*

Zie ook [illegible] en [illegible].

232. [illegible] = [illegible].

Verklaard door [illegible].

WBK: vermeldt het als in Waj. I, 337 — 11 v.o. voorkomende idzv. *langwerpig niet volkomen vierkant,* van een vervaarlijken mond. Deze beteekenis was aan mijn berichtgevers onbekend.

Mogelijk is de vorm [illegible] afgeleid van dit [illegible]. Zie ook [illegible] en [illegible].

233. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft den vorm [illegible] niet op. De beteekenis is *luidruchtig.*

WDL: geeft het op in de beteekenis van [illegible].

In denzelfden zin bezigt men ook [illegible].

234. [illegible] = [illegible].

[illegible] = [illegible].

WDL: geeft alleen den laatsten vorm op als afleiding van [illegible].

235. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: Tg.

Zie ook [illegible] en [illegible].

236. [illegible] = ?

Verklaard door: [illegible]. Met [illegible] zou er dit verschil bestaan, dat [illegible] maar een oogenblik duurt. In vele gevallen zou men het kunnen vervangen door het Sâlâ'sche [illegible].

237. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft deze beteekenis van [illegible] niet op. Het is de benaming van de — kleinere — zijvakken van een [illegible] dak.

Zie ook [illegible].

238. [illegible] N. [illegible] K. = [illegible]

Voorb: [illegible] [illegible].

Voor 1½ duit en 3½ duit bestaan afzonderlijke termen, zie [illegible] en [illegible]. Vergelijk ook [illegible].

239. [illegible]

[illegible], [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible] en [illegible] en vergelijk Wbk. bij [illegible].

240. [illegible] = [illegible].

Wdl: geeft het op = [illegible].

Te Sk. is het de naam van een — kleverige — bloem. Volgens anderen zou die bloem [illegible] heeten. Wbk. geeft geen van beide woorden op.

241. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible] [illegible]

Wbk: geeft ten onrechte op [illegible].

242. [illegible] = [illegible].

Wdl: spelt ten onrechte [illegible].

243. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Alleen verbonden met [illegible] in [illegible].

Daarnaast ook [illegible], [illegible] en [illegible] (dit laatste ook te Sk.).

Wdl: geeft ten onrechte op [illegible] = [illegible] en [illegible] = [illegible].

244. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

Wbk: vermeldt als in dezen zin door WW. opgegeven [illegible].

Mijn berichtgevers kenden dit woord niet, wèl het niet opgegevene [illegible] idzv. *voortdurend kleine voorwerpen schielijk wegnemen.*

245. [illegible] I = [illegible].

II = [illegible].

De combinatie van zulke tegenstrijdige begrippen komt wel wat vreemd voor. Men verklaarde het aldus: [illegible]

Wdl: geeft het op = [illegible], [illegible] en [illegible].

246. [illegible] = [illegible].

Naast [illegible].

Wdl: Tg. (Het staat bij [illegible]).

247. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Verklaard door: [illegible]

248. [illegible] = [illegible], [illegible], *nl. idzv. „vragerig", „bedelziek".*

Wdl: geeft in dezelfde beteekenis voor Kr. (Bg.) op [illegible].

249. [illegible] = [illegible], [illegible].

[illegible] = [illegible].

Wbk: geeft dit laatste woord niet op. De beteekenis is *poel*, grooter dan een [illegible].

Voorb: [illegible]

250. [illegible] = ?

VOORB: [Javanese script]

Een geheel hiermede overeenkomenden Sâlâ'schen term wist men mij niet op te geven. Voor nog eens opgeschonken koffie of thee zegt men [Javanese script]. WBK. geeft dit niet op. Wel geeft het [Javanese script] in ongeveer denzelfden zin op voor opium. Te Tg. schijnt dit niet zoo in gebruik te zijn.

251. [Javanese script] = [Javanese script].

Daarnaast is ook [Javanese script] in gebruik.

WDL: geeft op [Javanese script], waarschijnlijk een drukfout. Te Sk. is echter in gebruik [Javanese script] = *vermagerd*, dat met dit woord in verband zou kunnen staan.

252. [Javanese script] = ?

Verklaard door [Javanese script] 10 [Javanese script].

Te Sk. schijnt dat fatsoen niet te bestaan. Het is een groote [Javanese script].

WBK: vermeldt het als TP. voor [Javanese script].

WDL: geeft het voor Pm., (Tg.) op = [Javanese script], voor Ng., (Kb.) = [Javanese script], voor Kr., (Bg.) = [Javanese script].

253. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script], *nl. idze. „wantrouwig"*.

WBK: geeft in deze beteekenis [Javanese script] niet op, wel [Javanese script]. Volgens mijn berichtgevers is daarentegen in dezen zin juist [Javanese script] en niet [Javanese script] in gebruik. Een enkele deelde mede, dat men ook te Sk. vroeger [Javanese script] bezigde.

254. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

Verklaard door [Javanese script]

WBK: geeft den vorm [Javanese script] niet op.

255. [Javanese script] ([Javanese script]?)

[Javanese script] = ?

VOORB: [Javanese script]

De beteekenis is *te veel praats hebben*. Een geheel er mede overeenkomend

Sâlâ'sch woord wist men mij niet op te geven. Een enkele noemde [illegible] [illegible].

256. [illegible]

[illegible] = [illegible]

Wbk: geeft dezen vorm niet op. Hij beteekent *onvoldoende.*

Wdl: geeft het op = [illegible], dus = *juist genoeg.* Volgens mijn berichtgevers beteekent het *niet genoeg,* bv. als men 1 kati rijst kookt voor 10 personen.

257. [illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: geeft op [illegible] = [illegible]. Mijn berichtgevers kenden die beteekenis niet.

Zie ook [illegible].

258. [illegible] = [illegible].

Naast [illegible].

259. [illegible] = N. [illegible] K. = [illegible] N. [illegible] K.

[illegible] N. [illegible] K. = [illegible] N. [illegible] K.

[illegible] komt ook te Sk. wel eens voor.

[illegible] N. [illegible] K. = ?

Voorb: [illegible]

Te Sk. zou men zeggen [illegible].

Dial. Dj: 244

Zie ook [illegible].

260. [illegible] *zie* [illegible].

261. [illegible]

[illegible] = [illegible] (?)

Volgens anderen = [illegible] en volgens weder anderen zva. [illegible]. Het werd verklaard door: [illegible].

Volgens anderen zou het zijn [illegible]. Zie ook [illegible].

262. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

DIAL. DJ: 247. Als malayisme komt [illegible] ook te Sk. wel eens voor. Zie ook [illegible].

263. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: leidt het af van [illegible].

Zie ook [illegible] en [illegible].

264. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WBK: geeft als naam van den boom op [illegible] naast [illegible]. Mijn berichtgevers te Sk. kenden alleen het eerste. Naast [illegible] is ook [illegible] in gebruik.

WDL: geeft op [illegible]. Mijn berichtgevers echter kenden alleen [illegible].

265. [illegible] = [illegible].

Te Sk. is [illegible] in gebruik als klanknabootsing voor het op een paard springen. De door WBK. opgegeven vorm [illegible] was aan mijn berichtgevers onbekend.

266. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: Tg.

267. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft het op als malayisme.

[illegible] *zie* [illegible].

268. [illegible] *zie* [illegible].

[illegible] *zie* [illegible].

269. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

Een enkele gaf op [illegible]. Ook WDL. geeft voor Br. op [illegible] = [illegible].

Te Sk. is in dezen zin [illegible] als TD. in gebruik.

270. [illegible] = [illegible], *nl. idzv.* „*onvolkomen*" *v.d. uitspraak der klinkers.*

VOORB: zie bij [illegible]

WBK: vermeldt het als door Rh. opgegeven idzv. *kortademig*, waarmede blijkbaar hetzelfde bedoeld wordt.

271. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WDL: „[illegible] (Tg.) [illegible] = [illegible]"

De bedoeling hiervan is niet recht duidelijk.

272. [illegible] = [illegible].

Ook te Sk. is het in gebruik, maar speciaal bij kinderen.

273. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het op in de beteekenis van *vuil, smerig*, v.d. mond of v.d. lippen. Mijn berichtgevers kenden het woord niet.

Zie ook [illegible].

274. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft dit laatste woord niet op. Het is de naam van de kleine kopjes zonder oor, waaruit men arak drinkt of waarin men parĕm, olie enz. bewaart. Wel geeft het op „[illegible] *zva.* [illegible]", een woord, dat men er echter tevergeefs in zoekt.

Volgens enkelen zou men voor [illegible] te Sk. ook wel [illegible] zeggen.

WDL: geeft het voor Pm. op [illegible]. Dit is echter minder juist, zie boven.

275. [illegible] = [illegible].

WDL: geeft het in den vorm [illegible] op = [illegible].

Zie ook [illegible].

276. [illegible] = [illegible].

WBK: „planten in de modder, *en dus in 't bijzonder* padi, SG."

Volgens mijn berichtgevers gebruikt men te Tg. [illegible] als geb. wijs, bv. [illegible]. Te Sk. kende men het woord niet.

Zie ook [illegible].

277. [illegible]

I [illegible] = [illegible].

Volgens anderen = [illegible]. Zie ook [illegible].

II [illegible], [illegible] = [illegible].

In denzelfden zin ook [illegible] en [illegible].

278. [illegible] = [illegible].

Zie bij [illegible].

279. [illegible] (of [illegible]?)

[illegible] = [illegible].

WBK: geeft [illegible] niet op. De beteekenis is *driftig, met driftige gebaren.*

VOORB: [illegible]

WDL: geeft op [illegible] = [illegible]. Mijn berichtgevers kenden dit niet.

280. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. Te Sk. is [illegible] Kas.

WDL: geeft het op voor de residentiën Tg., Pk en B., voor de afdeeling Kr. en het distrikt Tjr.

281. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. Te Sk. beteekent [illegible] *grof en wijd uit elkander*, bv. van vlechtwerk of van weefsels, ook wel van de veeren van kippen. WBK. geeft dit niet op.

WDL: Tg.

282. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft [illegible] op in de beteekenis van *kromme beenen hebben.*

Volgens mijn berichtgevers beteekent het te Sk. *kromme armen hebben.*

Wdl: Tg.

Zie ook [illegible].

283. [illegible] = [illegible].

Verklaard door [illegible].

Wdl: geeft het op = [illegible], dus = *koppig*. Volgens mijn berichtgevers moet er echter tegenspraak bij komen. Vergelijk ook [illegible], [illegible] en [illegible].

284. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wbk: geeft de beteekenis voor Sk. niet juist op. Het beteekent *een kind zonder slendang op zij dragen met de beentjes om het lichaam geslagen.*

285. [illegible] = [illegible].

Nl. idzv. *harde schaal,* bv. van een ei, een kreeft, kiong, kĕmiri, maar *niet* van een manggis, doeren of pisang, waarvoor men evenals te Sk. [illegible] zegt.

Wdl: Tg., Pk.

In Tijdschr. 37—490 vindt men het opgegeven voor *klapper met den vezel er om heen.* Volgens mijn berichtgevers zegt men daarvoor [illegible].

286. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wbk: geeft ook op [illegible]. Volgens mijn berichtgevers is dit echter te Sk. niet in gebruik.

Wdl: geeft [illegible] (zonder [illegible] er bij) in dezen zin op voor Tg., Pm., Bs., (Pb.).

287. [illegible] = [illegible].

Het zijn de overblijfselen der bloembladen aan de vrucht, z.a. bij klappers, lombok. manggis. Te Sk. bezigt men [illegible], intusschen alleen voor klappers.

288. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Maar alleen v. padi, zie Wdl. Te Sk. wist men mij daarvoor geen specialen term op te geven.

Wdl: Tg.

289. [Balinese] = [Balinese].

Daarnaast is ook [Balinese] in gebruik.

290. [Balinese] = [Balinese], [Balinese].

Zie [Balinese].

291. [Balinese] = [Balinese], [Balinese].

Naast [Balinese] en [Balinese]. Zie ook [Balinese].

WBK: geeft het op als W.J. Te Sk. is wèl in gebruik [Balinese], het daarnaast opgegevene [Balinese] echter niet.

292. [Balinese]

[Balinese] = [Balinese].

WBK: geeft het op als Kw.

WDL: Bl., (Rmb.) Tjr. (M.).

[Balinese] *zie* [Balinese].

293. [Balinese]

[Balinese] = [Balinese], [Balinese], [Balinese].

Het beteekent *uit zijn verband.* WBK. geeft [Balinese] en [Balinese] niet op. Vergelijk echter [Balinese].

VOORB: zie bij [Balinese]. Zoo ook v. e. scheefstaand huis, enz.

WDL: geeft op [Balinese] = [Balinese]. Dit laatste heeft echter een andere beteekenis, terwijl het woord niet met een *k*, maar met een *h* wordt uitgesproken.

294. [Balinese] = [Balinese].

WDL: geeft het op voor de residentiën Tg. en B.

Daarnaast is ook [Balinese] in gebruik. Zie [Balinese].

295. [Balinese] = [Balinese], [Balinese].

WBK: geeft [Balinese] niet op. Het beteekent *lichte scheur.* Het wèl opgegevene [Balinese] is volgens mijn berichtgevers in dien zin te Sk. niet in gebruik, wèl in dien van *bedroefd.*

Zie ook [Javanese script].

296. [Javanese script] = ?

Volgens mijn berichtgevers zou de beteekenis zijn *zich aangenaam gestemd voelen*, bv. van iemand, die ergens komt en merkt, dat er van zijn komst veel werk gemaakt is. Ook zvw. ons *goed zoo*, wanneer men ziet, dat iemand een ongeluk krijgt.

WBK: geeft het op in verschillende beteekenissen, die echter aan mijn berichtgevers alle onbekend waren. Zie ook bij [Javanese script] en [Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

297. [Javanese script] = [Javanese script].

DIAL. DJ: 264.

298. [Javanese script] = [Javanese script] ?

WBK: geeft het ook op in de beteekenis van *paardenpakmand*. Volgens mijn berichtgevers zegt men daarvoor [Javanese script].

WDL: „: Tg., Kr., G., (Kr.) Ng., (Kb.) Mg., (M.) [Javanese script]"

Dit is minder juist: Een [Javanese script] is te Sk. dicht gevlochten, terwijl te Tg. een [Javanese script] is een wijd gevlochten mand, ± 1 voet hoog, van boven wijder dan van onder, al dan niet met een voet van rotting of bamboe.

Men gebruikt ze voor klappers en voor naaiwerk.

299. [Javanese script] = [Javanese script].

Van grootere voorwerpen zegt men te Sk. [Javanese script].

300. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

In het laatste voorbeeld zou men te Sk. [Javanese script] niet kunnen gebruiken, maar bv. [Javanese script] of [Javanese script] moeten zeggen.

WDL: geeft voor Tg. op [Javanese script] = [Javanese script] en voor Pm. [Javanese script] = [Javanese script]

Het eerste is dus niet geheel juist. Het tweede berust waarschijnlijk op een misverstand. Te Tg. ten minste is het gebruik van [Javanese script] geheel cfm. Sk.

301. [illegible] = [illegible].

Voorb: zie bij [illegible].

Wdl: Tg.

302. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: geeft het op = [illegible]. Dit is echter minder juist, zie boven bij [illegible] en [illegible].

303. [illegible]

[illegible] = [illegible] = *krijgertje spelen.*

Wdl: Pm., (Tg.).

Als gelijkstelling werd opgegeven [illegible], een woord mij onbekend. Vergelijk echter ook [illegible].

304. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wbk: geeft het voor Banjoemas, Bagĕlen en den Oosthoek op als „een vriendelijk vrnw. van de tweede persoon". Het is madyâ.

Wdl: „[illegible] (Tg., Pw., Kb., Mg., Tm.) [illegible] = [illegible]"

305. [illegible] = ?

Voorb: [illegible] (Wdl.)

Wdl: geeft het op = [illegible]. Volgens mijn berichtgevers beteekent het *zware wonden toebrengen,* hetzij door de klauwen, hetzij door de tanden. Het is echter nog geen verscheuren. Te Sk. wist men mij daarvoor geen overeenkomstig woord op te geven. Al naar de omstandigheden zou men moeten zeggen [illegible], [illegible], [illegible] enz.

306. [illegible] = [illegible].

Verklaard door [illegible].

Het woord [illegible] zal het dus niet in alle gevallen kunnen vervangen. Volgens R. M. O. zou het beteekenen *accuraat, bij alles in de puntjes zijn,* dus = [illegible].

307. [illegible]

[Javanese script] = [Javanese script], *nl. idzv. „inspannen".*

[Javanese script] = [Javanese script], *nl. idzv. „juk".*

VOORB: [Javanese script]

WBK: geeft ten onrechte [Javanese script] op in plaats van [Javanese script].

WDL: „[Javanese script] Br., (Tg.)"

De gelijkstelling is niet geheel juist.

308. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

Volgens R. M. O. = [Javanese script], zie bij [Javanese script]. Zie ook [Javanese script].

309. [Javanese script] = [Javanese script], *v.e. weg.*

310. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

Ook bv. als twee samen een last krijgen en ieder van de twee tracht dien door den ander te doen uitvoeren, in welk geval men te Sk. [Javanese script] zou bezigen. WBK. geeft dit laatste niet op.

311. [Javanese script] K. v. [Javanese script], *nl. idzv. „af", „gereed."*

VOORB: [Javanese script]

Zie ook [Javanese script].

WDL: Tg.

312. [Javanese script] = [Javanese script].

WDL: Tg.

313. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

WBK: geeft het in ongeveer dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het zoo te Sk. niet in gebruik.

314. [Javanese script] N. [Javanese script] K.

[Javanese script] N. [Javanese script] K. = [Javanese script] N. [Javanese script] K.

Voorb: [illegible]

315. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

Dial. Dj: 273. Volgens mijn berichtgevers is het woord te Tg. bepaaldelijk K.

316. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

Zie ook [illegible].

317. [illegible] = [illegible].

Vergelijk Dial. Dj: 277.

318. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

Wbk: vermeldt het als door Rh. in dezen zin opgegeven.

Wdl: Pm., (Tg.) [illegible] is blijkbaar een druk- of schrijffout.

319. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

320. [illegible] = [illegible], *nl. idzr.* „*af*", „*gereed*".

Zie ook [illegible].

Wbk: vermeldt het als in denzelfden zin opgegeven door Rh. Volgens mijn berichtgevers komt het zoo te Sk. niet voor.

Wdl: Tg. Het daar opgegeven voorbeeld: [illegible] is echter volgens mijn berichtgevers geen Tĕgalsch Javaansch, daar men voor *berechten* cfm. Sk. bezigt [illegible], ook wel [illegible].

321. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wdl: geeft het abusievelijk op als afleiding van [illegible] en = [illegible], welk laatste woord iets geheel anders beteekent.

322. [illegible] = [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

WDL: geeft het voor Pk. op = [illegible].

323. [illegible] = [illegible].

WBK: vermeldt het als in dezen zin opgegeven door Rh.

[illegible] = [illegible].

Het werktuig om het gestampte mengsel uit den koker te halen heet [illegible]. WBK. geeft dit niet op.

324. [illegible] = [illegible], *nl. als spijs, gemaakt van groenten.*

Het verschil ligt te Sk. daarin, dat [illegible] hoort tot de toespijzen bij de rijst, terwijl de [illegible] is een lekkernij. Zoo heeft men bv. ook [illegible] van jonge manggavruchten. Het door WBK. medegedeelde is dus minder volledig. Nu zegt men te Tg. bv. [illegible].

WDL: geeft voor Tg. in het algemeen op [illegible] = [illegible]. Zie echter ook [illegible].

325. [illegible] = [illegible].

Verklaard door: [illegible].

WBK: geeft [illegible] niet op. Het beteekent *hinderlijk, storend*, maar alleen van door den mond voortgebrachte geluiden.

326. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Vergelijk DIAL. DJ. 284. Het daar medegedeelde is minder juist, aangezien te Sk. [illegible] evenveel voorkomt als [illegible].

327. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op voor Sk., waar het echter volgens mijn berichtgevers niet in gebruik is.

Zie ook [illegible].

WDL: Tg.

328. [illegible] = [illegible], [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik, [illegible] echter niet. Volgens mijn

berichtgevers is ook te Sk. [illegible] in gebruik, maar alleen van menschen, die gebrekkig zijn door andere gebreken dan ouderdom. Wbk. geeft dit niet op.

Wdl: Tg.

329. [illegible] = [illegible], [illegible], [illegible].

Wbk: geeft deze beteekenis van [illegible] = *dicht in elkander gegroeid* niet op.

Te Tg. bezigt men [illegible], wanneer de grond begroeid is met onkruid en [illegible], wanneer er dicht in elkander gegroeid struik- of houtgewas op staat.

330. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wbk: geeft deze beteekenis van *van onder tot boven behangen met sieraden* niet op. Zie ook [illegible].

331. [illegible]

[illegible] = [illegible]. [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: geeft ten onrechte als grw. op [illegible].

Zie ook [illegible].

332. [illegible] = [illegible].

Wdl: Tg., Br.

333. [illegible] = [illegible].

De beteekenis is *raaskallen, wartaal spreken*, bv. van een krankzinnige, maar niet van ijlende zieken, zie [illegible].

Wbk: geeft naast elkander op [illegible] en [illegible]. Volgens mijn berichtgevers is te Sk. alleen het laatste gebruikelijk.

Wdl: geeft op [illegible]. Mijn berichtgevers kenden dit woord niet.

334. [illegible]

Komt te Tg. niet voor, zie [illegible].

335. [illegible] = ?

Het is een telmaat voor tabak = 5 [illegible]. Te Sk. heeft men daarvoor geen eigen woord.

336. [illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 294.

337. [illegible]

[illegible] I = [illegible].

II = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft het in dezelfde beteekenissen op. De beteekenis van [illegible] wordt echter verkeerd wedergegeven. Het beteekent *broederlijk, hulpvaardig*. Volgens mijn berichtgevers is [illegible] te Sk. niet in gebruik.

WDL: geeft het op = [illegible]. Deze beteekenis kenden mijn berichtgevers niet.

338. [illegible]

[illegible] = [illegible].

339. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Het is de benaming van de door touw aan elkander verbonden daksparren en ribben, waarop de atĕp komt. Te Sk. is in een daarmede overeenkomende beteekenis wèl in gebruik de vorm [illegible].

WBK: geeft [illegible] op in een hiermede ongeveer overeenkomende beteekenis. Volgens mijn berichtgevers echter is het zoo te Sk. niet in gebruik.

WDL: geeft het voor Tg. op = [illegible], waarschijnlijk een druk- of schrijffout.

340. [illegible] = [illegible].

WDL: geeft het op = [illegible]. Volgens mijn berichtgevers is [illegible] of gewoonlijk [illegible] een gefatsoeneerde levende pagger en [illegible] een ongefatsoeneerde afsluiting, bv. met doorngewas, bamboetakken enz.

341. [illegible] = [illegible], *nl. idzv.* „*gegoed*”.

342 [illegible] *zva.* [illegible].

WDL: geeft op [illegible] = [illegible].

Te Sk. is [illegible] in gebruik idzv. *zich niet gewonnen willen geven.*

Mogelijk bedoelde men dus hetzelfde. Zie ook [illegible].

De door WBK. opgegeven beteekenis was volgens mijn berichtgevers te Sk. niet gebruikelijk.

343. [illegible] = [illegible].

Ook [illegible] is daarnaast in gebruik.

WDL: Tg.

344. [illegible] = [illegible].

345. [illegible] = [illegible].

WDL: geeft abusievelijk op [illegible].

346. [illegible] *zva.* [illegible].

347. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WBK: geeft dit laatste woord niet op. De beteekenis is *bepakt en beladen met tal van zaken,* bv. van iemand, die op de pasar inkoopen heeft gedaan.

Daarnaast ook [illegible].

WDL: Pm.

348. [illegible] N. [illegible], [illegible] K = [illegible] KN. [illegible] K.

WDL: geeft den ngokoterm op voor de residentiën Tg., Pk., B. en Bg. en geeft voor P., Pb. op: „[illegible] = [illegible]". Waarschijnlijk wordt met het laatste hetzelfde bedoeld.

WBK: noemt [illegible] als TP.

349. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Ook in van Sk. afkomstige geschriften vindt men het wel eens [illegible] geschreven. De uitspraak is echter steeds [illegible].

Zie ook [illegible].

350. [illegible] = [illegible].

In verband met de Tĕgalsche uitspraak wordt het woord dus op dezelfde wijze uitgesproken als te Sk. [illegible].

Zie ook [illegible].

351. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft op [illegible] = [illegible]. De beteekenis is echter, z.a. uit bovenstaand voorbeeld blijkt, een andere, nl. *verschillend.*

352. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

DIAL. DJ: 300.

353. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het in deze zelfde beteekenis op. Volgens enkelen zou het te Sk. ook in gebruik zijn voor met klapper vermengde stroop. Volgens anderen echter in het geheel niet.

WDL: geeft voor Br. op [illegible].

Zie ook [illegible].

354. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft geen van beide woorden op. Het is de benaming van de Chineesche pijp.

Zie ook [illegible].

355. [illegible] = ?

WDL: geeft het op = [illegible] en = [illegible]. Volgens mijn berichtgevers is het meer dan een druppel, maar minder dan een slok en wordt het bovendien ook gebruikt voor vloeistoffen, die men niet drinkt, z.a. bv. klapperolie. Dus zva. *scheutje.*

Te Sk. wist men mij er geen woord voor op te geven.

356. [illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 306.

357. [illegible] = [illegible], *nl. als K. v.* [illegible].

358. [illegible] K. v. [illegible].

Te Sk. is het KD.

359. [illegible] = [illegible].

Vergelijk Dial. Dj. blz. XI. Te Sk. wordt het beschouwd als een malayisme.

360. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Ook van los opgemaakt haar, waarvoor men te Sk. [illegible] of [illegible] zou zeggen.

361. [illegible] = [illegible], [illegible], [illegible].

Het laatste gebruikt men te Sk. voor kamers in een steenen huis, het tweede voor die in een planken huis, het eerste voor die in een bamboezen huis.

Zie ook [illegible].

362. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

363. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft dit laatste woord niet op. De beteekenis is *voortdurend, tallooze malen,* van het bij iemand komen. Het wordt steeds als hatelijkheid gezegd.

Zie ook [illegible] en [illegible].

Wdl: Tg.

364. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

Wdl: Br.

365. [illegible] = [illegible], [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Wbk: vermeldt het op gezag van Rh. ook idzv. *klein, welgemaakt en stevig van lichaamsbouw.* Volgens mijn berichtgevers heeft het althans te Tg. die beteekenis niet.

Wdl: geeft het alleen op = [illegible].

Vergelijk ook [illegible] en [illegible].

366. [illegible] = [illegible].

Naast [illegible].

367. [illegible]

[illegible], [illegible] = [illegible].

Daarnaast is óok [illegible] in gebruik. Zie ook [illegible].

WDL: geeft alleen den vorm [illegible] op.

368. [illegible] = [illegible].

Van Chineezen zegt men echter cfm. Sk. [illegible].

WDL: Tg.

369. [illegible] = [illegible].

Het grw. zelf is echter niet in gebruik, wèl [illegible] en [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: Tg.

370. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Zie ook [illegible].

371. [illegible].

[illegible] = [illegible], [illegible], [illegible].

VOORB: zie bij [illegible] en zie ook [illegible].

WBK: geeft [illegible] en [illegible] niet op. Ze beteekenen een nog sneller gang dan [illegible].

WDL: geeft ook nog op [illegible] = [illegible]. Aan mijn berichtgevers was deze beteekenis onbekend; mogelijk is het een druk- of schrijffout voor [illegible]

372. [illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 319 en zie [illegible].

373. [illegible] = [illegible].

WDL: G., (Kr.) Kr., (Bl.) Tg., B.

374. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Ook wel [illegible] N. [illegible] K.

375. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: geeft het op = [illegible], dus zva. *snoepachtig.* Volgens mijn berichtgevers echter is de beteekenis *vraatzuchtig, gulzig.*

376. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Naar het schijnt alleen in 't passief.

Wdl: geeft voor Kr. (Bg.) op [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

377. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

De [illegible] in [illegible] wordt te Sk. volkomen uitgesproken (zie ook bij [illegible]).

Wbk: geeft voor *lucifers* op [illegible]. Volgens mijn berichtgevers wordt dit niet gebruikt en geraakt [illegible] te Sk. meer en meer in onbruik.

Wdl: Tg.

378 [illegible] = [illegible].

Wdl: geeft op [illegible] = [illegible] Volgens mijn berichtgevers zegt men [illegible].

379. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Daarentegen zegt men ook te Tg. weder wèl [illegible].

Wdl: Tg.

380. [illegible] I = [illegible].

II = [illegible].

Zie ook [illegible], [illegible] en [illegible].

Men bezigt het ook voor de afvalsteenen bij het kalkbranden, waarvoor men te Sk. zou zeggen [illegible].

381. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft [illegible] op = [illegible] en dit laatste op gezag van Rh. = *overal aan alle huizen gaan om iets te zoeken of te vragen.*

Volgens mijn berichtgevers moet dit laatste zijn [illegible] en beteekent [illegible] *overal met de handen aanzitten, rondscharrelen.*

Zie ook [illegible] en [illegible].

382. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Waarschijnlijk omdat men ze ook gebruikt voor het schoomaken van krissen.

WDL: Pm.

[illegible] *zie* [illegible].

383. [illegible] = [illegible].

Alleen in de uitdrukking: [illegible].

384. [illegible]

[illegible] = ?

Zoo noemt men het hoofdgeld. Vergelijk DIAL. DJ. 969. De gelden tot afkoop van de diensten aan de wegen noemt men volgens mijn berichtgevers te Sk. in de desa's [illegible] of [illegible] en ter hoofdplaats [illegible] (R. M. O.).

385. [illegible] = ?

[illegible] = [illegible].

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: spelt ten onrechte [illegible].

WDL: geeft op [illegible] = [illegible]. Het kan echter niet altijd in de plaats van het Sâlâ'sche [illegible] gebruikt worden.

386. [illegible] *zie* [illegible] *en* [illegible].

[illegible] *zie* [illegible].

387. [illegible]

[illegible] = [illegible].

De gevangenis ter hoofdplaats noemt men [illegible] of [illegible], dit laatste waarschijnlijk in verband met de omstandigheid, dat ze gevestigd is in het oude fort (loge).

WDL: geeft ten onrechte op [illegible]. Ook de gelijkstelling met [illegible] is minder juist, aangezien men te Sk. voor *gevangenis* zegt [illegible]. Ook WBK. geeft ten onrechte op [illegible].

388. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Evenzoo ook als aanspraak [illegible]. Onder aanzienlijken gebruikt men als aanspraak [illegible] (bij niet-adellijken), [illegible] (als de moeder [illegible] is) en [illegible] (als beide ouders [illegible] zijn).

Te Sk. wordt volgens mijn berichtgevers ook [illegible] gebruikt als aanspraak tegen vrouwen, maar alleen door sëntânâ's tegen lager staanden, niet tegen hun standgenooten. Bovendien komt daar in wajangverhalen ook voor [illegible] [illegible] voor [illegible] (R. M. O.).

WDL: geeft ten onrechte in het algemeen op [illegible] = [illegible].

389. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

WDL: Pw.

390. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft op gezag van WW. op [illegible] idzv. *wat zou het.*

391. [illegible] (grw. [illegible]?) = [illegible]. [illegible], *nl. idzv. „een verkeerde richting uitgegaan".*

Volgens anderen zou [illegible] in dezen zin te Sk. niet in gebruik zijn.

VOORB: [illegible]

WBK: geeft het op gezag van Rh. op in de beteekenis van *gedesoriënteerd.*
WDL: Tg.

392. [illegible] = [illegible].

Volgens enkelen zóó ook te Sk. Volgens anderen echter zou het daar alleen in gebruik zijn voor *vuile* handelingen, een *slecht* levensgedrag, enz.

393. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft de beteekenis van [illegible] en [illegible] niet op. Zij beteekenen *pas iets hebben.*

WDL: bedoelt blijkbaar hetzelfde met [illegible] = [illegible]. Mijn berichtgevers kenden dit woord echter niet. Bij [illegible] vindt men opgegeven [illegible] = [illegible]. Volgens mijn berichtgevers zijn beide ook te Sk. in gebruik.

394. [illegible] = [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

395. [illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 339 en zie ook [illegible].

396. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft deze beteekenis van [illegible] = *versteld stuk,* in een net niet op. Voor het werkw. *boeten* zegt men resp. [illegible] en [illegible].

WDL: geeft zonder beperking op [illegible] = [illegible]

Zie ook [illegible].

397. [illegible] = [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

Een enkele maal bezigt men ook [illegible].

398. [illegible] = [illegible], [illegible].

WDL: Tg.

Het is zeer weinig in gebruik. Zie [illegible].

399. [illegible] = [illegible], *maar alleen idzv. „vermindering v. straf".*

VOORB: [illegible]

400. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft voor Br. op [illegible] = [illegible].

401. [illegible] = [illegible], [illegible].

WDL: Tg.

Zie ook [illegible].

402. [illegible] = [illegible].

Te Sk. alleen gebruikelijk in het niet door WBK. vermelde [illegible] = *onzin, praatjes.*

403. [illegible] K. v. [illegible].

404. [illegible] = [illegible].

Zie ook bij [illegible].

405. [illegible] = [illegible].

406. [illegible]

[illegible] = ?

De beteekenis is *zich wreken door een handeling, die het gedane leed overtreft,* bv. op een scheldwoord antwoorden met een klap of één klap vergelden door een pak slaag.

WBK: geeft het op als tëmb. voor [illegible].

WDL: geeft voor Tg. op [illegible] = [illegible]. Dit is echter minder juist, daar [illegible] op zichzelf niet gebruikt wordt.

407. [illegible] = [illegible], *t.w. de witte kool met een krop.*

WBK: geeft in dezen zin ook [illegible] op. Volgens mijn berichtgevers is het zoo te Sk. niet in gebruik.

Zie ook [illegible].

408. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

409. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

410. [illegible] = ?

Zoo noemt men de houten scheede voor een bĕnḍo, gobang, enz. Te Sk. wist men er mij geen overeenkomstig woord voor op te geven.

411. [illegible] = [illegible].

[illegible] = [illegible], *nl. idzv. koffie „met suiker koken"*.

Wbk: geeft in dezelfde beteekenis op gezag van Rh. op [illegible] = [illegible].

412. [illegible]

[illegible] = [illegible] (*v. verf, schrift enz.*), [illegible].

Voorb: [illegible]

Zie ook [illegible].

Wdl: geeft op [illegible] = [illegible].

413. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft het op = *aarden spuwpot.* Volgens mijn berichtgevers kan men het voorwerp wel daarvoor gebruiken, maar is de gewone bestemming het bewaren van roedjak of zout.

Wdl: Pm.

414. [illegible] = [illegible].

Volgens mijn berichtgevers zegt men het ook in Kadoewang.

415. [illegible] = [illegible].

Nl. als bijstelling bij [illegible]. Zie [illegible].

Wbk: vermeldt het als door WW. opgegeven als „*klanknab. v.h.* stilletjes heimelijk zich verwijderen".

416. [illegible] N. [illegible] K. = [illegible] N. [illegible] K.

Dial. Dj: 334 en zie ook [illegible].

317. [illegible] = [illegible], *nl. als aanspraak.*

Het in Zindeelen § 474 te dezen aanzien medegedeelde is in zooverre minder juist, dat het woord anders dan in brieven thans te Sk. niet meer gebruikt wordt. Te Tg. is het echter het gewone woord.

418. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

419. [illegible] = [illegible].

420. [illegible]

[illegible], [illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible] (of [illegible]) [illegible]

Zie ook [illegible].

421. [illegible] *zie* [illegible].

422. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

Vergelijk Taalsoorten I bij [illegible].

423. [illegible]

[illegible] = ?

Verklaard door [illegible] [illegible]. Een er mede overeenkomenden term heb ik voor Sk. niet kunnen vinden. In vele gevallen zou men het met [illegible] of [illegible] kunnen omschrijven.

Voorb: [illegible]

De beteekenis hiervan is mij niet recht duidelijk kunnen worden. Zie ook [illegible].

Wdl: geeft het op = [illegible]. Dit is volgens mijn berichtgevers minder juist, daar men het ook kan bezigen voor bijeenkomsten overdag.

[illegible] *zie* [illegible].

424. [illegible]

[Javanese script] = [Javanese script]

WDL: geeft op [Javanese script] = [Javanese script].

Zie ook [Javanese script].

425. [Javanese script] = [Javanese script]. [Javanese script].

Alleen in de uitdrukking [Javanese script].

426. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script], *nl. als benaming v.h. metaal.*

Te Sk. is wèl in gebruik [Javanese script], nl. idzv. *conservenblikje.*

WBK: geeft [Javanese script] niet op. Het is te Sk. ook nog in gebruik in de beteekenis van *petroleumblik,* zie bij [Javanese script]. Opmerkelijk is het, dat de [Javanese script] in [Javanese script] volkomen wordt uitgeproken, evenals in [Javanese script].

427. [Javanese script] = ?

VOORB: [Javanese script]

Te Sk. wist men er mij geen overeenkomstigen term voor op te geven. In het opgegeven voorbeeld zou men moeten zeggen [Javanese script]. Maar in andere gevallen, bv. bij een bezoek (= *in opschudding*) zou men weer moeten zeggen [Javanese script] of [Javanese script].

428. [Javanese script] (grw?) = [Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

Te Tg. is in dezelfde beteekenis ook [Javanese script] in gebruik.

WDL: geeft het op = [Javanese script]. Mijn berichtgevers echter kenden deze beteekenis niet.

429. [Javanese script] = [Javanese script].

Ook wel verkort tot [Javanese script].

WDL: geeft alleen den verkorten vorm op voor Bl., Tg.

430. [Javanese script] *zie* [Javanese script].

431. [Javanese script] *zie bij* [Javanese script].

432. [Javanese script] = [Javanese script].

Daarnaast is ook [Javanese script] in gebruik. Zie ook [Javanese script] en [Javanese script].

WDL: Tg.

433. [illegible] = [illegible].

Vergelijk ook [illegible]. Volgens enkelen mijner berichtgevers zou men het ook wel eens te Sk. bezigen, echter vroeger meer dan nu.

Wdl: geeft het op als afleiding van [illegible].

434. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

435. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. als Kas. voor* [illegible].

Zie ook [illegible].

436. [illegible] = [illegible].

Wdl: geeft ten onrechte op [illegible].

Vergelijk Dial. Dj: 370.

437. [illegible] *zie bij* [illegible].

438. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „tweede gewas".*

439. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

[illegible] = ?

De beteekenis is: *vlechten*, van een bij elkander behoorend complex. Te Sk. wist men mij daarvoor geen afzonderlijk woord op te geven. Van klapperbladeren zou men daar eenvoudig [illegible] zeggen, v.d. staart v.e. Chinees daarentegen [illegible]. Wel kent men er [illegible], maar dat is een andere vlechtwijze.

[illegible] *zie* [illegible].

440. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. idzv. „uitkrabben", v. iets, dat diep ligt.*

Voorb: [illegible]

Voor dit speciale geval heeft men echter te Sk. den technischen term [illegible].

Wbk. geeft dit niet op.

441. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: zie bij [illegible].

Te Sk. is het in deze beteekenis Kas. Bovendien is het er nog in gebruik idzv. *sirihbladeren plukken zonder ladder.* Wbk. geeft dit niet op.

Wdl: „[illegible] Tg."

Met dit laatste zal wel dezelfde beteekenis worden bedoeld, als waarin het woord te Sk. gebruikt wordt. Te Tg. was het echter volgens mijn berichtgevers zóó niet in gebruik.

442. [illegible] = [illegible].

Te Sk. is het in gebruik voor *aspirant-officier*, dus = ons *cadet*.

443. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

444. [illegible] = [illegible].

445. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: Tg.

446. [illegible] = [illegible].

Wdl: Tg.

Zie ook [illegible].

447. [illegible] = [illegible].

De Soend. [illegible], langer dan de [illegible], maar smaller dan de [illegible].

Wdl: geeft het voor Pm. op = [illegible].

Wbk: op gezag van Rh evenzoo voor B. Voor Tg. althans is dit minder juist, daar de karakteristieke punt ontbreekt.

448. [illegible]

[illegible] = [illegible].

449. [illegible] = [illegible].

Het in Dial. Dj. 964 ten aanzien van het Sălă'sch gebruik medegedeelde

bleek mij bij onderzoek onjuist te zijn. [illegible] (niet [illegible]) zegt men, wanneer men wil, dat de ploegbeesten naar links gaan en [illegible], wanneer ze naar rechts moeten gaan. Te Tg. zegt men in het eerste geval eveneens [illegible], maar in het tweede geval [illegible]. Voor *vlugger!* zegt men te Tg. [illegible], te Sk. [illegible].

450. [illegible]

[illegible] = [illegible].

451. [illegible] = ?

De beteekenis is: een [illegible] nog op den haspel. Zie ook [illegible].

452. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

WDL: Tg.

453. [illegible] = [illegible].

WDL: Tg.

454. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Naast [illegible] en [illegible]. Gewoonlijk bezigt men het verbonden met [illegible], dus [illegible].

455. [illegible] = [illegible].

WDL: Br.

456. [illegible] = ? (Holl. *kamizool*, R. M. O.)

Het is de benaming van dat Europeesch fatsoen van een jas of buis, waarbij op den schouder een naad en het mouwstuk gebogen is. Javaansche kleedingstukken hebben dien naad niet en daarbij is de mouw recht.

Een derde patroon ([illegible]) is dat model, waarbij op den rug drie naden van boven naar beneden loopen en de schoudernaad meer naar voren ligt.

Te Sk. spreekt men van resp. [illegible], [illegible] en [illegible]. Of ze *geheel* er mede overeenkomen, heb ik niet kunnen uitmaken. R. M. O. gaf mij als Sålå'sch woord voor *kamizool* op [illegible], voegde er echter bij, dat het niet algemeen bekend was. Mijn berichtgevers kenden het niet.

VOORB: [illegible]

Verder werd mij ook opgegeven [illegible] idzv. *een slag of stoot krijgen met den elleboog* en van *weggemoffeld*, dit laatste naast [illegible]. Volgens mijn berichtgevers echter zouden die drie uitdrukkingen alleen voorkomen in kwinkslagen van Groeboeg.

457. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

WBK: vermeldt het als in dezen zin opgegeven door Rh.

458. [illegible] = [illegible], [illegible].

459. [illegible] = [illegible].

DIAL. Dj: 384.

460. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. idzv. „op zij dragen"*.

Zie ook [illegible].

WDL: Tg.

461. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

Zie ook [illegible].

WDL: Tg.

462. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: Tg.

463. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

464. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

Evenzoo van een reis, die mislukt, omdat men bv. te laat komt voor den trein. Zie ook [illegible].

WBK: geeft op gezag van Rh. dit [illegible] naast [illegible] ook op idzv. *spaak loopen*.

WDL: spelt ten onrechte [illegible]. Ook de gelijkstelling met [illegible] is minder juist.

465. [illegible] = [illegible].

Alleen in een Javaansch huis, anders [illegible]. [illegible] is te Tg. de naam van het vertrekje, waarin men de keukengereedschappen, de rijst enz. bewaart. Zie ook [illegible].

WDL: Tg.

466. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

[illegible] = [illegible], *nl. idzv.* *„met de knokkels op 't hoofd slaan"*.

VOORB: [illegible]

[illegible] *zie* [illegible].

467. [illegible] = [illegible], *nl. idzv.* *„lijkbaar"*.

WBK: spelt ten onrechte [illegible].

Te Sk. is [illegible] ook nog in gebruik als benaming van het — gewoonlijk met wit goed afgeschoten — afdak op een graf. WBK. geeft dit niet op.

WDL: Tg.

[illegible] *zie* [illegible].

468. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

vDBR: 20—16.

469. [illegible] (*'ndan*) = [illegible] (?), [illegible] (?) *ons* *„dan"* (?)

VOORB: [illegible] En zie ook bij [illegible].

WBK: geeft het op als Kw. voor [illegible].

470. [illegible]

[illegible] = ?

De beteekenis is *tijdelijk ergens verblijven* om daar het een of ander te doen.

VOORB: [illegible]

[illegible] = ?

VOORB: [illegible], d.w.z. *Ḍaḍap komt zijn eigen eten opeten bij Waroe aan huis.* Te Sk. wist men mij er geen overeenkomstig woord voor op te geven In de meeste gevallen zal men zich echter kunnen behelpen met [illegible] of [illegible].

WBK: geeft op gezag van Rh. [illegible] ook op in deze beteekenis.

471. [illegible] = [illegible].

WDL: leidt het af van [illegible]. In hoeverre dat juist is, valt niet na te gaan, aangezien men wel naast [illegible] ook [illegible] gebruikt, maar voor het werkwoord uitsluitend [illegible] bezigt.

472. [illegible] I = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

II = ?

VOORB: [illegible]

In het eerste voorbeeld zou men te Sk. zeggen [illegible], in het tweede [illegible].

WDL: [illegible] (Pm.) [illegible] = [illegible]"

[illegible] *zie bij* [illegible].

473. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible].

Te Sk. zou men zeggen [illegible].

474. [illegible] = [illegible] (?)

Volgens mijn berichtgevers te Tg. zou het zijn een klappersoort tusschen de [illegible] en de gewone klapper in en zelfs lekkerder dan de [illegible].

Zie ook [illegible].

475. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

Wbk: geeft [illegible] alleen op als Kw. idzv. [illegible].

Wdl: geeft voor Tg. op [illegible]. [illegible] is daar waarschijnlijk een drukfout.

476. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „gierig"*.

Zie ook [illegible] en [illegible].

477. [illegible] = [illegible].

Dial. Dj: 408.

Zie ook [illegible].

478. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

479. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft het in dezelfde beteekenis op. Te Sk. is het echter volgens mijn berichtgevers niet in gebruik.

Wdl: Tg., Pm.

480. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Van Chineesche pijpen ook wel [illegible].

481. [illegible]

[illegible] = [illegible] (?)

Voorb: [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. idzv. „dus" en v. „plaats hebben"*.

Voorb: [illegible]

vdBr: 38—4, 39—7 v.o.

482. [illegible] = [illegible].

Wdl: Tg., Pk., Br., P. (B.).

Vergelijk ook Taalsoorten XII bij [illegible] en zie [illegible] beneden.

[Javanese script] *sic* [Javanese script].

483. [Javanese script] = ?

Volgens mijn berichtgevers een dikke gelei van fijngemaakte kĕtan en katjang idjo. Te Sk. kende men dat niet.

WBK: geeft het op als „een dikke gelei v. kĕtan en suiker”.

Volgens mijn berichtgevers zegt men daarvoor [Javanese script] en heet 't [Javanese script] als er rijst in plaats van kĕtan in voorkomt.

WDL: geeft het voor Br. op = [Javanese script].

484. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

WDL: geeft [Javanese script] voor Tm. op = [Javanese script] en [Javanese script]. Mijn berichtgevers kenden deze laatste beteekenis niet.

485. [Javanese script] = [Javanese script] (*Holl. doos?*)

Daarnaast is — voornamelijk in de desa's — ook [Javanese script] in gebruik.

Vergelijk ook TAALSOORTEN, blz. 16.

486. [Javanese script] = [Javanese script].

Ook [Javanese script] is daarnaast in gebruik.

WBK: geeft beide naast elkander op. Volgens mijn berichtgevers is [Javanese script] te Sk. TD.

487. [Javanese script] = ?

Volgens mijn berichtgevers zou Sĕmar drie zonen gehad hebben: Groeboeg voortgekomen uit den wind, Doewala en Gareng.

WBK: geeft [Javanese script] op als een anderen naam voor [Javanese script].

Te Sk. gaf men mij op, dat Bagong in de plaats trad van Nâlâgareng en Petroek tezamen in de landen ten O. v. Soerakarta. Vergelijk ook Mr. L. Serrurier, Wajang Poerwâ, 56.

WDL: geeft ten onrechte op [Javanese script].

488. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

[Javanese script] is, zooals bekend, een verkorting van [Javanese script], dat volgens een enkele mijner berichtgevers ook te Sk. wel eens zou voorkomen.

489. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. als K. van* [Javanese script].

Zie Taalsoorten VI bij [Javanese script] en zie ook [Javanese script] en [Javanese script].

490. [Javanese script].

Wordt ook wel met den neusklank uitgesproken, bv. *wantji ndaloe, wahoe 'ndaloe.* Daarnaast echter ook zonder neusklank.

491. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

Voorb: [Javanese script]

In denzelfden zin zegt men te Sk. in de spreektaal [Javanese script].

492. [Javanese script]

[Javanese script] I = [Javanese script], *nl. idzv.* „*voortdurend door het ongeluk vervolgd worden*".

II = [Javanese script].

Voorb: [Javanese script]

Wbk: geeft het in ongeveer denzelfden zin op. Volgens mijn berichtgevers is het te Sk. niet in gebruik.

Wdl: geeft het ten onrechte op = [Javanese script].

Zie ook [Javanese script].

493. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script].

Wdl: Br.

494. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script].

Naast het ook te Sk. gebruikelijke [Javanese script].

Wbk: geeft deze beteekenis *dobbelen* van [Javanese script] niet op.

Wdl: Smr.

495. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

Wbk: geeft den vorm [illegible] niet op. Hij beteekent: *in menigte naast elkaar*, bv. van ploegvoren of van de sporen van wilde varkens door de padi.

Wdl: Tg.

496. [illegible].

[illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Wbk: geeft den vorm [illegible] niet op.

Wdl: geeft op [illegible] = [illegible].

497. [illegible] = [illegible].

Wdl: geeft het op = [illegible]. Volgens mijn berichtgevers echter is de beteekenis *uitpuilen* In de beteekenis van *strak, staroogen* zegt men te Tg. evenals te Sk. [illegible]

498. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible], *nl. idzv. „opgelicht", „een koopje gesnapt"*.

Naast [illegible], [illegible] en [illegible]. Zie ook [illegible], [illegible] en [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: Tg.

499. [illegible] = [illegible].

Ook van een langen stoot achter iets aan, waarvoor men te Sk. zou zeggen [illegible].

500. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Zie ook [illegible].

WDL: geeft het op = [illegible] en als voorbeeld: [illegible] Mijn berichtgevers verstonden dit niet. Vergelijk ook het Sâlâ'sche [illegible].

501. [illegible] = ?

VOORB: [illegible]

Het werd verklaard door [illegible]. In de opgegeven voorbeelden is het echter meer = [illegible] of [illegible].

502. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft [illegible] (waarschijnlijk een drukfout) op = [illegible]. Misschien is met dit laatste bedoeld [illegible].

Zie ook [illegible].

503 [illegible] = [illegible].

WDL: Pk., Br.

504. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: Tg.

505. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WDL: geeft het op = [illegible]. Mijn berichtgevers kenden deze beteekenis niet.

Zie ook [illegible].

506. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Daarnaast ook [illegible]. Mogelijk is het echter wel het Sâlâ'sche [illegible]. Dit door WBK. niet opgegeven woord beteekent *lang en smal*, van iemands gestalte.

WDL: Tg.

507. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

508. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Eigenaardig is hier het gebruik van [illegible] na [illegible].

WDL: geeft het op = [illegible].

Zie ook [illegible].

509. [illegible]

[illegible] = [illegible]

VOORB: [illegible]

WDL: geeft het op = [illegible], dus—ten onrechte—als N. of KN. en vermoedt, dat het een vervorming is van [illegible].

Waarschijnlijk wordt bedoeld [illegible], dat echter een andere beteekenis heeft, nl. [illegible].

Zie ook [illegible].

510. [illegible] = [illegible].

Ook wel met den neusklank uitgesproken: *'ndean.*

VOORB: [illegible]. Zie ook bij [illegible].

WDL: geeft het voor Tg., Pm. op = [illegible], voor Pb., (B.) = [illegible] = [illegible] = [illegible].

511. [illegible] = [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

512. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: Tg.

513. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Zie ook [illegible].

514. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. Zie ook [illegible].

WDL: Tg.

515. [illegible] = [illegible].

Ons *en*, met nadruk uitgesproken als uitdrukking van verwondering.

VOORB: [illegible]

WDL: geeft het op = [illegible] (?)

516. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WDL: geeft voor Kd. op [illegible] = [illegible]. De beteekenis van dit laatste woord was mijn berichtgevers te Sk. onbekend.

Zie ook [illegible].

517. [illegible] = [illegible].

WDL: Tg.

Zie ook [illegible].

518. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft — ten onrechte — op [illegible] (in het voorbeeld echter [illegible]) = [illegible]. Volgens mijn berichtgevers toch is [illegible] niet in gebruik en beteekent [illegible] niet *snoeven*. Mogelijk is het een misverstand voor [illegible], dat echter twee beteekenissen heeft, nl. *snoeven* en *kletsen*.

Zie ook [illegible].

519. [illegible]

[Javanese script] = [Javanese script]. ([Javanese script], [Javanese script].

Bv. de gereedschappen van een handwerksman, de materialen voor een huis, enz.

Wdl: geeft ten onrechte als beteekenis (van [Javanese script]) op [Javanese script].

[Javanese script] = [Javanese script].

Naast [Javanese script]. In wajangverhalen komt het ook te Sk. voor.

Wbk: geeft al deze vormen in dezelfde beteekenissen op. Volgens mijn berichtgevers echter zijn ze zóó te Sk. niet in gebruik.

Wdl: Tg.

520. [Javanese script] I = [Javanese script], *nl. in vragen* als [Javanese script].

Dial. Dj: 423.

II = ?

Zie het voorb. bij [Javanese script]. Het is blijkbaar dezelfde beteekenis als in J.Z. I, 291 — 12. Volgens mijn berichtgevers is het daar niet goed gebruikt. In sommige gevallen schijnt men het echter ook te Sk. zoo te gebruiken, bv. [Javanese script]

521. [Javanese script] = [Javanese script].

522. [Javanese script] = [Javanese script].

Wdl: Pm.

Ook wel [Javanese script].

523. [Javanese script]

[Javanese script] = ?

De beteekenis is *weet ik het* = het Soend. [Javanese script]. Een gelijkwaardig Sâlâ'sch woord wist men mij niet op te geven. De uitdrukking komt echter te Tg. niet veel voor.

Wdl: geeft het ten onrechte op = [Javanese script].

524. [Javanese script] = [Javanese script].

Voorb: [Javanese script]

De beteekenis is dezelfde als van [Javanese script] of van het Soend. [Javanese script].

Ook bv. v. iemand, die een armeren bloedverwant niet meer wil kennen. Volgens mijn berichtgevers komt te Sk. in tĕmb. in dezelfde beteekenis voor [Javanese script].

525. [Javanese script]

I [Javanese script] = [Javanese script].

II [Javanese script] = [Javanese script].

Voorb: [Javanese script]

Wdl: geeft voor I op [Javanese script]. Mogelijk is dit intusschen ook een drukfout.

Zie ook [Javanese script] en [Javanese script].

526. [Javanese script] *zva.* [Javanese script].

527. [Javanese script] *zva.* [Javanese script].

528. [Javanese script] = [Javanese script].

Als verklaring werd opgegeven: [Javanese script], zoowel van iemand, die jarenlang in denzelfden dienst blijft, als van iemand, die niet uitloopt, niet telkens verhuist enz.

Wdl: geeft het voor Tg. op = [Javanese script], wat echter niet geheel er mede overeenkomt.

Daarnaast is ook in dezelfde beteekenis in gebruik [Javanese script].

529. [Javanese script] = [Javanese script], *alleen v. planten.*

Daarnaast is ook [Javanese script] in gebruik.

530. [Javanese script].

Wordt gebezigd als derde term in de reeks [Javanese script], [Javanese script], [Javanese script]. Volgens enkelen zou als vierde term ook wel eens gebezigd worden [Javanese script]. Te Sk. gebruikt men alleen de twee eerste termen.

531. ([Javanese script] = [Javanese script].

Wdl: licht dit nog n der toe met [Javanese script].

532. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

533. [illegible] (of [illegible] ?)

[illegible] *sva.* [illegible].

WDL: geeft op [illegible] = [illegible]. Mijn berichtgevers kenden die beteekenis niet.

534. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Het in DIAL. DJ. 435 medegedeelde is dus in zooverre minder juist, dat in dezen zin [illegible] te Sk. niet voorkomt. Wèl in [illegible], bv. [illegible].

Zie ook [illegible].

535. [illegible] = [illegible].

WDL: Tg.

536. [illegible], [illegible] = [illegible].

Zie DIAL. DJ: 436.

VDBR: 40—8 v.o: [illegible]

Zie ook [illegible].

537. [illegible] = ?

[illegible] = ?

VOORB: [illegible]

WBK: geeft het op = [illegible] of [illegible]. Zooals uit de bovenstaande voorbeelden kan blijken, komt de beteekenis van geen dezer woorden er geheel mede overeen. Men zou te Sk. moeten zeggen [illegible] of [illegible]. Vergelijk ook [illegible], dat te Sk. in dezelfde beteekenis in gebruik is als [illegible].

WDL: geeft het op = [illegible].

538. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Naast [illegible].

539. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft in ongeveer dezelfde beteekenis ook [illegible] op. Volgens mijn berichtgevers komt het zoo te Sk. alleen in tĕmbang voor.

540. [illegible] = [illegible], [illegible], [illegible].

WBK: geeft de vormen [illegible] en [illegible] niet op, zie echter 244. V. 153.

WDL: geeft het op = [illegible]. Volgens mijn berichtgevers echter beteekent het *behulpzaam, hulpvaardig.*

541. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik, echter met dit verschil, dat dit ook in gunstigen zin-, [illegible] daarentegen alleen in ongunstigen zin gebezigd kan worden.

WDL: licht dit nog nader toe met [illegible].

542. [illegible] = [illegible], [illegible].

WDL: geeft ten onrechte op [illegible].

543. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

WDL: geeft op [illegible]. Mijn berichtgevers kenden dat woord niet.

544. [illegible] = [illegible], *alleen als naam van de sandangan.*

545. [illegible] = [illegible].

WDL: Tg.

546. [illegible] *zie bij* [illegible].

547. [illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 440 en zie ook [illegible] en [illegible].

WDL: Pm.

548. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. Zie ook [illegible].

WDL: Tg.

549. [illegible] = [illegible].

vdBr: 16—7 v.o. (hier ten onrechte [illegible] gespeld).

550. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

551. [illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: geeft op [illegible] = [illegible]. Volgens mijn berichtgevers zegt men daarvoor [illegible].

552. [illegible] *zie* [illegible].

553. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Volgens een enkele zou men zeggen [illegible].

Wbk: geeft [illegible] niet op. De beteekenis is: *afrekenen met fiches, steenen, vruchtenpitten enz.*

[illegible] *zie* [illegible].

554. [illegible] = [illegible].

Zie [illegible].

555. [illegible] = [illegible].

Voorb: zie bij [illegible].

Wbk: vermeldt het als door Rh. ook in deze beteekenis opgegeven.

Zie ook [illegible].

556. [illegible] = [illegible], [illegible].

Wdl: geeft het op = [illegible].

Voorb: [illegible]

557. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Idzv. *à bout portant* is [illegible] zoowel te Sk. als te Tg. in gebruik.

558. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible], *ul. idzv. „overbieden"*.

VOORB: [illegible]

WDL: „[illegible] = [illegible]" De plaats wordt niet vermeld. Waarschijnlijk wordt hiermede hetzelfde bedoeld. Het grw. [illegible] (niet [illegible]) is echter volgens mijn berichtgevers op zichzelf niet in gebruik.

559. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Zie ook bij [illegible].

WBK: geeft [illegible] zelf niet op. Het beteekent *duidelijk, klaar, helder*, zie [illegible].

WDL: geeft ten onrechte op [illegible]. Ook de opgegeven beteekenis ([illegible]) was aan mijn berichtgevers onbekend.

560. [illegible] N. [illegible] K.

[illegible] N. [illegible] K. = [illegible] N. [illegible] K

Daarnaast is ook [illegible] N. [illegible] K. in gebruik. Zie TAALSOORTEN I bij [illegible] en vergelijk [illegible] beneden.

561. [illegible] = [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

WBK: geeft het op als spreektaal. Te Sk. is het echter ook als zoodanig niet in gebruik.

WDL: Pm.

Zie ook [illegible] en [illegible].

562. [illegible]

([illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft het in denzelfden zin op. Volgens mijn berichtgevers echter is het zoo te Sk. niet in gebruik.

563. [illegible] I = [illegible].

II = [illegible].

VOORB: I zie bij [illegible].

II [illegible]

In de beteekenis I worden er naast ook [illegible] (niet [illegible]) en [illegible] gebruikt, in de beteekenis II ook [illegible] en [illegible]. Zie ook [illegible].

WDL: geeft het = [illegible] op voor Pb.

564. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

Zie ook [illegible].

WDL: geeft het op = [illegible]. Volgens mijn berichtgevers echter is het erger dan [illegible] en bepaaldelijk = *onbeschoft.*

565. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WBK: geeft dit laatste niet op. Het beteekent *opgelicht, bedrogen.*
Zie ook [illegible] en [illegible].

566. [illegible] I = [illegible].

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het zoo te Sk. alleen in tĕmb. in gebruik.

II [illegible].

567. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

WBK: geeft dit laatste niet op. Het beteekent *een brok in de keel krijgen,* nl. als het vast blijft zitten. [illegible] vermeldt het als in deze beteekenis opgegeven door Rh.

568. [illegible] = [illegible].

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: „[illegible] (Tg.) [illegible]"

Ook mij werd als gelijkstelling opgegeven [illegible], waarmede echter blijkens het voorbeeld [illegible] of [illegible] werd bedoeld. Vandaar waarschijnlijk het misverstand in Wdl.

Zie ook [illegible].

569 [illegible]

[illegible], [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Zie ook [illegible].

570. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Naast [illegible].

Wdl: geeft het ten onrechte op = [illegible], dus als N.

571. [illegible] = [illegible].

Wdl: geeft het ten onrechte op = [illegible]. Het door Wbk. niet opgegeven verschil tusschen [illegible] en [illegible] is, dat [illegible] grootere scherven of liever stukken zijn, die men nog voor braden gebruiken kan. [illegible] nu is ook te Tg. in gebruik.

572. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Zie ook [illegible].

573. [illegible] = [illegible].

Dial. Dj: 452.

574. [illegible] = [illegible].

Dial. Dj: 453. Ook te Sk. komt [illegible] hoe langer hoe meer in gebruik.

575. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

576. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

577. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

vdBr: 48—7.

Zie ook [illegible].

578. [illegible] = [illegible], [illegible], *maar alleen r.h. weer.*

vdBr: 28—6.

579. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: Tg. Het opgegeven voorbeeld [illegible] werd door mijn berichtgevers niet verstaan.

Zie ook [illegible].

580. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: Tg.

581. [illegible], [illegible] ≐ [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

Dial. Dj: 455. Te Sk. is het onder santri's ook in gebruik.

582. [illegible] = [illegible].

Wbk; vermeldt het als in dezen zin opgegeven door Rh.

583. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

WDL: geeft [illegible] voor Tg., Tj. op = [illegible]. Volgens mijn berichtgevers is het zoo niet in gebruik en zegt men daarvoor [illegible].

WDL: Tg.

584. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Daarnaast ook [illegible].

585. [illegible] = [illegible].

WDL: Tg., Pk., Bdj.

586. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible] Zie ook bij [illegible].

WDL: Tg.

587. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

588. [illegible]

[illegible] K. I. v. [illegible]

Waarschijnlijk staat hiermede in verband het Sålå'sche gebruik van [illegible], nl. als KI. van [illegible]. In denzelfden zin toch wordt daar gebezigd [illegible].

WDL: geeft het ten onrechte zonder meer op = [illegible], dus als KN.

Zie ook [illegible].

589. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het ook in deze beteekenis op. Te Sk. wordt het volgens mijn berichtgevers alleen gebruikt voor *mistig, donker*, van den ochtend, niet voor *bewolkt*.

WDL: geeft het op voor Tj., (Tg.).

590. [illegible]

[illegible] = ?

VOORB: [illegible]

In dit geval zou men te Sk. zeggen [illegible].

Evenzoo voor het onmiddellijk uit de mand rijst eten of voor het onmiddellijk uit de kruik drinken, waarvoor men te Sk. [illegible] zegt.

In het bij [illegible] opgegeven voorbeeld kan men evenzoo te Sk. geen [illegible] bezigen. Men zou daar moeten zeggen [illegible] of [illegible].

591. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

DIAL. DJ: 461.

592. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft [illegible] niet op. De beteekenis is *kleurhoudend*.

593. [illegible]

[illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 464.

594. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Bv. iemand, die geranseld wordt, mee helpen slaan, iemand, die een standje krijgt, mee helpen uitschelden, enz.

595. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Dir. obj. is de zaak, die voorgezet wordt.

VOORB: zie bij [illegible].

Zie ook [illegible].

596. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible] (Wdl.)

WDL: Pm.

597 [illegible] *sva.* [illegible].

598. [illegible] *sva.* [illegible].

599. [illegible] N. [illegible] K.

[illegible] N. [illegible] K. = [illegible] N. [illegible] K.

Daarnaast zijn ook [illegible] en [illegible] in gebruik.

DIAL. DJ: 469

[illegible] *zie* [illegible].

600. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft het op = [illegible] = [illegible]. Blijkbaar wordt bedoeld de beteekenis *overal door het ongeluk vervolgd worden.* Dit is echter te ruim, daar men het bv. niet kan zeggen van een koopman, die verlies op verlies lijdt.

601. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers is het zoo te Sk. niet in gebruik.

VDBR: 18—9 v.o., 28—9, enz.

602. [illegible] = [illegible].

WDL: Pm. Opgemerkt zij hierbij, dat WBK. den vorm [illegible] ten onrechte niet voor Sk. opgeeft.

603. [illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 473. Volgens mijn berichtgevers is [illegible] thans te Sk. ook vrij algemeen in gebruik

604. [illegible] = [illegible].

Men bezigt het te Tg. voor tijdelijke afdammingen, bv. van een rivierarm, om er in te visschen of in een leiding, om het water op te stuwen. Volgens enkelen mijner berichtgevers zou men te Sk. [illegible] bezigen voor tijdelijke afsluitingen, indijkingen van stilstaand water. Een enkele noemde [illegible] als Sălă'sch woord voor het Tĕgalsche [illegible].

605. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft voor Tj. als grondwoord op [illegible] = [illegible], waarmede blijkbaar hetzelfde bedoeld wordt.

606. [illegible] = [illegible], *nl. idzv.* „*heiblok*".

WBK: geeft deze beteekenis van [illegible] niet op. Als beteekenis van [illegible] geeft het op „een groot stuk hout om te stampen". Volgens mijn berichtgevers zegt men daarvoor te Sk. [illegible]. Wèl kenden zij [illegible] als technischen term bij het knikkeren = een knikker *van boven raken.*

607. [illegible] = [illegible].

[illegible] = [illegible].

WBK: geeft [illegible] en [illegible] naast elkander op, maar vermeldt [illegible] niet. Te Tg. zegt men *uitsluitend* [illegible].

608. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het in dezen zin op als tĕmb. Zie TAALSOORTEN, XI, b.

WDL: Tg., Ng., (Kb.) Tj., (M.).

609. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

610. [illegible] = [illegible].

Voornamelijk van een vrouw, die haar man of haar huishoudelijke plichten verwaarloost.

VOORB: [illegible]

WDL: Tg.

611. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Er komt echter niet altijd djagoeng in, zoodat men het niet altijd door [illegible] zou kunnen vervangen. Altijd komt er in bajĕm en krokot, soms ook waloeh. Volgens enkelen zou echter ook te Sk. een [illegible], klaargemaakt volgens het gewone recept, maar zonder djagoeng, wel [illegible] genoemd kunnen worden.

WDL: geeft ten onrechte op [illegible].

612. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

WDL: Tg., B., Pb.

613. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible] (of [illegible]) [illegible].

WBK: vermeldt het als door WW. in deze beteekenis opgegeven. [illegible] wordt niet gebruikt idzv. *beteekenis*: daarvoor zegt men [illegible].

614. [illegible] = ?

WBK: geeft het op in dezelfde beteekenis van *zonder familie en zonder vrienden*. Te Sk. is het volgens mijn berichtgevers niet in gebruik. Een er mede overeenkomend woord wist men mij niet op te geven. [illegible] toch beteekent alleen maar *zonder familie*, en meer speciaal *wees*.

615. [illegible] is KN.

616. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: zie bij [illegible]. Evenzoo v.e. kanon, echter niet v.e. geweer.

WDL: geeft het in dezen zelfden zin op zonder plaatsvermelding.

617. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Naast den vorm [illegible] wordt ook [illegible] gebezigd.

WDL: geeft voor Tg. op [illegible] = [illegible] Dit is echter minder juist, daar de plechtigheid zelve er mede wordt bedoeld.

618. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „ongevoelig voor beleedigingen"*.

WBK: vermeldt het als in dezen zin opgegeven door Rh. Volgens enkelen van mijn berichtgevers zou men te Sk. zeggen [illegible].

WDL: Tg.

619. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: Tg., Pm.

620. [illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 458.

621. [illegible]

[illegible] N. [illegible] K. = [illegible], *alleen in tijdsbepalingen.*

VOORB: [illegible]

De plaatsing ten aanzien van [illegible] is dus bovendien omgekeerd als te Sk.

Zie ook bij [illegible].

622. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

623. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Daarnaast ook [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] en [illegible].

WDL: Tg.

624. [illegible] *zva.* [illegible].

625. [illegible] = [illegible].

WDL: Tg.

626. [illegible] = [illegible].

627. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „ambtsvelden v.h. desabestuur".*

Zie ook [illegible].

628. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Ook wel [illegible]. Zie ook bij [illegible].

629. [illegible] = [illegible].

Zie [illegible].

630. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. idzv. een vogelkooi aan een staak ophijschen.*

WDL: geeft voor Pm. op [illegible] = [illegible]. Voor Tg. is dat minder juist. De staak heet daar [illegible].

631. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible] Zie ook bij [illegible].

WDL: Tg., Pt., Kd.

Vergelijk ook DIAL. DJ: 495.

632. [illegible] = [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

Vergelijk TAALSOORTEN, XII.

vDBR: 29—5 v.o.

[illegible] = [illegible].

vDBR: 43—7 v.o.

633. [illegible] = [illegible].

WBK: vermeldt het als Kw.

WDL: geeft ten onrechte op [illegible].

634. [illegible] = [illegible].

WBK: vermeldt het als in deze beteekenis opgegeven door Rh.

Te Tg. bezigt men [illegible] voor de muts van gewone stof, terwijl men voor die van gevlochten rotan zegt [illegible]. Te Sk. noemt men de laatste [illegible] en niet [illegible], z.a. WBK. opgeeft

Zie ook [illegible].

635. [illegible] = [illegible].

Zie bij [illegible].

WDL: Pm.

636. [illegible] = [illegible].

637. [illegible] = [illegible].

[illegible] = [illegible], *nl. idzv. „strikvragen doen"*.

VOORB: [illegible]

WDL: „[illegible] (Tg.) [illegible] = [illegible] [illegible] = [illegible]"

Mijn berichtgevers kenden het woord in deze beteekenis niet.

638. [illegible]

WDL: geeft op , dat waarschijnlijk hetzelfde is als het ook te Sk. gebruikelijke .

639. = , *nl. in* .

WBK: vermeldt bij op gezag van Rh. ook . Opmerkelijk in verband met de afleiding is het, dat men te Sk. zegt en niet, z.a. Wbk. ook opgeeft, .

WDL: Tg.

640.

= , .

VOORB:

641.

KD. v. .

WDL: geeft het — voor Tg. echter ten onrechte als KN. — op voor de residentiën Tg., Pk., Bg. en B.

642. = , *nl. als K. v.* .

643. *zie bij* .

Een afzonderlijken naam voor een dergelijk vertrekje schijnt men te Sk. niet te kennen.

644. = , *nl. als benaming van de haarvlokken links en rechts.*

WBK: geeft ook op = *voorzien van dergelijke haarvlokken.* Volgens mijn berichtgevers is het zoo te Sk. niet in gebruik.

645. = .

VOORB:

is dus = . Zie ook en .

646. = .

WDL: Tg.

Zie ook .

647.

[illegible] = [illegible].

Voorb: zie bij [illegible].

[illegible] *zie* [illegible].

648. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wdl: Tg.

Zie ook bij [illegible].

649. [illegible] = ?

Voorb: [illegible]

De beteekenis is *onduidelijk verstaan*, bv. ook doordat er een wagen voorbijgaat. Een geheel er mede overeenkomend woord wist men mij te Sk. niet op te geven. Soms zou men zich kunnen behelpen met [illegible] of [illegible] [illegible]. Te Tg. werd als gelijkstelling opgegeven [illegible], een woord aan mijn berichtgevers te Sk. onbekend. Zie echter ook [illegible].

650. [illegible] *zie* [illegible].

651. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Wbk: geeft het op in de Sålå'sche beteekenis van: *aan* iemand een betrekking *overgeven*.

Wdl: Tg.

652. [illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Het werd echter slechts door enkelen verstaan. In dezelfde beteekenis wordt ook gebruikt [illegible]. De afleiding van dit laatste woord is mij onbekend: [illegible] is op zichzelf niet in gebruik. Vergelijk echter ook het gelijkwaardige Sålå'sche [illegible].

Wdl: Tg.

653. [illegible] = [illegible], [illegible] (?)

Voorb: [illegible]

Zie ook [illegible].

654. [illegible] = [illegible].

655. [illegible] = [illegible].

WDL: Pb.

656. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Ook dit laatste is te Tg. in gebruik, echter met verschil in beteekenis: [illegible] = iets *bij kleine teugjes opdrinken,* z.a. bv. arak, [illegible] = *langzaam opslurpen* (hoorbaar), bv. van warme koffie.

WBK: geeft dit laatste evenzoo op. Volgens mijn berichtgevers echter is het werkw. zoo niet in gebruik, wèl [illegible] als klanknabootsing en zegt men ook in dat geval [illegible].

657. [illegible]

[illegible] = ?

De beteekenis is *opiumschuiven zonder* [illegible], dus er aan verslaafd zijn. Te Sk. zegt men ook dan eenvoudig [illegible], zoo noodig met achtervoeging van [illegible] ter onderscheiding van [illegible]. Zie ook [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: vermeldt het als in dezen zin opgegeven door Rh.

WDL: Tg.

658. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

659. [illegible].

[illegible] = ?

Het schijnt zooveel als *zich indringen* te beteekenen, bv. van een dief, die een huis binnensluipt of van een koelie, die niet gewerkt heeft en zich mengt onder de koeli's, die betaling moeten ontvangen of van iemand, die ongevraagd voor een ander antwoordt. Te Sk. wist men mij geen geheel er mede overeenkomend woord te noemen. In het eerste geval zou men zeggen

[illegible], in het tweede [illegible] (Wbk. geeft dit zoo niet op), in het laatste geval [illegible].

Wdl: geeft het op = [illegible].

Volgens anderen zou het zijn [illegible].

660. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wdl: geeft ten onrechte op [illegible] = [illegible].

661. [illegible]

[illegible] = [illegible] (?)

De beteekenis is *uit onbelreevenheid alles verkeerd doen*, bv. de vruchten rondbrengen vóór de soep, of v.e. klein kind, dat alles ondersteboven gooit. Vergelijk ook Wbk. bij [illegible]

In dezelfde beteekenis ook [illegible].

662. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: Pm. Het als grw. opgegeven [illegible] is blijkbaar een drukfout. Zie ook [illegible].

663. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: zie bij [illegible].

664. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft beide naast elkander op. Volgens mijn berichtgevers echter komt [illegible] te Sk. niet voor.

665. [illegible]

[illegible] = [illegible].

[illegible] zelf is ook te Sk. in gebruik naast [illegible]

Voorb: zie bij [illegible].

666. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: zie o.a. bij [illegible].

Wdl: Pm.

Zie ook [illegible].

667. [illegible] idzv. *van* wordt steeds zonder neusklank uitgesproken.

Te Sk. komt dit in de spreektaal ook voor.

668. [illegible] = [illegible], *nl. als K. v.* [illegible].

669. [illegible] = [illegible].

Voorb: als bij [illegible].

Het woord wordt als N. beschouwd. Volgens een enkele mijner berichtgevers zou het zoo ook te Sk. voorkomen.

Zie ook [illegible].

Wdl: geeft het voor Br. op = [illegible]. Te Tg. heeft het die beteekenis niet.

670. [illegible] KD. v. [illegible].

Volgens mijn berichtgevers komt het zéér zelden voor.

Wdl: Tg.

671. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible] en [illegible].

Wdl: Tg.

672. [illegible] = [illegible].

673. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

Wdl: geeft — voor Pm. — alleen op [illegible] = [illegible].

674. [illegible] = [illegible], [illegible].

Naast [illegible].

Wbk: geeft het ten onrechte ook op naast het te Sk. gebruikelijke [illegible].

Wdl: geeft het op, echter zonder vermelding van plaats.

675. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. In K. zegt men uitsluitend [illegible]. Ook [illegible] is onbekend.

WBK: geeft het ook op. Volgens mijn berichtgevers is het te Sk. niet in gebruik.

WDL: Tg.

676. [illegible] = [illegible].

Behalve als tusschenwerpsel alleen maar in den vorm [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

WBK: geeft het zoo op als TP.

WDL: Tg., Kr., (Bg.).

677. [illegible]

[illegible] = ?

Men verstaat er onder alle schadelijke dieren, bv. muizen, wilde varkens, leguanen, civetkatten, enz. (tijgers echter niet). Te Sk. wist men er mij geen woord voor op te geven, maar zou men het kunnen omschrijven door [illegible].

WDL: geeft het ten onrechte op = [illegible].

678. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. idzv. „oproepen voor een rechtbank"*.

Vergelijk DIAL. DJ: 534. Daarnaast is het ook in gebruik voor *in beslag nemen*, dus cfm. Sk., waar echter [illegible] het meest gewone woord is.

679. [illegible]

[illegible] = [illegible]. [illegible].

VOORB: [illegible]

Zie ook bij [illegible]. Zooals ook uit laatstgemeld voorbeeld blijkt, is het niet altijd te vervangen door een Sâlâ'sch woord. Het is ons *wel . . maar, met dat al*.

WDL: geeft [illegible] = [illegible] op voor Br. en [illegible] = [illegible] voor Tj.

[illegible] *zie* [illegible].

680. [illegible]

[Javanese] = [Javanese].

Het grw. [Javanese] is op zichzelf niet in gebruik.

Wbk: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers is het te Sk. zoo niet in gebruik. Het daarnaast evenzoo bij [Javanese] opgegeven [Javanese] idzv. „meteen, tegelijk (*eig., naar het schijnt,* als restant *Vrg:* [Javanese])" is natuurlijk een samentrekking van [Javanese] en heeft met [Javanese] niets te maken.

Zie ook [Javanese].

681. [Javanese] K v. [Javanese].

vdBr: 43—1.

682. [Javanese]

[Javanese] = [Javanese].

Zie ook [Javanese] en [Javanese].

683. [Javanese] = [Javanese], [Javanese].

Het laatste is te Sk. minder gebruikelijk.

684. [Javanese] = [Javanese].

Wdl: Br.

685. [Javanese] = [Javanese].

Daarnaast is ook [Javanese] in gebruik.

Wbk: vermeldt deze beteekenis als opgegeven door Rh.

686. [Javanese]

[Javanese] = [Javanese], [Javanese], *nl. idzv.* „*vragen om afgelegd goed*".

Daarnaast is ook [Javanese] in gebruik.

Wdl: spelt ten onrechte [Javanese].

687. [Javanese]

[Javanese] = [Javanese].

Voorb: [Javanese]

Volgens mijn berichtgevers is het zoo ook te Jogjakarta in gebruik. Zie ook [Javanese].

688. [Javanese script] KN. = [Javanese script] N. [Javanese script] K.

[Javanese script] wordt echter ook wel verstaan.

689. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

T.w. idzv. *van onderen naar boven en in schuine richting stooten*, van karbouwen.

690. [Javanese script] = [Javanese script].

691. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script], *nl. als K. v.* [Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

692. [Javanese script] = [Javanese script].

WDL: Pw., (Bg.).

Zie ook [Javanese script] en [Javanese script] en TAALSOORTEN, VII.

693. [Javanese script] = [Javanese script].

Zie ook [Javanese script].

WBK: geeft beide naast elkander op. Te Sk. komt [Javanese script] echter alleen maar bij uitzondering voor.

694. [Javanese script] *zie* [Javanese script].

695. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script].

Daarnaast zijn ook [Javanese script] en [Javanese script] in gebruik.

Zie ook [Javanese script].

DIAL. DJ: 549.

vDBR: 30—3 v.o.

696. [Javanese script] = [Javanese script].

WBK: geeft deze beteekenis van [Javanese script] niet op. *In de zon gedroogde pisang* noemt het [Javanese script]. Volgens mijn berichtgevers is [Javanese script] te Sk. met suiker gestoofde onrijpe pisang.

WDL: Tg.

697. [Javanese script] = [Javanese script].

Wbk: geeft het ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers is het zoo te Sk. niet in gebruik, evenmin als het daarnaast opgegevene [illegible].

Wdl: Br.

[illegible] I = [illegible], *ul. idzv.* „*vogels of visschen vangen met licht*".

II = [illegible], *ul. idzv.* „*bijlichten*".

Dial. Dj: 552.

698. [illegible]

[illegible] *zra.* [illegible].

699. [illegible]

[illegible], [illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Wbk: geeft den vorm [illegible] niet op. De beteekenis is dezelfde als die van [illegible].

700. [illegible], [illegible] = [illegible].

Wdl: Tg. ([illegible]) is waarschijnlijk een drukfout.

701. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wdl: Tg.

Vergelijk ook het Sålå'sche [illegible].

702. [illegible].

Wordt niet verstaan. Men zegt [illegible].

703. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft het op idzv. *slordig.* Mijn berichtgevers kenden het niet.

704. [illegible] = [illegible].

Te Sk. is het in gebruik voor *deurslot.* Wbk. geeft dit niet op. Zie ook [illegible].

705. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

WBK: geeft [illegible] niet op, hoewel het ook te Sk. in gebruik is, nl. idzv. *bijna onbegaanbaar* of *ontoegankelijk*, dus = [illegible].

WDL: geeft het idzv. [illegible] = [illegible] op voor Tm.

706. [illegible] *zie* [illegible].

707. [illegible] *zie* [illegible].

708. [illegible] = [illegible].

Naast [illegible].

WBK: geeft evenzoo op [illegible] en vermeldt [illegible] niet. Volgens mijn berichtgevers is juist omgekeerd te Sk. [illegible] en niet [illegible] in gebruik.

709. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

Ook te Sk. komt deze uitdrukking een enkele maal voor. Te Tg. wordt zij als fatsoenlijker, fijner beschouwd dan [illegible], dat daarnaast in gebruik is. Meer ontwikkelden gebruiken ook [illegible]. Beide deze laatste woorden zijn in gebruik zoowel voor jongens, als voor meisjes.

WDL: geeft voor Bs., (Pb.) op [illegible] = [illegible].

710. [illegible] = [illegible].

Volgens een enkele mijner berichtgevers zou het ook te Sk. wel eens voorkomen. De beteekenis is *deken*. Vergelijk ook DIAL. DJ: 627.

711. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Te Sk. is het echter volgens mijn berichtgevers niet in gebruik.

712. [illegible] = [illegible].

WDL: geeft op [illegible]. Waarschijnlijk een druk- of schrijffout.

Zie ook [illegible].

713. [illegible] I = [illegible].

WBK: geeft [illegible] ten onrechte op als een [illegible] met knoppen. Het moet zijn een [illegible].

II = [illegible], *nl. idzv. „heimelijk", „incognito".*

[illegible] *zie* [illegible].

714. [illegible] = [illegible], [illegible].

Naast [illegible].

Wdl: Tg.

715. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. idzv. „stoffer".*

[illegible] = [illegible]

Voorb: [illegible]

Wdl: Tg., Pk.

716. [illegible] = [illegible].

[illegible] *zie* [illegible].

717. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Zie ook [illegible] en [illegible].

Wbk: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk. zoo niet in gebruik.

Wdl: Bs.

718. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft het op als malayisme.

719. [illegible] = [illegible], *nl. als naam. v. e. pisangsoort.*

720. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. als K. v.* [illegible].

Wdl: geeft ten onrechte [illegible] als het grw. op.

Zie ook [illegible].

721. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible] Zie ook bij [illegible].

Wdl: geeft het op = [illegible]. De beteekenis is: *het komt er niet op aan, of* en zal in de meeste gevallen weergegeven kunnen worden door de aanv. wijs, zoo hier: [illegible] . . . . . en [illegible] . . . . .

722. [illegible] = [illegible], *nl. als telmaat.*

Voorb: zie bij [illegible].

Vergelijk Dial. Dj: 569 en 757 en zie ook [illegible] boven.

723. [illegible] = [illegible].

Wdl: Tg., Pm.

724. [illegible] = [illegible], *alleen van tabak en thee.*

Voorb: [illegible]

Wdl: spelt ten onrechte [illegible]. Ook de daar opgegeven vorm met [illegible] was aan mijn berichtgevers onbekend.

725. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wdl: Tg.

726. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: Br.

727. [illegible] is op zichzelf niet in gebruik, wel [illegible].

728. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible] en [illegible].

Wdl: Bn.

729. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

In denzelfden zin ook [illegible] en [illegible].

WDL: geeft het op = [illegible] en noemt als voorb. [illegible]. Mijn berichtgevers kenden deze beteekenis niet.

730. [illegible] Kl. v. [illegible] *idzv.* „*zich aankleeden*".

WBK: geeft het op als tĕmb.

731. [illegible] I = [illegible], [illegible].

II [illegible] = [illegible].

Nl. idzv. met twee schaarvormig aan elkander verbonden bamboe's een last omhoog duwen. Het werktuig zelf heet te Sk. [illegible] en niet [illegible], z.a. WBK. opgeeft.

VOORB: [illegible]

DIAL. DJ: 575.

WDL: geeft het op = [illegible].

732. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WBK: geeft het op gezag van Rh. in dezelfde beteekenis op.

WDL: Tg.

733. [illegible] = [illegible].

[illegible] = [illegible], *alleen bij het kaartspel.*

Zie ook DIAL. DJ: 580.

734. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft op [illegible] = [illegible].

735. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].
WDL: Tg.
Zie ook [illegible].

736. [illegible] = [illegible].

WDL: geeft het ten onrechte op = [illegible]. Het is een van biezen gevlochten doos of zak voor lijfgoed op reis en wordt in een slendang op den rug gedragen.

737. [illegible] = [illegible].

BV. van iemand, die een schuld wilde invorderen en onverrichterzake thuiskomt of van iemand, die een groote som gelds verloren heeft.
WDL: geeft het op = [illegible].

738. [illegible] = [illegible].

WBK: vermeldt het als in dezen zin opgegeven door Rh. Vergelijk ook het Sâlâ'sche [illegible], dat *afgevallen* beteekent, z.a. van klapper- of pinangbladeren. Dit [illegible] wordt niet opgegeven.

739. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]
WDL: geeft alleen op [illegible] = [illegible].

740. [illegible] = [illegible], [illegible].

WDL: geeft het ten onrechte op als K. Het is KI.

741. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible] (= [illegible]) [illegible]
Zie ook [illegible].

742. [illegible]
[illegible] = [illegible].
[illegible] = [illegible].

WDL: geeft ten onrechte voor het laatste op [illegible].
Zie ook [illegible].

743. [illegible]

[illegible] I = [illegible], *speciaal v. gronden.*

II = [illegible].

VOORB: [illegible]

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. Van vrouwen zegt men uitsluitend [illegible].

WDL: Tg. Zie aldaar.

744. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

[illegible]

Daarnaast zijn ook in gebruik [illegible] en [illegible].

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk. niet in gebruik.

745. [illegible] I = ?

Zoo noemt men de gaten in een Mâdjâpahitsche kris. Te Sk. echter wist men daarvoor niet alleen geen woord op te geven, maar zeide men ook, dat een Mâdjâpahitsche kris geen andere gaten vertoont, dan die er door ouderdom in gekomen zijn.

Naast [illegible].

II = [illegible].

WDL: geeft op [illegible] = [illegible]. Mijn berichtgevers kenden deze beteekenis niet.

Zie ook [illegible].

746. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „juist passend".*

VOORB: [illegible]

WBK: vermeldt het als door Rh. opgegeven idzv. *tevreden, behagen vinden in.* Volgens mijn berichtgevers is het zoo ook te Sk. in gebruik.

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft op [illegible] = [illegible]. Volgens mijn berichtgevers wordt het in dezen zin altijd verdubbeld en bovendien zoo alleen in een gebod gebruikt. Bij [illegible] vindt men dan ook voor Pm. opgegeven [illegible] = [illegible].

747. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het in dezen zin op gezag van Rh. op als TP. Te Sk. is wèl in gebruik [illegible] als naam v. d. schaaf voor ronde voorwerpen, z.a. piekschachten.

748. [illegible] = [illegible].

Alleen in samenstellingen: [illegible], [illegible], [illegible], enz. Voor 5 duit zegt men [illegible]. Zie ook [illegible].

749. [illegible] = [illegible].

WBK: vermeldt het als door Rh. in dezelfde beteekenis opgegeven.
WDL: Tg.

750. [illegible] = [illegible], [illegible].

751. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

WBK: geeft [illegible] ook op. Aan mijn berichtgevers waren zoowel [illegible] als [illegible] onbekend. Het als door Rh. opgegeven vermelde [illegible] idzv. iets *niet over zich kunnen verkrijgen* is ook te Sk. in gebruik.

752. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

WBK: geeft het in denzelfden zin, nl. ook voor kinderen op.
Te Sk. gebruikt men het alleen voor planten.

753. [illegible] = [illegible].

754. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WDL: geeft op [illegible]. Blijkbaar een schrijf- of drukfout.

755. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

756. [illegible] = [illegible].

WDL: spelt ten onrechte [illegible].

757. [illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 594.

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. Zie ook [illegible].

758. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WBK: vermeldt [illegible] niet, ofschoon [illegible] ook te Sk. in gebruik is, nl. idzv. *verbazingwekkend.*

WDL: geeft ten onrechte op [illegible].

759. [illegible], [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft den vorm [illegible] niet op, ofschoon hij ook te Sk. gebruikelijk is. Hij beteekent *gulzig, gretig,* v. h. eten, dus zva. [illegible]. Te Tg. komt de vorm [illegible] volgens mijn berichtgevers niet voor.

WDL: Tg.

760. [illegible] *zva.* [illegible].

761. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft het op als tĕmb. voor [illegible], dus als K. Te Tg. is het N.

WDL: Pm.

762. [illegible] = [illegible]. [illegible].

VOORB: [illegible]

Zie ook [illegible].

WBK: geeft het op als Kw. voor [illegible].

WDL: geeft op [illegible] = [illegible] voor Pw., Pm., Kd. De daarbij opgegeven vormen [illegible] en [illegible] waren aan mijn berichtgevers onbekend.

Bij [illegible] vindt men den laatsten vorm nog eens voor Mgl. opgegeven.

763. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Bv. wanneer men te laat komt voor den trein, of op een diner, als het al afgeloopen is (niet, als de menschen nog aan het eten zijn). *Niet* bv. voor te laat planten.

Wbk: geeft deze speciale beteekenis van [illegible] niet op.

Wdl: Tg.

764. [illegible] (?)

[illegible] = [illegible].

Alleen v. ijzer. Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

Volgens R. M. O. zou [illegible] beteekenen ijzer, dat de bewerking van [illegible] heeft ondergaan. Een met dit laatste overeenkomstig woord wist hij mij echter voor Sk. niet op te geven.

Zie ook [illegible].

765. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: zie bij [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

Wbk: geeft het ook op. Volgens mijn berichtgevers is het te Sk. niet in gebruik.

Wdl: Ml., (Bn.).

766. [illegible] = [illegible], *nl. idzr. „afgezonderd"*.

Voorb: [illegible]

Wdl: geeft voor Br. op [illegible] = [illegible].

767. [illegible] *zva.* [illegible].

768. [illegible] = [illegible].

Dial. Dj: 603.

769. [illegible] = [illegible], [illegible].

Zie ook [illegible] en vergelijk ook het Sålå'sche [illegible].

770. [illegible] = [illegible].

VOORB: [Javanese script]

Bij dit voorbeeld werd als verklaring gegeven [Javanese script], dat door WBK. vermeld wordt als opgegeven door Rh. Te Sk. wordt dit volgens mijn berichtgevers niet gebruikt.

WBK: geeft het als TP. op in de beteekenis van [Javanese script].

WDL: Tg.

771. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script].

Naast [Javanese script] en zie ook [Javanese script].

772. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

WDL: Br.

773. [Javanese script] = [Javanese script].

DIAL. DJ: 607.

774. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. idzv. „blank", „gepolijst", v. goud.*

WBK: geeft deze beteekenis van [Javanese script] niet op.

Zie ook [Javanese script].

775. [Javanese script].

WBK: geeft het ook op in deze beteekenis, nl. als een telmaat van 5 [Javanese script]. Het voegt er echter tevens bij, dat men in W.J. gewoon is, bij sangga's, in plaats van van bij amĕt's te rekenen. Nu wordt [Javanese script] te Tg. niet gebruikt, terwijl [Javanese script] te Sk. zoo al, dan toch slechts bij hooge uitzondering voorkomt.

776. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

WDL: [Javanese script] = [Javanese script] Tg."

Zie ook [Javanese script].

777. [Javanese script] *zie* [Javanese script].

778. [Javanese script] *zie* [Javanese script].

779. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

Zie ook [Javanese script].

780. [Javanese script] I = [Javanese script], *nl. idzv. „nog maar weinig".*

VOORB: [Javanese script]

II = [Javanese script], *r. h. spreken.*

VOORB: [Javanese script]

WDL: geeft — blijkbaar in dezelfde beteekenis — op [Javanese script]. Waarschijnlijk een schrijf- of drukfout.

781. [Javanese script] = [Javanese script].

WDL: Br.

782. [Javanese script]

[Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

WDL: geeft het op voor Pm. = [Javanese script]. In het daar opgegeven voorb. zou men te Tg. zeggen [Javanese script], dus cfm. Sk. Ook te Sk. wordt de vorm [Javanese script] gebruikt, maar alleen verbonden met [Javanese script], zelfs als het betrekking heeft op één persoon.

783. [Javanese script] = [Javanese script].

DIAL. DJ: 620.

Zie ook [Javanese script].

784. [Javanese script] = [Javanese script].

WBK: geeft het ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers komt het zóó te Sk. niet voor, wel idzv. *kapaspitjes*, in welke laatste beteekenis het ook te Tg. voorkomt.

785. [Javanese script] = [Javanese script].

786. [Javanese script] (?)

[Javanese script] = ?

VOORB: [Javanese]

Eigenaardig is het gebruik van [Javanese] (met weglating van [Javanese]) voor *brandhout.*

[Javanese]

WBK: geeft het op gezag van Rh. op in de beteekenis van [Javanese].
Deze beteekenis was aan mijn berichtgevers onbekend.

WDL.: geeft op [Javanese] = [Javanese] en [Javanese] = [Javanese].

Waarschijnlijk wordt hiermede hetzelfde bedoeld. De beteekenis is, naar het schijnt, *van te voren*, volgens R. M. O. echter zva. [Javanese].

787. [Javanese] = [Javanese], *nl. als KD. v.* [Javanese].

WDL: geeft het op als K. Het komt echter niet veel voor.

788. [Javanese] I = [Javanese], *nl. idzv. „stok", van een hengel.*

II = [Javanese].

WBK: geeft naast [Javanese] ook nog op [Javanese]. Te Sk. is dit volgens mijn berichtgevers niet in gebruik; wèl gebruikt men het in R.

WDL: Ptj.

[Javanese] *zie* [Javanese].

789. [Javanese] = [Javanese].

Naast [Javanese].

790. [Javanese] I N. [Javanese], [Javanese] K. = [Javanese] N. [Javanese] K.

WDL: Tg. Voor Pm. wordt bij [Javanese] opgegeven [Javanese] = [Javanese]. Daarentegen bij [Javanese] weder: [Javanese] N. [Javanese] K.

II = [Javanese].

DIAL. DJ: 633.

791. [Javanese] (grw.?) = [Javanese].

WBK: vermeldt het als door Rh. opgegeven in dezelfde beteekenis.

WDL: Tg. Het in de aanmerking daar vermelde gebruik van [Javanese] was aan mijn berichtgevers te Sk. onbekend. Een enkele noemde in dienzelfden zin [Javanese].

792. [Javanese] K., *zie* [Javanese].

793. [illegible] = [illegible] (?)

Volgens mijn berichtgevers zou het zijn een pisang, gelijk aan de sĕpĕt, maar geel en geurig, 8 à 10 c.M. lang. Zie echter ook [illegible].

WDL: spelt het ten onrechte [illegible].

794. [illegible] = [illegible].

WDL: Br.

Zie ook [illegible].

795. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

796. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het op in de hiermede vrij wel overeenkomende beteekenis van [illegible]. Volgens mijn berichtgevers echter is het zoo te Sk. niet in gebruik.

797. [illegible] = [illegible].

Naast [illegible].

WDL: Tg.

798. [illegible] = [illegible].

Naast [illegible].

799. [illegible]

[illegible] = [illegible], *d.w.z. idzv. iemands meester.*

VOORB: zie bij [illegible].

WBK: vermeldt dit als opgegeven door Rh.

800. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

VOORB: [illegible]

WDL: Tg.

801. [illegible] K. v. [illegible], [illegible].

WBK: geeft het op = [illegible], dus als KN. Volgens mijn berichtgevers is het te Sk. wel in gebruik, maar alleen voor elmoe's, niet bv. voor leeren lezen.

Wdl: geeft ten onrechte op [illegible].

802. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible], [illegible].

Men gebruikt het van rijst, wanneer die te waterig is en de korrels door het lange koken kapot zijn.

Wbk: geeft geen van die woorden in deze beteekenis op.

Wdl: geeft voor Tg. op [illegible] = [illegible] en als voorb. [illegible]

Volgens mijn berichtgevers zegt men te Tg. van een (ronde) kam [illegible], zie beneden.

803. [illegible] = ?

Voorb: [illegible]

De beteekenis is *keurig netjes*. Volgens enkelen zou men daarvoor te Sk. zeggen [illegible] en [illegible]. Het laatste is echter nog weinig in gebruik.

Wbk. geeft geen van beide op.

804. [illegible] = [illegible].

Dial. Dj: 645.

805. [illegible] = [illegible], [illegible].

Wbk: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers is het te Sk. niet in gebruik.

806. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: geeft het op voor Tg. en ziet er een vervorming in van [illegible](?)

Hierbij zij nog aangeteekend, dat de door Wbk. van [illegible] opgegeven beteekenis te beperkt is. Het beteekent in het algemeen *te veel*, bv. ook van eten.

807. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: Tg.

Zie ook [illegible].

808. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wdl: Tg., Tj., B.

Ook [illegible] is in gebruik, maar alleen voor een smallen doek, die alleen de schaamdeelen bedekt. Voor een opgehaalden bĕbĕd echter zegt men [illegible].

809. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible], *nl. idzv. „wandelen"*.

Voorb: [illegible]

Wbk: geeft het op in de hiermede ongeveer overeenkomende beteekenis van *„slenteren, voor plezier uitgaan"*. Volgens mijn berichtgevers moet dat zijn [illegible].

Wdl: geeft het — als grw. — op voor Pm.

Zie ook [illegible].

810. [illegible]

[illegible] = ?

Voorb: [illegible]

[illegible]

De beteekenis komt ongeveer overeen met ons *aan zijn lot overgelaten.* Een geheel er mede overeenkomenden term wist men mij te Sk. niet te noemen. In het eerste voorbeeld zou men er zeggen [illegible], in het tweede [illegible] of [illegible]. Wbk. geeft geen van beide laatste woorden op.

Wdl: geeft [illegible], wat in ieder geval [illegible] zou moeten zijn, op = [illegible].

811. [illegible]

[illegible] = [illegible] (?)

Wbk: geeft den vorm niet op, niettegenstaande hij ook te Sk. in gebruik is, nl. idzv. *loom*, v. d. gang. Mogelijk bedoelde men te Tg. hetzelfde.

812. [illegible] = ?

Wbk: geeft het op idzv. *steeg, gang*. Volgens mijn berichtgevers is het

te Sk. niet in gebruik Te Tg. beteekent het een zijweg, die van den hoofdweg in den kom der desa naar 2 of 3 erven leidt en dan doodloopt. Te Sk. heeft men daarvoor, naar het schijnt, geen eigen woord, maar zou men het begrip kunnen omschrijven door [Javanese script].

813. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script].

VOORB: zie bij [Javanese script].

Zie ook [Javanese script], [Javanese script], [Javanese script], [Javanese script], [Javanese script], [Javanese script], [Javanese script] en [Javanese script].

814. [Javanese script] = [Javanese script].

VOORB: [Javanese script].

WDL: geeft het voor Tg., Pm., Pk. op, maar spelt ten onrechte [Javanese script].

815. [Javanese script] = [Javanese script].

Daarnaast is ook [Javanese script] in gebruik.

WDL: Tg.

816. [Javanese script] N. [Javanese script] K. = [Javanese script] KN.

Vergelijk TAALSOORTEN, XII bij [Javanese script] en zie ook [Javanese script] boven.

WDL: geeft voor Pk., Br. in dezen zin op [Javanese script], dat, naar het schijnt, vroeger ook zoo te Sk. in gebruik was.

817. [Javanese script] *sva.* [Javanese script].

818. [Javanese script] = ?

Het is de naam van de [Javanese script], zoolang deze nog niet volwassen is. Volgens het hoofd der visschers te Sk. zou er daar geen woord voor bestaan en zouden zelfs enkele [Javanese script]-soorten de onvolwassen exemplaren zijn van de overeenkomstige [Javanese script]-soorten.

WBK: „*naam van een zoetwatervisch, niet ongelijk aan onze baars*, Rh."

WDL: geeft voor Tg. op [Javanese script] = [Javanese script]. Mogelijk wordt hiermede hetzelfde bedoeld. Mijn berichtgevers kenden [Javanese script] niet.

819. [Javanese script] = [Javanese script].

DIAL. DJ: 648.

820. [Javanese script] *sva.* [Javanese script].

821. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft [illegible] niet op. Het beteekent *rustig, vast*, v. h. slapen.

822. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

Evenzoo [illegible].

WBK: geeft [illegible] in deze beteekenis op = *goed verzadigd, het voelen zitten.* Volgens mijn berichtgevers zegt men het te Sk. alleen in betrekking tot tabak.

WDL: Tg.

823. [illegible]

[illegible] I = [illegible], *nl. idzv. „verschieten"*.

II = [illegible].

III = [illegible].

Naast I is ook [illegible] in gebruik.

VOORB: [illegible]

WDL: geeft op de beteekenis I.

Zie ook [illegible] en [illegible].

824. [illegible] I = [illegible].

II [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

WDL: geeft op de beteekenis I.

825. [illegible] = [illegible], [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: Tg. Het verwijst naar [illegible], een woord, dat er echter niet in voorkomt.

Zie ook [illegible] en [illegible].

826. [illegible] = [illegible].

VOORB: zie bij [illegible] en [illegible].

In K. bezigt men naast [illegible] ook [illegible], daarentegen [illegible] op zichzelf niet.

WBK: geeft [illegible] op als tëmb.

DIAL. DJ: 652.

827. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Vergelijk ook [illegible].

828. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

WBK: vermeldt het als opgegeven door Rh. in ongeveer dezelfde beteekenis.

WDL: geeft ten onrechte op [illegible] = [illegible].

829. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft den vorm [illegible] in deze beteekenis niet op.

WDL: Tg.

830. [illegible] (?)

[illegible] I = [illegible].

II = [illegible].

VOORB: I [illegible]

II [illegible]

Zie ook [illegible].

WDL: geeft [illegible] op als grw., wat ook mogelijk zou zijn

831. [illegible] = [illegible], *maar alleen v. d. mond of keel.*

VOORB: [illegible]

Evenzoo bv. door te veel kalk te gebruiken bij de [illegible], in welk geval men te Sk. echter niet [illegible], maar [illegible] zegt.

Zie ook [illegible], [illegible], [illegible].

WDL: geeft het op in de hiermede vrij wel overeenkomende beteekenis van [illegible].

832. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

Zie ook [illegible].

WBK: geeft in dezen zin ook op [illegible]. Aan mijn berichtgevers was dat woord onbekend.

WDL: geeft het op als grw.

833. [illegible] = [illegible], *alleen idzr. „slecht", v. e. vrouw.*

WDL: geeft het voor Pm. op = [illegible].

Zie ook [illegible].

834. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. Zie ook [illegible].

WDL: Tg.

835. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Het wordt alleen gebruikt voor *niets uitvoeren*, niet voor *zich niet verweren.*

WDL: geeft — als afleiding van [illegible] — op [illegible] = [illegible].

836. [illegible] = [illegible], *ul. idzr. „slib".*

WBK: geeft het ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het zoo niet in gebruik.

837. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

In het laatste voorbeeld zou men te Sk. [illegible] zeggen.

Zie ook [illegible].

838. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible] of [illegible].

WBK: geeft deze beteekenis van [illegible] = *iets doen met of door middel van* niet op.

WDL: geeft [illegible] = [illegible] op voor Br.

839 [illegible], [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible] Zie ook bij [illegible].

WDL: geeft alleen op [illegible].

Zie ook [illegible].

840. [illegible] = [illegible].

841. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Alleen van een aanplant, niet voor patrouilleeren. Zie ook [illegible].

WDL: Tg.

842. [illegible] = [illegible].

WBK: vermeldt het als door Rh. in dezelfde beteekenis opgegeven. Vergelijk ook het Sälä'sche [illegible] en zie ook [illegible] beneden.

WDL: geeft op [illegible] = [illegible].

843. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op Volgens mijn berichtgevers zegt men te Sk. wel [illegible], maar niet [illegible]. Ten aanzien van [illegible] zij hierbij nog opgemerkt, dat het te Sk. alleen als telmaat in gebruik is. Anders zegt men [illegible], bv. voor de opgerolde loten in een tombola.

WDL: Pm.

844. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

WBK: geeft het ook op idzv. *vleiend verzoeken.* Mijn berichtgevers kenden het zoo niet.

WDL: Tg.

845. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

846. [illegible] = [illegible], *nl. idzv.* „*verkocht*".

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. In N. daarentegen alleen [illegible].
Wdl: Tg.

847. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wdl: Tg.

848. [illegible]

[illegible] = ?

Voorb: [illegible]

Wbk: geeft het op = [illegible]. Het komt er echter niet altijd mede overeen, daar er niet het verkoopen zelf mede bedoeld wordt, maar het bedienen, helpen der koopers, zoodat men het bv. niet kan gebruiken bij den verkoop van een karbouw of van een prauw. Mijn berichtgevers te Sk. wisten er echter ook geen ander woord voor te vinden. Soms zal men het kunnen vervangen door [illegible] of [illegible].

[illegible] = [illegible].

Dial. Dj: 683. Het woord [illegible] is te Tg. onbekend. Zie ook [illegible].

849. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

Wdl: geeft het ten onrechte op = [illegible]. Het heeft nl. geen horizontaal dak.

850. [illegible]

[illegible] = ?

De beteekenis is *communaal*, v. gronden. In verband met den afwijkenden rechtstoestand van de gronden in de Vorstenlanden heeft men daarvoor te Sk. geen overeenkomstig woord.
Zie ook [illegible].

851. [illegible] = [illegible].

Zie Zindeelen, § 439 en ook [illegible] beneden.

852. [illegible], [illegible] = [illegible].

WDL: geeft alleen [Javanese] op.

Vergelijk [Javanese], dat te Sk. in geschriften nog in gebruik is.

853. [Javanese] = [Javanese].

WBK: geeft in denzelfden zin ook op [Javanese]. Volgens mijn berichtgevers is dit te Sk. zoo niet in gebruik.

Zie ook [Javanese].

854. [Javanese] = [Javanese].

Zie ook [Javanese].

WDL: spelt ten onrechte [Javanese].

855. [Javanese] = [Javanese], [Javanese].

WBK: vermeldt het als door Rh. in deze beteekenis opgegeven. Volgens mijn berichtgevers echter is het zoo te Sk. niet in gebruik.

Zie ook [Javanese].

856. [Javanese] = [Javanese].

WDL: Tg.

Vergelijk ook [Javanese] en [Javanese].

857. [Javanese] = [Javanese].

DIAL. DJ: 688. Wèl bezigt men te Sk. [Javanese] voor *lampenjongen, lampenist.*

858. [Javanese]

[Javanese] = [Javanese], *nl. idzv.* „*vragen*".

In het passief zegt men [Javanese], zoodat het grw. ook [Javanese] zou kunnen zijn. Vergelijk echter ook vormen als [Javanese] te Sk.

WBK: geeft in dezelfde beteekenis op zoowel [Javanese] als [Javanese]. Deze woorden zijn echter volgens mijn berichtgevers zoo te Sk. niet in gebruik. Te Tg. komt alleen de kråmåterm voor.

859. [Javanese] = [Javanese] (?)

Verklaard door: [Javanese] van kĕtan gemaakt.

860. [Javanese] = ?

Het is de naam v. e. pisangsoort.

861. [illegible] = ?

Het beteekent een patjoel, bevestigd aan een houten steel en gebruikt als koevoet.

Wbk: geeft het op als beteekenende een *groote* [illegible] van hard hout. Mijn berichtgevers kenden het niet.

Wdl: Tg. De opmerking van *Corr.* is eenigszins vreemd. Een winkelhoek ([illegible]) en een koevoet verschillen toch meer dan „eenigszins".

862. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wdl: Tg. Ten aanzien van de gevolgtrekking van *Corr.*, dat het dus beteekent *oververzadigd van* [illegible] en men het dus niet voor *oververzadigd* in het algemeen kan gebruiken, zij hierbij nog opgemerkt, dat men het wèl in het algemeen bezigt, dus ook bv. van rijst. Éèn mijner berichtgevers verklaarde het ook te Sk. zoo te hebben hooren gebruiken.

863. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

864. [illegible] = [illegible].

[illegible] = [illegible].

Het is N. In K. zegt men [illegible] of [illegible].

Wdl: Tg., Br.

865. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wbk: vermeldt [illegible] als in dezen zin opgegeven door Rh.

Zie ook [illegible].

866. [illegible] = [illegible].

867. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WBK: „[illegible] [illegible] zw. [illegible] of [illegible] *omdat de einden niet aan elkaar genaaid zijn*. Rh."

Te Tg. is het gebruik anders: als men het aan heeft, heet het [illegible] of [illegible]; als men het niet aan heeft, heet het [illegible]. Als algemeene benaming is daarnaast ook [illegible] in gebruik, dus voor [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] enz. Dit laatste is dus etm. Sk.

868. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WDL: Tg.

Zie ook [illegible].

869. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

WDL: geeft voor Tg., Kr., Kb., Br. op [illegible].

Zie ook [illegible].

870. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WBK: geeft dit laatste niet op. De beteekenis is *onder water staan*, bv. v. e. kamer door het omvallen van een badkuip of v. e. erf door den regen. De door WBK. opgegeven beteekenis [illegible] = [illegible] was volgens mijn berichtgevers te Sk. niet gebruikelijk.

871. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

872. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible] (?)

VOORB: [illegible]

WDL: spelt ten onrechte [illegible].

873. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

Wbk: geeft [illegible] op = [illegible] en [illegible].

[illegible] = ?

Men bedoeldt er mede het keukengereedschap met inbegrip van het servies. Te Sk. wist men mij daarvoor geen overeenkomstig woord op te geven. Het keukengereedschap noemt men daar [illegible], maar daar begrijpt men het servies niet onder, daar men dit rekent tot de [illegible]. Volgens mijn berichtgevers beteekent [illegible] verder volstrekt niet een „rommel van gemeen huisraad", z.a. Wbk. opgeeft, maar bepaaldelijk — ook nieuw — keukengereedschap, zoodat de bijvoeging van [illegible] een pleonasme is.

Wdl: geeft [illegible] voor Ws. op = [illegible] en [illegible] voor Ka. = [illegible].

874. [illegible] = [illegible], *nl. als voegwoord = „toen".*

Voorb: [illegible]

875. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „zonder baadje aan".*

Wbk: geeft het op als tëmb. voor [illegible].

876. [illegible] (grw. ?) = [illegible], *maar niet v. d. mondholte.*

Zie ook [illegible].

877. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: Tg.
Zie ook [illegible].

878. [illegible] I = [illegible], *nl. als z.g. „dorpsgeestelijke".*

II [illegible] = [illegible].

Wbk: „[illegible] SD. *Ml. en* KN. een priester, Mohammedaansch dorpspriester".

Wdl: I Kr. Mgl. II Pm.

879. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

880. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Volgens een enkele zou het de krâmâvorm zijn. De Sâlâ'sche uitdrukking komt alleen nog maar in geschriften voor. Volgens mijn berichtgevers is de door Wbk. opgegeven uitdrukking [illegible] onvolledig en moet er [illegible] op volgen.

vdBr: 43—11.

881. [illegible] = [illegible].

T.w. de groene kool zonder krop. Volgens anderen de [illegible], als door ouderdom de krop ontloken is. Zie [illegible].

Volgens een enkele niet [illegible], maar [illegible].

882. [illegible] = [illegible].

Het is een [illegible] van [illegible], [illegible], [illegible] of [illegible].

Wbk: geeft het op = [illegible]. Mijn berichtgevers kenden het woord niet.

Wdl: Tg.

883. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wbk: geeft beide vormen naast elkander op. Te Sk. bezigt men volgens mijn berichtgevers alleen de afleidingen van [illegible], dus ook [illegible], [illegible] enz.

Zie ook [illegible].

884. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: geeft op [illegible] = [illegible]. Mijn berichtgevers kenden die beteekenis niet.

885. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Het is alleen in N. in gebruik.

WBK: geeft het in dezen zin op als Bantĕnsch Javaansch.

886. [Javanese script] = [Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

887. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

WDL: geeft ten onrechte op [Javanese script].

888. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

WBK: geeft het in dezen zin op als TP. Het voor iets *drogen* naast [Javanese script] en [Javanese script] opgegeven [Javanese script] was volgens mijn berichtgevers te Sk. niet in gebruik.

WDL: Tg., Br.

889. [Javanese script]

[Javanese script], [Javanese script] = [Javanese script].

DIAL. DJ: 706. Ook te Tg. wordt het niet gebruikt voor mangga's. Zie ook [Javanese script].

890. [Javanese script]

[Javanese script] I = [Javanese script], *nl. idzv.* „*rog*".

II = [Javanese script], [Javanese script], [Javanese script].

Zie ook [Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

WDL: geeft op [Javanese script] = [Javanese script]. Blijkbaar een schrijf- of drukfout voor [Javanese script].

891. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. idzv.* „*verwijt*".

Voor *twijfelen* wist men mij geen woord te noemen.

892. [Javanese script] = ?

Volgens mijn berichtgevers de minste kwaliteit afgewerkte suikerstroop.

WBK: geeft het woord in dezelfde beteekenis op. Aan mijn berichtgevers was het woord onbekend.

Zie ook [illegible].

893. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

Te Sk. is het in gebruik als scheldwoord voor *verdoold*.

Zie ook [illegible] en [illegible].

894. [illegible] = [illegible], *nl. als benaming van dat fatsoen van een dak, waarbij de vier zijvlakken in één punt samenkomen.*

WBK: geeft het evenzoo als benaming van een dak op. Mijn berichtgevers kenden het zóó echter niet.

895. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „fiches"* ([illegible]), *steentjes, asëmpitten enz., als telmiddel bij het spel in gebruik.*

WBK: geeft deze beteekenis van [illegible] niet op, evenmin als [illegible].

896. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het op als tëmb.

Zie ook [illegible].

897. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft op [illegible] als in dezelfde beteekenis vermeld door Rh.

WDL: geeft op [illegible] = [illegible]. Mijn berichtgevers kenden dit niet. Mogelijk een schrijf- of drukfout voor [illegible].

898. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft [illegible] op in deze beteekenis en [illegible] als benaming van de onderste rij pisang in een tros. Mijn berichtgevers kenden deze beteekenissen niet; voor het laatste gaven zij op het niet door WBK. vermelde [illegible].

Zie ook [illegible] en [illegible].

899. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft het op = [illegible].

900. [illegible] = [illegible].

Bv. van vruchten of kĕtela, bij verkoop in afgepaste koopjes ter waarde van 2, 3, 4 cts. Vergelijk ook het Sålå'sche [illegible].

901. [illegible] = [illegible].

902. [illegible] = [illegible].

WDL: Br.

Te **Sk.** beteekent het een hamer, bij goudsmeden in gebruik.

903. [illegible] = [illegible].

Daarnaast zegt men v. e. hengelsnoer (echter niet v. e. vliegertouw) ook [illegible].

WDL: Br

904. [illegible]

[illegible] = ?

WDL: geeft het op = [illegible]. De beteekenis is echter een andere, t.w. *geen uitweg weten, in verlegenheid komen.* Te Sk. wist men er mij geen overeenkomstig woord voor op te geven. Van een reiziger, die voor een bandjirende rivier komt, zou men er zeggen [illegible], van een dief, die ontdekt wordt en zich alle uitwegen afgesneden ziet, [illegible], van iemand, die door regen verhinderd wordt, uit te gaan, [illegible] (het door WBK. opgegeven [illegible] is volgens mijn berichtgevers te Sk. niet in gebruik).

905. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

906. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

907. [illegible] = [illegible], *nl. als naam v. d. jonge nangka-vrucht.*

Zie ook [illegible].

908. [illegible] K. v. [illegible].

VOORB: [illegible]

Zie ook bij [illegible].

909. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

[Javanese script] = [Javanese script].

WBK: geeft [Javanese script] alleen op voor de opwonenden bij een Javaansch hoofd. Volgens mijn berichtgevers wordt het te Sk. in het algemeen gebruikt voor personen, die een huis hebben op den grond van een ander, ook al is dat een desaman.

910. [Javanese script] = [Javanese script].

Daarnaast is ook [Javanese script] in gebruik.

[Javanese script] *zie* [Javanese script].

911. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script], *nl idzv. „zeer hoog stijgen, v. e. vlieger"*.

WBK: vermeldt het grw. als door Rh. opgegeven in de hiermede vrijwel overeenkomende beteekenis van *„uiterste top"*.

912. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

WBK: geeft [Javanese script] en [Javanese script] voor Sk. niet op. De beteekenis is *parmantig, keurig netjes*, alleen van kleine personen.

WDL: brengt het in verband met het Jogja'sche [Javanese script], dat door WBK. ten onrechte voor Sk. opgegeven wordt.

913. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. als vleeschspijs.*

Daarnaast is — echter uitsluitend in deze beteekenis — ook [Javanese script] in gebruik. Zie [Javanese script].

914. [Javanese script] = I [Javanese script].

WBK: geeft het op idzv. *klein trekpotje.* Te Tg. gebruikt men het ook voor een grooten trekpot. Zie ook [Javanese script].

WDL: Br., Pm.
DIAL. DJ: 723.
II = ?

Het wordt gebruikt als bijstelling ter versterking van [illegible], zie bij [illegible].

915. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft deze beteekenis van [illegible], t.w. sambĕl-goreng van [illegible] of [illegible] (zie Wdl.) niet op.

Wdl: Pm.

916. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: geeft het op = [illegible], dus als N. of KN. Het is echter bepaaldelijk K.

917. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers is het zoo te Sk. niet in gebruik, wel in die van *bos*, v. padiplantjes.

918. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wbk: geeft het op als door Rh. opgegeven = [illegible] en dit weder = „vermoeid door lang in dezelfde houding te blijven, hetzij zittende, staan-„de of iets in de hand houdende, WW." Volgens mijn berichtgevers zegt men daarvoor te Sk. [illegible].

919. [illegible] = [illegible].

Wdl: Tg., Br.

920. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft het evenzoo op in deze beteekenis van *zwak*, *teer*, maar vermeldt [illegible] niet. Volgens mijn berichtgevers is [illegible] zoo te Sk. niet in gebruik. Te Tg. bezigt men het ook van planten.

Wdl: geeft het op = [illegible]. Volgens mijn berichtgevers zegt men daarvoor [illegible] of [illegible]

921. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wbk: geeft op gezag van Rh. op [illegible] idzv. *hals over kop iets najagen zonder het te krijgen.*

WDL: Tg.

Zie ook [illegible].

922. [illegible]

[illegible] I = [illegible].

II = [illegible].

WDL: geeft het op in de beteekenis II.

923. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

924. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

925. [illegible] = [illegible].

WDL: geeft voor Ng. (Kb.) op [illegible]. Ten aanzien van de noot van *Corr.* zij nog opgemerkt, dat te Sk. [illegible] een kooi of draagbaar hok beteekent.

[illegible] *zie* [illegible].

926. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WBK: geeft [illegible] op = [illegible] en [illegible] als OJ. voor [illegible]

927. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

WBK: geeft het op als dial.

928. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

Vergelijk ook DIAL. DJ. 732.

929. [illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 733 en zie ook [illegible].

930. [illegible]

[illegible], [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible] (of [illegible]) [illegible]

931. [illegible] = [illegible] (?)

Volgens den een zou het afgeleid zijn van *verlegen*, volgens anderen van *overleggen*.

VOORB: [illegible]

932. [illegible] *zva.* [illegible].

933. [illegible] = ?

VOORB: zie bij [illegible].

Te Sk. is wèl in gebruik [illegible], maar alleen als rechtsterm.

WBK: geeft dat niet op. Te Tg. is de beteekenis van [illegible] ook *gewichtig*. Merkwaardig is, dat in de omgekeerde beteekenis van *beuzelachtig, gering* zoowel te Tg. als te Sk. [illegible] in gebruik is. Ook dit geeft WBK. niet op, terwijl WDL. het ten onrechte als dialektisch vermeldt.

934. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft het op als hollandisme. Volgens mijn berichtgevers is het te Sk. niet in gebruik.

935. [illegible] KD. v. [illegible].

WBK: geeft het ook te Sk. gebruikelijke [illegible] niet op.

WDL: geeft het op als K.

936. [illegible] = [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers bezigt men het te Sk. zoo alleen van de sluiting van het huwelijk.

937. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

WDL: „[illegible] (P.) . . . . Tg., B. [illegible]"

Dit is in zooverre minder juist, dat [illegible] zelf niet in gebruik is voor

zadel. Met de uitdrukking [illegible] bedoelt men niet alleen het zadel, maar dit tezamen met het schabrak en het hoofdstel (Evenzoo te Sk.). Wel bezigt men [illegible] voor *opzadelen, optuigen*, waarvoor men te Sk. zegt [illegible] of [illegible] Volgens enkelen mijner berichtgevers zou men echter ook te Sk dit [illegible] bezigen.

938. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: Tg.

939. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

940. [illegible]

[illegible] = [illegible], *alleen v. d. adem.*

WDL: geeft op [illegible] = [illegible].

941. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. Van bamboe zegt men zelfs uitsluitend [illegible].

WDL: Tg.

[illegible] I = [illegible], [illegible].

II = [illegible], *nl. idzv. „tegen den inkoopsprijs".*

VOORB: [illegible]

942. [illegible] = [illegible].

943. [illegible] KN. = [illegible].

DIAL. DJ: 742. Te Tg. wordt [illegible] in dezen zin alleen door priaji's gebruikt, en dan als K., dus omgekeerd als te Sk.

944. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

945. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wbk: geeft het op gezag van JR. ook op in de beteekenis van *onder appel houden*. Mijn berichtgevers kenden dit niet.

Wdl: Tg.

946. [illegible] = ?

De beteekenis is *slecht v. gezicht*. Te Sk. gaf men mij daarvoor op [illegible], [illegible], [illegible], die alle echter een eenigszins andere beteekenis hebben. Het meest komt er nog [illegible] mede overeen.

vdBr: 16—15.

947. [illegible] = [illegible].

Onder de [illegible] draagt men een combinatie van de Sälä'sche [illegible] en de [illegible]. d.w.z. de zijden band ([illegible]) is vastgenaaid op het stuk geweven goed ([illegible]) Zie Dial. Ba. bij [illegible].

In de Kamangkoenagaran verstaat men onder [illegible] de gesp en noemt men den buitensten band [illegible].

Wdl: Tg.

948. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „beslist"*.

Dial. Dj: 749.

949. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wbk: geeft [illegible] niet op. Het beteekent *opiumkit*. De verkoopplaats zelf noemt men [illegible]. Een [illegible] voor [illegible] noemt men [illegible].

950. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. Zie ook [illegible].

[illegible] = [illegible].

Dial. Dj: 751 en zie bij [illegible].

951. [illegible] = [illegible].

WDL: geeft op [Javanese script] = [Javanese script]. Volgens mijn berichtgevers is [Javanese script] naast [Javanese script] in dezelfde beteekenis van *partje* in gebruik.

952. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. idzv.* $\frac{1}{2}$ *cent.*

WBK: geeft deze beteekenis van [Javanese script] niet op, maar noemt wel [Javanese script] voor $\frac{1}{2}$ duit. Volgens mijn berichtgevers is dit laatste te Sk. niet in gebruik.

WDL: geeft voor Tj. op [Javanese script] = [Javanese script], dus = $\frac{1}{2}$ duit.

953. [Javanese script] = [Javanese script].

Daarnaast is ook [Javanese script] in gebruik.

954. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

Naar het schijnt, alleen in deze éene uitdrukking. Zie ook [Javanese script].

WDL: geeft het ten onrechte op = [Javanese script]. Voor Br. vindt men opgegeven [Javanese script] = [Javanese script]. Te Tg. komt dit niet voor. Wel is daar evenals te Sk. een [Javanese script] een van de vele soorten van [Javanese script].

955. [Javanese script] = [Javanese script].

WDL: Br.

956. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

[Javanese script] = [Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

WBK: vermeldt op gezag van Rh. resp. [Javanese script] en [Javanese script].

957. [Javanese script] = [Javanese script].

958. [Javanese script] = $\frac{1}{32}$ [Javanese script], *dus* = $\frac{1}{2}$ [Javanese script].

Volgens anderen zou [Javanese script] beteekenen een kleine uitgestrektheid sawah zonder bepaalde afmetingen. Het zou als nederigheidsbetoon gebruikt worden. Volgens hen zou men voor $\frac{1}{32}$ baoe zeggen [Javanese script].

WDL: geeft ten onrechte op [Javanese script] = $\frac{1}{8}$ [Javanese script]. Zie [Javanese script].

959. [Javanese script]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft op [illegible] = [illegible]. In dien zin, nl. = [illegible] is het ook te Sk. in gebruik.

960. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

961. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

WDL: geeft het ten onrechte op = [illegible].

962. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

Het komt echter niet veel voor.

WBK: geeft van [illegible] deze beteekenis van *calqueeren* niet op.

963. [illegible]

[illegible] = [illegible].

In denzelfden zin ook [illegible].

WBK: geeft [illegible] niet op. Het beteekent: *zóó met iets ingenomen zijn, dat men er niet af kan blijven*, bv. van een mooi boek of van een paard, dat men pas gekocht heeft.

964. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

965. [illegible].

Een samentrekking van [illegible] en [illegible]. Dergelijke samentrekkingen komen ook te Sk. veel voor, zie ZINDEELEN, § 385. Te Tg. schijnt het echter meer voor te komen, zie bv. [illegible], [illegible] en [illegible].

WDL: geeft het ten onrechte op = [illegible].

966. [illegible] = [illegible].

967. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft op [illegible] = [illegible]. Mijn berichtgevers kenden het in die beteekenis niet, wel in de — niet door WBK. opgegeven — beteekenis van *kregelig, nijdig*.

WDL: geeft het ten onrechte op = [illegible].

Zie ook [illegible].

968. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft naast [illegible] ook op. [illegible]. Volgens mijn berichtgevers is dit laatste woord te Sk. niet in gebruik.

WDL: geeft op [illegible] = [illegible] en [illegible] = [illegible].

969. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft het ten onrechte op = [illegible]

970. [illegible] = ?

Zoo heet het desabestuurslid, meer in het bijzonder belast met de politie, dus dat men elders [illegible] of [illegible] noemt. Het in DIAL. DJ. 750 ten aanzien van [illegible] medegedeelde is in zooverre minder juist, dat de [illegible] thans niet meer bestaan; zij zijn vervangen door de [illegible].

In verband met het ontbreken van een desabestuur in de Vorstenlanden bestaat daar ook geen met [illegible] overeenkomend woord. Zie ook DIAL. DJ 764.

[illegible] zie [illegible].

971. [illegible] = [illegible].

WDL: geeft op [illegible] = [illegible] en [illegible] = [illegible]. Blijkbaar wordt met dit laatste bedoeld [illegible] idzv. [illegible]. Deze ook door WBK. opgegeven beteekenis van [illegible] komt echter volgens mijn berichtgevers noch te Tg., noch te Sk. voor.

972. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft dit [illegible] niet op. Het beteekent *voorbijgeraakt, overschreden.* Zie ook [illegible], [illegible] en [illegible].

973. [illegible] = [illegible], *nl. idzv.* „*vervolg*", „*afloop*".

VOORB: [illegible]

WDL: geeft op [illegible] zva. [illegible]. Mijn berichtgevers kenden dit niet. Zie echter ook [illegible] en vergelijk [illegible].

974. [illegible] = [illegible] (?)

Als verklaring werd ook opgegeven [illegible], zie beneden.

[illegible] = ?

VOORB: [illegible]

Het werd als volgt verklaard: als de kleeren bevuild zijn, ze dan dadelijk verschoonen.

975. [illegible] = [illegible].

Het verschil tusschen [illegible] en [illegible] is, dat in het laatste geval het eene oog geheel verdwenen is. Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. Zie ook [illegible], [illegible] en [illegible].

WDL: geeft het op = [illegible], zie echter boven.

976. [illegible] = [illegible].

Het wordt beschouwd als een malayisme. Zie [illegible].

977. [illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 769.

Zie ook [illegible].

978. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

979. [illegible] = [illegible], *nl. v. h. leven.*

VOORB: [illegible]

Te Sk. wordt [illegible] gewoonlijk alleen in KI. gebezigd.

VDBR: 44—9 v.o.

980. [illegible] = [illegible].

WBK: vermeldt het als door Rh. opgegeven „*gebr. dan* [illegible]".

VDBR: 48—7.

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

981. [illegible] = [illegible].

De oude [illegible] bestaat te Sk. niet meer. Zie ook [illegible] en [illegible].

982. [illegible] = [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

WBK: geeft [illegible] in dezelfde beteekenis op als kawi, als afleiding van [illegible] of [illegible].

WDL: „[illegible] kw. [illegible]" Vergeten is, bij te voegen, waar het zoo in gebruik is. Bovendien zegt men te Tg. [illegible] en is het er bepaaldelijk K., dus = [illegible].

983. [illegible] = ?

Ook wel [illegible].

Zoo noemt men den verdikten wortelstok of knol van verschillende gewassen, bv. v. d. kĕtela, pisang, cassave, bĕngkoewang of lobak. Te Sk. wist men mij daarvoor geen algemeene benaming op te geven. Van de pisang zegt men er [illegible], van de overige zou men kunnen zeggen [illegible].

984. [illegible] = [illegible] (?)

Het is een bank, bestaande uit een plank op vier pooten, ook als timmermansgereedschap. Is ze van bamboe gemaakt, dan heet ze [illegible].

WDL: geeft het op = [illegible]. Blijbaar een misverstand. Zie DIAL. DJ. 1062.

985. [illegible] I = [illegible]

II = [illegible].

III = [illegible].

VOORB: I [illegible] II zie bij [illegible] III [illegible]
[illegible]

WBK: vermeldt alle drie deze beteekenissen, waarvan II en III als opgegeven door Rh.

Ook te Sk. komt het in al deze beteekenissen voor, maar slechts bij uitzondering en, naar het schijnt, alleen verdubbeld of met reduplicatie, bv. [illegible] of [illegible].

WDL: geeft het in de beteekenis III op voor K. (Ws.).

986. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

DIAL. DJ: 774.

987. [illegible] = [illegible].

WDL: Tg.

988. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

989. [illegible] = [illegible].

WBK: vermeldt het als in dezen zin opgegeven door Rh.
WDL: Tg.

990. [illegible]

[illegible] = [illegible].

[illegible] = ?

Het is het vaartuig, elders gewoonlijk [illegible] genoemd.

Te Sk. kent men dat model niet.

[illegible] *zie* [illegible].

991. [illegible]

[illegible], [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Daarnaast is ook [Javanese script] in gebruik.

Evenzoo in K. de overeenkomstige vormen met [Javanese script].

992. [Javanese script] = [Javanese script].

Zie ook [Javanese script].

WDL: Tg.

993. [Javanese script] K. v. [Javanese script].

WBK. vermeldt het als door Rh. opgegeven = [Javanese script] (dus als KN. ?)

Te Sk. is het ook nog KD. voor [Javanese script].

VDBR: 45—8, enz.

994. [Javanese script] = [Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

995. [Javanese script] = [Javanese script].

Daarnaast is ook [Javanese script] in gebruik. Zie ook [Javanese script].

Vergelijk ook het in tĕmb. voorkomende [Javanese script] als K. v. [Javanese script].

996. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

WBK: geeft op [Javanese script] = *kromgebogen, kromgetrokken.*

WDL: geeft op [Javanese script] = [Javanese script]. Blijkbaar wordt hiermede hetzelfde bedoeld. Volgens mijn berichtgevers echter komt de vorm onverdubbeld niet voor.

Zie ook [Javanese script].

997. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

Naar het schijnt, echter alleen voor koffie en thee, omdat daar gewoonlijk ook gebak bij komt. Evenzoo in K. [Javanese script] en in KI. [Javanese script].

VOORB: [Javanese script] Zie ook bij [Javanese script].

Te Sk. gebruikt men [Javanese script] ook als KI. voor *drank,* maar alleen v. d. Soesoehoenan, bv. [Javanese script], [Javanese script], [Javanese script].

998. [Javanese script] = [Javanese script].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. Te Sk. is het KI., zie TAALSOORTEN, XII.

999. [illegible]

[illegible] is te Tg. niet in gebruik. Men zegt er uitsluitend [illegible].

1000. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

1001. [illegible] = [illegible].

Nl. idzv. *gestuit worden, blijven steken,* ook fig., bv. van iemand, die niet verder kan schrijven, omdat het papier of de inkt op is.

VOORB: [illegible]

WDL: geeft het op = [illegible]. Uit het boven opgegeven voorbeeld kan intusschen blijken, dat dat minder juist is.

1002. [illegible] = [illegible] (zie de toelichting).

WDL: geeft het ten onrechte op = [illegible]. Het is een hoop gekookte rijst, overeenkomende met den inhoud van een [illegible], dus een ruime portie voor één persoon. Daarvoor zegt men te Sk. [illegible]. Deze beteekenis van [illegible] wordt door WBK. niet opgegeven.

1003. [illegible] = [illegible] (?)

WBK: geeft het als TP. op als K. van [illegible]. Te Tg. is het echter KN. Volgens mijn berichtgevers te Tg. groeit de [illegible] op hooge gronden en de [illegible] aan het strand en gebruikt men de bladeren van dit laatste gewas voor kadjangmatten.

Bij [illegible] verwijst WBK. naar [illegible], een woord, dat men er echter tevergeefs in zoekt, en dat ook aan mijn berichtgevers onbekend was.

[illegible] *zie* [illegible].

1004. [illegible] = [illegible].

1005. [illegible] = [illegible], *nl. idzv.* „*duif*".

Daarnaast hoorde ik van enkelen ook [illegible].

WDL: Tg.

1006. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script], *nl. idzv. „in kennis brengen"*.

vdBr: 39—11.

1007. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

Voorb: [Javanese script]

Dial. Dj: 788.

1008. [Javanese script] = [Javanese script].

1009. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script].

De beteekenis is *netjes, z. a. het behoort*, bv. van iemand, die volgens de regels van de kunst gekleed is, of van iemand, die behoorlijk spreekt met [Javanese script] en [Javanese script] en niet met het plebejische [Javanese script] en [Javanese script].

Wbk: geeft op [Javanese script]. Volgens mijn berichtgevers zegt men [Javanese script]. Van de kleeding gezegd, zou men het ook kunnen wedergeven door [Javanese script], een woord, dat Wbk. evenmin opgeeft als het grw. [Javanese script], dat *koffie-bloem* beteekent.

1010. [Javanese script] is niet in gebruik. Men zegt steeds [Javanese script].

1011. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

Wbk: geeft dit laatste niet op. Het beteekent *gekookt water*, in onderscheiding van [Javanese script] en [Javanese script].

Wdl: spelt ten onrechte [Javanese script]. Bovendien is het niet = [Javanese script], want men kan bv. niet zeggen [Javanese script].

1012. [Javanese script] = [Javanese script].

Wbk: geeft het op als vermeld door Rh. in ongeveer dezelfde beteekenis, nl. = *vadsig*.

Wdl: Tg., Br.

1013. [Javanese script]

[illegible] = [illegible].

1014. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft beide naast elkander op. Volgens mijn berichtgevers zegt men te Sk. uitsluitend [illegible].

1015. [illegible] = [illegible], [illegible].

vDBR: 29—6 v.o. [illegible]
30—12: [illegible]

1016. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het ook in ongeveer deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers is het zoo te Sk. niet in gebruik.

1017. [illegible] = [illegible].

WDL: Pk.

1018. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible] (of [illegible] of [illegible] of [illegible]).

1019. [illegible] = [illegible], [illegible].

WBK: geeft in deze beteekenis van *zich verbergen* naast [illegible] ook [illegible] op. Mijn berichtgevers kenden alleen het eerste.

1020. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Te Sk. is het zoo alleen als klanknabootsing in gebruik, bv. [illegible] (of [illegible]) [illegible] WBK. geeft dit niet op.

1021. [illegible] = [illegible], [illegible], *nl. als Kas. voor* [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: vermeldt het als in dezen zin naast [illegible] opgegeven door PJ. Volgens mijn berichtgevers zegt men in deze beteekenis te Sk. alleen [illegible].

WDL: geeft op [illegible] = [illegible]. Mijn berichtgevers kenden het zoo niet, zie echter ook [illegible].

1022. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het op als TP.

WDL: Tg.

1023. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: zie bij [illegible] en zie ook L. B. S. 92—13: [illegible].

1024. [illegible].

Is het meest gewone woord. [illegible] wordt weinig gebruikt. Te Sk. komt [illegible], anders dan in geschriften, weinig voor.

1025. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft voor B. op [illegible] = [illegible] en voor Tj. [illegible] = [illegible]. Zie ook [illegible].

1026. [illegible] = [illegible].

Volgens sommigen ook wel [illegible], blijkbaar hetzelfde als te Sk. [illegible]. Vergelijk ook het Sälâ'sche [illegible] en zie ook [illegible].

1027. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. als verkorting v.* [illegible].

VOORB: [illegible]

Naar het schijnt, alleen — en dan langgerekt uitgesproken — in dringende vermaningen.

WBK: geeft [illegible] in deze beteekenis niet op.

1028. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft het ook op als vermeld door Rh. in de beteekenis van *erg, zwaar.*

[illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 812.

1029. [illegible]

[illegible] = [illegible].

[illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 813. Zie ook [illegible].

1030. [illegible]

[illegible] = [illegible].

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft [illegible] niet op. Het beteekent *bij vergissing teveel gekregen.*

WDL: geeft op [illegible] = [illegible]. Dit is dus niet geheel juist.

Zie ook [illegible].

1031. [illegible] = [illegible], *nl. als bijwoord.*

VOORB: [illegible]

Anderen verklaarden het door [illegible] of *in eigen persoon.* Zie ook [illegible] en [illegible].

vdBR: 24—10.

1032. [illegible] = ?

De beteekenis is *onafgebroken, ongestoord v. h. werken.* Mijn berichtgevers wisten mij hiervoor geen overeenkomstig woord op te geven. In vele gevallen zou men het kunnen weergeven door [illegible]. Zie ook [illegible].

WBK: vermeldt het als in dezen zin opgegeven door Rh.

WDL: geeft het voor Pm. op = [illegible]. Blijkbaar wordt er hetzelfde mede bedoeld.

1033. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

1034. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens enkelen van mijn berichtgevers is het zoo ook in de desa's van Sk. in gebruik.

1035. [illegible] *zva.* [illegible].

Verklaard door [illegible].

1036. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Vergelijk DIAL. DJ: 817.

1037. [illegible] I = [illegible].

Zoo noemt men de vier schuins naar beneden loopende balken, die boven aan den nokbalk vastzitten (hoekkepers?).

II [illegible] = [illegible], *alleen idzv. „netten mazen" of „breien".*

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis van *mazen* of *„breiden"* (sic) op. Volgens mijn berichtgevers zegt men daarvoor te Sk. [illegible].

WDL: geeft ten onrechte op [illegible] = [illegible].

1038. [illegible] I = [illegible].

II = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

WBK: geeft het ook in dezen zin op. Volgens enkelen mijner berichtgevers zou het te Sk. zoo in gebruik zijn, maar alleen voor gevangen- en niet voor huisdieren, dus bv. voor boschkippen, tortelduiven of wilde varkens.

WDL: II Tg. Verder vermeldt het (als grw.) [illegible] = [illegible]. Blijkbaar wordt hiermede bedoeld de beteekenis I.

1039. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „afgewerkte suikerstroop".*

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik, [illegible] echter niet.

WBK: geeft de verschillende benamingen der suikerstroop verkeerd op. Het uitgeperste rietsap heet met een malayisme [illegible] en niet [illegible]. Het woord [illegible] is te Sk. niet bekend; zie echter ook J. Z. I, 160. [illegible] noemt men het sap, nadat dit de voorwarmers heeft verlaten. Het ingedikte rietsap, zooals dat naar de vacuumpannen gaat, heet [illegible]. Wanneer de suiker er uit gecentrifugeerd is, heet de overblijvende stroop [illegible]. Hieruit wordt de zaksuiker gewonnen en het dan overgeblevene heet te Tg. [illegible], te Sk. echter evenzoo [illegible].

Zie ook [illegible] en [illegible].

1040. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „erekkig".*

WDL: geeft ten onrechte op [illegible] = [illegible], [illegible], [illegible]. Deze twee laatste woorden hebben bovendien een geheel andere beteekenis.

Zie ook [illegible].

1041. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Het werd opgegeven als gelijkwaardig met [illegible], dat WBK. in dezelfde beteekenis opgeeft, maar dat aan mijn berichtgevers onbekend was.

[illegible] *zie* [illegible].

1042. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

Alleen van prijaji's zegt men te Tg. [illegible].

1043. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft ten onrechte op [illegible] = [illegible].

1044. [illegible] = [illegible].

Het is alleen in gebruik voor het vallen in een diepte.
WDL: Tg.

1045. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

1046. [illegible] = [illegible].
WDL: T., Bg., B., Kl.
Zie ook [illegible].

1047. [illegible] = ?

De beteekenis is *oprapen*. Mijn berichtgevers wisten mij hiervoor geen ander woord te noemen dan het algemeene [illegible].

VOORB: [illegible]

1048. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft beide naast elkander op. Volgens mijn berichtgevers zegt men te Sk. uitsluitend [illegible].

1049. [illegible] *zie* [illegible].

[illegible] *zie* [illegible].

1050. [illegible]

[illegible] *zva.* [illegible].

Wdl: Br.

1051. [illegible] I = [illegible], [illegible].

II = [illegible].

III = ?

Voorb: I [illegible]

II [illegible]

III [illegible]

In de laatste beteekenis, nl. *bekeurd* bij het verrichten van politiediensten wist men mij te Sk. geen overeenkomstig woord te noemen. Men zou zich kunnen behelpen met [illegible]. Te W. zegt men daarvoor [illegible].

Wbk: geeft het woord niet op, ofschoon het ook te Sk. in gebruik is idzv. een *laag* steenen, b. b. metselen, dus zva. [illegible].

1052. [illegible] *zva.* [illegible].

Verklaard door [illegible].

1053. [illegible] = [illegible].

Vergelijk het Sålä'sche [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft dit niet op. Mogelijk bedoelde men te Tg. er wel hetzelfde mede. Zie ook [illegible].

1054. [illegible] = [illegible].

Wdl: Tg. Zie ook Wbk. bij [illegible].

1055. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible]

VOORB: [illegible]

WBK: geeft in ongeveer denzelfden zin op [illegible]. Aan mijn berichtgevers was deze vorm onbekend.

Den vorm [illegible] geeft het niet op.

Zie ook [illegible]

1056. [illegible] *zva.* [illegible].

Verklaard door [illegible]. Vergelijk ook het Sâlâ'sche (niet door WBK. opgegevene) [illegible], verklaard door [illegible].

1057. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft het niet op, ofschoon het ook te Sk. in gebruik is, nl. idzv. *buitengewoon* [illegible], alleen v. Europeanen.

Zie ook [illegible].

1058. [illegible]

[illegible], *in gebruik als znw.*

VOORB: [illegible]

Te Sk. is [illegible] als znw. alleen in gebruik in de samenstelling [illegible], zie TAALSOORTEN, I bij [illegible].

1059. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WBK: geeft [illegible] op in de blijkbaar hiermede in verband staande beteekenis van „*zoo woest en gevreesd* als (de tijgers van) Padjadjaran". Aan mijn berichtgevers was die uitdrukking onbekend.

1060. [illegible]

[illegible] = [illegible].

1061. [illegible]

[illegible] = [illegible].

[illegible] zie [illegible].

1062. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

1063. [illegible] = [illegible], [illegible].

Zie ook [illegible]. Vergelijk ook het Sålå'sche, niet door WBK. opgegevene [illegible], dat echter meer een grooteren doek beteekent, om zich het gezicht mede af te vegen.

WDL: Tg.

1064. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Zie ook [illegible].

1065. [illegible] = [illegible].

WDL: geeft alleen op [illegible] = [illegible]

Zie ook [illegible].

1066. [illegible] = [illegible].

WBK: vermeldt het als in denzelfden zin opgegeven door Rh.

WDL: Tg., Pk., Br., Kr., (Bg).

1067. [illegible]

[illegible] = ?

Het is de benaming van een kinderspel, t. w. krijgertje tusschen twee honken. Den honk pakkende roept men [illegible].

Zie ook [illegible].

1068. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WBK: geeft ten onrechte [illegible] ook in deze beteekenis op.

WDL: Tg., Pm., B.

Zie OBRAPSARI, 149.

1069. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „er boven op komen"*.

VOORB: [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

1070. [illegible] = [illegible], *d. w. z. idzv* „*oneenigheid*", „*tweedracht*".

In letterlijken zin en ook voor *gegriefd* zegt men te Tg. [illegible], bv. [illegible] of [illegible].

WBK: geeft in de letterlijke beteekenis van *gebarsten* [illegible] ook op als vermeld door Rh. Zie boven bij [illegible].

WDL: Br.

1071. [illegible]

[illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 841.

1072. [illegible] N. [illegible] K.

[illegible] N. [illegible] K. = [illegible] N. [illegible] K.

WBK: geeft het op in de uitdrukking [illegible]. Mijn berichtgevers kenden dit niet.

vDBR: 20—10, 31—5 v.o. enz.

1073. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

WDL: Tg.

1074. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

WDL: geeft het voor Tg. op, echter zonder de beteekenis te vermelden. Zie ook [illegible].

1075. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft het voor Tg. op = [illegible].

Zie ook [illegible].

1076. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wdl: geeft ook op [illegible] = [illegible], maar in het voorbeeld [illegible] staat [illegible] voor [illegible]. Volgens mijn berichtgevers zegt men alleen [illegible].

Zie ook [illegible].

1077. [illegible] = [illegible], [illegible], *alleen idzv.* „*overhoop liggen*".

Voorb: [illegible]

Wdl: Tg.

1078. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: Br., Pm., Pk.

1079. [illegible] = [illegible].

vdBr: 38—5 v.o.

1080. [illegible] I = [illegible], [illegible].

II = [illegible], *nl. idzv.* „*ledigzitten*".

Voorb: I [illegible]

II [illegible]

Wbk: geeft het op gezag van Rh. op = [illegible]. Waarschijnlijk wordt daarmede bedoeld de beteekenis [illegible] = *ledig, stil zitten*, door Wbk. evenzoo vermeld als door Rh. opgegeven. Te Sk. is dit Kas. voor [illegible]. Opgemerkt moet hierbij nog worden, dat men ook in de eerste beteekenis te Sk. naast [illegible] zegt [illegible]. Wbk. geeft deze beteekenis intusschen niet op.

Wdl: geeft het voor Tg., Pk., Bg., B. op = [illegible].

1081. [illegible] = [illegible], *nl. idzv.* „*uithuizig*".

Voorb: [illegible]

Wbk: geeft het in dezelfde beteekenis op. Slechts een mijner berichtgevers kende het echter.

Wdl: Tg.

1082. [Javanese script] I = ?

De beteekenis is *desabestuurslid* in het algemeen. Te Sk. bestaat daar in verband met het ontbreken van een desabestuur geen overeenkomstig woord voor. Zij zijn onderscheiden in [Javanese script], [Javanese script] enz. naar de kleur hunner bandelieren. Intusschen heeft iedere kategorie bovendien ook nog een eigen naam: [Javanese script], [Javanese script] enz.

II = [Javanese script], *nl. als titel v. h. desabestuurslid.*

[Javanese script] = ?

De beteekenis is *desabestuur.*

1083. [Javanese script] = [Javanese script].

Wbk: geeft het ook zoo op. Mijn berichtgevers kenden het in die beteekenis niet, evenmin als het daarnaast op gezag van Rh. opgegevene [Javanese script]. Volgens hen zegt men alleen [Javanese script] of [Javanese script].

Wdl: geeft het voor Tg. op = [Javanese script]. Voor *staartveeren* zegt men intusschen ook te Tg. [Javanese script]. Zie echter ook boven.

1084. [Javanese script] = [Javanese script], *nl. idzv. „heerendienstplichtige".*

Wbk: vermeldt het als door Rh. ook in dezen zin opgegeven.

Wdl: Bg., Tj.

1085. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script].

Voorb: [Javanese script]

Wbk: geeft [Javanese script] niet op, wel in dezelfde beteekenis [Javanese script], een woord, dat mijn berichtgevers weder niet kenden. In wajangverhalen bezigt men in denzelfden zin [Javanese script].

1086. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

Wbk: geeft het op als tëmb. Ook thans is nog te Sk. in gebruik het werkwoord [Javanese script].

1087. [Javanese script] = ?

De beteekenis is *in individueel bezit*, v. gronden.

Zie ook [Javanese script].

[illegible] *zie* [illegible].

1088. [illegible] = [illegible].

Zie [illegible].

1089. [illegible], [illegible] = [illegible].

Dial Dj: 853. [illegible] is in het geheel niet in gebruik. Bij onderzoek te Sk. bleek mij, dat [illegible] idzv. [illegible] ook daar vrij veel voorkomt, het omgekeerde echter niet.

1090. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible], [illegible], steeds in ongunstigen zin.

Ook te Sk. komt het zoo in enkele uitdrukkingen voor, bv. [illegible], [illegible] (*gila*, niet *gilâ*), ook in [illegible]. Wbk. geeft dit niet op.

Wdl: geeft het op = [illegible]. Mijn berichtgevers kenden deze beteekenis niet.

vdBr: 32—6 v.o.

1091. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wbk: geeft in een hiermede ongeveer overeenkomstige beteekenis op [illegible], nl. = *slempen, brassen*. Volgens mijn berichtgevers is het echter te Sk. niet in gebruik.

1092. [illegible] = [illegible].

1093. [illegible] I = [illegible].

II = ?

Voorb: I [illegible]

II [illegible] Ook v. voorwerpen: [illegible]

De beteekenis is zva. *veeleischend, inhalig*. Een in alle gevallen er mede overeenkomend woord wist men mij te Sk. niet te noemen. In het eerste voorbeeld zou men zeggen [illegible] (zie Taalsoorten, I bij [illegible]), in het tweede eenvondig [illegible], in het laatste voorbeeld [illegible] (in tegenstelling van [illegible]). Wbk. geeft [illegible] zoo niet op.

1094. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft beide naast elkander op. Mijn berichtgevers kenden alleen [illegible].

1095. [illegible] *sic.* [illegible].

1096. [illegible]. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Het is echter weinig in gebruik.
WDL: geeft het op als afleiding van [illegible].

1097. [illegible] = [illegible].

1098. [illegible] = [illegible].

WBK: vermeldt het als door Rh. in dezelfde beteekenis opgegeven.
WDL: Tg.

1099. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible] *of* [illegible]

WDL: geeft het op = [illegible]. Zoo is het ook te Sk. in gebruik, bv. [illegible]. WBK. geeft dit niet op.

Zie ook [illegible].

1100. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

1101. [illegible] *zie* [illegible].

1102. [illegible] = [illegible].

1103. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]
Zie ook [illegible].

1104. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Verkorting van [illegible], dat echter te Sk. een andere beteekenis heeft, nl. *aan het werk gaan.*

1105. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: geeft het op als grw.

1106. [illegible] = [illegible].

Het wordt algemeen verstaan, doch weinig gebruikt. Gewoonlijk zegt men [illegible].

Wdl: Tg.

1107. [illegible] = [illegible].

Wbk: vermeldt het als in dezen zin door Rh. opgegeven als TP.

1108. [illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Zie ook [illegible].

1109. [illegible] = [illegible], *ook als naam v. d. pasardag.*

1110. [illegible] = [illegible], [illegible].

Wdl: Tg.

Zie ook [illegible], [illegible], [illegible].

1111. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wbk: geeft ook dezen term op naast [illegible]. Volgens mijn berichtgevers zijn geen van beide zoo in gebruik en zegt men voor *keutels* [illegible], wat Wbk. weder niet opgeeft.

1112. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: geeft het voor Pm. op = [illegible] en voor Kr., Tg. [illegible] = [illegible]

[illegible]. Met het eerste wordt blijkbaar hetzelfde bedoeld als [illegible]. Bij [illegible] als grw. vindt men het dan ook voor Tg. opgegeven = [illegible].

Ten aanzien van [illegible] zij opgemerkt, dat men het te Sk. wel als meervoudsvorm gebruikt (Wbk. geeft dit niet op), bv. in [illegible] [illegible], maar dat men in het boven opgegeven voorbeeld te Sk. zou zeggen [illegible] of [illegible].

1113. [illegible] = [illegible], [illegible].

Wdl: Tg.

Zie ook [illegible].

1114. [illegible] = [illegible].

Dial. Dj: 862.

1115. [illegible] (grw. ?) = ?

Voorb: [illegible]

De beteekenis is *inhalig*. Te Sk. wist men mij daarvoor geen woord op te geven. Enkelen noemden het door Wbk. niet opgegeven [illegible]. Mij werd het te Tg. opgegeven = [illegible].

Wbk: geeft op [illegible] zva. [illegible] en [illegible] zva. [illegible]. Veel wijzer wordt men daar niet door. De beteekenis is *valsch doen*, bv. bij het spel of bij een verdeeling.

Wdl: geeft het evenzoo op = [illegible].

1116. [illegible] I = [illegible].

II = [illegible].

Voorb: II [illegible]

1117. [illegible], [illegible] = [illegible].

Wbk: vermeldt het als opgegeven door Rh. in deze beteekenis van *geen gevoel hebben* in eenig lichaamsdeel. Ook de daarnaast opgegeven beteekenis van *gevoel van slapheid* was volgens mijn berichtgevers te Sk. onbekend.

1118. [illegible] = [illegible].

Dial. Dj: 863.

WDL: geeft het op = [illegible] en noemt als voorbeeld: [illegible] [illegible]. Mijn berichtgevers kenden het zoo niet.

1119. [illegible] = [illegible].

WDL: spelt ten onrechte [illegible].

Zie ook [illegible] en [illegible].

1120. [illegible] = [illegible], *nl. als benaming v. e. zekeren ouderdom v. h. rijstgewas.*

WDL: geeft het op: 1 = [illegible], 2 = [illegible]. Mijn berichtgevers kenden die beteekenissen niet.

1121. [illegible] = [illegible].

1122. [illegible] = ?

VOORB: [illegible]

De beteekenis is „*nog aan te schaffen*". Te Sk. noemde men mij daarvoor [illegible], bv. [illegible] of [illegible]

WBK: geeft dit niet op.

1123. [illegible] = [illegible].

Ook wel verkort tot [illegible]. Daarentegen komt de verkorting [illegible] niet voor. Wordt ook wel eens geheel weggelaten, zie bv. bij [illegible]

DIAL. DJ: 296.

1124. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: „[illegible] in de spreektaal verk. van [illegible] zoo even R." Mijn berichtgevers kenden het niet.

1125. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: bedoelt blijkbaar hetzelfde met het voor Br., B. = [illegible] opgegeven [illegible].

1126. [illegible] = [illegible].

WDL: Tg.

Zie ook [illegible].

1127. [illegible] = [illegible], *nl idzv.* „*door gewoonte gehecht*"

VOORB: [illegible]

Ook wel [illegible].

WDL: Tg.

1128. [illegible] (grw?)

VOORB: [illegible]

De beteekenis is *het volop hebben, het buitengewoon goed hebben,* bv. ook van iemand, die anders nooit kip eet en een heele kip voor zich alleen krijgt.

1129. [illegible] *zva.* [illegible].

1130. [illegible] = [illegible].

Nl. idzv. *windstreek,* bv. [illegible]. Ook wel [illegible].

1131. [illegible]

[illegible] = ?

De beteekenis is *opium met* [illegible] *schuiven,* dus zva. [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. Zie ook [illegible].

1132. [illegible] = [illegible], *nl. idzv.* „*negeeren*", „*links laten liggen*".

VOORB: [illegible]

WDL: geeft het op = [illegible]. Ook mij werd door een enkele deze beteekenis van *bespotten, spotziek* opgegeven: [illegible]

1133. [illegible] *zie* [illegible].

1134. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

1135. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het in denzelfden zin op, maar speciaal voor dansen op een openbare plaats. Dergelijke vermakelijkheden komen volgens mijn bericht-

gevers te Tg. niet voor. Volgens mijn berichtgevers te Sk. is het woord daar niet in gebruik. Zie DIAL. BA.

WDL: Tg.

[illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 879.

1136. [illegible] I = [illegible], *nl. idzv.* „*precies*", „*juist*".

II = [illegible].

VOORB: I [illegible]

II [illegible] *of* [illegible]

In het laatste voorbeeld zou men te Sk. [illegible] zeggen.

WDL: „[illegible] Ml [illegible] Tg." Blijkbaar wordt hiermede bedoeld de beteekenis II.

1137. [illegible] (*Holl. monster*) = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: Tg.

1138. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

In dit voorbeeld zou men te Sk. zeggen [illegible]. Zie ook bij [illegible].

1139. [illegible] = [illegible], *nl. als N. van* [illegible].

VOORB: [illegible]

VDBR: 27—7, 30—2 v.o. enz.

1140. [illegible] *zva.* [illegible].

WDL: geeft het als afleiding van [illegible] op = [illegible]. Dit is echter minder juist, zie bij [illegible]. In hoeverre [illegible] al dan niet een grw. is, kan niet nagegaan worden, daar er geen met [illegible] overeenkomende passieve vorm van in gebruik is.

1141. [illegible] (grw.?) = [illegible].

WBK: geeft de beteekenis bij [illegible] niet juist weer. Het is die stand, waarbij pas enkele aren zich vertoonen, dus z.a. door Rh. opgegeven werd (zie WBK. bij [illegible]).

1142. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „de blikken van iemand afwenden"*.

VOORB: [illegible]

1143. [illegible] (v. [illegible]?) = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

Ook zoo van het ontwijken van een woordenstrijd.

1144. [illegible] = [illegible].

WBK: vermeldt [illegible] als in dezen zin opgegeven door Rh.

WDL: geeft het op als afleiding van [illegible].

Zie ook [illegible].

1145. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft beide naast elkander op Mijn berichtgevers kenden alleen [illegible].

1146. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft dit laatste woord niet op. De beteekenis is *woelen*, in den slaap.

Naast [illegible].

WDL: geeft het op = [illegible], blijkbaar een schrijf- of drukfout voor [illegible].

1147. [illegible] = [illegible], [illegible], *ook* = *„oververzadigd"*.

VOORB: [illegible]

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op. Het woord was aan mijn berichtgevers onbekend.

1148. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft [illegible] niet op. Het beteekent *moeilijk tot uitleenen te bewegen*. Volgens anderen zou men zeggen [illegible] en niet [illegible].

1149. [illegible] = ?

VOORB: [illegible]

Het werd verklaard door: [illegible]

Te Sk. wist men mij daarvoor geen woord op te geven: [illegible] geeft het begrip niet dan onvolkomen weder.

1150. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft [illegible] niet op. Het beteekent *een losbandig leven leiden.* Volgens anderen zou [illegible] te Tg. meer beteekenen *verzot zijn op, verslaafd zijn aan,* zoo in [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] (= *dikwijls uit stelen gaan*). In deze gevallen zou men te Sk. zeggen resp. [illegible], [illegible], [illegible] en [illegible].

WDL: geeft het ten onrechte op = [illegible].

1151 [illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 888. Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

Zie ook [illegible] en [illegible].

1152. [illegible] = [illegible].

WDL: geeft het op = [illegible]. Mijn berichtgevers kenden die beteekenis niet.

1153. [illegible] = [illegible] (?)

Bv. als er vier werklieden zijn, die ieder ¼ M³ grind hebben verzameld, en de vijfde heeft er maar ⅛. Verklaard door: [illegible]

1154. [illegible] = [illegible].

VOORB: zie bij [illegible] en vergelijk ook het Sâlâ'sche [illegible]

1155. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „geld tot bestrijding der kosten van iets".*

Het wordt niet gebruikt voor *handelskapitaal*

VDBR: 48—5 v.o.

1156. [illegible] = [illegible].

WBK: vermeldt als in dezen zin door Rh. opgegeven [illegible] Volgens mijn berichtgevers beteekent dit te Sk. *opgezet,* v. d. buik.

1157. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: geeft het voor Kr. (Bg.) op = [illegible]. In zooverre is dat minder juist, dat het ook in bevestigenden zin in gebruik is, terwijl [illegible] te Sk. alleen in ontkenningen gebezigd wordt.

Zie ook [illegible].

1158. [illegible], [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wbk: geeft het voor Sk. op idzv. *niet wel bij zijn verstand.*

Wdl: Tg.

Zie ook [illegible].

1159. [illegible] = [illegible], [illegible].

Wdl: geeft het op als afleiding v. [illegible].

Zie ook [illegible].

1160. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible] of [illegible]

Wdl: geeft het voor Tj. op = [illegible] en voor Bs. (Pb.) = [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] en [illegible].

1161. [illegible] = [illegible] (?)

De beteekenis is *bij een aanval door zijn kameraden in den steek gelaten.*

Wdl: geeft het op = [illegible]. Mijn berichtgevers kenden die beteekenis niet.

1162. [illegible] = [illegible], [illegible].

Wbk: geeft het op als dial. „voor verschillende gewesten".

vdBr: 44—10.

1163. [illegible] = [illegible].

VOORB: [Javanese script]

WDL: geeft het bij [Javanese script] voor Pm. op = [Javanese script] en bij [Javanese script] voor Tg. = [Javanese script].

1164. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

WDL: geeft het op als grw. en spelt ten onrechte [Javanese script].

[Javanese script] *zie* [Javanese script].

1165. [Javanese script] (grw. [Javanese script]?) = [Javanese script], [Javanese script].

[Javanese script] *zie* [Javanese script].

1166. [Javanese script] = [Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

WBK: geeft het niet op, ofschoon het ook te Sk. in gebruik is, nl. idzv. [Javanese script], bv. [Javanese script].

WDL: geeft het voor Br. op = [Javanese script].

1167. [Javanese script] = [Javanese script].

WDL: Tg., Bs., (Pb.).

Zie ook [Javanese script].

1168. [Javanese script] (grw?) = [Javanese script].

WBK: vermeldt het als door Rh. in denzelfden zin opgegeven.

WDL: Tg. De gelijkstelling met [Javanese script] is minder juist.

1169. [Javanese script] = [Javanese script]

VOORB: [Javanese script]

WBK: vermeldt het als in ongeveer denzelfden zin opgegeven door Rh.

WDL: Ng., (Kb.).

1170. [Javanese script] = [Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

Een enkele mijner berichtgevers te Sk. gaf in deze beteekenis [Javanese script] op als in gebruik onder kinderen.

1171. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

1172. [illegible] verkorting van [illegible].

1173. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

1174. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

1175. [illegible] = [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

1176. [illegible] = [illegible].

1177. [illegible] = [illegible].

1178. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het in dezen zin op als TP.

1179. [illegible] = [illegible].

Zie DIAL. DJ: 876. [illegible] komt zoo te Sk. niet voor.

1180. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

1181. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „een andere kleur of gedaante aannemen"*.

1182. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

Zie ook [illegible].

1183. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Wdl: Tg.

1184. [illegible] = [illegible], [illegible], *nl. idzv.* „*spoorloos*".

Alleen in de samenstelling [illegible].

1185. [illegible] = [illegible].

Wbk: vermeldt het in dezelfde beteekenis. Z. a. echter terecht in Wdl. aangeteekend wordt, beteekent het te Sk. niet *karwats,* maar *stok.*

Wdl: Tg., Tjr., (M.).

1186. [illegible] *zva.* [illegible].

Wbk: geeft het evenzoo op. Mijn berichtgevers echter kenden het niet.

1187. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft het op als klanknabootsing van een beweging en [illegible] = *zich heen en weer bewegen.* Mijn berichtgevers kenden die woorden niet.

1188. [illegible] = [illegible].

1189. [illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Wbk: geeft [illegible] niet op. Het beteekent *niet van zijn voornemen af te brengen.*

Wdl: Tg.

1190. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wbk: geeft — volgens mijn berichtgevers ten onrechte — op [illegible].

1191. [illegible] = [illegible], [illegible].

Wbk: geeft [illegible] niet op. Het beteekent *niet recht bij zijn zinnen.* Vergelijk Wdl. bij [illegible].

1192. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wbk: geeft dit laatste niet op. Het beteekent *heen en weer zwaaien,* v. e. draagstok, doordat de vracht te licht is.

1193. [illegible] = [illegible].

Wdl: Tg.

1194. [illegible] = [illegible].

Zie bij [illegible].

1195. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wbk: geeft [illegible] zoo niet op. Het beteekent *aanhoudend zich doen hooren*, speciaal v. zangvogels, ook v. sprekende of reciteerende personen. Wel geeft het op [illegible] = *onbeweeglijk staan*. Volgens mijn berichtgevers moet dit zijn [illegible].

Wdl: geeft voor Pm. op [illegible] = [illegible].

1196. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft het ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers is het — althans tegenwoordig — zoo te Sk. niet in gebruik, maar zegt men wèl voor *kammenmaker* [illegible].

1197. [illegible] = [illegible].

Alleen als werkwoord: [illegible]. Maar [illegible]

Wdl: Tg.

1198. [illegible]

[illegible] = [illegible] (?)

Ze is groen, 8 à 10 cM. lang en *niet* geurig. Zie ook [illegible].

1199. [illegible]

[illegible] = [illegible] (?)

Alleen v. d. sten. Het werd omschreven door [illegible].

Wdl: geeft op [illegible] = [illegible]. Blijkbaar wordt hiermede bedoeld *lieflijk v. stem en toon* (Wbk.).

1200. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Zie ook [illegible] en [illegible].

1201. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Volgens enkelen zou het woord niet met den neusklank uitgesproken worden.

De beteekenis is *droog-zoet,* niet waterig, z. a. bv. goede mangga's of salak's. Maar niet bv. v. doeren. Wbk. geeft deze speciale beteekenis van [illegible] niet op.

Zie ook [illegible].

1202. [illegible] I = [illegible].

II = [illegible].

Ook [illegible] is in gebruik, echter alleen voor het doen van rijst in een braadpan, om de laatste restjes van het gebradene er mede te vermengen. Zie ook [illegible].

Wdl: geeft het alleen op in den vorm [illegible].

1203. [illegible], [illegible] = [illegible].

1204. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft [illegible] niet op. Het beteekent *vingerhoed.*

1205. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

Wdl: Tg.

1206. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: zie bij [illegible].

Wbk: geeft [illegible] als TP. op voor [illegible] en [illegible], dus = *standje.*

Wdl: Tg., Pm.

1207. [illegible]

[illegible] *sva.* [illegible].

WDL: geeft het voor Tg. op = [illegible]. De beteekenis is zooals bij [illegible] opgegeven is.

1208. [illegible] = ?

De beteekenis is *vermengd met zand, zanderig*. Te Sk. wist men mij daarvoor geen woord op te geven. [illegible] is de naam van het gevoel.

WDL: geeft het op = [illegible], wat vrij wel het omgekeerde is.

1209. [illegible] *zva.* [illegible].

1210. [illegible] = [illegible].

WDL: Tg.

1211. [illegible] = [illegible].

Daarnaast zijn ook [illegible] en [illegible] in gebruik.

WDL: Br.

1212. [illegible] = [illegible].

WBK: vermeldt het op gezag van Rh. als TP. voor [illegible].

Te Tg. gebruikt men het zoo niet. In Madioen is het verschil tusschen [illegible] en [illegible] daarin gelegen, dat men voor het eerste alleen de buitenzijde der bamboe bezigt en voor het tweede ook de binnenzijde.

1213. [illegible] = ?

Zie [illegible].

1214. [illegible] = [illegible], *nl. idzv.* „*voertuig voor personen*".

DIAL. DJ: 941 en zie ook [illegible].

1215. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WBK: geeft in dezelfde beteekenis op [illegible] naast [illegible]. Mijn berichtgevers kenden [illegible] niet, wèl [illegible] = [illegible].

WDL: geeft op [illegible] = [illegible]. Mijn berichtgevers kenden alleen [illegible] en gaven als beteekenis op *vrijpostig, ondeugend*, bv. van kinderen, die met den hoed van een gast gaan spelen of van een paardenjongen, die op een paard gaat rondrijden, in plaats van het te gaan baden.

Zie ook [illegible].

1216. [Javanese] *zva.* [Javanese].

1217. [Javanese] = [Javanese].

Ook te Sk. komt [Javanese] zoo voor. Het verschil is, dat te Tg. [Javanese] niet daarnaast voorkomt. Zie bij [Javanese].

1218. [Javanese] = [Javanese].

Daarnaast is ook [Javanese] in gebruik.

1219. [Javanese] = [Javanese], *nl. idzv. „veldspin".*

WBK: geeft het op als TP.
Zie ook [Javanese].

1220. [Javanese] = [Javanese].

WBK: „[Javanese] = [Javanese] Tj." Dit laatste woord vindt men vermeld als door Rh. in dezen zin opgegeven als TP.

WDL: G. (Kr.). Voor Tg. vindt men opgegeven [Javanese] = [Javanese]. Dit is minder juist: De vorm [Javanese] komt alleen voor als meervoudsvorm, bv. [Javanese].

[Javanese] *zie* [Javanese].

1221. [Javanese]

[Javanese] = [Javanese].
WDL: Tg.

1222. [Javanese] = [Javanese].

Te Sk. beteekent het opengespouwen en gezouten gedroogde visch.

1223. [Javanese]

[Javanese] = ?

De beteekenis is *dikwijls eten,* maar telkens een klein beetje, z. a. v. herstellenden. Volgens mijn berichtgevers bestaat daarvoor te Sk. geen overeenkomstig woord. Speciaal van snoeperijen zegt men [Javanese] of [Javanese]. Slechts volgens een enkele zou men dit ook van gewoon voedsel kunnen bezigen.

WDL: geeft op [Javanese] = [Javanese]. Blijkbaar verkeerd verstaan voor [Javanese], zie boven.

1224. [illegible]

[illegible] N. [illegible] K. = [illegible] N. [illegible] K.

1225. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

1226. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het in deze beteekenis op als TP.

Zie ook [illegible].

1227. [illegible] *zie* [illegible].

1228. [illegible] = [illegible].

Als beteekenis werd opgegeven *onwillig*, bv. van iemand, die niets uitvoert, terwijl zijn kameraden wèl werken, ook van een paard, dat niet aan wil zetten.

VOORB: [illegible]

In denzelfden zin ook [illegible]. Zie ook [illegible].

1229. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik in dezelfde beteekenis als [illegible]. Het vuil zelf noemt men daarentegen alleen [illegible].

WBK: geeft het op als tĕmb.

WDL: Tg.

1230. [illegible] I = [illegible], [illegible].

II = [illegible].

VOORB: I [illegible] II [illegible]

WBK: geeft [illegible] niet op. Het beteekent *voortdurend*, bv. gasten krijgen of geld verliezen b. h. spel.

WDL: Pm. Ook voor Tg. wordt blijkbaar hetzelfde bedoeld.

1231. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. idzv.* „*wandelen*".

WBK: vermeldt het als in dezen zin door Rh. opgegeven als TP.

Zie ook [illegible].

1232. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

WBK: geeft [illegible] niet op. Het beteekent *achter iemands rug kwaad van* hem *spreken*. In denzelfden zin te Sk. ook [illegible]. De daarvan opgegeven beteekenis *beknorren* was aan mijn berichtgevers onbekend.

WDL: geeft op den vorm [illegible] = [illegible] voor Pk., Tg. Ten aanzien van den laatsten vorm zie boven.

Te Tg. zegt men echter volgens mijn berichtgevers niet [illegible], maar [illegible].

1233. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. Zie ook [illegible].

WBK: geeft het in denzelfden zin op. Volgens mijn berichtgevers echter is het zoo te Sk. niet in gebruik.

1234. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

1235. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

1236. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WDL: Tg.

Zie ook [illegible].

1237. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WBK: vermeldt [illegible] als door Rh. opgegeven = [illegible], wat dus vrij wel hiermede overeenkomt. De opgegeven vorm [illegible] komt volgens mijn

berichtgevers te Sk. alleen in tĕmb. voor. Daarnaast noemden zij nog [Javanese script]. De door Wbk. opgegeven beteekenis *achterovergebogen zitten, staan* was aan hen onbekend.

Wdl: Tg., Pm., Br.

1238. [Javanese script] = [Javanese script].

Wbk: geeft beide naast elkander op. Volgens mijn berichtgevers is te Sk. alleen [Javanese script] in gebruik.

Zie ook [Javanese script].

1239. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

Wdl: geeft op [Javanese script], dat echter zoo ook te Sk. in gebruik is.

De opgegeven beteekenis [Javanese script] berust blijkbaar op een misverstand.

Zie ook [Javanese script]

1240. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

Wdl: geeft ten onrechte op [Javanese script] = [Javanese script].

Zie ook [Javanese script] en [Javanese script].

1241. [Javanese script] = [Javanese script].

Voorb: [Javanese script]

Wbk: geeft [Javanese script] niet op. Het beteekent *zich verzadigen, zich rond eten.*

Wdl: Tg.

1242. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

Zie ook [Javanese script].

1243. [Javanese script] = [Javanese script], *maar alleen v. groote, g. z. „rammelschijven"*.

1244. [Javanese script] = [Javanese script].

Wdl: vermeldt het = [Javanese script] en verklaart dit nader door [Javanese script]. Te

Sk. kende geen mijner berichtgevers voor *suikerrietbloem* een ander woord dan [Javanese script]. Ook te Tg. kenden de meesten mijner berichtgevers deze beteekenis van [Javanese script] niet.

1245. [Javanese script] = [Javanese script].

[Javanese script] = [Javanese script].

WBK: geeft [Javanese script] en [Javanese script] op idzv. *met het hoofd draaien.* Volgens mijn berichtgevers beteekenen die vormen *onwilig om te werken, lui,* terwijl [Javanese script] ook nog in gebruik is voor *afschampen,* v. e. sabel.

Zie ook [Javanese script].

1246. [Javanese script] = [Javanese script], *d. w. z. het oude model met massieve houten wielen en draaiende houten assen.*

WBK: vermeldt het als door WW. in dezelfde beteekenis opgegeven. Mijn berichtgevers kenden het zoo niet

1247. [Javanese script] = [Javanese script].

Daarnaast is ook [Javanese script] in gebruik.

WDL: Pm.

1248. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

WBK: geeft [Javanese script] niet op. Het beteekent *driftig, nijdig.*

WDL: geeft het op = [Javanese script]. Dit beteekent echter iets anders, t. w. *nijdig maken* (subj. het kind).

1249. [Javanese script] = [Javanese script].

WBK: geeft op [Javanese script]. Volgens mijn berichtgevers zegt men [Javanese script].

WDL: geeft het op = [Javanese script]. Uit hetgeen men bij [Javanese script] vermeld vindt, nl. dat het te Pk. in gebruik is voor [Javanese script], blijkt dat er hetzelfde mede bedoeld wordt.

1250. [Javanese script] N. [Javanese script] K. I = [Javanese script], *nl. idzv. „duit".*

Daarnaast is ook [Javanese script] in gebruik.

VOORB: [Javanese script]

Wdl : geeft den ngokoterm op voor Tg., Br.

II = [illegible].

Voorb : zie bij [illegible].

Te Sk. zegt men wel [illegible], maar voor een bepaalden regen steeds [illegible]

1251. [illegible] = [illegible], *alleen als naam v. h. gebak.*

Wdl : Tg.

1252. [illegible] = [illegible].

Voorb : [illegible]

Zie ook [illegible].

1253. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

Wdl : Tg.

1254. [illegible]

[illegible] = [illegible], *speciaal in de beteekenis van „oproepen voor de vischvangst".*

Zie Dial. Ba.

1255. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „gierig".*

Wbk : geeft het ook op in deze beteekenis.

Wdl : Tg , Pm., Br.

Zie ook [illegible].

1256. [illegible] = [illegible].

Wdl : geeft het op = [illegible] (vergelijk het Sâlâ'sche [illegible]). Volgens mijn berichtgevers echter wordt het niet van kinderen gezegd en beteekent het *van slecht levensgedrag*, bv. van iemand, die zich afgeeft met brandstichten, stelen, hoereeren enz.

1257. [illegible]

[illegible] I = [illegible].

II = [illegible], *nl. idzv. „iets met den hiel stuktrappen".*

WBK: geeft dezen vorm ook in de beteekenis I op. Mijn berichtgevers kenden wel [illegible], cfm. WBK., maar niet [illegible].

WDL: Tg.

1258. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Het zou ook afgeleid kunnen zijn — maar dan onregelmatig — van [illegible].

WDL: Tg.

1259. [illegible] *zie* [illegible].

1260. [illegible] = [illegible].

Niet altijd echter zal er [illegible] voor in de plaats gesteld kunnen worden. Zoo bezigt men het ook voor een op maat gemaakte deur, die blijkt niet te passen. In dat geval zou men te Sk. [illegible] zeggen, een woord, dat WBK. in deze beteekenis niet opgeeft.

WBK: geeft in ongeveer dezelfde beteekenis op [illegible]. Aan mijn berichtgevers was dit woord onbekend.

Zie ook [illegible].

1261. [illegible] = [illegible].

WDL: Tg.

Zie ook [illegible].

1262. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Nl. idzv. *met de handen in de lucht schermen*, v. iemand, die met schrik wakker wordt.

Zie ook [illegible].

1263. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft [illegible] niet op. De beteekenis is *overal rondtasten.*

WDL: geeft het op = [illegible] = [illegible] = [illegible]. Met [illegible]

[illegible] wordt blijkbaar bedoeld de door Rh. opgegeven beteekenis *overal rondtasten* en met [illegible] de niet door WBK. opgegeven beteekenis van *naar iets grijpen.* [illegible] heeft te Sk. een geheel andere beteekenis, zie WBK.

Zie ook [illegible] en [illegible].

1264. [illegible]

[illegible] I = [illegible].

II = [illegible].

VOORB: [illegible] II [illegible]

WBK: geeft [illegible] niet op. Het beteekent *zich mengen in zaken, waar men niets mede te maken heeft.*

WDL: geeft het ten onrechte op = [illegible].

1265. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible] Soms nog met [illegible] er achter, bv. [illegible]

Daarnaast ook [illegible] en [illegible].

WBK: geeft op [illegible]. Volgens mijn berichtgevers gebruikt men steeds [illegible]. Verder vermeldt het [illegible] als in dezen zin opgegeven door Rh.

1266. [illegible] *zva.* [illegible].

WDL: geeft voor Kr. (Bg.) op [illegible] = [illegible]. Waarschijnlijk wordt er hetzelfde mede bedoeld.

1267. [illegible] *zva.* [illegible].

1268. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WDL: Tg.

1269. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft het bij [illegible] zelf op = *aardhoop*, maar vermeldt bij [illegible] = *„bergachtige hoogte, heuveltje"*, dat een [illegible] hooger is. Dit laatste nu is voor Sk. volgens mijn berichtgevers bepaald onjuist: een [illegible] is een heuvel, een kleine berg, [illegible] alleen maar een lage aardhoop.

Wdl: geeft het voor Tg., Br. op = [illegible] en licht dit nader toe met [illegible]. Volgens mijn berichtgevers noemt men de Chin. grafheuvels niet [illegible].

1270. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. idzv. „ergens plat op den grond liggen"*.

Wdl: geeft het ten onrechte op in de beteekenis [illegible] = [illegible], dus = *rollen*.

1271. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

1272. [illegible]

[illegible] = [illegible], *alleen v. padi.*

Wbk: geeft op [illegible] = *padi-aren afplukken* (zonder ani-ani). Volgens mijn berichtgevers doet men dit bij aanplantingen, die grootendeels mislukt zijn en wel omdat de aren dan te klein zijn, om ze tot bĕlah's te binden.

Zie ook [illegible].

1273. [illegible] = [illegible] (?), *alleen in figuurlijken zin.*

Voorb: [illegible]

1274. [illegible] = [illegible], [illegible] (?)

Niet van broedsels, waarvoor men evenals te Sk. zegt [illegible]. Aangeteekend moet hierbij nog worden, dat iets, wat [illegible] is, later nog wel klaar kan komen. Volgens anderen zou het zijn [illegible] en beteekenen *niet aan den man te brengen*, bv. in: [illegible] of in [illegible]

Daarvoor zou men te Sk. zeggen resp. [illegible] en [illegible].

1275. [illegible] = [illegible].

1276. [illegible] = [illegible].

Vergelijk Wbk., waar Rh. het in dezen zin opgeeft. De omschrijving bij [illegible] zelf is minder volledig, daar er te Sk. steeds suiker in komt. Te Tg. komt het ook wel zonder suiker voor.

Zie ook [illegible].

Wdl: Tg.

1277. [illegible] = [illegible], *speciaal v. batiksels en v. schrift.*

Voorb: [illegible]

Wbk: geeft alleen op den vorm [illegible]. Te Sk. gebruikt men volgens mijn berichtgevers echter ook het grondwoord, maar alleen voor *duidelijk* idzv. *begrijpelijk.*

Zie ook [illegible] en [illegible].

1278. [illegible] I = [illegible], [illegible].

II = [illegible], [illegible].

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wbk: geeft het op in de beteekenis van [illegible] en zoo is het ook te Sk. in gebruik, bv. [illegible]

1279. [illegible] = [illegible] (zie Taalsoorten, XII bij [illegible]).

Voorb: [illegible]

Als gelijkstelling werd opgegeven [illegible], een woord aan mijn berichtgevers onbekend.

1280. [illegible] = [illegible].

Wdl: Tg., Pb., Br.

Zie ook [illegible].

1281. [illegible] = [illegible].

Wbk: vermeldt het als in dezen zin opgegeven door Rh.

1282. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. „idzv. afdamming" of „uitgraving", om visschen te vangen.*

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. Het door WBK. naast [illegible] opgegevene [illegible] was aan mijn berichtgevers onbekend.

1283. [illegible]

[illegible] = [illegible], *alleen van het lachen.*

VOORB: [illegible]

WDL: geeft het op in de hiermede vrij wel overeenkomende beteekenis van [illegible].

1284. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WBK: vermeldt het als in dezen zin opgegeven door Rh.

Zie ook [illegible].

1285. [illegible] = [illegible].

Ook van groote ooren, waarvoor men te Sk. zou zeggen [illegible]. WBK. geeft dit niet op.

WDL: geeft het op = [illegible]. Deze uitdrukking was zoowel te Tg. als te Sk. aan mijn berichtgevers onbekend.

1286. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

1287. [illegible] = [illegible], [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

WDL: geeft op [illegible] = [illegible]. Verkeerd gelezen voor [illegible]? Mijn berichtgevers kenden die beteekenis niet.

Vergelijk ook het Sâlâ'sche [illegible] of [illegible], dat een groote mate van [illegible] uitdrukt. WBK. geeft deze twee woorden niet op.

1288. [illegible] = [illegible], *alleen als bijstelling bij* [illegible].

1289. [illegible]

[illegible] = [illegible].

1290. [illegible] = ?

Het is een kleine [illegible]. Te Sk. is het een groot mes, z. a. dat, wat men bij het kerven van tabak gebruikt.

1291. [illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 972. Te Tg. komt het voor met- en zonder suiker er in. Volgens enkelen zou men het te Sk. ook wel [illegible] noemen.

1292. [illegible] = [illegible].

WDL: Tg., Mgl.

1293. [illegible] = [illegible].

Bv. v. iemand, die voor een paar dagen naar een andere plaats gaat.
VDBR: 24—11 v.o.

1294. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „huisspin".*

WBK: geeft het ook als naam van een spinnensoort op. Volgens mijn berichtgevers is het de naam van een klein groen torretje, iets kleiner dan een luciferskop.

Zie ook [illegible].

1595. [illegible] = [illegible], *nl. als titel v. h. desabestuurslid.*

Zie ook [illegible]. Te Sk. is wel in gebruik [illegible] als benaming van de ondergeschikte helpers der [illegible].

1296. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

1297. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft het op als TP.
WDL: Tg.

1298. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WBK: geeft het op = *schraal, ziekelijk.* Volgens mijn berichtgevers zegt men daarvoor te Sk. [illegible]. Mogelijk bedoelde men er te Tg. hetzelfde mede.

Naast [Javanese script] en [Javanese script].

1299. [Javanese script] = [Javanese script].

Wbk: geeft het op gezag van Rh. in deze zelfde beteekenis op en op gezag van WW. als naam van een klein soort kikvorsch. Mijn berichtgevers kenden het niet.

1300. [Javanese script]

[Javanese script] = ?

Men zegt het van zaailingen, waarvan slechts hier en daar, ongeregeld wat is opgekomen, evenzoo v. h. door elkander spreken van krâmâ en ngoko en van het van alles bij de hand gehad hebben, bv. eerst koetsier en dan binnenjongen en dan tuinjongen. Te Sk. wist men mij er geen overeenkomstig woord voor op te geven. In het eerste voorbeeld zou men zeggen [Javanese script] (Wbk. geeft dit niet op), in het tweede geval [Javanese script] (Taalsoorten, blz. 30), in het laatste geval [Javanese script].

1301. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

Wdl: geeft het voor Tg. op = [Javanese script]. Het beteekent *rondslenteren, in plaats van de opgedragen boodschap te verrichten.* Zie ook [Javanese script].

1302. [Javanese script], [Javanese script] = [Javanese script].

Alleen v. dieren, zie [Javanese script].

Wbk: geeft [Javanese script] op zoowel voor menschen als voor dieren. Mijn berichtgevers kenden het niet.

1303. [Javanese script] = [Javanese script].

Voorb: [Javanese script] Te Sk. is het tĕmb.

1304. [Javanese script] I = [Javanese script].

II = [Javanese script].

Daarnaast is ook [Javanese script] (niet [Javanese script]) in gebruik. Zie ook [Javanese script].
Wdl: Tg.

1305. [Javanese script] = [Javanese script].

Naast [Javanese script].

1306. [illegible], [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Vergelijk [illegible], ZINDEELEN, § 596. Van dieren zegt men in dezelfde beteekenis [illegible] en [illegible].

WDL: Tg.

1307. [illegible] = [illegible].

WBK: vermeldt het als door Rh. in dezelfde beteekenis opgegeven.

WDL: Tg.

1308. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

1309. [illegible] = ?

Het is een houten schenkblad, kleiner dan een [illegible], groot genoeg voor een trekpot en twee kopjes.

WBK: vermeldt het als door Rh. opgegeven in deze beteekenis. Slechts enkelen mijner berichtgevers kenden het, maar volgens hen zou te Sk. een [illegible] van metaal zijn, dus zva. een ronde [illegible].

WDL: geeft het minder juist op = [illegible].

1310. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft ten onrechte op [illegible] en niet [illegible].

1311. [illegible] = [illegible].

WDL: Tg., Br.

1312. [illegible] = [illegible], *nl. als eetwaar.*

WBK: geeft [illegible] ook op als naam van de sponsachtig geworden kern (lees: kiem) van een uitgeloopen klapper. Volgens mijn berichtgevers zegt men daarvoor evenals te Tg. [illegible].

1313. [illegible] = [illegible], *nl. idzr. „halverwege blijven steken", bv. in een verhaal of op reis.*

1314. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WDL: geeft voor Br. op [illegible] = [illegible]. Te Tg. echter betee-

kent het speciaal *in zijn saroeng* of bv. *in de slippen v. e. lang baadje dragen.*

1315. [Javanese script] *zie* [Javanese script].

[Javanese script] *zie* [Javanese script].

1316. [Javanese script]

[Javanese script] = ?

VOORB: [Javanese script]

De beteekenis is *bijzonder groot*, bv. ook van een beruchten dief of van iemands vracht in vergelijking met de vrachten van zijn kameraden.

Te Sk. wist men mij daarvoor geen overeenkomstig woord op te geven. Van een dief zou men zeggen [Javanese script].

1317. [Javanese script] I = [Javanese script], *nl. als aanspraak.*

Daarnaast is ook [Javanese script] in gebruik.

VOORB: [Javanese script]

Te Sk. zegt de Soesoehoenan dit tegen al zijn dienaren en wordt het door de prijaji's gebruikt tegenover de jongere volgelingen.

II [Javanese script] N. [Javanese script] K. = [Javanese script].

VOORB: [Javanese script]

1318. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script].

DIAL. DJ: 994.

1319. [Javanese script] = [Javanese script].

VOORB: zie bij [Javanese script].

WDL: geeft het op gezag van Rh. ook in deze beteekenis op.

Zie ook [Javanese script] en [Javanese script].

1320. [Javanese script]

[Javanese script] = [Javanese script].

[Javanese script] I = [Javanese script], *nl. idzv. „vernieuwen".*

II = *„een nieuwen aanplant aanleggen"*, *bv. v. suikerriet of van koffie.*

In deze laatste beteekenis wist men mij te Sk. geen overeenkomstig woord op te geven. Men zou er moeten zeggen: [illegible], [illegible], enz.

VOORB.: [illegible]

WDL: geeft alleen [illegible] op.

[illegible] *zie* [illegible].

[illegible] *zie* [illegible].

1321. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft in deze beteekenis op [illegible]. Mijn berichtgevers kenden dit niet.

WDL: geeft op [illegible] = [illegible]. Volgens mijn berichtgevers zegt men [illegible]. Zie ook boven.

1322. [illegible] N. [illegible] K. = [illegible] N. [illegible] K.

WDL: geeft alleen het K. op.

1323. [illegible] = ?

VOORB.: [illegible]

De beteekenis is *rondgaan om bijdragen te vragen.* Mijn berichtgevers te Sk. wisten mij daarvoor geen woord te noemen. Men zou het kunnen omschrijven door [illegible], met behulp van [illegible] of iets dergelijks.

Daarnaast ook [illegible] en [illegible].

1324. [illegible] *zie* [illegible].

1325. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft dit laatste niet op. Het is de benaming van de — grootere — voor- en achtervakken van een [illegible] dak. Zie ook [illegible].

1326. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

WBK: vermeldt [illegible] als door Rh. opgegeven = [illegible]. Volgens mijn berichtgevers is alleen in gebruik [illegible] idzv. *een weinig mottig.*

1327. [illegible] = [illegible].

Naast [illegible].

DIAL. DJ: 999.

1328. [illegible] *zie*. [illegible].

1329. [illegible]

[illegible] *zie*. [illegible].

1330. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk. bepaaldelijk in gebruik voor zweren van het hoofd. Te Tg. gebruikt men [illegible] voor kleinere zweren.

Wdl: Tg.

1331. [illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Wbk: geeft [illegible] niet op. Het beteekent *door* of *uit elkander liggen*. Het door Wbk. wèl opgegeven [illegible] was aan mijn berichtgevers onbekend.

1332. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Dial. Dj: 1000.

Ook wel verkort tot [illegible]. Te Sk. is [illegible] ([illegible] echter niet) in gebruik als TD.

([illegible] *zie* [illegible].

1333. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

Wdl: Tg.

Te Sk. bezigt men in denzelfden zin ook wel [illegible].

1334. [illegible] = ?

De beteekenis is *erg geschonden door de pokken*.

Het is dus erger dan [illegible]. Zie ook [illegible].

1335. [illegible] = [illegible].

Dial. Dj: 1003.

1336. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft het op gezag van Rh. in denzelfden zin op. Opmerkelijk is het, dat men volgens mijn berichtgevers te Sk. wel zegt [illegible], maar [illegible], en niet [illegible], z. a. WBK. opgeeft. Een van beide is dus onregelmatig, tenzij ze van verschillende grondwoorden zijn afgeleid, wat in verband met de beteekenis ook mogelijk zou zijn.

1337. [illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 1006.

1338. [illegible] = [illegible].

WDL: Ws., Pm., Tj.

1339. [illegible] = [illegible], *alleen v. eten.*

VOORB: [illegible]

Het Sâlâ'sche [illegible] heeft een andere beteekenis. Zie ook [illegible].

1340. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

In dezelfde beteekenis ook [illegible]

1341. [illegible] = [illegible] baoe aanplant.

Niet van onbeplante gronden, dus niet = [illegible].

Te Sk. wist men er mij geen overeenkomstig woord voor op te geven. Zie ook [illegible].

1342. [illegible] = [illegible] (Holl. *brug*).

WBK: geeft het ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het zoo niet in gebruik, zie bij [illegible]

1343. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

1344. [illegible] = [illegible].

WBK: vermeldt het als door Rh. in deze beteekenis opgegeven.

Zie ook [illegible].

1345. [illegible]

[illegible] = [illegible].

De beteekenis is *een heele ris vuurwerk ineens afsteken.* Te Sk. wist men mij daarvoor geen afzonderlijk woord op te geven. Het door WBK. ook in dezen zin opgegevene [illegible] was volgens hen zoo te Sk. niet in gebruik.

VOORB: [illegible]

1346. [illegible]

[illegible] = [illegible].

vdBR: 21—5.

1347. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

1348. [illegible] = [illegible], *nl. als voegwoord.*

VOORB: zie o. a. bij [illegible].

Zie ook [illegible].

1349. [illegible] = [illegible] (?)

WBK: geeft het op idzv. *zot, gek, zinneloos.* Mogelijk bedoelde men te Tg. hetzelfde.

WDL: Tg.

Zie ook [illegible].

1350. [illegible]

[illegible], [illegible] = [illegible].

Volgens enkelen mijner berichtgevers = *lichtgeraakt.* Mogelijk wel een misverstand en komt het gebruik overeen met [illegible] in het Sålå'sche [illegible] = *om het minste of geringste boos,* zoodat ook daarin het zou zijn = [illegible].

WDL: geeft het op = [illegible]. Mijn berichtgevers te Sk. kenden het laatste woord niet.

1351. [illegible] = [illegible].

Zie bij [illegible].

1352. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: Tg. De bedoeling der verwijzing door *Corr.* naar [illegible] is niet zeer duidelijk.

1353. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: zie bij [illegible].

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft ten onrechte op [illegible] (als grondwoord).

Zie ook [illegible].

1354. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. als bijwoord.*

VOORB: [illegible]

[illegible] = [illegible].

DIAL. DJ: 1010. Ten vervolge op het daar opgemerkte zij hier nog aangeteekend, dat noch [illegible], noch [illegible] te Tg. gebruikelijk is, dat men [illegible] juist bezigt uitsluitend voor de koeli-aandeelen en dat de ambtsvelden van het desabestuur er [illegible] heeten.

1355. [illegible] = [illegible], [illegible].

DIAL. DJ: 1011.

1356. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft [illegible] niet op. Het beteekent *sterk* van reuk, bv. ook van bloemen in een kamer. [illegible] wordt minder juist opgegeven. Het beteekent *onaangenaam v. reuk*, bv. v. kalk of indigo.

In denzelfden zin bezigt men te Tg. nog [illegible], [illegible] en [illegible].

1357. [illegible] = [illegible].

Zie ook bij [illegible].

1358. [illegible] = [illegible].

1359. [illegible]

[illegible], [illegible] = [illegible].

WBK: geeft in dezen zin op [illegible] = [illegible] en dit als elliptisch voor [illegible] [illegible] = *Javaansch Nieuwjaar*. Volgens mijn berichtgevers moet dit zijn [illegible] [illegible] en komt [illegible] zoo niet voor.

vdBr: 39—1 v.o.

1360. [illegible] = [illegible], [illegible], [illegible].

WBK: geeft volgens mijn berichtgevers ten onrechte [illegible] zelf op als ongebruikelijk. [illegible] geeft het niet op. Vroeger noemde men ze ook [illegible] [illegible], thans echter niet meer.

WDL: Tg., Kb., Ka., Br.

1361. [illegible] = ?

Het is een telmaat voor garen = 75 [illegible], dus ¾ [illegible].

WDL: geeft het op = [illegible]. Mijn berichtgevers kenden deze beteekenis niet.

1362. [illegible]

[illegible] = [illegible].

[illegible] noemt men te Tg. alleen de beddingen in een padi-kweekbed. Te Sk. schijnt men — evenals trouwens in Rĕmbang — het geheele vak vol te zaaien, zoodat daar geen padibeddingen bestaan.

WBK: geeft in dezelfde beteekenis op [illegible] en [illegible] Het eerste kenden mijn berichtgevers niet, het tweede kende alleen een van hen.

1363. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

Wbk: geeft het ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers is het echter zóó te Sk. niet in gebruik.

Zie ook [illegible].

1364. [illegible] N. [illegible] K.

[illegible] N. [illegible] K. = [illegible] N. [illegible] K.

Voorb: [illegible]

Ten aanzien van de Sålå'sche beteekenis van [illegible], zie bij [illegible].

1365. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

Wdl: Tj., Mgl.

1366. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: Tg., Kr. (Bg.), B.

1367. [illegible]

[illegible] I = [illegible], [illegible].

II = [illegible], *nl. idzv.* „*ongehoorzaam in het volbrengen van een last, ongezeggelijk*".

Wbk: vermeldt het in de beteekenis II als opgegeven door Rh. en voorkomende in de Bajan Boediman. Te Sk. beteekent het hetzelfde als [illegible], maar in ergere mate. [illegible] geeft het niet op. Het beteekent *naar de buitenzijde opdringen*, v. e. paard of karbouw in een span voor een voertuig.

1368. [illegible]

[illegible] N. [illegible], [illegible] K. = [illegible] N. [illegible] K.

Ook [illegible] is daarnaast in gebruik. Een enkele gaf ook op [illegible].

Wdl: geeft den ngoko-term op voor Tg., maar spelt [illegible]. Dat zou intusschen sastrålampah zijn.

1369. [illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: B., Tg.

1370. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „inbeslagname"*.

Naast [illegible], zie aldaar.

1371. [illegible] = [illegible], *nl. als voegwoord.*

Zie ook [illegible].

Wdl: geeft het op = [illegible] in [illegible]. Volgens mijn berichtgevers wordt het zoo niet gebruikt.

1372. [illegible] = [illegible], [illegible], *alleen voor geldelijke bijdragen.*

Wbk: geeft het in dezelfde beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers echter is het zoo te Sk. niet in gebruik, anders dan in de kampoeng Djagalan waar men echter juist omgekeerd [illegible] zegt voor geldelijke bijdragen en [illegible] voor goederen. Zie ook bij [illegible].

1373. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: geeft het op = [illegible]. Mijn berichtgevers kenden deze beteekenis niet. Mogelijk verkeerd verstaan [illegible] voor [illegible], dat Wbk. in dezelfde beteekenis opgeeft als [illegible], maar dat volgens mijn berichtgevers te Sk. niet zoo gebruikt wordt.

1374. [illegible] N. [illegible] K. = [illegible].

Wbk: geeft naast elkander op [illegible] en [illegible]. Volgens mijn berichtgevers is alleen het laatste te Sk. in gebruik. Te Tg. maakte men onderscheid tusschen [illegible] en [illegible]. De eerste zou slank zijn, de laatste een dikken buik hebben.

Wdl: geeft [illegible] in dezen zin op voor Kd.

1375. [illegible] = [illegible].

Ook knoflook noemt men [illegible]. Waar onderscheiding noodig is, voegt men er [illegible] of [illegible] aan toe.

Volgens mijn berichtgevers onderscheidt men intusschen ook te Sk. zoowel de [illegible] als de [illegible] in [illegible] en [illegible].

Zie ook [illegible].

1376. [illegible] = ?

VOORB: [illegible]

Te Sk. wist men er mij geen woord voor op te geven. Het is het Soend. [illegible], echter niet idzv. het Jav. [illegible].

WDL: geeft [illegible] = [illegible], [illegible] op voor Kr. (Bg.). Blijkbaar wordt hiermede hetzelfde bedoeld.

1377. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WBK: geeft op [illegible]. Slechts volgens een mijner berichtgevers zou dit naast [illegible] in gebruik zijn. Alle anderen kenden alleen [illegible]. [illegible] vermeldt het als een malayisme, door Rh. in deze zelfde beteekenis opgegeven.

WDL: geeft op [illegible] = [illegible]. Volgens mijn berichtgevers zegt men [illegible] voor de grootere kruiken, bv. die, waarin men soja bewaart, [illegible] voor kleinere, bv. inktkruikjes.

1378. [illegible] = [illegible].

Naast [illegible]. Zie ook de opmerking bij [illegible].

1379. [illegible] *zva.* [illegible].

WDL: geeft het op = [illegible] en = [illegible], echter zonder vermelding van plaats.

1380. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Volgens anderen zou het zijn = [illegible]. Zie ook [illegible], [illegible] en [illegible].

1381. [illegible] *zva.* [illegible].

1382. [illegible]

[illegible] = [illegible] (?) *of* [illegible] (?)

VOORB: [illegible]

WBK: geeft den vorm [illegible] niet op. Hij beteekent *duidelijk, zeker*, dus in dit voorbeeld: *Ik weet zeker, dat ik het geld pas* enz.

WDL: geeft het op = [illegible]. Waarschijnlijk wordt hiermede bedoeld de ook mij door een enkele opgegeven beteekenis van *daarbij, op den koop toe,* bv. in [illegible].

1383. [illegible] *sva.* [illegible].

1384. [illegible] = [illegible] (?)

Volgens mijn berichtgevers is de [illegible] gespikkeld en de [illegible] effen donkergrijs, woont de [illegible] op het droge en maakt ze geen geluid, terwijl de [illegible] in het water woont en wel geluid geeft.

WBK: geeft het op als „*benaming v. d. kikvorsch naar het geluid* [illegible] *dat hij maakt*". Mijn berichtgevers kenden 't niet.

1385. [illegible] = [illegible], *nl. idzv.* „*drieduitstuk*".

DIAL. DJ: 1035.

1386. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

WDL: geeft het ten onrechte op = [illegible].

1387. [illegible] = [illegible], *alleen van de talěs.*

1388. [illegible]

[illegible] = [illegible].

1389. [illegible] = [illegible], *nl. idzv.* „*petroleumblik*".

Zie ook [illegible].

1390. [illegible] N. [illegible] K. I = [illegible] N. [illegible] K.

II = [illegible] N. [illegible] K.

VOORB: [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. idzv.* „*daarentegen*".

DIAL. DJ: 1037.

1391. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het in denzelfden zin op. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk. zoo niet in gebruik.

WDL: Tg., Pm., Pk.

1392. [illegible] = ?

Het werd verklaard door [illegible]

Te Sk. wist men mij daarvoor geen woord op te geven. Zie ook [illegible] en [illegible].

1393. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op.

WDL: geeft het, [illegible] gespeld, op voor Pm. (Pb.).

1394. [illegible] I = [illegible], *nl. idzv. „cirkelvormig".*

II = [illegible].

VOORB: I [illegible] II [illegible]

Te Sk. is [illegible] ook in gebruik, maar alleen in [illegible] = *langs den omtrek gemeten,* van ronde voorwerpen, bv. djatidolken.

1395. [illegible] = [illegible].

1396. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: Tg.

1397. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible]

1398. [illegible] (*of* [illegible] *v.* [illegible] ?) = [illegible].

WBK: vermeldt het ook in deze beteekenis. Volgens mijn berichtgevers echter is het te Sk. niet in gebruik.

WDL: Tg.

1399. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

1400. [illegible] *zva.* [illegible].

1401. [illegible]

[illegible] = ?

VOORB: [illegible]

De beteekenis is „*modderig*", „*drabbig*", *v. water.* Mijn berichtgevers te Sk. wisten er mij geen overeenkomstig woord voor op te geven. Men zou het kunnen omschrijven door [illegible].

WDL: geeft het voor Tg. op = [illegible]. De beteekenis van dit door WBK. niet opgegeven woord is *overal verspreid liggen,* v. vuil of bladeren.

1402. [illegible] = [illegible], [illegible].

1403. [illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WBK: geeft het in ongeveer denzelfden zin op.

WDL: geeft het voor Br. op = [illegible].

1404. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

WBK: geeft het ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers is het zoo te Sk. niet in gebruik.

1405. [illegible]

[illegible] = [illegible].

In denzelfden zin ook [illegible]. Zie ook [illegible] en [illegible]. Het werd mij ook opgegeven = [illegible]. Dezen laatsten — niet in WBK. voorkomenden — vorm vindt men o. a. in A. S. 114. Mogelijk is het hier een misverstand voor [illegible].

WBK: geeft [illegible] ook op = [illegible]. Te Sk. is het echter volgens mijn berichtgevers zoo niet in gebruik.

WDL: Tg.

1406. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. idzv.* „*vischvijver*".

WDL: geeft het ten onrechte op = [illegible]. Zie bij [illegible].

1407. [illegible]

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

Zie [illegible] en [illegible].

1408. [illegible] = [illegible], [illegible].

Beide deze laatste woorden zijn daarnaast ook in gebruik.

VOORB: [illegible]

WDL: geeft het in deze beteekenis als malayisme op voor Tg. en = [illegible] voor M.

1409. [illegible] = [illegible].

VOORB: zie o. a. bij [illegible].

Vergelijk ZINDEELEN, blz. 264, noot. Ook [illegible] komt echter daarnaast voor.

[illegible] *zie* [illegible].

1410. [illegible] I = [illegible].

Zie ook [illegible] en [illegible].

II = [illegible].

WBK: geeft het ook op in de beteekenis II. Volgens mijn berichtgevers wordt het te Sk. uitsluitend idzv. [illegible] gebruikt.

1411. [illegible]

[illegible] = [illegible].

WBK: geeft het in dezelfde beteekenis op naast [illegible]. Volgens mijn berichtgevers is geen van beide te Sk. zoo in gebruik en beteekenen [illegible] en [illegible] beide *zich dom houden*.

1412. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik.

WDL: Tg.

1413. [illegible] = [illegible].

WBK: geeft het ook in deze beteekenis op. Volgens mijn berichtgevers is het te Sk. niet in gebruik.

Zie ook [illegible].

1414. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. Zie ook [illegible].

1415. [illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: Tg.

1416. [illegible] = [illegible].

Volgens een enkele zou daarnaast soms ook [illegible] gebruikt worden (DIAL. DJ. 902).

WBK: geeft het in dezen zin op als TP. of KD. Zie ook TAALSOORTEN, VII.

WDL: geeft het = [illegible] op voor Tj. en = [illegible] voor Pk. Volgens mijn berichtgevers zegt men het te Tg. ook voor *winnen*, anders dan bij dobbelspel, bv. bij een worsteling.

[illegible] = [illegible], [illegible].

WBK: vermeldt het als in dezen zin opgegeven door Rh.

vdBR: 16—11.

1417. [illegible] = [illegible] (?)

Het is een schoffel met korten steel. Het ijzer zit schuin aan den steel.

WBK: vermeldt het als in deze beteekenis opgegeven door Rh.

WDL: geeft het voor Pm. op = [illegible].

1418. [illegible] *sva.* [illegible].

1419. [illegible] = [illegible].

Daarnaast is ook [illegible] in gebruik. Ook voor overgebleven stukken bij het maken van kleedingstukken, waarvoor men te Sk. zegt [illegible]. (TAALSOORTEN, I bij [illegible]).

WDL: geeft [illegible] = [illegible] op voor Tg., Kr. (Bg), Ws., Tj.

1420. [illegible] = [illegible], [illegible].

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

WDL: geeft ten onrechte op [illegible] = [illegible] en [illegible] = [illegible]. Zie ook [illegible].

1421. [illegible]

[Javanese script] = [Javanese script].

Wdl: geeft het op in de hiermede vrij wel overeenkomende beteekenis van [Javanese script].

1422. [Javanese script] *zie bij* [Javanese script].

1423. [Javanese script] I = [Javanese script].

II = [Javanese script].

Voorb: [Javanese script]

Wbk: geeft het op 1° = *lastdrager*, 2° „*ook, zoo als in 't Mal.*, een ongehuwde, KT."

Wdl: II Tg , Pk., Bg., Bs.

Zie ook [Javanese script].

[Javanese script] *zie* [Javanese script].

1424. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script], [Javanese script].

Dial. Dj: 1054.

Zie ook [Javanese script].

1425. [Javanese script] = [Javanese script].

Dial. Dj: 1055. Volgens mijn berichtgevers zou men te Sk. [Javanese script] bezigen voor de aarden potten, waarin het zoute water uit Selā ingevoerd wordt.

1426. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script].

Wdl: geeft het alleen op = [Javanese script]. Het wordt intusschen ook voor [Javanese script] gezegd. Zoo noodig wordt er ter onderscheiding [Javanese script] of [Javanese script] bij gevoegd. Zie ook bij [Javanese script].

1427. [Javanese script] = [Javanese script].

Wdl: B.

Zie ook [Javanese script].

1428. [Javanese script] = [Javanese script].

Zie ook [Javanese script].

1429. [Javanese script] = [Javanese script], [Javanese script].

Voorb: zie bij [Javanese script].

Wdl: geeft naast elkander op [Javanese script], [Javanese script] en [Javanese script], maar verzuimt, de plaats te noemen, waar deze woorden in gebruik zijn.

WBK: vermeldt op gezag van Rh. [illegible] als dialektisch voor B. Zie ook [illegible].

1430 [illegible] *zva.* [illegible].

1431. [illegible] *zva.* [illegible].

1432 [illegible] = [illegible]

VOORB: zie bij [illegible] en [illegible].

1433. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. idzv.* „*zich verzetten tegen*".

1434. [illegible] = [illegible].

[illegible] = ?

Eigenlijk = *als een varken.* Men zegt het van iemand, die over de velden loopt, in plaats van langs den weg, ook van iemand, die, aangeroepen, kalm doorloopt zonder er notitie van te nemen. [illegible] is zoo te Sk. niet in gebruik. Zie ook [illegible].

WDL: geeft voor Pm. op [illegible] = [illegible].

1435. [illegible] I = ?

De beteekenis is *ongesneden blijven,* door gebrek aan snijdsters, v. d. padi. Een mijner berichtgevers gaf als Sålå'sch woord daarvoor op [illegible].

II = [illegible], *nl. idzv.* „*beneden den inkoopsprijs moeten verkoopen*".

III = [illegible].

WBK: geeft [illegible] niet op. Het is de naam van een lekkernij, samengesteld uit fijngesneden katela met santĕn en suiker.

1436. [illegible]

[illegible] = [illegible] (?), [illegible] (?)

VOORB: [illegible]

De beteekenis is: *zonder haperen doorspreken* of *opzeggen.*

WDL: geeft het op = [illegible] en noemt als voorb. [illegible]. Mijn berichtgevers verstonden dit niet.

1437. [illegible] N. [illegible] K. = [illegible].

WBK: geeft dit laatste niet op. Het beteekent *gebluschte kalk*. Is ze met water aangelengd, dan heet ze [illegible].

Zie ook [illegible] en [illegible].

In DIAL. DJ. 365 heeft men in verband hiermede voor [illegible] te lezen [illegible].

1438. [illegible] = [illegible].

Zie ook [illegible].

1439. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. idzv. smeulende* [illegible] *in een aarden pot.*

1440. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

VOORB: [illegible], [illegible], [illegible], [illegible] enz.

[illegible] = [illegible].

VOORB: [illegible]

1441. [illegible] = [illegible].

WDL: geeft het ten onrechte op = [illegible].

Zie ook [illegible].

1442. [illegible] = [illegible], [illegible].

Bv. v. e. aanplant, ook v. koopwaren, die niet aan den man gebracht kunnen worden.

WDL: geeft het ook op = [illegible]. Blijkbaar is dit bedoeld in de ook door WBK. opgegeven, maar volgens mijn berichtgevers te Sk. niet gebruikelijke beteekenis van *niet geslaagd*, van gewassen en broedsels (resp. [illegible] en [illegible]). Zie ook [illegible].

1443. [illegible]

[illegible] = [illegible] (?)

WBK: geeft het in denzelfden zin op. Volgens mijn berichtgevers beteekent het *een woordentwist met elkander hebben*, d. w. z. zóó, dat het per se op een vechtpartij uitloopt. In denzelfden zin ook [illegible] of [illegible],

welke beide woorden Wbk. niet opgeeft. Mogelijk bedoelde men te Tg. wel hetzelfde.

1444. [illegible], [illegible] = [illegible].

Wbk: vermeldt als opgegeven door Rh. [illegible].

Wdl: spelt verkeerdelijk [illegible].

1445. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Zoo ook bv. v. h. niet op tijd betalen v. e. schuld.

Wdl: geeft het ten onrechte op = [illegible].

Zie ook [illegible].

1446. [illegible] = [illegible], [illegible], [illegible].

Wbk: geeft het op als vermeld door Rh.

Wdl: geeft het voor Tg., Kr. (Bg.) op = [illegible]. Dit is minder volledig. Te Tg. bezigt men [illegible] zoowel v. planten als v. kinderen, terwijl men te Sk. volgens mijn berichtgevers [illegible] en [illegible] alleen bezigt van kinderen. Van planten (en ook v. kinderen) zegt men er [illegible].

Hetgeen Wbk. ter zake vermeldt, is dus onjuist.

1447. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wbk: geeft dit laatste niet op. Het is ons *blazen*, in 't damspel.

Wdl: geeft het voor Tg. op = [illegible], dat echter een andere beteekenis heeft. Op een andere plaats werd intusschen ook mij opgegeven [illegible] = [illegible].

1448. [illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

1449. [illegible] = [illegible] (?)

Nl. als uitroep = *juist goed! eigen schuld!* Het Soend. [illegible]?

Voorb: [illegible]

Wbk: geeft het ook op als in dezen zin vermeld door Rh.

1450. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft [illegible] niet op. Het beteekent *wijd uitstaan*, v. e. ronden kam (grw. [illegible]).

1451. [illegible] K. [illegible] KD. = [illegible] K. [illegible] KD.

1452. [illegible] *zie* [illegible].

1453. [illegible] = [illegible], *nl. idzv.* „*gerust*", „*tevreden*".

Voorb: [illegible]

1454. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wdl: geeft op [illegible] = [illegible] en [illegible] = [illegible] (druk- of schrijffout voor [illegible]?). Mijn berichtgevers kenden alleen [illegible] = [illegible] Daarnaast ook [illegible].

1455. [illegible]

[illegible] = [illegible], *nl. idzv.* „*beven*", „*rillen*".

Wdl: geeft het op = [illegible], dat echter een geheel andere beteekenis heeft.

1456. [illegible]

[illegible] = [illegible], [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: Tg.

1457. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wbk: geeft dit laatste niet op. Het beteekent *terneergeslagen*, *verslagen*, *sprakeloos ergens neerzitten*, v. iemand, dien ramp op ramp getroffen heeft.

Wdl: geeft het ten onrechte op = [illegible].

1458. [illegible] = [illegible].

Wbk: geeft dit laatste niet op. Het beteekent *aan de oogleden opgedroogd oogvuil* [illegible] vermeldt het, als in dezen zin opgegeven door Rh

1459. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Wbk: geeft het in dezen zin op als dialektisch.

1460. [illegible]

[illegible] = [illegible].

Bv. ook in het door Wbk. niet opgegeven [illegible] = *met elkander klinken.*

1461. [illegible], [illegible] = [illegible], [illegible].

Naast [illegible]. Volgens mijn berichtgevers is er echter dit verschil tusschen, dat men [illegible] zegt, wanneer de zitplaats dicht bij den grond is. Volgens enkelen mijner berichtgevers zou men te Sk. zeggen [illegible], volgens anderen [illegible] of [illegible].

1462. [illegible]

[illegible], [illegible] = [illegible].

[illegible] = [illegible].

1463. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Wdl: geeft op [illegible].

1464. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Zie ook [illegible].

1465. [illegible] = [illegible].

Wdl: Pm.

1466. [illegible] = [illegible], *nl. idzv. „een oververmoeid gevoel in de beenen hebben".*

Voorb: [illegible]

Wdl: geeft het ten onrechte op = [illegible].

1467. [illegible] = [illegible].

Voorb: [illegible]

Ook van iemand, die oververmoeid is.

Wdl: geeft het op = [illegible], waarmede waarschijnlijk hetzelfde bedoeld wordt.

[illegible] *zie* [illegible].

MEDEDEELINGEN

OMTRENT

BELOE

OF

MIDDEN-TIMOR,

DOOR

H. J. GRIJZEN,

Controleur bij het Binnenlandsch Bestuur.

Verhandelingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen.

DEEL LIV.

3e STUK.

BATAVIA, ALBRECHT & Co. | 'S HAGE, M. NIJHOFF.

1904.

INHOUD.

HOOFDSTUK I.

LIGGING, GROOTTE, GRENZEN EN KUSTEN.

Het eiland Timor heeft een langwerpige, aan de beide uiteinden min of meer toegespitste gedaante. Zijne lengte-as loopt ongeveer van Zuidwest naar Noordoost.

De Zuidwestelijke helft van het eiland behoort behoudens enkele enclaves aan Nederland, de Noordoostelijke aan Portugal.

De grens tusschen die beide deelen loopt dus over de breedte van het eiland en ongeveer over het midden ervan.

De onderafdeeling Beloe nu ligt in dat deel van het Nederlandsch gebied, dat aan de Portugeesche helft van het eiland grenst, en strekt zich over de gansche breedte van het eiland uit.

De Noordoostelijkste punt van de onderafdeeling, d. i. het punt, waar de Nederlandsch-Portugeesche grens de Noordkust ontmoet, ligt op 8° 57½' Z. B. en 124° 57½' O. L. van Greenwich; de Zuidoostelijkste punt, d. i. het punt, waar diezelfde grens de zuidkust ontmoet, ligt op 9° 27' 51" Z. B. en 125° 6' 4" O L. van Greenwich.

Op de bestaande kaarten van Timor loopt op dat gedeelte van het eiland de Zuidkust ettelijke kilometers zuidelijker, is dus het eiland vele kilometers te breed geteekend. Bij de meting der Nederlandsch-Portugeesche grens kwam die fout aan het licht.

De kortste afstand tusschen Noord- en Zuidkust bedraagt in rechte lijn gemeten 55 K M., nl. van af de monding der Motabikoe, een riviertje op de grens met het Portugeesch gebied stroomende, tot aan de kust van Soeai (Portugeesch Timor).

De gemiddelde afstand der kusten, m. a. w. de gemiddelde lengte van Beloe zal ongeveer 65 K. M. bedragen. De gemiddelde breedte zal zoowat even groot zijn, zoodat de oppervlakte ongeveer 4225 vierkante kilometers of ± 77 □ Geographische mijlen beloopt en de onderafdeeling dus ruim zoo groot is als de provinciën Noord-Holland en Utrecht bij elkaar.

De oostgrens van Beloe, dus die met Portugeesch Timor, werd bij het op den 20 April 1859 te Lissabon gesloten tractaat vastgesteld (zie Indisch Staatsblad 1860 No. 101).

Daarbij werd bepaald, dat die grens zou samenvallen met de grenzen tusschen de volgende grensrijkjes: t. w.

Nederlandsche grensrijkjes.	Portugeesche grensrijkjes.
Djeniloe,	Korva,
Silawang,	Balibo,
Fialaran,	Lamakhitoe,
Lamaksanoeloe,	Tahakaij,
Lamaknen,	Fatoemea,
Naitimoe,	Lokeoe,
Mandeo,	Dakolo,
Dirma,	Tamiroe Ailala,
Lakekoen,	Soeai,

dat het in Portugeesch Timor geënclaveerd gelegen en door de rijkjes Lamakhitoe, Vohotériu, Follafaik en Soeai begrensde staatje Maoekatar aan Nederland en het in Nederlandsch Timor geënclaveerd gelegen rijkje Oikoessi aan Portugal zou toebehooren.

Deze grensregeling liet aan juistheid en duidelijkheid heel wat te wenschen over.

In de eerste plaats toch waren de gegevens, waarop zij was gebaseerd, lang niet alle op voldoende zekerheid waarborgende wijze verkregen, terwijl in de tweede plaats de grenzen tusschen inlandsche staatjes dikwijls punten van geschil tusschen die staatjes uitmaken en bovendien ten gevolge der talrijke oorlogjes, die in die streken gevoerd worden, alles behalve onveranderlijke lijnen zijn.

Daarom werd bij eene op den 10en Juni 1893 te Lissabon gesloten overeenkomst bepaald, dat er eene Nederlandsch-Portugeesche commissie benoemd zou worden om eene betere grensregeling te ontwerpen, waarbij zoo mogelijk de bestaande enclaves zouden moeten komen te vervallen (zie Indisch Staatsblad 1894 Nos. 81 en 185).

Die commissie, die uit zes leden bestond, waartoe ook schrijver dezes behoorde, was in de jaren 1898 en 1899 tot het beoogde doel werkzaam.

Tot heden toe leidden hare voorstellen echter nog niet tot eene beslissing.

De grens met Portugeesch Timor is een zeer kromme lijn.

De grensstaatjes zijn van Noord naar Zuid gaande en wanneer men Maoekatar als enclave beschouwt:

Silawang,	Korva,
Fialaran,	Balibo,
Lamak-Sanoeloe,	Lamak-hitoe,
Makir,	Follafaik,
Lamak-nen,	Tahakaij,
Fialaran,	Fatoe-Méa,
Naitimoe,	Lokéoe,

Mandéo.	Fatoe-Méa.
Lakékoen.	Dakolo.
	Tamiroe-Ailala.
	Vohorèn.

Maoekatar wordt begrensd: in 't oosten door Lamakhitoe met Lolotoin, in 't zuiden door Kamannasra en Soeai, in 't westen door Kasabaoek, Lalawa en Follafaik, in 't noorden door Follafaik en Lamakhitoe en, wanneer men het niet als enclave beschouwt, door een smalle strook van Lamaknen, tusschen Follafaik en Lamakhitoe in gelegen.

Of Maoekatar een volkomen enclave is, dan wel met een bergrug aan Lamaknen verbonden zit, is namelijk een onopgeloste vraag.

De grenzen zijn niet overal, doch voor een groot deel natuurlijke.

De Westgrens van Belor wordt gevormd door de grenzen der navolgende rijkjes:

Insana,	Oikoessi (Port. enclave),
Nenometan,	Amakono (onderafd. Babaoe),
Waiwikoe,	Noilmoeti (Port. enclave),
	Amanoebang (onderafd. Babaoe),
	Amanatoeng (idem).

Deze grens loopt in vrijwel rechte lijn van de Noord- naar de Zuidkust, is dus veel korter dan de oostelijke grenslijn.

Ten zuiden wordt Beloe door den Indischen Oceaan bespoeld. Deze wordt door de inlanders tasi-maneh (van tasi = zee, maneh = manlijk) genoemd, omdat hij, wanneer in den Oostmoesson de Zuidoostenwinden waaien, door zijne onstuimigheid en woestheid het toonbeeld is van manlijke kracht.

Terwijl de tasi-maneh in dien tijd als regel, zij 't ook als regel met uitzonderingen, woelig is, is hij in den West-moesson gedurende den meesten tijd kalm, hetgeen niet wegneemt, dat er ook dan soms hevige, doch gewoonlijk weinig langdurige Zuidoostenwinden loodrecht op de kust kunnen waaien.

Het land langs de Zuidkust is over 't algemeen laag. Op verschillende plaatsen hebben zich daar lagunen gevormd. De drie grootste zijn: die van Maoebesi, op de grens van Waihalé en Lakékoen, die van Loöfoon of Abirenno in 't oosten van Waiwikoe en die van Tabèrèk meer westelijk, doch ook in laatstgenoemd rijkje gelegen.

Zoo'n lagune staat met een niet diepe monding, die echter voor sloepen en niet te groote prauwen althans bij hoog water bevaarbaar is, met de zee in verbinding. Naar binnen wordt ze dieper en splitst ze zich aldra in 2 of 3 armen, die zich verderop weder tallooze malen onderverdeelen en wier vertakkingen op het laatst uitloopen in smalle, ondiepe, modderige geulen.

De armen en geulen zijn langs hunne oevers begroeid met rizophoren, die

in een modderbodem wortelen, welke bij vloed onder water loopt, doch bij eb op de meeste plaatsen zichtbaar wordt.

Alleen op zeer enkele plaatsen, waar de rizophorenstrook smal en de oever niet al te modderig is, kan men aan wal komen.

In de rizophorenbosschen huizen tallooze kalongs (vliegende honden), die tegen zonsondergang in verschillende richtingen uitvliegen om voedsel te zoeken en tegen den morgen terugkeeren.

De lagunen strekken zich zoowel landinwaarts als langs de kust, alleen door een zanderige kuststrook van de zee gescheiden, uit.

Vandaar dat men aan de Zuidkust geland zijnde, lang niet overal het land kan ingaan, doch slechts op die plaatsen die tusschen twee lagunen in gelegen zijn.

De dorpen zijn achter de lagunen gelegen. Ankergrond is er aan de Zuidkust wel te vinden, doch daar die kust slechts uiterst flauwe bochten heeft en dus over hare geheele lengte volkomen aan de Zuid-Oostenwinden is blootgesteld, is zij voor de vaart met zeilschepen gevaarlijk. Deze komen dan ook niet Oostelijker dan Amanatoeng, zoodat aan de Zuidkust van Beloe de scheepvaart ten eenenmale ontbreekt, hetgeen te betreuren is, omdat er heel wat copra te verschepen zou zijn, waarvoor thans geen afzet te vinden is, aangezien het vervoer daarvan over land naar Atapoepoe aan de Noordkust te veel onkosten met zich brengt.

In het Noorden wordt Beloe door de Timorzee bespoeld. Deze wordt door de bevolking wegens haar meerdere kalmte tasi fettoh (van tasi = zee en fettoh = vrouwlijk) genoemd.

In den Oostmoesson is zij zeer rustig en kalm, in den Westmoesson kunnen er wel hooge zeeën staan, doch zoo onstuimig als de tasi maneh in den Oostmoesson is ze dan toch niet.

De Noordkust vertoont meer uitstekende punten dan de Zuidkust, hoewel ook hier diepe insnijdingen en scherpe bochten ontbreken.

Van het Oosten naar het Westen treft men er de volgende kapen aan, t. w. Aidila ten Westen van Atapoepoe in Djeniloe, Oitoenèh en Batoe Poetih in Harneno, Toeah-Messèh in Beboki en Bastiaan of Fatoe Kolak ten Westen van de rivier van Mena.

Lagunen ontbreken er, doch men vindt er een tweetal kleine baaitjes, t. w. die van Atapoepoe en Tolgorita (= telok goerita = inktvischbaai), van welke laatstgenoemde het grootste is.

Handelsprauwen kunnen in beide een veilige ligplaats vinden, voor stoomschepen zijn ze te klein en is de ingang te moeilijk.

De Noordkust is over het geheel bergachtig. Alleen in Beboki bij de monding der Mena-rivier en bij Ponoe is het kustland over een eenigszins groote breedte vlak, elders komt het bergland tot aan zee of is het door eene slechts onbeduidende strook vlak land daarvan gescheiden.

Vóór de kusten vindt men op de meeste plaatsen, vooral in de Oostelijke helft, breede koraalbanken. Zoo treft men er ook een voor de voornaamste havenplaats Atapoepoe aan. Een geul in die bank geeft toegang tot het baaitje van Atapoepoe, welke toegang door een onzichtbare klip in die geul nog weder bemoeilijkt wordt.

Over het algemeen zijn er dan ook weinig goede ankerplaatsen aan de Noordkust te vinden. Vandaar dat handelsvaartuigen slechts in den Oostmoesson, dus bij kalme zee, die kust aandoen.

Atapoepoe wordt het meest door die prauwen bezocht. Ook gaan er enkele naar Ponoe en Mena om sandelhout van daar naar Atapoepoe te brengen, ten einde het vervoer over land te voorkomen.

Atapoepoe wordt bovendien eens in de vier weken door een stoomschip der Koninklijke Paketvaart-maatschappij bezocht.

HOOFDSTUK II.

VERTICALE VORM.

Van een eenigszins regelmatig bergstelsel is in Midden-Timor geen sprake; bergketens van eenige beteekenis komen er niet voor.

In 't algemeen kan men echter zeggen, dat Beloe in het Westen, Noorden en Oosten het hoogst is, en dat de daar gelegen bergen een heuvel- en vlakland omsluiten, dat naar het Zuiden in een laagvlakte overgaat.

Die oostelijke verhefting begint in Silawang ongeveer met den Birênês, die een hoogte van 476 Meter heeft, loopt vrijwel zuidelijk, vormt bij de rivier Talaoe de bergkloof Fatoe Lamien Toti genaamd en gaat dan over in den Lekaan, een bergtop ter hoogte van 1580 Meter, die voor de hoogste verheffing van Nederlandsch Timor doorgaat, hoewel hieromtrent geene zekerheid bestaat, daar van nog lang niet alle toppen de hoogte bekend is. Wel is het gebleken, dat in Portugeesch Timor verscheidene bergen voorkomen, die het in hoogte aanmerkelijk van den Lekaan winnen. Zoo heeft men niet ver van de grens in Lamakhitoe toppen, die meer dan 1900 Meter hoog zijn, en bereikt de Taroman in Tollafaik een hoogte van 1747 Meter.

Verder gaande in Zuidwestelijke richting, ontmoet men, reeds zeer dicht bij den Lekaan, een rotsgevaarte van vrijwel vierkanten vorm, door sommige reizigers met den naam hondehok bestempeld, dat ten rechte Fatoe Maoedemoe heet

en in het Portugeesche landschap Fahakay is gelegen. Het bereikt een hoogte van 1059 Meter.

In dezelfde richting voortgaande, treft men op de grens van Fialaran met het Portugeesche gebied een bergrugje aan, waarvan de Saraloro een der hoogste punten is, terwijl men verder Zuidelijk, in de oostelijke helft van Naitimoe, den berg Nĕnait en verderop, op de grens van Mandeo en Teoen, den Fatoe Mandeo of Fatoe Téoen vindt, die een hoogte van 975 Meter bereikt.

Verder naar het Zuiden zet het gebergte zich langs de grens met Portugeesch Timor tot nabij de zee voort.

Het Noordelijke bergland begint bij den Birènès voornoemd en loopt dan in W. Z. W. richting tot in Beboki. Sterk domineerende toppen, zooals de Lekaan, komen er niet voor. Noemenswaard zijn de Fatoe Kadoea ten zuiden van Atapoepoe in Djeniloe en de Toekneno in Lidak. Eerstgenoemde, de Fatoe Kadoea namelijk, is een kloof met loodrechte wanden, loopende door een steilen bergrug. De beide wanden van de kloof vormen den Fatoe Kadoewa (= de tweelingsberg).

Door de kloof loopt de handelsweg van Atapoepoe naar Midden- en Zuid-Beloe, die daar een hoogte van 277 Meter bereikt.

In het Westelijk bergland zijn de voornaamste verheffingen de Tamkesi, de Soefa, de Nipoemnasih en de Manoefoei in Beboki, de Oinitoe, de Ntônôh en de Maoebesi in Insana, en de Sarbètèh in Nenometan.

Op de grens van laatstgenoemd landschap met het Noorden van Amanoebang treft men nog een berg aan, die Fatoe koppa of Fatoe Ro genoemd wordt, welke namen kist en prauw beteekenen. De berg dankt die namen aan zijn vorm, die wel iets van een kist en ook wel van een omgekeerde prauw heeft.

Zijne horizontale doorsnede is langovaal, zijne wanden zijn loodrecht en glad, van boven is hij eenigszins bol en begroeid.

Het westelijke bergland loopt zuidwaarts langs de grens van Beloe tot aan zee.

Het Ooster-, Noorder- en Westerbergland vormen met de Zuidkust een vierhoek. Buiten dien vierhoek zijn gelegen: Oostelijk Fialaran, Lamaknen, Lamaksanoeloe, Makir, Maoekatar en de aan zee gelegen Noord Westhoek van Beloe, behoorende tot Harmens, Beboki en Insana.

Het oostelijk deel van Fialaran bestaat grootendeels uit bergland.

Naar het Noorden daalt dit vrij steil naar de Falaoerivier, naar het zuiden zeer steil naar de rivier Siata af.

Lamaknen, Makir en Lamaksanoeloe zijn sterk geaccidenteerde landen, die op de meeste plaatsen naar de Portugeesche grens zeer steil afloopen. Hooge, sterk domineerende bergtoppen vindt men er niet.

Aan de zuidgrens van Lamaknen, daar waar dit landschap en Lamakhitoe en Maoekatar en Fahakay aan elkaar grenzen of elkaar naderen, ligt een bergrug Boeloe-boeloe genaamd, die 1039 Meter hoog is.

Van daaruit gaat ook een rug Kraoekotoen genaamd naar het zuiden, Maoekatar binnen. Dit landschap is in de Noordelijke helft zwaar geaccidenteerd, doch loopt naar 't Zuiden in een laagvlakte uit.

De toppen Fatoe Béliet of Holĕpilĕt en Lakierien zijn er respectievelijk 855 en 825 Meter hoog.

Vulcanen zijn in Beloe onbekend. Het geheele land, althans dat gedeelte, hetwelk op minder dan 1000 Meter hoogte ligt, is van neptunische formatie.

Wel komen er echter in het Noorden van Naitimoe een slijk-vulcaan en eenige modder-wellen voor. Eerstgenoemde bestaat uit een ongeveer twintig Meter hooge, zuiver kegelvormige, kale hoogte, uit welker top in den drogen tijd weinig, doch in den regentijd vrij wat modder opborrelt, die een zilten smaak moet hebben.

In den regentijd moet de werking soms zoo krachtig zijn, dat er dan een enkele keer een geluid als van een kanonschot uit te voorschijn komt.

Terloops zij hier opgemerkt, dat dergelijke slijkvulcanen in West-Timor, in de onderafdeeling Amfoeang in het landschap Fakaip veelvuldig voorkomen langs den weg van Baraté naar Kĕlali en op de vlakte van Danĕmoi.

Het Ooster-, Noorder- en Westerbergland omsluiten een lager, minder geaccidenteerd terrein, dat deels uit heuvelland, deels uit vlakten bestaat. De noordelijkste dier vlakten is grootendeels in Lidak gelegen en wordt doorsneden door de rivieren Oedoek aman en Loradiek. Het deel langs de eerstgenoemde rivier heet dan ook Oedoek-aman-léoen (léoen=vlakte), het deel langs de Loradiek Haik-riet.

Zuidelijk daarvan strekt zich in het midden van Beloe, daar waar Naitimoe, Mandeo en Beboki aan elkaar grenzen, een vlakte uit, die in 't oosten Be-aikléoen, in 't westen Léoen-aroegi heet.

Langs de zuidkust treft men de mooie, uitgestrekte, met vele klapperboomen begroeide laagvlakte van Waiwikoe-Waihale aan. Ze begint in het westen ongeveer op de grens van Waiwikoe met Amanatoeng en strekt zich uit over eerstgenoemd landschap, over Waihalé en over een deel van Lakékoen tot aan de Mota-Baboeloe.

Tusschen deze rivier en de Mota-Masin op de grens met Portugeesch Timor, is het terrein weder bergachtig. Verder oostelijk op begint in Portugeesch Timor het kustland echter weder laag te worden en treft men de vlakte van Soeai-Kamanassa aan.

Buiten het door bergland gevormde vierkant, zijn ook eenige vlakten van noemenswaardige uitgestrektheid gelegen.

Zoo treft men in den reeds genoemden aan zee gelegen Noordwesthoek van Beloe een langwerpige vlakte aan, die op de meeste plaatsen door heuvel- of bergland, o. a. door het kustgebergte Oi Poeha of Poeloe Mena van de zee gescheiden is, doch bij Ponoe en Mena tot aan de kust reikt. De vlakte heeft tal van namen voor de verschillende onderdeelen. Het westelijke deel draagt

o. a. de namen Masin-Akaoet en Mena, het oostelijke Oitepas en Ainiba. Het strekt zich uit in de landschappen Beboki en Harneno en is voor een groot deel met gebangpalmen begroeid.

Verder vindt men in den uitersten Noordoosthoek van Fialaran, tusschen de Talaoe-rivier, hare zijtak de Malibaka en diens zijtak de Roesa eene mooie, waterrijke vlakte, die verschillende namen draagt, doch gewoonlijk de vlakte van Maoeboessa genoemd wordt. Zij is eigenlijk het begin van de vlakte die zich op Portugeesch gebied, aan de overzijde van de Malibaka, langs de Talaoe of liever de Loës, over eene groote lengte uitstrekt onder den naam van Toeriskain.

De bergen en heuvels zijn, waar ze niet met alang-alang en kajoepoetihboomen bedekt zijn, gewoonlijk kaal, d. w. z. alleen met alang-alang of gras begroeid, dan wel met kreupelbosch en meerendeels niet zeer hooggaand geboomte bedekt.

Oerwouden zooals die op Sumatra worden aangetroffen, zijn er onbekend; bosschen van mindere uitgestrektheid, waarin hooggaand hout voorkomt, zijn er echter wel, zij 't ook niet in grooten getale te vinden.

In de buurt van bronnen treft men dikwijls groepjes zwaar geboomte aan.

Ten slotte volgen hier nog eenige hoogtecijfers, die elders geen plaats vonden of zullen vinden.

Wéhor in Djeniloe, aan den grooten handelsweg van Atapoepoe naar het zuiden . . . . 320 M.

Foelan-monoe, een kampong van Chineezen in Oemaklaran (Fialaran) 413 M.

De Talaoe-rivier, waar de weg van Atapoepoe naar Foelan-monoe haar kruist . . . . 284 M.

Diezelfde rivier, waar de grens van Silawang en Portugeesch Timor haar ontmoet . . . . 264 M.

Diezelfde rivier bij de Fatoe Lamientoti . . . . 246 M.

Diezelfde rivier, waar ze de Malibaka in zich opneemt . . . 117 M.

De kleine vlakte Laloe genaamd in Lassiolat . . . . 723 M.

De Fatoe-Tara, de waterscheiding tusschen Lahoeroes en Weloeli 992 M.

De kampong Wéloeli in Takakay . . . . 701 M.

Zoba, de woonplaats van den hoofdradja van Maoekatar . . . 569 M.

De hoogtecijfers zijn afkomstig van metingen door de Hollandsch-Portugeesche grenscommissie in 1898 verricht en van opnemingen geschied onder leiding van den Hoofdingenieur Dr. R. D. M. Verbeek.

Er is een tijd geweest, tusschen 1850 en 1875, dat men groote verwachtingen van Midden Timor had, doordat men het rijk aan mineralen waande.

Onderzoekingen van een Duitsch mineraloog Dr. Sommer hadden tot die verwachtingen aanleiding gegeven.

Latere nasporingen hebben echter aangetoond dat, hoewel er op verschillende plaatsen koper- en ijzerverbindingen voorkomen, hare hoeveelheid en haar gehalte van dien aard zijn, dat onder de gegeven omstandigheden van geene voordeelige exploitatie sprake kan zijn.

In tegenstelling met West-Timor, waar op verschillende plaatsen, zooals in de rivier Noil-noni (van noil = rivier en noni = goud) in Takaip en de gelijknamige rivier in Amakono goud wordt aangetroffen, is het voorkomen van dat metaal in Beloe onbekend

HOOFDSTUK III.

RIVIEREN EN WEGEN.

De rivieren zijn alle zonder onderscheid onbevaarbaar.

Ze hebben over het algemeen breede, ondiepe, met rolsteenen bezaaide beddingen, terwijl de oevers veelal met casuarinen zijn begroeid.

In den Oostmoesson zijn sommige rivieren geheel droog, terwijl andere slechts zoo weinig water bevatten, dat dit niet eens de zee bereiken kan, doch h etzij in de beddingen opdroogt, hetzij bij de verzande riviermondingen een soort van bassin vormt en daar verdampt.

Het water dat de rivieren in dien tijd bevatten, ontvangen ze van bronnen, die in Beloe vrij talrijk voorkomen en waaronder er zijn die overvloedig en prachtig water geven.

In den Westmoesson is de waterafvoer natuurlijk doorloopend veel grooter dan in den drogen tijd.

Bij flinke regens, die zich over een groot deel van het stroomgebied uitstrekken, ontstaan in korten tijd bandjirs, die ten gevolge van het groote verval der rivieren, wanneer het weder opklaart, even gauw weder verdwijnen als ze ontstaan zijn, doch tijdens welker duur de gemeenschap tusschen de beide oevers ten eenenmale onmogelijk is.

De grootste rivier van Noord-Beloe, tevens de grootste stroom van het eiland Timor, is de Mota Talaoe of Mota Bôt (van mota = rivier, bôt = groot).

Zij ontstaat uit de samenvloeiing van de Larodiek, die in haar bovenloop Haliboi wordt genoemd en van de Oedoek Aman, die bij haar oorsprong Mota Boeik heet.

De Haliboi ontspringt op het grenspunt tusschen de Portugeesche landschappen Fatoemea en Dakolo en het Nederlandsche landschap Naitimoe, op een hoogte van 944 meter.

Zij vormt eerst de grens tusschen het eerste en het laatstgenoemde rijkje en later als Loradiek tusschen Fialaran aan de eene en Naitimoe en Lidak aan de andere zijde.

Hare richting is van Zuid naar Noord. De Mota Boeik ontspringt op de grens van Lidak met Beboki, loopt eerst een eind langs die grens en dan als Oedoek Aman door Lidak Zij loopt in Westelijke richting.

De Loradiek en de Oedoek Aman ontmoeten elkaar bij een plaats die Lafaëk Férak heet. Vroeger lag daar een kampong, die echter volgens het daaromtrent in omloop zijnde verhaal, door het water der rivier werd verzwolgen, toen een reuzenkrokodil (lafaëk) door benedenstrooms dwars in de rivier te gaan liggen, den afvoer van het water tegenhield.

Na die samenvloeiing draagt de rivier den naam Talaoe of Mota-bôt.

Ze stroomt, althans voor zoover ze over Nederlandsch gebied loopt, in vrijwel Oostelijke richting, evenwijdig aan de Noordkust, op ongeveer 12 kilometer daarvan verwijderd en vormt de grens tusschen Fialaran in het Zuiden en Lidak, Djeniloe, Silawang, Kowa (Portugeesch) en Balibo (Portugeesch) in het Noorden.

Gedurende haren loop langs die rijkjes ontvangt zij de volgende rechter zijtakken, t. w. de Wétihar, de Baoekaman, de Mota Maroek en de Malibaka.

De Wétihar heeft hare bronnen in Dafala en Manoek-lètèn, dus in West Fialaran; ze heeft slechts een korten loop.

De Baoekaman is langer en ontstaat uit de samenvloeiing van de Zukair (d. i. tamarinde-rivier) en de Boei Manoek, die beide uit Portugeesch Timor komen.

In Fialaran krijgt de Baoekaman nog een linkerzijtak, de Wé-merak, ook van het Portugeesch gebied afkomstig.

De bronnen der Zukair (die aan den bovenloop mota-aloen heet) liggen te Datoe Miet, het grenspunt tusschen de Portugeesche landschappen Tahakay, Fatoemea en Follafaik op een hoogte van 1162 Meter, die van de Boeimanoek op de Fatoe Maoedemoe.

Onmiddelijk nadat de Talaoe de Baoek-aman heeft opgenomen, breekt zij door een bergrug heen, waarin ze een smalle kloof met loodrechte wanden gevormd heeft, die den naam van Fatoe Lamien-toti draagt, van Fatoe = berg, rots, lamien = rijstvogel en toti = toït = uithollen.

Volgens de legende bestond vroeger die kloof niet en vormden de Talaoe en de Baoekaman toen bovenstrooms ervan een meer. Toen boden de rijstvogels aan om de kloof te graven, opdat het meer ledig zou loopen en men op het daardoor droogvallende land rijst zou kunnen planten. Ze stelden echter de voorwaarde dat het hun vergund zou worden en zou blijven een deel van het rijstproduct voor zich te nemen. Dit werd toegestaan, de kloof werd gegraven en tot op den huidigen dag komen de rijstvogels jaarlijks hun deel van den rijstoogst opeten.

Eigenaardig is het, dat ook op geologische gronden mag aangenomen worden, dat daar vroeger een meer bestaan heeft.

Ten Westen van de kloof krijgt de Talaoe den rechterzijtak, de Mota Moroek, die hare bronnen op den Lekaan heeft en aan wier linkeroever Baoeho, de woonplaats van den hoofdvorst van Fialaran is gelegen. Een eind verder, op het grenspunt tusschen Fialaran, Balibo en Lamak-hitoe, neemt de Talaoe den rechterzijtak Malibaka genaamd op. Dit is een breede stroom, die ontstaat uit de vereeniging van de Mota Molis en de Maoetiloe. Eerstgenoemde komt onder den naam Haliwèn uit het Portugeesche landschap Tahakay en stroomt door Lamaknen, welk landschap ze in twee vrijwel gelijke deelen verdeelt.

De Maoetiloe krijgt haar water gedeeltelijk uit Lamak-hitoe (Portugeesch-Timor), gedeeltelijk van haren zijtak Pépies, die op den bergrug Boeloe-boeloe op een hoogte van 1039 meter, op de grens der landschappen Lamaknen, Maoekatar en Lamak-hitoe (Portugeesch gebied) ontspringt en langs de grens van laatstgenoemd rijkje met Zuid-Lamaknen loopt.

De Malibaka vormt verder de grens tusschen Noord-Lamaknen, Makir, Lamak-sanoeloe en Fialaran aan de eene en Lamak-hitoe aan de andere zijde.

Niet ver van hare samenvloeiing met de Talaoe, krijgt de Malibaka nog een linker zijtak, de Roesa of Siata, die uit de samenvloeiing van de Siata, de Malisosèh en de Wé Mérah ontstaat, van welke de beide laatsten in Tahaky, de eerstgenoemde in Fialaran ontspringt.

De Siata krijgt niet ver van haar bronnen een rechterzijtakje, de Mota Foet, dat over z'n geheele lengte langs de grens loopt tusschen Fialaran en Tahakay. Nadat de Foet in de Siata gevallen is, vormt deze laatste de grens van Fialaran met Tahakay, Lamaknen en Lamaksanoeloe.

Na de vereeniging van Talaoe en Malibaka krijgt de rivier den naam van Loës en stroomt dan verder door Portugeesch gebied, waar ze nog eenige belangrijke zijtakken opneemt, om daarna aan de Noordkust in zee te vallen.

In Noordelijk Beloe noemen we verder nog de Mota Bikoe, een klein riviertje, dat met zijn zijtak de Wé Bĕdain en den zijtak daarvan, de Mota Asoedaät, een deel van de grens van Silawang met Portugeesch Timor (Kowa) vormt, zoomede de bij Ponoeh in zee vallende rivier Okén genaamd, wier bronnen te Manoek méan en Koemoh gelegen zijn en die door het landschap Beboki stroomt, — en eindelijk de Noil Makassar (noil = Timoreesch voor rivier) in haar benedenloop ook wel naar de vlakte die ze daar doorloopt rivier van Ména, of naar de nieuwe bedding die ze zich daar gegraven heeft noil féoe of mota foöen, d. i. nieuwe rivier genoemd, die haar water van den berg Tamkesi en uit Insana krijgt.

De voornaamste aan de Zuidkust uitmondende rivier is de Noil Bĕnain of Bĕnanai. Zij ontstaat uit de vereeniging van de Noil Moetien (van noil = Timoreesch rivier en moetien = wit) en de Mota Bain, waarvan de eerste bijna geheel door rai-dawan d. i. Timoreeschen, — de laatste geheel door rai-tétoen, d. i. beloeneeschen grond loopt.

De Mota-bain krijgt haar meeste water van den berg Nĕnait in Naitimoe en later van een bron in Téoen, vormt een deel van de grens tusschen Naitimoe en Mandeo en stroomt verder door Dirma naar Fatoe Aroeien, het vereenigingspunt met de Noilmoetien.

De Noilmoetien komt uit het landschap Amakono of Oesikono (onderafdeeling Babaoe), waar ze haar water van de bergen Moetis-Babĕnai en Miomaffo ontvangt. Zij stroomt door de Portugeesche enclave Noilmoetien, die aan haar heur naam ontleent.

De Noil-bĕnain stroomt van af Fatoe Aroeien door de laagvlakte van Zuid-Beloe naar zee.

De Mota Masin of Mota Taloes is een kleinere rivier, die op de grens van Dakolo en Tamiroe-Ailala (beide Portugeesch) te Klé Lioet ontspringt op een hoogte van 683 Meter en de grens vormt tusschen Lakekoen en het Portugeesche gebied.

Niet ver ten Westen daarvan loopt de eenigszins langere Mota Beboeloe of Mota Diek, die eveneens aan de zuidkust uitmondt.

Zij ontspringt op het grenspunt tusschen Naitimoe en de Portugeesche rijkjes Fatoe Mea en Dakolo, op een waterscheiding die 944 Meter hoog is, vormt de grens tusschen Naitimoe en Mandeo aan onze en Dakolo en Tamiroe Ailala aan Portugeesche zijde en stroomt verder door Lakekoen. De Westgrens van Maoekatar met Portugeesch Timor wordt gevormd door de Tafara, een vrij lange rivier, die op het grenspunt der Portugeesche landschappen Follafaik, Fatoemea en Tabakay op een hoogte van 1162 Meter ontspringt op een plaats die Datoe Miet genoemd wordt.

De Oostgrens van hetzelfde landschap met Portugeesch Timor wordt gevormd door de rivier Vowra, die in Lamakhitoe ontspringt.

Midden door Maoekatar, tusschen de Tafara en de Vowra in, stroomt de Raiketta, die haar water deels uit Lamakhitoe, deels van den reeds meer genoemden bergrug Boeloe-boeloe ontvangt.

De breede beddingen der drie laatstgenoemde rivieren loopen o. a. niet tot aan zee door, doch verliezen zich op een afstand van eenige kilometers van de kust in boschterrein.

Over het onderwerp wegen kunnen wij kort zijn.

Eigenlijke wegen bestaan buiten de vallei van Atapoepoe niet; bruggen zijn onbekende weelde-artikelen. Wat men in Beloe wegen noemt, zijn paadjes ter breedte van zoowat $^1/_2$ meter, die door het gebruik ontstaan zijn, waar nooit door een menschenhand iets aan is gedaan of verbeterd, waar boomwortelen, rotspunten en kuilen elkaar afwisselen.

De paden zijn in den drogen moesson echter niettegenstaande dat alles, behalve op enkele gevaarlijke punten, alle te paard berijdbaar. In den regentijd veranderen ze evenwel op vele plaatsen in moddergeulen en

moddersiooten, waar een paard soms tot aan den buik in wegzinkt. Het reizen is dan zoowel voor 't rijdier als voor den ruiter een lijden.

In de streken, waar onze invloed zich althans nog eenigermate doet gevoelen, wordt aan de paden een enkele keer nog wel eens iets gedaan, doch veel is dat niet.

De hoofden en de bevolking gevoelen niet de minste behoefte aan verbetering; de meeste hoofden hebben bovendien te weinig gezag om hunne onderhoorigen tot geregeld werken aan de wegen te noodzaken. Goede wegen te krijgen, alléén door den gedwongen arbeid der bevolking, zou in verband met het meestal zware terrein en de geringe bevolkingsdichtheid trouwens zeer zware diensten vorderen. De voornaamste handelsweg, die waarlangs alle vervoer van en naar Midden- en Zuid-Beloe plaats heeft, loopt van Atapoepoe door de kloof der Fatoe Kadoea zuidwaarts. De eerste kilometers ervan zijn zeer sterk geaccidenteerd en rotsachtig en loopen voor een goed deel langs de randen van diepe ravijnen. Na ongeveer 7 of 8 kilometers splitst die weg zich bij Wéhor in tweeën, welke beide wegen zich later nog weder herhaaldelijk verdeelen en naar de verschillende landschappen van Midden- en Zuid-Beloe leiden.

Het vervoer van handelsproducten geschiedt uitsluitend met pikolpaarden; van koeliediensten moet de bevolking over het algemeen niet veel hebben.

Meren van eenig belang worden in Midden-Timor niet aangetroffen. Volledigheidshalve noemen we hier het meertje Soesoe bij de kampong Barloeli, een paar palen ten westen van Atapoepoe in Djeniloe niet ver van de kust gelegen, dat in droge jaren geheel uitdroogt, en het eveneens niet ver van de kust, doch westelijker gelegen meer van Ainiba, dat eigenlijk meer moeras dan meer is.

HOOFDSTUK IV.

KLIMAAT.

Oost- en Westmoesson, droge en regentijd zijn scherp van elkaar afgescheiden.

De droge tijd begint in April, soms reeds in 't laatst van Maart, de regenmoesson treedt in 't laatst van November of de eerste helft van December in. De overgangen van den eenen moesson in den anderen vormen de kenteringen.

Tijdens den Oostmoesson is de predomineerende windrichting Zuid-Oost, tijdens den regentijd West en Noord-West, terwijl de kenteringen zich door veranderlijken wind onderscheiden.

In het midden van den drogen tijd staan de Zuid-Oostenwinden gewoonlijk

het sterkst door In sommige streken heeft men jaren waarin men er gedurende drie maanden bijna aanhoudend aan blootgesteld is.

Behalve in het Zuiden van Beloe, kenmerkt de Oostmoesson zich door voortdurende droogte. De Zuid-Oostenwind, die dan over het groote vasteland van Australië komt gestreken, voert uit den aard der zaak slechts uiterst weinig waterdamp aan, en dit weinige slaat voor het grootste gedeelte in de streken aan de Zuidkust neer, als ware de wind niet in staat, dien last over het bergland van Beloe mede te nemen. Vandaar dat in het Noordelijke gedeelte van Beloe gedurende den drogen tijd de regenbuien uiterst zeldzaam zijn, zoo zelfs dat de meeste planten verdorren. Het aanzien van het land wordt dan ook in dien tijd hoe langer zoo droger en dorder en is vooral in de maanden September tot November alles behalve opwekkend.

Gras en alang-alang zijn dan verschroeid of verbrand, het struikgewas, de heesters en vele boomen staan kaal of dor en verdroogd; andere hebben een onfrisch, bestoven aanzien; de hoofdtinten van het landschap zijn dan grijs en roodbruin.

Alleen de omgevingen van bronnen maken daarop een uitzondering, daar blijven de planten groen en is de temperatuur koel. In Zuid-Beloe is de regenval ook in den Oostmoesson betrekkelijk groot, zoo zelfs dat men daar per jaar tweemaal kan zaaien en oogsten, terwijl men in Noord-Beloe in sommige jaren nog niet genoeg regen krijgt, om één oogst behoorlijk tot rijpheid te brengen.

In de hooger gelegen streken van Midden-Beloe is de toestand op vele plaatsen ook een weinig gunstiger dan in het Noorden, dank zij den zwaren dauw en nevel, die zich daar 's nachts dikwijls vormen en die dan 's morgens langs de rivierbeddingen als wolken zichtbaar zijn.

Wanneer de Westmoesson eenmaal is ingevallen, wordt in een minimum van tijd alles groen en frisch. Regenwaarnemingen werden tot nu toe in Beloe niet gedaan Op de meeste plaatsen zal de regenval echter wel niet veel van dien te Timor Koepang verschillen, waar 's jaars gemiddeld 1563 m.M. valt.

Alleen komt het mij voor, dat die hoeveelheid aan de Noordkust o a. te Atapoepoe lang niet wordt bereikt.

De wind kan ook in den regentijd nu en dan zeer hevig zijn, doch langdurige periodes van aanhoudenden wind komen dan niet voor. Gedurende de kentering die aan den Westmoesson voorafgaat, is de hemel wel dikwijls bewolkt, doch gebeurt het slechts een zeer enkele keer dat die wolken zich in een regenbui ontlasten; gewoonlijk drijven zij voorbij, zonder aan het vurig verlangen der Beloeneezen naar een verfrisschende bui gevolg te geven.

De temperatuur is het hoogst in November en December, het koelst, vooral gedurende de nachten, in Juni, Juli en Augustus.

In de eerstgenoemde maanden stijgt aan de Noordkust m. n. te Atapoepoe de thermometer overdag in de schaduw gewoonlijk tot om en bij de 96°.

In het gebergte is het gedurende het geheele jaar aanmerkelijk koeler dan aan de Noordkust.

Ik nam. b. v. te Lahoeroes (569 meter) in de maand Juli meermalen de volgende temperaturen waar, t. w.: om 6 uur v. m 61° à 62°, 's middags om 12 uur 78° — 80°, om 5 uur n. m. ± 65°, en in de maand October: om 6 uur v. m. 65°, 's middags om 12 uur 83°, om 6 uur n. m. 73°, om 10 uur n. m. 69° (alles volgens Fahrenheit).

In de binnenlanden is het over 't algemeen vrij gezond; dit kan van de streken aan de Noordkust, vooral ook van Atapoepoe, niet getuigd worden. Hier toch behooren koortsen, waaronder dikwijls kwaadaardige, lang niet tot de zeldzaamheden.

Atapoepoe is dan ook beslist ongezonder dan Koepang. Opgaven die het tegendeel moeten bewijzen, zijn aan de sterfgevallen onder de vroegere bezettingen dier beide plaatsen ontleend en geven geen juiste voorstelling van den toestand, omdat ernstige zieken van Atapoepoe naar Koepang werden getransporteerd en daar dikwijls stierven, waardoor de ongezondheid van eerstgenoemde plaats voor een deel op rekening van de laatstgenoemde kwam te staan.

HOOFDSTUK V.

INDEELING VAN DE ONDERAFDEELING BELOE VOLGENS TAAL EN HADAT; NAAM.

Zooals wij reeds gezien hebben, heeft het eiland Timor een langwerpigen, aan de beide uiteinden min of meer toegespitsten vorm en loopt zijn lengteas in de richting Z. W. — N. O.

In het Beloeneesch of Midden-Timoreesch noemt men het geheele eiland rai-Timoer van rai = land, Timoer = oostelijk en zijne bewoners emma Timoer (emma = mensch). Hoe men er toe gekomen is het dien naam te geven, zullen wij in het volgende hoofdstuk ophelderen.

De Noord-Oostelijke helft van het eiland behoort den Portugeezen (malai-moetien, van malai = vreemdelingen en moetien = wit, vermoedelijk zoo genoemd omdat zij er een lichtgekleurde vlag, een bandela moetien op na houden), de Zuid-Westelijke aan de Nederlanders (malai metan, van malai = vreemdeling, metan = zwart, zoo genoemd omdat de Hollandsche vlag, de bandela metan, donkerder gekleurd is).

Beide helften zijn tamelijk wel gelijk van grootte. De Nederlandsche helft

vormt met het kleinere eiland Semaoe en enkele andere onbeduidende eilandjes de afdeeling Timor.

Deze is verdeeld in vier onderafdeelingen, met name Koepang, Babaoe, Amfoeang en Beloe of Midden-Timor.

Koepang is verreweg de kleinste der vier en gelegen in den uitersten Zuidwesthoek van het eiland. Behalve door Rottineesche en Savoeneesche kolonisten, wordt ze bewoond door Koepangers of Semaoe-ers en Timoreezen.

Eerstgenoemden bewonen het eiland Semaoe en het Westelijk deel der onderafdeeling Koepang. Ze spreken een taal, die ze hèlon noemen. In Midden-Timor weet men van dezen stam en die taal echter nauwlijks het bestaan.

De Timoreezen zijn daar beter bekend. Deze toch bewonen, behalve het Oostelijke deel der onderafdeeling Koepang, ook de geheele onderafdeelingen Babaoe en Amfoeang en het westelijk gedeelte van de onderafdeeling Beloe of Midden-Timor, te weten de landschappen Insana, Beboki, Harmeno, Nenomètan en het westelijk deel van Dirma.

De Beloenees noemt ze emma dawan, het land dat ze bewonen rai-dawan en hun taal dawan.

In de oostelijk van evengenoemde landschappen gelegen streken van de onderafdeeling Beloe wonen wat wij noemen Beloeneezen. Deze noemen zich zelf, wanneer ze zich van andere stammen op Timor willen onderscheiden, emma tétoen, de landstreken die ze bewonen rai tétoen en hun taal tétoen.

De rai tétoen omvat in de onderafdeeling Beloe de landschappen Fialaran, Djeniloe Silawang, Lidak, Naitimoe, Mandéo, Waiwikoe, Waihalé, Lakékoen, Oost-Dirma, Fatoe-Aroeien, Haitimoe en Westelijk Maoekatar.

Hij zet zich echter in Portugeesch Timor voort over de landschappen Fatoeméa, Vohoren, Dakolo, Lokeoe (die met Tahakay saam Koba-lima genoemd worden). Soeai, Kamanassa, Vohotérin (dat tegenwoordig bij Soeai behoort), Raimea, Kowa en misschien nog enkele andere.

De taal die tétoen genoemd wordt, wordt behalve in de hier omschreven rai tétoen, met geringe wijziging ook gesproken in de omstreken van Dilly, de zetel van den Gouverneur van Portugeesch Timor, dus in een deel van Timor, dat van de rai tétoen is afgescheiden door landen waar andere talen (marai, kémak enz.) gesproken worden.

Waar in den vervolge van rai tétoen gesproken zal worden, zullen daarmede bedoeld worden de tétoen sprekende landen van de onderafdeeling Beloe.

In het uiterste Oosten van deze onderafdeeling wonen emma marai, lieden die de marai-taal spreken en die de rai-marai bewonen.

De rai-marai omvat in de genoemde onderafdeeling de landschappen Lamaknen, Lamak-Sanoeloe, Makir en Oost-Maoekatar en voorts eenige landstreken van Portugeesch Timor, o. a. Lamakhitoe en Tahakay.

In het uiterste Oosten van Fialaran, nl. in Aitoon, wordt ook meer Marai dan tétoen gesproken.

In hoeverre de dawan-, tétoen- en marai-talen onderling verwant zijn, is mij onbekend. Ze verschillen echter zooveel van elkaar, dat voor iemand die één dier talen kent, de andere geheel onverstaanbaar zijn.

Is dus de onderafdeeling Beloe naar aanleiding van de verschillende talen die er gesproken worden in drie deelen: rai-dawan, rai-tétoen en rai-marai te verdeelen, de rai-tétoen bestaat weder uit twee verschillende onderdeelen, die we Noord- en Zuid-Tétoen zullen noemen. Deze verschillen voornamelijk door de hadat hunner bevolking; die der bewoners van Zuid-Tétoen wijkt namelijk, zooals we nader zullen zien, op zeer in het oog loopende wijze van die der bevolking van Noord-Tétoen af.

Dit laatste omvat de landschappen Fialaran, Djeniloe, Silawang, Lidak, Naitimoe en Mandéo, Zuid-Tétoen de overige landschappen van de rai-tétoen.

In taal bestaat er slechts een gering dialectisch verschil tusschen beide deelen.

Hoe zijn we aan den naam Beloe voor de onderafdeeling Midden-Timor en Beloeneezen voor hare bewoners gekomen?

Die hebben wij van de Timoreezen, de emma dawan geleerd. Deze noemden en noemen nog de bewoners van de rai-tétoen attoni-Béloe (attoni = mensch), hun gebied paha béloe (paha = land). En daar wij het eerst met de Timoreezen in aanraking zijn gekomen, hebben wij van deze den naam Béloe overgenomen, daarmede dus het land bedoelende waar de emma tétoen wonen. En daar de emma tétoen in de onderafdeeling Midden-Timor de meerderheid vormen, werd aan die onderafdeeling ook den naam van Béloe gegeven.

Béloe beteekent in het tétoen „vriend." Denkelijk is de uitroep, „hei béloe", dus „hei vriend", waarmede de emma tétoen vreemden aanroepen, de oorsprong geweest van den naam attoni Béloe, hun door de emma dawan gegeven. De uitdrukking emma béloe in plaats van emma tétoen wordt door deze laatsten, de emma tétoen namelijk, wel begrepen, maar niet of zelden gebruikt

In de eerste hoofdstukken zal hier en daar behalve over Noord-Tétoen ook over de andere deelen van Beloe het een en ander medegedeeld worden. Wanneer (in hoofdstuk IX) echter met de hadat-beschrijving een aanvang zal worden gemaakt, zal deze alleen de landen van Noord-Tétoen betreffen.

Ten einde het fundamenteele verschil dier hadat met die van Zuid-Tétoen in het licht te stellen, zal echter hier en daar omtrent deze laatste in 't kort een en ander worden aangestipt.

HOOFDSTUK VI.

OORSPRONG EN BETEEKENIS VAN WAIHALÉ.

Van alle Beloesche rijkjes, is het aan de Zuidkust gelegen Waihalé uit een politiek oogpunt wel het merkwaardigste, al heeft het ook tegenwoordig in de verste verte niet meer den invloed, dien het voorheen over een groot deel van het eiland Timor uitoefende.

Ook thans is echter de kennis van Waihalés verleden en van zijn tegenwoordigen toestand nog noodzakelijk, om zich een juist beeld van de politieke verhoudingen in Beloe te kunnen vormen.

Wij zullen daarom in 't kort zijne geschiedenis bespreken.

Volgens de overlevering verlieten eenige honderden jaren geleden, nog vóór de komst der Portugeezen in die gewesten, een viertal stammen, hoetoen rai hât (d. i. stammenlanden-vier) genaamd, hun land Sina-moetien-Malakkan, d. i. Wit-China-Malakka geheeten, om zich elders een geschikte woonplaats te kiezen.

Dit Sina-moetien-Malakkan is een dubbelnaam voor het schiereiland Malakka; in legenden en in verheven taal in 't algemeen zijn zulke dubbelnamen bij de Beloeneezen gebruikelijk.

Dat de bovenbedoelde vier stammen inderdaad van Malakka afkomstig zijn geweest, blijkt, zooals wij in de volgende hoofdstukken nader zullen aantoonen, behalve uit de overlevering, nog duidelijk uit de overeenstemming die bestaat tusschen de zeden en gewoonten van de tegenwoordige nakomelingen dier vier stammen en de hedendaagsche bewoners van Malakka.

Hoe men er toe gekomen is aan den naam Malakka dien van Sina-moetien toe te voegen om een dubbelnaam te verkrijgen, is mij niet met zekerheid bekend.

Vermoedelijk zal de omstandigheid dat Malakka en China van uit Beloe min of meer in dezelfde richting gelegen zijn, daartoe hebben medegewerkt en zal de zucht om van voorname (in casu Chineesche) afkomst te schijnen er ook niet vreemd aan zijn.

De vier stammen dan verlieten Malakka op met zeiltuig voorziene bamboe-vlotten.

Behalve de gewone leden dier stammen, bevonden zich aan boord ook de op Malakka onder hen gewoond hebbende boean (maleisch: Soewangi) of behekste personen.

De reis was in den beginne verre van voorspoedig; de zwervers hadden met stormen, hooge zeeën en andere misères te kampen en kwamen slechts weinig

of niet vooruit. Dit duurde totdat een der opvarenden tot de ontdekking kwam dat men de „honden der boean" alias nachtuilen had vergeten mede te nemen.

Onmiddellijk werd de steven gewend om de gemaakte fout te herstellen en toen men de nachtuilen een plaatsje op de masten der vlotten had gegeven, werden wind en stroom den reizigers gunstig, zoodat zij met groote snelheid vorderden.

Na ettelijke dagen zeilens, toen men nabij het land Ninobé-rai-hènèk, d. i. Makassar was gekomen, kreeg men wederom ongunstig weder, ten gevolge waarvan de vlotten uit elkaar sloegen.

Gelukkig wisten de opvarenden allen den wal te bereiken; een gedeelte der goederen verdween evenwel in zee, waaronder helaas alle handschriften. Een gevolg daarvan was dat de kennis van hun letterschrift onder hen verloren ging en de schrijfkunst hun tot nu toe onbekend is gebleven.

De bamboe van de vlotten afkomstig werd in het land Ninobé-rai-hènèk geplant en heeft zich daar hoe langer zoo meer verbreid

De schipbreukelingen werden door de bewoners van dat land op de meest voorkomende wijze behandeld en met alles zooveel mogelijk voortgeholpen. Merkwaardig is het, dat de herinnering aan die hulp nog steeds in Beloe voortleeft en althans de hoofden, in de zeldzame gevallen dat Makassaren hulp behoeven, zich beijveren die te verleenen, niettegenstaande onbaatzuchtige hulpvaardigheid tegenover andere vreemdelingen uiterst gering of negatief is

Onze schipbreukelingen zaten intusschen niet stil Onder toezicht van twee hunner onderhoofden Datoe Makérik en Datoe Bédain maakten zij houten vaartuigen en toen die gereed waren verlieten zij Ninobé-rai-hènèk.

Op hunne verdere reis deden zij achtereenvolgens de plaatsen Poeloe Koesoe, Poeloe Kaë, Poeloe Api, Poeloe Loë en Larentoeka-Baoeboin aan. Op laatstgenoemde plaats, het tegenwoordige Larentoeka, op het oostelijke uiteinde van het eiland Flores gelegen, bleef een deel der landverhuizers achter. Van deze stammen de radja van Larentoeka en de strandbevolking van dat landschap af.

De meesten zetten echter de reis voort, zeilden om het eiland Timor heen en bereikten zoodoende de hooge, steile kust van het landschap Amanatoeng, aan de zuidkust van genoemd eiland gelegen. Daar beklommen zij het kustgebergte om te zien of zij ergens een geschikte plaats konden ontdekken om zich voor goed te vestigen.

Inderdaad ontwaarden zij in Oostelijke richting op niet zeer grooten afstand een schoone, groene, aan zee gelegen laagvlakte Onmiddellijk werd besloten daarheen te trekken en bij nadere kennismaking beviel die streek hen zóó, dat zij er zich voorgoed vestigden.

Het komt mij waarschijnlijk voor, dat het deze van Malakka afkomstige lieden zijn geweest, die aan het eiland Timor dien naam hebben gegeven.

Voor hen toch was dat eiland het land in't Oosten: Timoer Bovendien is die naam voor het geheele eiland in Midden-Timor beter bekend dan in de overige gedeelten ervan.

De vier stammen (hoetoen rai-hat) vestigden zich in verschillende gedeelten der vlakte. Drie ervan stonden ieder onder aanvoering van een opperhoofd, de vierde stam had geen aanvoerder; de drie opperhoofden waren broeders. Zij hadden van Malakka verschillende voorwerpen en goederen medegebracht, waaronder drie jonge boompjes. Ieder hunner plantte op de plaats zijner vestiging het door hem medegebrachte exemplaar.

Zoo plantte de oudste en als zoodanig tevens de voornaamste vrijwel midden in de vlakte een waringin, in het tétoen ai halé (ai = hout, boom) genaamd en noemde zijn rijk daarnaar Aihalé of Waihalé.

De tweede broeder plantte meer westelijk, doch ook in de vlakte een boom, in Noord-Beloe ai Mékoe, in Zuid-Beloe ai-bikoe geheeten, waarnaar zijn landschap den naam Waiwikoe kreeg

Noordelijk daarvan plantte de derde een katimoe of hatimoe en gaf zijn rijkje den naam van Hatimoe of Haitimoe.

De vierde stam vestigde zich in de heuvelstreek benoorden Waihalé en kreeg later een zoon uit het Waihalésche vorstenhuis tot hoofd, die zich te Fatoe Arocien vestigde en den titel van Lioerai kreeg.

Bij hun komst vonden de vier stammen het land in den omtrek bewoond door emma méloes (emma = mensch), met pijl en boog gewapende lieden, die zich ter verdediging bovendien van steenen bedienden, waarmede zij met groote juistheid wisten te werpen.

Onze kolonisten waren beter bewapend; zij hadden o. a. lansen van Malakka medegebracht.

Daar de emma méloes in hun oogen woeste, weinig hulpvaardige, slechte menschen waren, die bovendien niet het minste respect voor de hoofden der nieuwgekomenen aan den dag legden, kwamen deze al spoedig met hen in conflicten, die oorlogen ten gevolge hadden, waarin de kolonisten, dank zij hun betere bewapening, gewoonlijk gemakkelijk de overwinning behaalden.

Zonder veel moeite werden zij op die wijze een macht in Midden Timor, waarmede de oorspronkelijke bewoners rekening hadden te houden.

De emma méloes zijn vermoedelijk de eerste bewoners van die streken geweest. Op enkele plaatsen daar vindt men nog vestigingen van lieden die rechtstreeks van hen heeten af te stammen, doch die zich in niets van de overige bewoners van Noord-Tétoen onderscheiden. Hier en daar treft men oude graven van emma méloes aan, die eveneens op de tegenwoordige graven in Noord-Tétoen gelijken.

In die graven echter worden nog wel eens koperen armbanden aangetroffen van een soort, zooals thans in die landen niet meer gebruikelijk is. Ze zijn van zeer eenvoudige constructie, niet dik en zonder eenige versiering, eigenlijk weinig meer dan rondgebogen stukken dik koperdraad.

Zagen wij boven dat de kolonisten hun macht door oorlogen uitbreidden, thans zullen wij nagaan op welke andere wijzen zij hun invloed nog vergrootten.

In de eerste plaats kunnen wij noemen het stichten van nieuwe vestigingen, dus nieuwe koloniën, en wel in een vlakte, evenzeer als de vlakte van Waihalé aan de zuidkust van Timor gelegen, doch zich ten oosten daarvan uitstrekkende en ervan gescheiden door een bergketen.

In die vlakte stichtten de kolonisten de rijkjes Soeai en Kamanassa (Portugeesch Timor), aan 't hoofd waarvan vorsten uit het huis van Waihalé kwamen te staan.

Een derde middel tot machtsuitbreiding bestond in het uithuwelijken van dochters uit evengenoemd vorstenhuis aan de voornaamste radja's der oorspronkelijke bevolking.

En eindelijk was er een vierde oorzaak voor Waihalés invloedstoeneming, die van zedelijken aard was en hoewel in de laatste plaats genoemd, misschien wel de belangrijkste is geweest

Het hoofd van Waihalé toch had van Malakka eenige heiligdommen medegebracht, waaraan hij bovennatuurlijke krachten en invloeden ontleende.

Hij bewaarde die heiligdommen in een huis in het bosch nabij zijn kampong Pétoen, welk huis de eigenaardigheid had dat het voor vuur onaantastbaar was en dat, hoewel de nok ervan niet gedekt was, de regen er niet in kon doordringen.

De heiligdommen in dat gebouw, die door slangen werden bewaakt, bestonden uit een paar olifantstanden, een kleine gong, wat van Malakka medegebrachte aarde en andere voorwerpen, waarbij later nog een drietal kanonnen kwam.

De bovennatuurlijke macht, van deze voorwerpen uitgaande, stond ten dienste van het hoofd van Waihalé, die in verband daarmede den titel van Mĕromak O'an (letterlijk Gods zoon) aannam, een titel, die verklaarbaar is, wanneer men in aanmerking neemt dat hij, dank zij de heiligdommen, de beschikking had over regen en droogte, geluk en tegenspoed in den krijg; dat hij misgewas kon veroorzaken, épidemiën onder menschen en dieren kon doen heerschen of ophouden, het gewas kon doen slagen of mislukken, enz.

Waar de roep van de macht van den Mĕromak O'an doordrong, vond hij gereedelijk geloof en vergemakkelijkte hij de vermeerdering van den politieken invloed van Waihalé.

Zoo wist langzamerhand dit rijk zich op de bovengenoemde manieren op te werken tot het machtigste rijk van Timor, dat zijn gezag over het grootste deel van het eiland deed gelden.

Niet overal echter werd de invloed even groot.

De sfeer van den grootsten invloed omvatte de landen waar de kolonisten zich hadden gevestigd, dus Waihalé, Waiwikoe, Haitimoe, Fatoen-Arocien, Soeai en Kamanasoa (beide laatste in Portugeesch Timor), zoomede de streken waar hun invloed alles overheerschend werd, dus de landschappen Dirma, Lakékoen en Vohotérin ('t laatste in Portugeesch Timor).

In al deze landen waren de emma méloes 't zij totaal verdrongen, dan wel geheel in de kolonisten opgegaan; de zeden en gewoonten der bewoners van Malakka waren daar inheemsch geworden (men denke slechts aan den matriarchalen huwlijksvorm, die er nog thans bestaat), terwijl het bestuur er geheel in handen was gekomen van den Mĕromak O'an of zijne familieleden.

Een volgende invloedsfeer omvatte de landen die aan hunne aloude hadats getrouw en onder het gezag hunner eigen hoofden waren gebleven, doch wier vorsten de opperheerschappij van Waihalé erkenden. Tot deze categorie behoorden alle hierboven niet genoemde rijkjes van Beloe, dus Fialarang, Djeniloe, Lidak, Silawang, Naitimoe, Mandéo, Bebokki met Harneno, Insana, Nenometan, Lamaknen, Lamaksanoeloe, Makir en Maoekatar en voorts de rijkjes Tahakay, Follafaik, Fatoemea, Dakolo, Vohoren, Kasabaoek, Kowa, Balibo, Maoebara en andere in Portugeesch-Timor.

De derde invloedsfeer eindelijk omvatte nagenoeg geheel West-Timor en misschien ook deelen van het Portugeesche gedeelte van dat eiland.

In die streken heeft Waihalé vermoedelijk nimmer directen invloed op de bestuurszaken gehad, doch is de vrees en het ontzag voor dat rijk zoo groot geweest, dat men, om het te vriend te houden, leden van het Waihalésche vorstenhuis tot hoofden der verschillende landschappen aanstelde, dan wel zich door huwlijk met dat huis vermaagschapte, terwijl in voorname aangelegenheden met den wil van den Mĕromak O'an ernstig rekening werd gehouden.

Zoo was de stamvader van den in 1885 overleden Lioerai of keizer van Groot-Sonnebait een zoon van een Mĕromak O'an.

Het gezag en oppergezag in de landen der eerste twee categoriën en de leiding der verhoudingen tot die der derde berustte in hoogste ressort bij den Mĕromak O'an, echter meer in naam dan inderdaad Hij zelf toch, de „Zone Gods", stond te hoog, was te verheven om zich persoonlijk met regeeringszaken te bemoeien; hij had slechts te eten, te drinken en te slapen; voor het werk had hij zijn dienaren.

De hoogste dienaren waren de Lioerai's (van lioe = veel, meer, en rai = land, dus regeerders over veel land). Voor zoover mij bekend zijn er drie Lioerai's geweest en wel die van Fatoe Arocien, hierboven reeds genoemd, die van Soeai-Kamnassa en van Groot-Sonnebait.

Van deze was de eerstgenoemde als eerste of oudste de voornaamste. Hij was de algemeene vertegenwoordiger van den Mĕromak O'an, de man die alle regeeringszaken voor deze behandelde en zonder wiens tusschenkomst de „Zone Gods" voor niemand bereikbaar was.

Zooals wij gezien hebben was hij uit het Waihalésche vorstenhuis afkomstig.

Dit was met zijne collega's van Soeai en Groot-Sonnebait eveneens het geval; deze waren echter geene algemeene vertegenwoordigers van den Mĕromak O'an, doch diens gemachtigden, respectievelijk voor de landschappen gelegen in

het Portugeesche gedeelte van Timor, zoomede voor het Nederlandsche landschap Maoekatar en voor West-Timor. In Beloe hadden zij buiten Maoekatar niet den minsten invloed; daar gold het gezag van den Lioerai van Fatoe-Aroeien.

Onder de Lioerai's stonden de Loro's (loro = zon), wier aantal toenam naarmate Waihalé's macht grooter werd. Zij stonden beneden de Lioerai's, doch boven de gewone vorsten en werden uit de machtigste der vorsten gekozen. Zij vertegenwoordigden 't zij alleen in hun eigen rijk, dan wel tevens in de omringende kleinere rijkjes den Lioerai en hadden in de eerste plaats zorg te dragen dat in hun ressort de schatting behoorlijk binnenkwam.

De eerste Loro was die van Lakékoen, de daaropvolgende die van Sanléo of Dirma, beide uit de familie van den Mĕromak O'an afkomstig, de laatste echter uit een later geslacht.

De derde Loro was die van Fialarang of Baocho, die dien titel kreeg door een huwelijk met een meisje uit het Waihalésche vorstenhuis en daardoor, buiten zijn eigen rijk, invloed kreeg in de landschappen Djeniloe, Silawang, Lidak, Naitimoe en Mandéo, zoomede in het Portugeesche rijkje Kowa.

Daarna werden nog tot Loro verheven de vorsten van Beboki, van Insana en van Maoebara (laatstgenoemde in Portugeesch Timor), terwijl er bovendien nog vier andere Loro's bestaan hebben, waaronder die van Atasabĕ-Leiméa, van Diroeatti-Marobo en van Lètèn-tèloe-Boibaoe, allen buiten Midden-Timor en waaromtrent mij niets naders bekend is.

Uit een en ander blijkt dat de macht van Waihalé eenmaal groot is geweest en dat de Mĕromak O'an zijn invloed vroeger over een uitgebreid gebied heeft uitgeoefend.

Die macht is echter in verval geraakt. Verschillende omstandigheden hebben daartoe medegewerkt, in de eerste plaats het verminderen van het zedelijk overwicht.

Dit toch kreeg in 't midden der 18e eeuw, kort voordat de Portugeesche overheersching voor de zoogenaamde erkenning van het Nederlandsche gezag plaats maakte, een gevoeligen knak.

In Waihalé was toen namelijk Mĕromak O'an zekere Dom Béoer (Pedro), die te Timor Dilly door de katholieke geestelijkheid was opgevoed. Zijn „jongere broeder" Dom Doea, was destijds radja van Waiwikoe. Deze werd ten gevolge van zijn onmenschelijke wreedheid door zijn eigen volk vermoord. Dom Béoer nu achtte zich niet in staat om zijn broeder te wreken en gevoelde zich daarover zoo beschaamd dat hij met zijn vrouw, een belangrijk gedeelte der heiligdommen en de meeste rijkssieraden naar Oikoessi uitweek, van waar zijn vrouw die goederen na zijn dood naar Timor Dilly medenam, waar ze bij een brand voor goed voor Waihalé verloren gingen.

De Mĕromak O'an die Dom Beoer opvolgden, verloren door die gebeurtenis veel van hun geestelijke macht en hun prestige; de regen drong in het daklooze,

heilige huis door, zoodat het geheel gedekt moest worden, de slangen verdwenen er uit en van de heiligdommen bleef, nadat later ook nog de olifantstanden door een oplichter waren verduisterd, niets anders over dan de gong, de kanonnen en de van Malakka afkomstige aarde.

Bovendien bracht slechte politiek er het hare toe bij om den invloed van den Mĕromak O'an te doen verminderen.

Zoo verleende deze een 50 jaar geleden, daartoe door geschenken overgehaald, een door hem zelf gewijden kogel en wat gewijd kruit aan het landschap Lamak-nen, om dit rijkje geluk te bezorgen in een oorlog die het tegen den Loro van Fialarang voerde.

Ten gevolge daarvan viel geheel Oost-Fialarang in handen van de Lamaknen's en eerst nadat ook Fialarang, natuurlijk tegen hooge betaling, een dergelijken kogel en dergelijk kruit van den Mĕromak O'an had weten te krijgen, keerde de kans.

Fialarang bleef over die handelwijze van den Mĕromak O'an jegens zijn Loro echter ontstemd en bracht sedert geen geregelde schatting meer aan Waihalé op.

En eindelijk had laatstgenoemd landschap voortdurend te worstelen met tegenwerking en intrigeeren van de zijde van Waiwikoe, dat meer bevolkt en dus krachtiger dan Waihalé op zich zelf, jaloersch werd van den grooten invloed, die dat zwakkere rijk naar buiten bezat en op alle mogelijke wijzen trachtte dien invloed op zich zelf over te brengen.

Al deze omstandigheden te zamen deden het eens zoo machtige rijk hoe langer zoo meer van zijn aanzien verliezen. Laten wij thans nog nagaan wat daarvan heden nog is overgebleven.

De wereldlijke macht van Waihalé op zich zelf is van weinig beteekenis

Om krachtig te kunnen optreden is het van de gezindheid zijner buren, met name van Waiwikoe, afhankelijk en van dat rijkje heeft het in de meeste gevallen meer last dan steun.

Het geestelijk gezag is sedert vroeger sterk verminderd, doch nog niet totaal verdwenen.

Wel is er van het absolute geloof in de bovennatuurlijke machten van den Mĕromak O'an slechts weinig meer overgebleven, doch men zal in Beloe, wanneer men in gevaar verkeert of onder rampen gebukt gaat, die men niet op andere wijze weet af te wenden, nog wel van tijd tot tijd als laatste redmiddel de hulp van den Mĕromak O'an inroepen.

Op één gebied wordt echter de naam van den zone Gods nog met evenveel eerbied als vroeger genoemd, dat is op het gebied van de legenden, toespraken bij plechtige gelegenheden e. d. Daarin is hij nog de vorst bij uitnemendheid, de man die over het lot van landen en volken te beschikken had.

Hoe meer de invloed van Waihalé afnam, des te minder werd de schat-

ting die ten zijnen behoeve werd opgebracht. Tegenwoordig is er alleen in enkele nabij Waihalé gelegen rijkjes nog sprake van het opbrengen van een min of meer regelmatige jaarlijksche belasting.

In de overige deelen van Beloe bepaalt men zich er toe om aan den bode „opas" genaamd, die van tijd tot tijd door den Mĕromak O'an of den Lioerai wordt rondgezonden, een onbeduidend bedrag, b. v. één souvereign en tien gulden dan wel het dubbele ervan, bij wijze van schatting ter hand te stellen, ten einde het hoofd van Waihalé niet te ontstemmen.

Een dergelijke bode moet, wanneer hij dat wenscht, als vertegenwoordiger van den Mĕromak O'an, met zijn volgelingen overal door de bevolking van levensmiddelen worden voorzien en heeft zelfs het recht zich zoo noodig datgene waar hij behoefte aan heeft toe te eigenen.

Om de echtheid zijner zending te bewijzen, heeft hij gewoonlijk een aan zijn lastgever toebehoorende sabel bij zich.

Evenzeer als de macht van den vorst van Waikalé, is die van de Lioerai's en van de Loro's verminderd; van de Loro's is bijna alleen de titel overgebleven.

Al behoort dus ook de Mĕromak O'an voor een goed deel tot de traditie en zal hij er binnen betrekkelijk korten tijd vermoedelijk geheel toe gaan behooren, toch is de kennis van zijn afkomst en vroegere macht noodzakelijk voor een goed begrip van de politieke toestanden in Beloe en de verhoudingen tot vele rijkjes in Portugeesch-Timor.

Boven hebben wij medegedeeld dat de Malakka'sche kolonisten in sommige streken hunne zeden en gewoonten, zij 't ook vermoedelijk eenigszins gewijzigd, hebben ingevoerd.

De vraag of zij daar tevens hun taal ingang hebben doen vinden, dan wel of zij zich de taal van de oorspronkelijke bewoners eigen hebben gemaakt, kan ik niet met zekerheid beantwoorden. Op verschillende gronden geloof ik echter dat de taal, dáár thans gesproken, een mixtum is van de taal der emma méloes en van die der kolonisten.

HOOFDSTUK VII.

INWENDIGE SAMENSTELLING DER RIJKJES.

Hebben we in het vorige hoofdstuk de verhouding van Waihalé tot de verschillende landschappen in Beloe geschetst, thans zullen wij nagaan hoe die landschappen of rijkjes zelve zijn saamgesteld.

Daarbij zal blijken dat die samenstelling niet tot de eenvoudigste behoort.

De meeste rijkjes toch zijn een soort van federaties van een aantal kleine landschappen, onder het opperbestuur van een hoofdvorst.

Het bijeenbehooren dier kleine landschappen, hunne onderlinge verhouding en hunne verhouding tot den hoofdvorst berust steeds op legendarische en historische gronden, die in hoofdzaak voor de verschillende rijkjes op hetzelfde neerkomen en die in elk geval voor die diverse landen dezelfde resultaten hebben opgeleverd.

Om deze reden, en ook omdat een uitgebreide beschrijving van het ontstaan der indeeling van alle rijken te omslachtig zou zijn, kunnen wij volstaan met twee ervan als voorbeeld voor alle andere te behandelen

Wij zullen daarvoor in de eerste plaats het landschap Fialarang, het voornaamste rijk van Noord-Tétoen, nemen als voorbeeld van de rijkjes, welker samenstelling nogal ingewikkeld is en thans nog duidelijk in 't oog springt, en daarna het landschap Djeniloe als voorbeeld van die, wier samenstelling eenvoudiger is en tegenwoordig minder duidelijk aan het licht treedt.

Volgens de legende was in den ouden tijd het eiland Timor nagenoeg geheel door de zee bedekt en stak van Beloe alleen de hoogste berg, de Lekaan, boven het water uit.

Terloops zij hier medegedeeld, dat deze legendarische voorstelling met de werkelijkheid overeenkomt, aangezien het eiland Timor bijna geheel van neptunische formatie is en alleen de hoogere toppen hiervan uitgezonderd zijn.

Op hoogten van 1000 Meter treft men b. v. nog koraalsteen aan.

In dien tijd ontstond op den Lekaan het vorstenhuis van Baoeho. Hoe dat daar ontstaan is, kan ik niet met zekerheid mededeelen.

Het verhaal dat daaromtrent bestaat, heb ik nimmer van betrouwbare zijde, zelfs niet van mijne beste vrienden onder de emma tétoen te hooren kunnen krijgen, omdat men vreesde daardoor den toorn der geesten al te zeer te zullen opwekken. Naar het schijnt zou de eerste vrouw uit den top van den Lekaan te voorschijn zijn gekomen en zou de eerste man daar met eenig gevolg en vergezeld van eenige honden met een prauw uit een ver verwijderd land (China?) zijn gearriveerd. Hoe het ook zij, op een gegeven oogenblik waren er als tweede geslacht twee kinderen, één jongen en één meisje, die broeder en zuster waren.

Zij kregen vier kinderen en wel twee zoons Atok-Lekaan en Taëk-Lekaan en twee dochters Balok-Loa-Loro en Elok Loa Loro.

Het water was intusschen zoover gezakt, dat behalve de Lekaan ook de berg Nĕnait in Naitimoe en enkele toppen in Lidak als eilandjes uit de zee te voorschijn kwamen.

Atok en Elok maakten daarom een prauw en staken naar Nĕnait over, waar eerstgenoemde den naam van Maoek-lorolètèn-maoek-lali-wen aannam en waar zij samen de stamouders van de vorsten van Naitimoe werden.

Taek en Balok, die op den Lekaan achterbleven, kregen tien zoons en drie dochters.

Het water was intusschen zóó sterk gezakt, dat reeds uitgestrekte landstreken van Beloe droog waren gevallen; alleen ten westen van de nauwe bergkloof Tatoe-Lamien-toti was nog een groot meer blijven bestaan, op de plaats waar nu de vlakte is die door de Talau-rivier wordt doorsneden.

Opmerkelijk is het, dat daar inderdaad waarschijnlijk langen tijd een meer bestaan heeft.

Op een keer zagen de tien zonen van Taek Lekaan in het westen (in het tegenwoordige Manoek-lètèn) een vreemde wolk. Zij gingen er op af en bemerkten dat wat zij voor een wolk gehouden hadden, een groote zwerm bijen was, die bezig was nesten in de boomen te maken.

Hoewel zij te voren nimmer bijen of bijennesten gezien hadden, verklaarde de jongste der tien gebroeders die nesten voor eetbaar. De anderen wilden hem niet gelooven en trachtten, om zijn ongelijk te bewijzen, eenige dier nesten te bemachtigen, doch werden daarbij zoo hevig door de bijen gestoken, dat ze hunne pogingen moesten opgeven.

De jongste toonde toen zijn slimheid door de bijen met een rookend stuk hout te verjagen en zich toen op z'n gemak van de nesten meester te maken, waarna bleek dat, zooals hij voorspeld had, deze inderdaad een heerlijk voedsel bevatten.

Zoo toonde de jongste broeder op dien tocht meermalen zijn juist inzicht in verschillende zaken. Telkens echter wanneer hij iets verzekerde, werd dat door de anderen in twijfel getrokken; zij eischten steeds bewijs voor wat hij beweerde. Daarvan nu maakte hij weder op listige wijze gebruik.

Toen hij namelijk weer eens iets gezegd had dat de anderen weigerden te gelooven, bedong hij dat wanneer het hem ook deze keer zou gelukken zijn gelijk te bewijzen, de anderen hem als vorst zouden erkennen. Alzoo geschiedde; de jongste bleek wederom gelijk te hebben en werd dus vorst van het land.

De overigen waren te beschaamd om naar den Lekaan terug te keeren; vijf hunner trokken naar het westen, vier naar het oosten, waar ze zich in Okkes en Vohoroea (landschap Maoekatar) nederzetten en de stamvaders van de vorsten van die streken werden.

De jongste broeder bleef niet, zooals zijn ouders en voorouders, op den top van den Lekaan wonen, doch vestigde zich wat lager op zijne hellingen te Mainita.

Hij heette Dasi-Maoek-Baoek en huwde met een dochter van den Mĕromak O'an van Waihalé, Dasi Lihoe Aton genaamd, die hij voor een paar gesnelde koppen van haar vader kocht.

Hij kreeg door dat huwelijk van den Mĕromak O'an den titel van Loro.

Uit het huwelijk sproten twee zonen en twee dochters voort. De oudste zoon bleef te Mainita wonen, de tweede vestigde zich in het land Kloesien, naar de hoofdplaats ook wel Takirien genoemd, en werd hoofd van dat landschap onder de suprematie van zijn broeder.

Een der zusters huwde in Naitimoe, de andere trouwde met het hoofd van Asoemanoe

De te Mainita wonende zoon huwde een dochter van den Loro van Lakekoen. Zij kregen één zoon en drie dochters. De zoon bleef eerst te Mainita, doch vestigde zich later te Baoeho, ook op de uitloopers van den Lekaan, doch lager dan Mainita gelegen. Een der dochters huwde met het hoofd van Lassiolat, de tweede met den vorst van Naitimoe, de derde met dien van Lidak.

Daar de zoon geene vrouw uit de vorstenhuizen van Waihalé of Lakekoen kon krijgen dan tegen betaling van een hoogen bruidschat, huwde hij een der dochters van den radja van Balibo (Portugeesch Timor), bij wie hij zes zonen en drie dochters kreeg

De oudste zoon volgde zijn vader op, een tweede vestigde zich in het land Lasaka, een derde in Dafala, een vierde in Manoek lètèn, een vijfde in Oemaklaren en de laatste in Sorbaoe, van welke streken zij hoofd werden onder het oppergezag van den vorst van Baoeho.

De hoofden van Asoemanoe en Lassiolat zijn oorspronkelijk in hunne landschappen uit de aarde te voorschijn gekomen, zooals de eerste vorstin van Baoeho uit den Lekaan, doch later dan deze, daar hunne landschappen eerst later droogvielen

Op een goeden dag besloot een der vorsten van Baoeho eens een reis in de omstreken van zijn gebied te gaan maken. Hij kwam daarbij in Asoemanoe. Toen hij den vorst van dit land ontmoette, schrok deze zóó dat hij begon te wateren. De plaats waar dat gebeurde heet nog thans Miehoen (van mie = wateren, hoen = hoofd, voornaamste).

Het hoofd van Asoemanoe was door de verschijning van den vorst van Baoeho zoo getroffen, dat hij dezen op zijn weg overal volgde.

De radja van Baoeho toonde onderweg aan dien van Asoemanoe een zijner heilige rijkssieraden; laatstgenoemde schrok zich daarvan bijna dood. Nog heet de plaats waar dat geschiedde Matèh-wain (van matèh = dood en wain = veel, zeer).

Van den eersten schrik bekomen, liep de radja van Asoemanoe weg, doch trapte daarbij een eind verder een muis dood. Tot heden toe heet de plaats waar dat gebeurde Laho-Kroöen (van laho = muis en kroöen = trappen).

Hij zag daardoor van zijn verdere vlucht af, erkende den vorst van Baoeho als zijn meerdere en stelde zich onder diens oppergezag.

Een eind verder ontmoette de radja van Baoeho het hoofd van Lassiolat dat, hem ziende, van schrik ineenkromp. Nog thans heet de plaats, waar dat geschiedde Manoek laën-monoe (van manoek = vogel, laën = staartveeren en manoe = intrekken, verminderen).

Toen Baoeho hem een zijner rijkssienaden toonde, begon Lassiolat's hoofd van aandoening te weenen. Dit geschiedde op een kleine vlakte, die daarnaar Loloë (loë = weenen) genoemd is.

Ook dit hoofd erkende den radja van Baoeho sedert dien tijd als opperheer.

Zoowel het hoofd van Asoemanoe als dat van Lassiolat kreeg, zooals we reeds zagen, een dochter van den vorst van Baoeho tot vrouw.

Onder het oppergezag van Baoeho stonden dus, zooals wij zagen: Kloesien, Lasaka, Dafala, Manoeklètèn, Oemaklaran, Sorbaoe, Lassiolat en Asoemanoe

De drie andere onderdeelen, t w. Tohé, Maoemoetien en Aitoon zijn noch door afstamming, noch door aanhuwelijking met het huis van Baoeho verwant. Tohé sloot zich bij de anderen aan door een huwelijk van zijn vorst met een dochter van een radja van Lassiolat Maoemoetien en Aitoon toonden zich, vermoedelijk omdat ze op zich zelf te zwak waren, geneigd tot aansluiting, onderwierpen zich met andere woorden vrijwillig aan den vorst van Baoeho, die aan de hoofden dier landen, bij wijze van acte van erkenning en aanstelling tot ondergeschikt radja, respectievelijk een karbouw, genaamd berlikoe (van halikoe = opletten) en een hond genaamd kanoiën (= gedenken) ten geschenke gaf. De namen der dieren beteekenden, dat zij die ze outvingen hun opperheer voortaan moesten bewaken en gedenken, dus verzorgen.

Alle landen te saam die onder het bestuur of opperbestuur van den vorst van Baoeho stonden, vormden het rijk Fialarang, of beter Fialaran (van fia = 'n plantje en laran = binnen) Dit bestond dus uit 12 deelen

De rang, dien ieder der deelen oorspronkelijk ten opzichte der anderen had, stond in verband met den meer of min belangrijken oorsprong van die deelen.

Bovenaan stond natuurlijk Baoeho, het land waaruit de anderen ontstaan waren of waaraan ze zich hadden onderworpen

De vorst van Baoeho was dan ook de hoofdvorst van Fialaran; hij was loro en liet zich Astanara (van as = hoog en tanara = opkijken) noemen. Hij stond te hoog om zich zelf met bestuurs- of andere zaken in te laten. Hij at en dronk en sliep slechts, het werk overlatende aan den radja van Kloesien, die na dien van Baoeho tot den oudsten in Fialaran regeerenden tak van het vorstenhuis behoorde.

Deze radja van Kloesien regeerde over het geheele rijk voor en namens den hoofdvorst; hij regelde namens dezen de bestuurszaken, sprak in diens naam recht, ontving voor hem de belastingen die de andere radja's moesten opbrengen, enz. Hij was de „radja prentah", de vorst die de bevelen gaf, hij was de deur die men door moest om bij den hoofdvorst te worden toegelaten, hij was na dien hoofdvorst de voornaamste der radja's, de rechterhand van den Astanara.

Van de zaken die hij voor en namens dezen afdeed, bracht hij gewoonlijk aan dien hoofdvorst verslag uit; van de belastingen die hij van de andere radja's van Fialara inde, droeg hij $^2/_3$ aan hem over, het andere $^1/_3$ als belooning voor zijn eigen aandeel aanhoudende. Alleen in gewichtige aangelegenheden werd de beslissing of de raad van den Astanara ingeroepen.

Baoeho en Kloesien werden beschouwd als de moeder en de vader van het gezin, waarvan de andere tien landschappen de kinderen waren.

Van deze tien kinderen was Lassiolat wel het voornaamste. Het had dit zoowel te danken aan het huwelijk van zijn vorst met een dochter van den astanara uit een geslacht, dat dicht volgde op dat waaruit de vorsten van Kloesien waren voortgekomen, als aan zijne volkrijkheid, waardoor het in kracht boven alle andere „kinderen" uitmuntte. Daarom ook werd de radja van Lassiolat (ook wel Kanoeahitoe, d. i. de Kampongs-zeven genoemd) met het krijgsbeheer van Fialaran belast en als zoodanig de linkerhand van den hoofdvorst De overige landschappen verschilden misschien in macht, doch hadden geen van allen ten opzichte van de anderen een plaats van overwegend belang in het huisgezin Fialaran.

De radja's zoowel van Baoeho en Kloesien als van de overige tien deelen waren alle van zuiver vorstelijken bloede, dus dasi; vandaar dat Fialaran ook wel naar de 10 kinderen dasi-sanoeloe genoemd werd.

Zij allen waren in 't bezit van oude, heilige voorwerpen, rijkssieraden, een soort van poesaka (zie hoofdstuk XIV § 4), voor een deel bij het ontstaan hunner rijkjes of bij de aanhechting ervan aan Baoeho van den hoofdvorst gekregen, voor een deel van hunne voorvaderen geërfd of op andere, meestal bovennatuurlijke of geheimzinnige wijze in hun bezit gekomen

In die voorwerpen zetelden geesten, die op het wel en wee van hunne verzorgers en eigenaren grooten invloed uitoefenden. Daardoor waren en zijn trouwens nog die voorwerpen onafscheidbaar aan het radjaschap verbonden en was dit zonder die rijkssieraden ondenkbaar.

De vraag rijst wat er van die verhoudingen tegenwoordig is overgebleven.

In de eerste plaats moet dan vermeld worden, dat het onderdeel Lasaka reeds zeer langen tijd niet meer bestaat.

Een der radja's van Lasaka moet indertijd namelijk zulk een wreedaard geweest zijn, dat de hoofdvorst hem vermoordde en zijn land als rechtstreeksch gebied bij Baoeho voegde. Verder zijn in het rijk Fialaran twee deelen te onderscheiden, t. w. West-Fialaran, bestaande uit Baoeho, Kloesien, Dafala, Manoekleten, Oemaklaran en Sorbaoe, welke laatste vier ook wel oemah hat (van oemah = huis, hat = vier) of rien besien hat (van rien = pilaar, besien = ijzer), dus de vier huizen of de vier ijzeren pilaren (van Baoeho namelijk) genoemd worden —, en Oost-Fialaran, bestaande uit Lassiolat, Asoemanoe, Toké, Maoemoetien en Aitoon.

In West-Fialaran zijn de vroegere verhoudingen nog zuiver bewaard gebleven; Baoeho en Kloesien hebben daar hun oude gezag nog goed weten te handhaven, worden er in alle opzichten nog als de hoogste autoriteiten van Fialaran beschouwd en behandeld.

Geheel anders is het met Oost-Fialaran gesteld. De banden die tusschen de landschappen welke daartoe behooren en Baoeho en Kloesien bestonden, zijn grootendeels verbroken. In Oost-Filaran neemt tegenwoordig de radja van Las-

siolat in vele opzichten de plaats in, die er vroeger door Baoeho vervuld werd. Zoo draagt Oost-Fialaran geene belasting meer aan Baoeho af.

Slechts in enkele gevallen, en dan nog alleen wanneer de omstandigheden dit noodig of wenschelijk maken, wordt Baoeho nog door Lassiolat, dus door Oost-Fialaran gekend. Zoo zal b. v. laatstgenoemd rijk er gewoonlijk nog aan Baoeho kennis van geven wanneer het in oorlog gewikkeld wordt en zal het Baoeho, wanneer dit in oorlog geraakt, meestal met hulptroepen en geld, om vreemde hulpbenden te onderhouden, steunen.

Zoo zal het ook meestal nog oogluikend toestaan, dat de vorst van Baoeho van sommige zijner minder beteekenende souvereiniteitsrechten gebruik maakt, b. v. bij sommige gelegenheden enkele karbouwen van Lassiolat laat neerschieten en weghalen, mits de astanara echter maar zorg draagt het niet te bont te maken. Ook in een ander opzicht zijn de vroegere toestanden gewijzigd. Waar vroeger namelijk alle radja's dasi, dus van zuiver vorstelijk bloed waren, zijn er dit thans nog slechts twee, t. w. van die Baoeho en die van Lassiolat. De anderen zijn allen tot den datoestand afgedaald, doordat de zuivere dasi-families en de rijkjes elk afzonderlijk het er niet voor over hadden een dasi van elders te koopen of hun dat te duur uitkwam.

Die datoe's echter, welke de dasi's van vroeger vervangen hebben, bleven de bezitters der rijkssieraden en andere vorstelijke eigendommen en hebben het daaraan te danken, dat zij radja bleven, dat zij niet tot den rang van groot toemoekoen of ferikatoeas afdaalden en dat hunne rijkjes zich niet geheel in de andere oplosten.

Mocht echter de vorst van Baoeho nog eens talrijke manlijke nakomelingen van zuiver vorstelijken bloede krijgen, dan zouden eenige dezer waarschijnlijk weder tot hoofden van Kloesien en van de landschappen der rien besien hat worden aangewezen. De tegenwoordige titularissen zijn als 't ware slechts met de waarneming van het radjaschap belast. Van de eensgezindheid der verschillende landschappen van één rijk onderling, make men zich geene al te groote voorstellingen. De „kinderen" hebben onder elkaar en zelfs met hunne „ouders" meermalen ruzie in den vorm van oorlog gehad, zooals in de laatste tijden nog Dafala met Kloesien en Tohé met Asoemanoe.

Beide eerstgenoemden waren dien oorlog echter begonnen, zonder er Baoeho mededeeling van te doen. Hadden zij het aan Baoeho verteld, dan zou deze de zaak wel langs minlijken weg opgelost hebben; thans werden beide partijen beboet wegens het beginnen van een krijg zonder Baoeho's medeweten.

Het in Zuid-Tétoen gelegen landschap Dirma komt in samenstelling zeer veel met Fialaran overeen. De hoofdradja woont te Sanleo. Hij draagt den titel van loro van Dirma of loro van Sanleo. De radja van Oearauw is er de rechterhand van den hoofdvorst, bekleedt daar dus de plaats, die Kloesien in Fialaran vervult. De „kinderen" zijn acht in aantal, t. w. Tétoen, Koesa, Bĕbotien, Manléa, Noenboni, Bĕmbani, Oemaklaran en Wewain. Van deze is Tétoen

de linkerhand van den hoofdvorst; het neemt er dus de plaats in die Lassiolat oorspronkelijk in Fialaran innam.

In Waiwikoe woont de hoofdvorst te Lasain, zijn rechterhand, dus de radja-prentah, te Oema-Lor. Van de vier „kinderen" wonen er twee te Bésiek-Aman, één woont te Wé Oin en één te Débassa. Bovendien zijn er een groot aantal andere „dasi's," die echter slechts als onderhoofd over betrekkelijk weinig onderdanen bevel voeren.

In het half tétoensche, half maraische landschap Maoekatar is de radja van Bĕdabeen de hoofdvorst; hij woont te Zoba. De radja van Oeberaw is zijn rechterhand, dus radja-prentah. Het aantal kinderen bedraagt zes, vandaar dat het landschap ook wel Kaluninèn (van kaluni = slaapplaats, nèn = zes) genoemd wordt.

De kinderen zijn: Korontow, Labarai, Opah, Matai, Vohoroca en Okkes.

Het maraische landschap Lamak-nèn (van lamak = houten etensbord, nèn = zes) heeft een hoofdvorst, die van Lakmaras; zijn rechterhand is de radja van Kéwar. De zes „kinderen" zijn Habis, Hénis, Leowaloe, Foeloer, Ehien en Noealain. De indeeling van Beboki, ook wel Kaloeni-sanoeloe (van Kaloeni = slaapplaats, sanoeloe = tien) of Baät-sanoeloe (dawansch baät = tetoensch kaloeni) genoemd, en van Insana zullen wij stilzwijgend voorbijgaan, daar ze tot de dawansche of West-Timoreesche rijkjes behooren.

De overige, kleinere rijkjes van Beloe hebben een eenvoudiger samenstelling. Bij sommige is die samenstelling vroeger wel min of meer gelijk geweest aan die van Fialaran, doch is ze thans niet zoo gemakkelijk meer te herkennen.

Zoo b. v. Djeniloe. Dit bestond oorspronkelijk uit twee van elkaar onafhankelijke deelen, t. w. uit de kuststreek, het land der datoe hitoe, dus der zeven datoe's, en uit de bergstreek, het land der datoe hát, dus der vier datoe's, ook wel Kaboena genaamd. Elk der deelen stond onder een vorst van den dasi-stand. De eerste dasi van Kaboena is volgens de legende uit een nog thans bestaand gat in den grond te voorschijn gekomen, tegelijk met drie broeders en twee zusters. De zusters werden door vogels naar elders medegevoerd.

Eén zou op die wijze naar den Lekaan, één naar Vohotérin (Portugeesch Timor) gebracht zijn, waar ze de stammoeders respectievelijk van het huis van Baoehs en van de vorsten van Vohotérin geworden zouden zijn. Erg geloofwaardig komt mij die voorstelling wat Baocho betreft niet voor. De oudste der vier broeders werd hoofdvorst van Kaboena, de tweede werd diens rechterhand, de uitvoerder van diens bevelen, dus radja-prentah, de derde werd legeraanvoerder.

De vierde werd in zee geworpen. Dit geschiedde om de volgende reden: Er was in dien tijd oorlog tusschen de meeste rijkjes van Beloe eener- en Balibo (Portugeesch-Timor) anderzijds. Het wilde maar niet gelukken Balibo te overwinnen. Eindelijk kwam men tot de conclusie, dat dit een gevolg was van den toorn van den geest, die in een onderzeesche klip voor Atapoepoe huisde. Om dezen te bevredigen, werd de vierde broeder aan hem ten offer gebracht en in zee

geworpen. Daar werd hij door den geest in een krokodil met drie gouden en vier zilveren hoorns veranderd, die in de baai van Atapoepoe verblijf hield en daar bleef totdat nu ± 40 jaren geleden op last van de Nederlandsche ambtenaren de rezophoren, die rondom de baai groeiden, werden weggekapt. Daardoor werd de baai voor den krokodil te onveilig en verhuisde hij naar die van Tolgorita, waar hij nu nog verblijf houdt.

Na eenige generaties bleef in Kaboena als opvolger van den hoofdvorst nog slechts één vrouwelijke dasi over. Zij huwde met den vorst van het kustland en van hen stammen de tegenwoordige vorsten van Djeniloe af.

De berg- en de kuststreek werden dus tot één rijk vereenigd.

In Kaboena bleven afstammelingen van den vroegeren hoofdvorst van Kaboena met den datoe-titel, dus van niet zuiver vorstelijke afkomst, onder de bevelen van den vorst van Djeniloe met het bestuur belast.

Van den tweeden broeder, die uit de aarde kwam, stammen de datoe Lian nai, van den derde de Ferikatoeas van Wélaoen, beide onderhoofden in evengenoemd landschap, af.

De datoe van Kaboena kan men dus met de klein-radja's van Fialarang, zooals die van Oemaklaran, Sorbaoe enz. vergelijken; de Ferikatoeas van Welaoen en de datoe Liannai zijn ondergeschikten van dien datoe, niet zijns gelijken.

Lidak, ook wel Foekoen-lima genoemd, naar de vijf toemoekoens die er onder den vorst het bestuur voeren, had oorspronkelijk één hoofdvorst te Toeknéno, één dasi als rechterhand van dien hoofdvorst, dus als radja-prentah, te Nakassa en een derde dasi als „kind" te Fatoekéti. Die te Nakassa is tot den datoe-stand afgedaald, doch althans in naam nog radja-prentah gebleven. Die te Fatoe Kéti is niet alleen in stand verminderd, doch heeft bovendien zijne rijkssieraden, de teekens van zijn radja-schap, aan den hoofdvorst ingeleverd, zoodat hij thans met de gewone lagere hoofden gelijk staat.

In Silawang, een zeer onbeduidend rijkje, is thans zelfs niet één dasi meer. Het radja-schap wordt er door een datoe waargenomen. Wel is er een dasi van Balibo gekocht, maar de levering van dien vorstentelg door dat rijkje bleef tot nu toe nog steeds achterwege.

In Naitimoe waren, behalve een hoofdvorst, oorspronkelijk zes dasi's als „kinderen" van den eerstgenoemde. Later daalden zij tot den datoe-stand af en leverden ze hunne rijkssieraden aan den hoofdvorst in. Zij werden daardoor gewone onderhoofden en zijn tegenwoordig toemoekoens van Toelaman, Lawai, Fatoekiek, Panaboe, Lelowai en Padasi. Mandéo heeft een hoofdvorst te Tanoen woonachtig en een „radja-prentah" te Rĕfai.

In zijn eigen, direct gebied, dus in Waihalé, heeft de Meromak O'an drie klein-radja's onder zijn bevelen en wel te Manoe-moetien, Loösina en Natar-nain. Overigens is de toestand er gelijk aan dien in Waiwikoe.

HOOFDSTUK VIII.

NOG EENIGE OPMERKINGEN OMTRENT SOMMIGE RIJKJES.

Het *Gouvernementsgebied* omvat de vallei van Atapoepoe.

Deze is gelegen aan de straat Ombaai, dus aan de Noordkust; aan de landzijde is ze aan alle kanten door steile bergen omgeven, die haar van het gebied van Djeniloe scheiden.

De vallei is slechts ± 2 kilometer lang en gemiddeld 4 à 500 meter breed.

Vóór de kust strekken zich tot ver in zee riffen uit, die bij laag water droog vallen.

Van de kleine oppervlakte der vallei wordt nog weder een groot gedeelte door een met rizophoren omgroeid baaitje ingenomen, aan hetwelk Atapoepoe zijn tétoensche naam Namon-oeloen (van namon = baai en oeloen = hoofd, voornaamste) ontleent.

De vallei werd vroeger ook wel met den naam pantai Fialaran (= kust van Fialaran) bestempeld, omdat ze tot het grondgebied van dat landschap behoorde.

Nog heden vindt men er een offerplaats (voho), waar de Fialaran's van tijd tot tijd hunne offers komen brengen.

Tot voor betrekkelijk weinige jaren betaalden de Chineezen van Atapoepoe jaarlijks aan Fialaran een soort grondbelasting, mata datjing (mata = oog, datjing = unster) genoemd. Bovendien betaalden ze aan Djeniloe eene schatting, séwa pantai geheeten, die 6 à 7 gulden per gezin en per jaar bedroeg en waarvoor Djeniloe zich met het onderhoud van den weg te Atapoepoe belastte. Beide belastingen zijn echter afgeschaft, terwijl de Chineezen thans zelf den weg in orde houden.

De vallei kan tegenwoordig als Gouvernementsgrond worden beschouwd.

Ze is over bijna haar geheele lengte bewoond. Alle woningen te zamen vormen het plaatsje Atapoepoe.

Dit is de standplaats van den Posthouder van de onderafdeeling Béloe.

Verder wonen er Chineezen, enkele Aloreezen, eenige Mardijkers, d. z. uit het binnenland naar Atapoepoe gevluchte en door hunne vestiging aldaar vrij geworden slaven en hunne afstammelingen, en eenige Beloeneezen, die als koeli, dáár matroos genoemd, bij de Chineezen in dienst zijn.

Het talrijkst zijn er echter de Chineezen. Zij staan onder een luitenant, die aan den Posthouder ondergeschikt is.

Ook in het binnenland wonen hier en daar zonen van het hemelsche rijk. Er zijn er daarbij van onvermengden bloede, doch ook anderen, die wanneer men ze in het binnenland ontmoet niet van de inboorlingen te onderscheiden zijn, die de inlandsche hadat meer volgen dan de Chineesche en alleen wanneer ze naar Atapoepoe gaan hunne haarvlecht dragen en eenigermate Chineesch gekleed gaan.

Sommige dier in het binnenland wonende lieden zijn daar zeer gezien en door huwelijk aan de voornaamste vorstenfamilies verwant. De meesten echter voeren er weinig goeds uit. De handel van Beloe is voor verreweg het grootste gedeelte in handen der Chineezen Die welke in de binnenlanden wonen, erneeren zich gewoonlijk, behalve met handel, ook met landbouw en veeteelt.

In de meeste rijkjes moeten ze, wanneer ze er komen om handel te drijven, een soort vergunningsrecht aan de hoofden betalen.

Van 1857 tot 1869 heeft te Atapoepoe garnizoen gelegen. Van de versterking, waarin dat is gelegerd geweest, bestaan nog de ringmuur en één der gebouwen.

In 1865 is te Atapoepoe een Gouvernementsschool opgericht, die voornamelijk zou dienen voor kinderen van radja's en hoofden en die in de plaats kwam van twee dergelijke scholen in Djeniloe en Fialaran, die wegens gebrek aan leerlingen werden opgeheven.

De school te Atapoepoe moest echter niet lang daarna om dezelfde reden worden gesloten.

Atapoepoe is na Koepang de voornaamste handelsplaats van Nederlandsch Timor.

De uitvoer bestaat er voornamelijk uit sandelhout, was, huiden, hoorns, een weinig koffie en geringe hoeveelheden van andere artikelen, de invoer uit arak, manufacturen, kramerijen, glas- en aardewerk, ijzerwaren, enz.

Djeniloe grenst ten noorden aan straat Ombaai, ten oosten aan Silawang, ten zuiden aan Fialaran (de grens is daar de Talaoe-rivier) en ten westen aan Lidak en Harneno.

De radja woont even ten oosten van Atapoepoe bij Fatoe Loeka aan het strand.

Op sommige plaatsen loopt het gebergte tot aan zee, doch op de meeste laat het eenige ruimte voor een smalle strandvlakte over.

Overigens is de Noordelijke helft van het landschap zeer bergachtig, terwijl de zuidelijke helft meer uit heuvelland en golvend terrein bestaat, dat grootendeels met alang-alang en kajoepoetih-boomen bedekt is.

De gebouwen eener R. K. missie zijn van af Fatoe Loeka ongeveer één K. M. land-inwaarts gelegen.

Silawang grenst ten noorden aan straat Ombaai, ten oosten aan Portugeesch Timor (Kowa), ten zuiden aan Fialaran (grens is hier de rivier Talaoe) en ten westen aan Djeniloe.

Het vormt van Noord naar Zuid een lange smalle strook. Het is klein van oppervlakte, weinig bevolkt en zeer onbeduidend. Het is in 't midden het hoogst. Het zuidelijk gedeelte gelijkt veel op de zuidelijke helft van Djeniloe.

Fialaran is het grootste en belangrijkste staatje van Noord-Tétoen. Het heeft van Oost naar West een langwerpigen vorm.

Het grenst ten noorden aan Lidak, Djeniloe, Silawang en Portugeesch Timor (Kowa en Balibo), ten oosten aan Portugeesch Timor (Lamakhitoe), ten zuiden aan Lamaksanoeloe, Makir, Lamaknen, aan Portugeesch Timor (Tahakay, Tatoemea en Lokeoe) en Naitimoe, ten westen aan Naitimoe en Lidak.

Oost-Fialaran bestaat voor het grootste gedeelte uit bergland; het is zeer steenachtig en de meest voorkomende steensoort is kalksteen.

In West-Fialaran vindt men daarentegen meer heuvelland, dat op de meeste plaatsen met alang-alang en kajoepoetih-boomen bedekt is

De hoofdvorst woont te Baoeho.

De radja van Kloesien te Takierien.
„ „ „ Dafala „ Fatoe Baä.
„ „ „ Manoeklètèn „ Fatoe Besi.
„ „ „ Oemaklaran „ Fahi Noean.
„ „ „ Sorbaoe „ Sorbaoe.
„ „ „ Lassiolat „ Lafoeli.
„ „ „ Asoemanoe „ Nienloeli.
„ „ „ Tohé „ Likoe Baoek.
„ „ „ Maoemoetien „ Siarain.
„ „ „ Aitoon „ Noeahai.

Als loro heeft de radja van Baoeho in de rondom Fialaran gelegen rijkjes Djeniloe, Silawang, Lidak en Naitimoe en in Mandeo niets meer te zeggen. Men beschouwt hem daar eenvoudig als een voornaam, machtig vorst, zonder meer. Voor zoover ze met Waihalé iets uit te staan willen hebben, beschouwen die landschappen zich trouwens als rechtstreeksche kinderen van den Mĕromak O'an, omdat ze indertijd, toen deze op Baoeho vertoornd was, door tusschenkomst van Téoen poesaka van hem hebben ontvangen, die hun als het ware van hun loro losmaakten en meer direct aan Waihalé bonden.

Te Lahoeroes in Lossiolat is een R. K. missie gevestigd. Zij is daar mooi gelegen, in een aangenaam klimaat, op een hoogte van 569 meter. Een prachtige bron geeft overvloed van heerlijk, frisch water.

Te Foelan-monoe in Oemah-laran is eene vestiging van Chineezen.

Vrij hoog op de hellingen van den Lekaan zijn nog de restes van eene Portugeesche versterking aanwezig, waarin nog een zwaar kanon ligt.

Het tweede, dat zich daar vroeger bevond, is bij eene poging der bevolking om het te vervoeren in een ravijn gevallen.

De Portugeezen hadden vroeger in Beloe meerdere dergelijke versterkingen.
In Fialaran hadden ze een soort van burgerwacht ter sterkte van 100 man, bestaande uit bewoners van het land, onder de bevelen van Europeesche onderofficieren.

Lidak grenst ten noorden aan Beboki en Harneno, ten oosten aan Djeniloe en Fialaran, ten zuiden aan Naitimoe en ten westen aan Beboki.

De bevolking is diefachtig en oorlogzuchtig.

In 1857 is er een militaire expeditie heen geweest, die echter geen succes heeft gehad en al heel spoedig weer terug is getrokken. Aanleiding tot die expeditie was, dat een luitenant ter zee 1e klasse, die een door den Resident met een opdracht naar Lidak gezonden ambtenaar derwaarts vergezelde, op den terugweg door de bewoners van dat land was achtervolgd en doodelijk verwond.

Lidak bestaat deels uit bergland, deels uit vlak terrein.

Naitimoe grenst ten noorden aan Lidak en Fialaran, ten oosten aan Portugeesch Timor, ten zuiden aan Mandéo en ten westen aan Dirma en Beboki.

Zijne bevolking staat even ongunstig bekend als die van Lidak

Het oostelijk gedeelte van dat landschap is bergachtig, de westelijke helft heuvelachtig of vlak.

De radja heeft zijn kotta te Nĕnait op het gebergte van dien naam en een andere verblijfplaats te Halé-loelik in de vlakte.

Lakékoen grenst ten noorden aan Portugeesch Timor (Tamiroe-Ailala), ten oosten aan Portugeesch Timor, ten zuiden aan den Indischen Oceaan en ten westen aan Waihalé en Dirma.

Het deel van Lakekoen, dat tusschen de rivieren Taloes of Masin en Baboeloe is gelegen, heet Lakékoenaë (aë = gras), de rest van het rijk Lakekoen alas (alas = wond).

Het evengenoemde, bij de grensregeling van 1859 aan Portugal toegewezen landschap Tamiroe-Ailala, maakt eigenlijk een onderdeel van Lakekoen uit.

De radja van Lakekoen heeft als oudste loro een hoogen rang. Zijn macht is echter gering. Hij heeft maar betrekkelijk weinig eigen onderdanen, waarmede hij het zuiden van zijn landschap bewoont.

Verder noordwaarts, in dat deel dat Litoemali heet, wonen lieden, die van Sisi in Tahakay afkomstig zijn en van daar door de Lamaknens werden verdreven, terwijl in het deel dat Wéolain genoemd wordt, menschen wonen, die in 1862 of '63 voor een pokkenepidemie uit Fialaran gevlucht zijn. In Tamiroe-Ailala wonen lotgenooten van de lieden van Sisi, die vroeger dat deel van Tahakay bewoonden dat Maoedemoe genoemd wordt.

Al die vreemdelingen staan onder hun eigen hoofden, die slechts in zoover aan den loro gehoorzamen als zijzelf dat naar omstandigheden wenschelijk of noodig vinden.

Het gebied der overige rijkjes aan en nabij de zuidkust, t. w. dat van Waiwikoe, Waihalé, Fatoe Aroeien en Haitimoe, wordt in zijn geheel ook wel *„de Lioerai"* genoemd.

De bewoners ervan, vooral die van Waiwikoe, rekenen zich hooger, voornamer dan de andere Beloeneezen. Ze hebben ten gevolge van hun afkomst, zoo'n hoogen dunk van zichzelven, dat ze de Hollanders au fond hunne „jongere broeders" vinden, al moeten ze erkennen dat die jongeren de ouderen, dus hun zelven te slim af zijn geworden, zooals o.a. uit het bezit van vèrdragend geschut, van moderne geweren en van stoomschepen blijkt.

Vroeger hebben de Portugeezen er vestigingen gehad en zijn er Portugeesche geestelijken werkzaam geweest.

Een van de grieven tegen dezen was, dat ze zich lieten dragen, hetgeen de bevolking vermoeiend, doch meer nog vernederend vond.

Toen in het midden der 18e eeuw of iets eerder de rijkssieraden van Waihale in Timor-Dilly terecht kwamen en de Portugeezen deze niet terug wilden geven, kwamen de bewoners der Lioerai in verzet en werden de Portugeezen vandaar verjaagd, terwijl er toenadering tot de Vereenigde Oost-Indische Compagnie gezocht werd, die echter nimmer tot geregelde aanraking aanleiding heeft gegeven.

Onder de Portugeezen had 't zij de Lioerai van Fatoe Aroeien, 't zij de Meromak O'an den rang en titel van Generaal-Majoor, terwijl de andere radja's in Beloe hoogstens dien van Kolonel hadden.

Waiwikoe is van de vier genoemde rijkjes het krachtigste en brutaalste. Het brengt geene belasting aan Waihalé op en tracht zich in rang boven Waihalé te verheffen of zich daarmede althans gelijk te stellen.

In *Nènomètan* (van het Dawansch nèno = dag, zon, en metan = zwart, dus het land waar de zon ondergaat) woont de eigenlijke radja te Anas.

Noordelijk daarvan is te Wekmoerak nog een hoofd gevestigd, dat zich vrijwel onafhankelijk van dien radja beschouwt. Hij is de zoon van den oom van den Amanoebangschen vorst te Nikki-nikki, welke oom bij Fatoe Ro in 't uiterste noorden van Amanoebang verblijf houdt.

De zoon is gehuwd met een Waiwikoesche prinses. In de buurt van Wekmoerak wonen vele Waiwikoe's, die daar tuinen bewerken.

Zoowel de radja te Anas als 't hoofd van Wekmoerak brengen belasting aan Waiwikoe op en niet aan Waihalé.

Lamaknèn en Fialaran kregen ongeveer 50 jaren geleden oorlog met Tahakay (Portugeesch Timor), omdat lieden van dit rijkje de vorstengraven van Baoeho hadden geschonden. Het gelukte de eerstgenoemden de Tahakay's uit hun land te verdrijven.

Het verlaten gebied kwam toen grootendeels aan Lamaknen, behalve een klein deel in het westen ervan, dat aan Fialaran ten deel viel. Dit laatste deel

Maoedemoe genaamd, is nog steeds onbewoond, hoewel er wel tuinen aangelegd zijn en vee geweid wordt. De streken Diroen en Sisi zijn door Lamaknèns, zij het ook dun, bevolkt en worden als deelen van dit rijk beschouwd, niettegenstaande ze feitelijk tot het Portugeesche gebied behooren.

Tahakay is overigens een droog, dor en kaal land, evenals trouwens een groot deel van Lamaknen.

Te Weloeli in Tahakay aan de grens met Filaran is eene vestiging van Chineezen.

De Lamaknèns zijn diefachtig en oorlogzuchtig. Ze zijn een weinig onbeschaafder dan de emma tètoen, hebben minder geweren dan deze, doch meer lansen.

Maoekatar is in het noorden zeer bergachtig, kaal en dor, in het zuiden laag, vlak en vruchtbaar. Of het als een enclave in het Portugeesche gebied beschouwd moet worden, dan wel met een smalle strook aan Lamaknen vast zit, is nog niet uitgemaakt.

Het oostelijk deel wordt door Marai's, het westelijk, t.w. Vohoroca, Okkes en Matai, door emma Tètoen bewoond.

Het zuidelijkste gedeelte van Maoekatar ligt slechts weinige kilometers van de zuidkust verwijderd en is daarvan gescheiden door de Portugeesche rijkjes Socai en Kamanassa.

Het stond vroeger en staat nog min of meer onder den lioerai van Soeai-Kamanassa, niet onder dien van Fatoe Aroeiën.

HOOFDSTUK IX.

BLOED- EN AANVERWANTSCHAP.

Vóór dat wij beginnen met de beschrijving der gebruiken die op het familieleven betrekking hebben, is het gewenscht eerst uiteen te zetten in welke categoriën de familie verdeeld wordt.

In de eerste plaats heeft men de *alien maoen* (alien = jongere, maoen = oudere broer).

Hiertoe behooren iemands vader, grootvader van vaderszijde, overgrootvader van vaderszijde enz., met hunne broeders en hunne zusters voor zoover deze laatste niet getrouwd zijn, zoomede dier kinderen, de vrouwelijke alleen voor het geval zij ongehuwd zijn; voorts iemands zonen en ongetrouwde dochters en dier afstammelingen, de vrouwelijke alweer zoolang ze nog ongehuwd zijn; verder iemands broeders en ongetrouwde zusters met dier afstammelingen, de vrouwelijke zoolang zij door huwelijk niet uit de alien-maoen zijn getreden. Eindelijk worden ook tot de alien-maoen gerekend iemands bloed-vrienden.

Bloed-vriendschap wordt gewoonlijk slechts gesloten tusschen personen die een gemeenschappelijk belang hebben, dat bijna altijd van min of meer obscuren, dikwijls zelfs van bepaald misdadigen aard is. Zoo sluiten b. v. lieden die afgesproken hebben saâm op diefstal uit te gaan vaak bloedvriendschap, om te voorkomen dat, indien één hunner betrapt mocht worden, hij zijn kameraad zal verraden. Bloedvriendschap toch eischt van de partijen wederzijdsche hulp en steun, niet alleen met opoffering van geld of goed, doch zoo noodig van het leven; het is een vriendschap tot in den dood.

Zij wordt op de volgende wijze gesloten.

Partijen nemen een kommetje met arak, waarin ze een weinig aarde en een paar droppels van ieders bloed mengen. Ze zetten het kommetje op den grond en leggen er een mes bovenop. Dan wordt van het sluiten van hun verbond kennis gegeven aan God en aan de aardgeesten, men belooft elkaar hulp en steun in alle gevallen, ook al zou het gevolg daarvan zijn, dat de een in het belang van den ander zou moeten sterven, en spreekt den wensch uit, dat hij die zijn gelofte mocht verbreken, door het mes moge gedood worden.

Soms offert men bovendien een kip of beter nog een geit aan de aardgeesten. Daarna wordt het mes weggenomen en drinkt ieder de helft van het mengsel uit. Bij gegoeden gaat zulk een eed dikwijls met het geven van groote wederzijdsche geschenken gepaard.

Bloedvriendschap is erfelijk in de families van beide partijen.

Ook kunnen geheele rijkjes of onderdeelen ervan zich door den bloedeed aan elkaar verbinden. Hij wordt dan door de hoofden afgelegd en heeft ten gevolge dat de bewoners niet met elkaar mogen oorlog voeren, elkaar niet mogen bestelen enz. Wanneer personen van een dier rijkjes zich in het gebied van het andere bevinden, moet desgewenscht de bevolking van dit laatste in hunne voeding voorzien. Dit wederzijdsche recht op vrije voeding heet moroek-metan (moroek = bitter, metan = zwart). En men behoeft daarbij niet te wachten tot het voedsel aangeboden wordt, maar mag het zich zoo noodig ongevraagd toeëigenen.

Ook zonder bloedeed kan men elkaar ten gevolge van innige vriendschap als alien-maoen beschouwen. Men helpt elkaar dan b. v. bijdragen in de kosten van huwelijken, begrafenissen, boeten, offeranden, enz., doch dit is geen vriendschap „tot in den dood" en ze is ook niet erfelijk.

Behalve de alien-maoen heeft men de *fettoh sawa* of fet'sawa (fettoh = vrouw, sawa = schaamgordel).

Hiertoe behooren iemands gehuwde zusters, dochters, kleindochters, tantes en oudtantes van vaders en grootvaders zijde, allen met hunne aangetrouwde familie

En eindelijk hebben we de derde categorie, de *oemah-manèh* (van oemah = huis en manèh = man). Zij is de meest gevreesde, doch minst geachte en minst geliefde van de drie rubrieken, waarin iemands bloed- en aanverwanten verdeeld kunnen worden.

Ze bestaat uit de familie van iemands vrouw, en de families van de vrouwen van iemands vader, grootvader, overgrootvader enz. van vaderszijde, voor zoover althans die vrouwen niet tot de eigen familie dier mannen behooren.

Stel b. v. dat ik getrouwd ben met een meisje uit een familie (familie hier in den uitgebreideren zin genomen), welke we kortheidshalve A zullen noemen, dat mijn vader zijn vrouw uit eene familie B heeft gekozen, dat mijn grootvader van vaderszijde met een meisje uit z'n eigen, dus mijn eigen familie is gehuwd geweest, dat mijn overgrootvader van vaderszijde met een vrouw uit de familie C is getrouwd geweest, en dat al mijn verdere voorvaderen steeds, 't zij met meisjes uit hunne, dus mijne eigen familie, hetzij met vrouwen uit één van de familie's A, B of C zijn gehuwd geweest, — dan vormen deze drie families A, B en C mijne oemah-maneh

Tusschen ieder van hen en mijne familie bestaat een band of juister nog een soort van contract, volgens hetwelk zij de leveranciers van vrouwen voor de mannelijke leden van mijne familie zijn. Laatstgenoemden zijn min of meer verplicht hunne wederhelften uit een der families A, B of C te nemen, waar tegenover staat dat die families hunne dochters voor bepaalde, onveranderlijke prijzen moeten afstaan.

Die prijzen zijn vastgesteld toen het eerste huwelijk tusschen een man van mijn familie en een meisje van elk der genoemde families gesloten werd, toen dus die families oemah-maneh van mijn familie werden. En die prijzen werden vastgesteld op dezelfde bedragen als die, waarvoor vóór dien de meisjes uit die families reeds aan anderen werden geleverd, want in iedere familie zijn de prijzen waarvoor men de huwbare dochters van de hand zet vrijwel vast, met andere woorden voor alle meisjes gelijk.

Die vaste prijzen betreffen niet alleen den eigenlijken koopprijs, doch alle betalingen — op enkele na, die we later zullen behandelen—, die bij een huwelijk te pas komen.

Toen die prijzen tusschen mijn familie en b. v. de familie A zijn vastgesteld, zijn van die vaststelling Késaks opgemaakt. Een Késak bestaat uit één of twee bundeltjes bamboe-stokjes, die met touw bijeengebonden zijn. Elk der stokjes heeft z'n beteekenis; zoo wijst in het hier bedoelde geval ieder stokje een soort van betaling en de grootte ervan aan. De naam van die soort en het getal dat de grootte der betaling uitdrukt, moet men er echter maar bij onthouden. De Késak is dus een soort aanteekenboek, maar 'n treurig, onvolledig soort.

Mijn familie en de familie A bewaren van de vaststelling der prijzen hierboven bedoeld ieder één Késak; de beide Késaks zijn aan elkaar gelijk, gelijkluidend.

Wanneer ik nu b. v. een vrouw uit mijn oemah-maneh A wil trouwen, dan komt, zoodra over de betalingen gesproken moet worden, zoowel mijn familie als de familie A met de betrokken Késak voor den dag. Er wordt dan onderzocht of ze nog met elkaar kloppen, waarna de beteekenis van ieder stokje gememoriseerd wordt.

Zooals zooeven reeds werd gezegd, is een man min of meer verplicht met een meisje uit z'n oemah-maneh te trouwen.

Huwt hij een vrouw die geheel buiten zijn oemah-maneh staat, dan moet hij deze, dus die oemah-maneh daarvan kennisgeven en haar, die zich daarover miskend gevoelt en zich dus ten zeerste vertoornd toont, een som gelds b. v. 2 souvereigns en *f* 20.— aanbieden om haar weder in goede stemming te brengen.

Wanneer de oemah-maneh het aangebodene voldoende acht, geeft zij daarvan blijk, door aan de jonge vrouw bij wijze van teeken van erkenning een slimoet te brengen.

Indien iemands oemah-maneh uit meerdere families bestaat en hij een vrouw uit één dezer kiest, dan moet hij bij gelegenheid daarvan aan de overige families zijner oemah-maneh kennisgeven en hun daarbij b. v 2 of 6 gulden betalen, omdat hij geen echtgenoote uit hun midden gezocht heeft. Die families staan er dan echter op, dat minstens één zijner broeders of neven een vrouw bij hen komt zoeken.

Zooals wij in de volgende hoofdstukken nog nader zullen zien, moet bij bijna alle familie-aangelegenheden de betrokken oemah-maneh, moeten bij sommige zelfs allen tegenwoordig zijn. Ze wordt dan gewoonlijk minder goed onthaald dan de alien-maoen en de fettoh sawa, doch daartegenover staat, dat ze voor de minste verrichting, voor den kleinsten dienst betaling krijgt

Z'n oemah-maneh negeeren durft men niet, want dan zou ze boos worden en verwenschingen over den schuldige uitstorten en deze zou dan onvermijdelijk door ziekte of door ongelukken van anderen aard bezocht worden.

In vele gevallen van krankheid b. v., komt de mak'dôk (geneesheer-toovenaar) tot de conclusie, dat ze een gevolg zijn van boosheid van de zijde der oemah-maneh. Om te genezen moet de lijder deze dan eerst weder door een geschenk ten zijnen gunste stemmen.

De oemah-maneh maakt van de vrees, die men om bovengenoemde redenen voor haar koestert, dikwijls gebruik om van de mannen wier oemah-maneh ze is, geschenken te vragen. Wanneer ze veel b. v 1 souvereign en *f* 10.— vraagt, dan laat ze haar verzoek gepaard gaan met het zenden van b. v. een slimoet; wanneer ze weinig vraagt stuurt ze niets.

De mannen durven dergelijke verzoeken gewoonlijk niet weigeren en zenden het gevraagde, zij 't ook contre-coeur.

Bijna niemand is zonder oemah-maneh, daar in nagenoeg geen enkele familie de mannen van ouder tot ouder steeds binnen hun eigen familie gehuwd zijn.

Het vorstenhuis van Waihalé is oemah-maneh van meerdere voorname radja-families.

Ten slotte zij hier nog opgemerkt, dat men bij voorname lieden niet van alien-maoen, doch van hoesar datoe (hoesar = navel, datoe = een titel), niet van

fet'sawa, doch van nai o'an nai fettoh (nai = heer, o'an = kind, fettoh = vrouw) en niet van oemah-maneh, doch van nai maloen spreekt.

HOOFDSTUK X.

INRICHTING VAN DORPEN EN WONINGEN.

In Noord Tétoen bestaan de dorpen (Kanoea of Kotta) gewoonlijk uit 6 tot 20 huizen, die door een omheining omgeven zijn. Die omheining is gemaakt hetzij van los op elkaar gestapelde steenen, hetzij van horizontaal liggende boomstammen en boomtakken, die men heeft opgestapeld tusschen van afstand tot afstand paarsgewijze, verticaal in den grond gestoken stammen. Een flinke omheining is wel 2 meter hoog en één meter dik.

In oorlogstijd werpt men buiten en op die muren bamboe doeri (doornbamboe).

Een smalle deur of opening in de omheining, die 's nachts gesloten of versperd wordt, geeft tot het dorp toegang.

De meeste dorpen zijn op heuvel- of bergtoppen, rotsen of andere moeilijk genaakbare plaatsen gebouwd, ten einde in oorlogstijd beter tegen vijandelijke overvallen beveiligd te zijn Water is op die plaatsen bijna nooit te krijgen, zoodat dit nagenoeg steeds van buiten, soms van vrij ver moet worden aangedragen.

De dorpen der radja's hebben een sadan fettoh binnen, en een sadan manèh buiten de muren; in het hoofdstuk oorlog zullen wij daar nader op terugkomen.

In de woonplaatsen van hoofden vindt men voorts hetzij een istasi, een overdekte plaats waar dienstzaken besproken worden, dan wel een hasoroe-fatin (letterlijk = ontmoetplaats), die tot datzelfde doel dienst doet en bestaat uit een groote breed getakte boom, om welks stam platte steenen gelegd zijn die tot zitplaats dienen. Soms is zoo'n hasoroe-fatin door een laag muurtje omgeven.

Bij bijna iedere kanoea of kotta behooren één of meer gehuchten, lô'ôh. Een lo'oh bestaat uit 2 tot 6 gewone dan wel tuinhuizen en is soms, doch niet altijd door een omheining omgeven

In tegenstelling met de kotta's die men op moeilijk te bereiken plaatsen bouwt, kiest men voor de lo'oh plekken uit, die gunstig gelegen zijn om het toezicht op z'n paarden en karbouwen te kunnen houden en zijn tuinen te kunnen bewaken. Ze liggen dan ook steeds aan of nabij rivieren, beken of bronnen

Een familie heeft gewoonlijk haar eigenlijk woonhuis in de kotta, doch bovendien een huis in een lo'oh, waar à tour de rôle eenige harer leden verblijf houden om op de velden en het vee te passen.

Sterft iemand in de lo'oh, dan wel wordt hij er ziek, dan brengt men hem naar de kotta over.

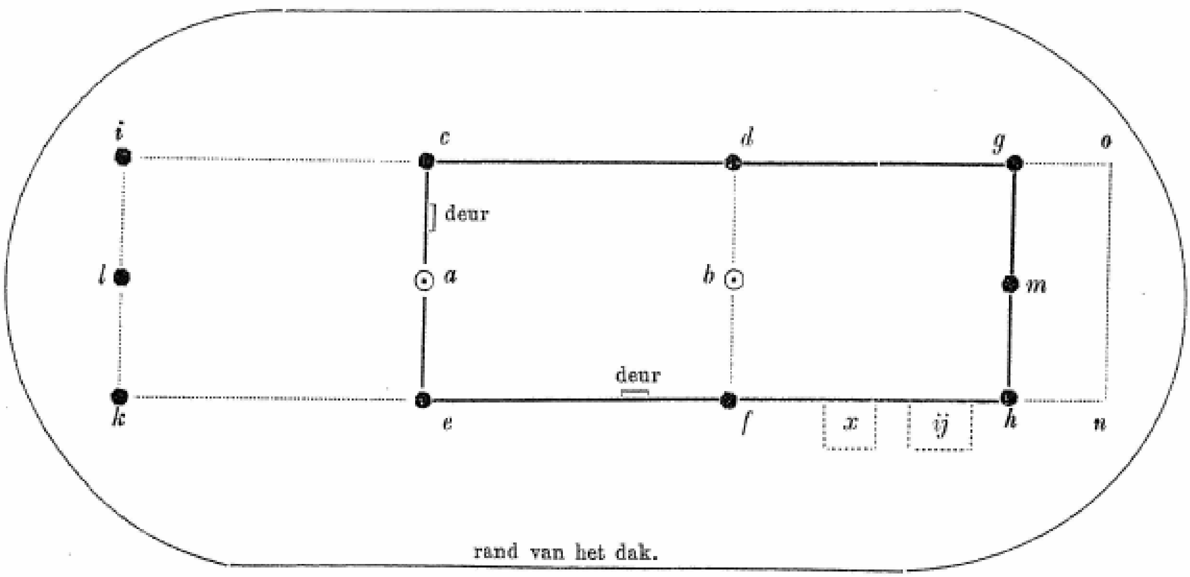
Tuinhuizen treft men behalve in de gehuchten, hier en daar verspreid in de tuinen en velden aan.

Karbouwenkralen (natar) zijn omheinde ruimten, die gewoonlijk nabij de kotta's of lo'oh's, om of bij een grooten boom worden aangetroffen. De omheining is op dezelfde wijze samengesteld als de muur om een kotta, doch minder hoog en minder dik.

In Zuid Tétoen, althans in Waiwikoe, Waihalé en Haitimoe zijn de dorpen veel grooter dan in Noord Tétoen en niet versterkt. De bewoners toch zijn aan de vlakte gebonden, kunnen dus geene strategische punten voor hunne dorpen uitzoeken en trachten daarom hun kracht te vinden in het in groote menigte bijeenwonen.

De woningen (oemah) van Noord Tétoen verschillen in constructie ten zeerste van de huizen der Timoreezen (emma dawan). Terwijl deze laatste den zuiveren bijenkorfvorm vertoonen en op den beganen grond gebouwd zijn, staan de huizen in Noord Tétoen op palen en zijn ze bovendien van nokken voorzien.

Ze zijn zeer verschillend van grootte en bestaan in verband daarmede uit meer of minder vertrekken. Allen zijn echter volgens één typisch model gebouwd, waarvan wij de beschrijving hier laten volgen.

De hoofdstijlen, die waarop de nok van 't dak rust (a en b), heeten respectievelijk Kakoeloek lor en Kakoeloek hai of Kakoeloek raë.

Daaromheen staan stijlen van mindere lengte (c t/m. m), die van boven door dwarsbalken verbonden zijn, waarop het dak ongeveer halverwege de nok en den benedenrand rust

Onmiddellijk naast al die balken zijn andere, kortere aangebracht, die slechts ± 1 meter boven den grond uitsteken, door dwarsbalken verbonden zijn en waarop de vloer van de eigenlijke woning c. g. h. e. en de balé-balé c. e. k. i. rust. Een balk d. f, kotan genaamd, verdeelt den vloer, dus het vertrek c. g. h. e. in twee deelen, waarvan het deel c. d. f. e. de stookplaats bevat en het deel d. g. h. f. tot woonplaats dient.

Boven de stookplaats, die nabij den kakoeloek hai is gelegen, is een zoldering, kahak hai aangebracht, waarop de djagoeng of mais bewaard wordt; boven de woonplaats is geen zoldering.

De eigenlijke woning, dus het gedeelte c. g. h. e, is van omwanding voorzien. Dit is niet het geval met het gedeelte c. e. k. i. Deze ruimte, sĕlak genaamd, is als balé-balé, dus als rust- of ligplaats ingericht. De ligplaats bevindt zich ongeveer $^1/_2$ meter lager dan de vloer van de eigenlijke woning, terwijl boven die ligplaats een zoldering is aangebracht, zoodanig dat de ruimte daarboven niet van het vertrek c, g. h. e. is afgescheiden, daarmede dus één geheel vormt, zoodat men, binnenshuis zijnde, het gezicht heeft op die zoldering, die ongeveer $1^1/_4$ meter hooger is gelegen dan de vloer der woning. Die zoldering wordt kahak lor genoemd.

In sommige huizen heeft men boven dien kahak lor, dicht bij de nok nog een klein zolderinkje, bahani of kradak geheeten.

Het vertrek c. g. h. e. heeft twee uitgangen, bestaande uit zeer kleine deuren, waarvan een naar den sĕlak en een naar den beganen grond uitgang geeft.

Om buiten te komen moet men dan echter nog onder den rand van het dak doorkruipen.

De daken toch loopen af tot bij of aan den grond; een of twee uitsnijdingen uit den rand dienen tot in- en uitgang en zijn meestal zóó klein dat men, er doorkruipende, nog met het dak in contact komt.

De vuurplaat is in die ruimte c. d. f. e. dicht bij den kakoeloek hai op den vloer aangebracht.

Zij bestaat uit een door balken omgeven vierkant, waarbinnen zich aarde en asch bevindt.

Wanneer men z'n potje koken wil, zet men dat op een drietal steenen dat op de vuurplaat ligt en tusschen welke steenen het vuur dan wordt gestookt.

Verder vindt men op den vloer tegen den kakoeloek lor aan een platten steen, lor fafoehoen genaamd, en op den kahak lor tegen denzelfden balk aan een dergelijken steen, die lor hoen heet (fafoehoen = onder, hoen = hoogste voornaamste).

Beide steenen zullen wij in de volgende hoofdstukken nog meermalen bespreken.

Naar de wijzen waarop de nokken der daken gedekt worden, verdeelt men de huizen in oemah rabi en oemah kakadoek.

Bij de eerste soort wordt de alang-alang waarmede de nok gedekt wordt, met het afgesneden worteleinde naar boven gewerkt, zoodanig dat de nok een soort kam of borstel vormt. De nok is bij deze huizen zonder versiering.

Bij de oemah kakadoek is de alang-alang van de nok met het blad naar boven geplaatst en zijn de uiteinden dier bladeren in elkaar gewerkt of gevlochten, zoodat men in elkaar gewerkte en geen borstelvormige nok krijgt. Zoowel aan de uiteinden als in 't midden van deze nok worden hoornvormige punten gewerkt.

Daar waar men zijn dooden in houten kisten of liever in uitgeholde boomstammen begraaft, wonen de levenden in oemah rabi; overal elders bewoont men oemah kakadoek.

De daken der huizen zijn van alang-alang of gĕbangpalmbladeren gemaakt, de vloeren zijn van hout of bamboe, de omwanding is van hout, bamboe of bébak (bladstelen van den gebangpalm) vervaardigd.

De hoekbalken van de woning en de deurposten zijn somtijds met ruw snijwerk versierd.

Het is niet onverschillig in welke richting men zijn woning plaatst.

Soms bouwt men ze met de sĕlak in de richting van het zielenverblijf (in Fialarang dus van den berg Lekaan), dan wel van de landen van waar de eerste vorsten hunne vrouwen gekregen hebben (in Fialarang dus in de richting van Waihalé, Lakékoen of Balibo) of, zooals in het kustland van Djeniloe, in de richting der zee.

Van een gezin slapen de vader, de moeder, de kleine kinderen en de oude familieleden in de eigenlijke woning, de volwassen zonen op de sĕlak en de huwbare dochters in afgesloten bamboehokjes (x en ij), die men onder het groote dak, buiten tegen de omwanding der eigenlijke woning heeft aangebouwd, en waar de jonge dames gelegenheid hebben ongestoord nachtelijke bezoeken van jonge mannen te ontvangen. Deze hokjes hebben geen communicatie met de eigenlijke woning, doch aparte uitgangen.

Soms is achter tegen het huis, dus langs de lijn g. h., nog een soort achtergalerij g. h. n. o. aangebouwd, waar dan veelal ook nog een stookplaats wordt gevonden en vanwaar men dan met een deur toegang tot de woning heeft.

Bij groote huizen zijn van het inwendige vertrekken afgeschoten, waar de vader en de moeder apart slapen of die tot andere doeleinden dienen, terwijl ook meermalen de deelen c. d. f. e. en d. g. h. f. van elkaâr zijn afgeschoten.

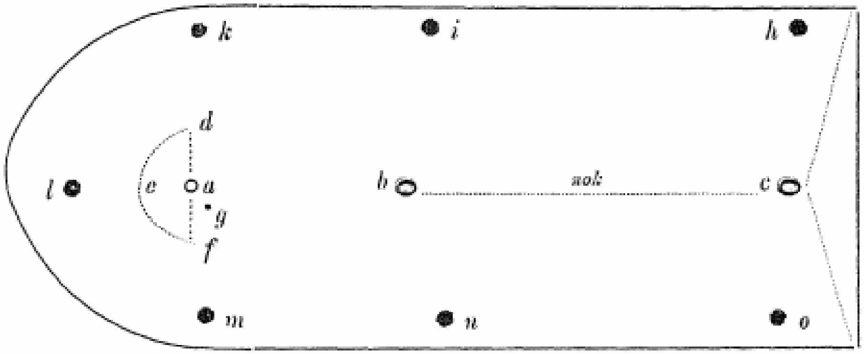
De huizen worden door de eigenaars zelf met hunne familieleden en dorpsgenooten gebouwd.

Alleen voor enkele bezigheden als meten en passen, moet men soms een deskundige van een ander dorp te hulp roepen, welke deskundige, bĕdaïn taha ai (bedaïn = deskundige, taha = snijden, ai = hout) genoemd wordt, en die voor zijn moeite evenals de andere helpers beloond wordt met vrije voeding en een

deel van het vleesch der dieren, die bij die gelegenheid geslacht worden (zie hoofdstuk godsdienst).

Aangeteekend zij, dat de woningen in Zuid Tétoen van geheel andere constructie zijn.

De tuinhuizen zijn van zeer eenvoudige samenstelling en niet op palen gebouwd.

dakrand.

De nok rust gewoonlijk op twee palen b en c.

Op de plaats a staat nog een verticale, eenigzins kortere paal, waarop het dak rust. Rondom deze drie palen staan kleinere (h t/m o.), die het dak niet ver van zijn benedenrand stutten.

Tusschen paal a en het dak is een zolderinkje, a. d. e. f aangebracht, dat bahani genoemd wordt, terwijl bij dien paal een bamboe g. in den grond staat, die aan zijn boveneinde tot een mandje is gespleten en gevlochten en waarin een steen ligt. Bamboe en steen heeten kradak.

Een en ander zullen wij in de volgende hoofdstukken nog wel weder ontmoeten.

HOOFDSTUK XI.

GEBOORTE, NAAMGEVING, enz.

Reeds gedurende de zwangerschap wordt de zwangere, wanneer zij pijnen voelt of ook wel bij wijze van voorzorgsmaatregel, met gekauwde kĕmiri, boomschors en boomwortelen ingewreven en gemasseerd, ten einde de pijnen te stillen of de goede ligging van het kind te bevorderen.

De persoon die daarbij hulp verleent is gewoonlijk een vrouw, een enkele keer echter ook wel 'n man; men noemt haar emma kaër karonak (emma = mensch, kaër = vasthouden, karonak = glad), dus de persoon die het gladde (kind) vasthoudt.

Het zijn eenvoudig menschen, die door ondervinding verstand van de behandeling van zwangerschap en van bevallingen hebben opgedaan en die men in elk dorp aantreft. Zij verrichten hun werk als vriendschapsdienst, maken er geen beroep van. De schors en de boomwortelen die ze als medicijn gebruiken zoeken zij zelf; ieder neemt daarvoor z'n eigen soorten.

Wanneer een vrouw 6 à 8 maanden zwanger is en haar toestand ook invloed op hare gelaatstrekken begint uit te oefenen, zegt men tot haar: „ò-ne isien kokèk" of „ò-ne isien iha loean" (ò = jou, isien = lichaam, kokèk = verlaten, iha = zijn, loean = buiten), waarmede men bedoelt dat een deel harer zeven zielen die zij in gezonden toestand heeft, evenals ingeval van ziekte haar lichaam heeft verlaten.

Het is dan tijd dat de mak'dôk (toovenaar-dokter) wordt geroepen om de verdwenen zielen naar het lichaam der zwangere terug te voeren. Hoe hij dat bewerkstelligt, zullen wij in het hoofdstuk over „godsdienst" nader uiteenzetten.

Wanneer het oogenblik der bevalling nadert, wordt de emma kaër karonak geroepen om te assisteeren. Haar hulp is ook bij abnormale bevallingen van weinig ingrijpenden aard en bepaalt zich hoofdzakelijk tot het wrijven van den buik met de zooeven reeds genoemde ingrediënten; voor het overige laat ze den gang van zaken aan moeder natuur over.

Zoodra het kind geboren is wordt de navelstreng met een mesje of met een scherp gemaakt stuk bamboe, van de soort die fafoeloe genoemd wordt, doorgesneden.

De jonggeborene wordt vervolgens met warm water begoten en met kĕmiri en kapas schoon gemaakt.

De moeder wordt ook met warm water besprenkeld, terwijl men haar bovendien met kracht water tegen den buik, de lendenen en den nek gooit en een in het vuur verwarmden ouden doek op buik, borsten, nek en voorhoofd drukt.

Die behandeling van den buik en van de lendenen heeft ten doel alle inwendige vuil te verwijderen, die der borsten om de melkvorming te bespoedigen en te bevorderen en die van den nek en van 't voorhoofd om flauwte te voorkomen.

Deze bewerking der genoemde lichaamsdeelen wordt gedurende geruimen tijd, dikwijls tot aan het haarscheren van het kind, gewoonlijk om de twee, drie dagen herhaald.

Met dezelfde bedoeling drinkt de jonge moeder gedurende de eerste dagen warm water en soms arak.

De nageboorte wordt in een ouden pot of mand gedaan, die, om spoedig bederf te voorkomen, verder met asch wordt gevuld en dan voorloopig bewaard.

wordt een vuur aangelegd, dat hai manas (van hai = vuur, manas = warm) genoemd wordt en waarmede haar lichaam voortdurend berookt en geroosterd wordt

Dit wordt gedaan om de patiënte voor ziekte te bewaren en om haar herstel te bevorderen. Het vuur moet zorgvuldig onderhouden worden, want het mag vóórdat de plechtigheid van het naar buiten brengen der kleine plaats heeft, niet uitgaan.

Kort na de geboorte krijgt het kind een naam.

Gewoonlijk is dan de melkafscheiding bij de moeder nog niet begonnen, zoodat er een andere zoogende vrouw bij te hulp geroepen wordt Deze legt de kleine aan de borst, terwijl een ander, b.v. de vader, den naam van een van de voorvaderen van het kind opnoemt. Wanneer dit dan tegelijker tijd of zeer kort daarna gaat zuigen, ontvangt het den naam die opgenoemd is, in 't andere geval wordt het onder het noemen van een anderen naam weer aan de borst gelegd, net zoolang totdat het door te gaan zuigen heeft aangegeven welken naam het moet dragen.

Achter z'n eigen naam draagt men gewoonlijk dien van z'n vader, zoodat ieder mensch twee namen heeft.

Wanneer het kind later aanhoudend kermt of huilt, zoekt men de oorzaak daarvan meestal in z'n naam en wordt een andere voor hem gezocht.

Dit kan op dezelfde wijze geschieden als waarop het z'n eersten naam kreeg. Men kan echter ook, terwijl het kind schreit, namen van z'n voorvaderen opnoemen en laat het dan den naam houden die opgenoemd was toen het met weenen uitscheidde.

Indien een en ander echter niet helpt wordt de hulp van den mak'dôk ingeroepen.

Deze voelt den pols van den kleine en maakt dan uit welke geest of macht vertoornd is en in z'n boosheid het kind leed doet. Gewoonlijk is dit een der geesten van de voorouders.

Er wordt, om deze weder goed te stemmen, een mandje (hanimatan) met een sirihblad,, een stukje pinang en een zilveren voorwerp op den kahak lor van de woning gezet, opdat de vertoornde geest daarvan voorloopig de zielen zal kunnen nuttigen en gebruiken, terwijl men hem tevens belooft een varken of 'n ander dier aan hem te zullen offeren, wanneer hij aan het geschrei een einde maakt.

Tegelijkertijd wordt dan echter toch ook de naam van 't kind veranderd.

Eén of twee dagen na de bevalling wordt de pot of de mand met de nageboorte in een koesambi-of waringinboom gehangen; in sommige streken mag alleen wanneer het kinderen van voorname hoofden betreft daarvoor een waringin worden uitgekozen.

Na één tot twee maanden heeft de plechtigheid van het hoofdscheren koi oeloen (van koi = scheren en oeloen = hoofd) plaats.

Bij die gelegenheid mogen moeder en kind voor 't eerst na de bevalling hun woning verlaten.

Tot op dat oogenblik heeft de moeder geen arbeid mogen verrichten en hebben zij noch haar huisgenooten goederen, hun toebehoorende, mogen vervreemden.

Bij het koi oeloen moet de familie der moeder, dus de oemah maneh tegenwoordig zijn. Een manlijk en een vrouwlijk lid dier familie vervullen daarbij de functiën van ina koöes en ama koöes, (ina = moeder, ama = vader, koöes = dragen).

Zij zijn in hun beste plunje gestoken en hebben een slimoet medegebracht, waarin ze het kind bij 't begin der plechtigheid naar buiten en bij 't einde weder naar binnen dragen.

Zoodra de kleine buiten komt hebben aardige symbolische voorstellingen plaats.

Indien 't kind een jongen is staan bij de woning eenige mannen hout te kappen (zooals dat bij 't aanleggen van tuinen wordt gedaan), netten te werpen en ander mannenwerk te verrichten, terwijl meestal ook een koppesneller met het geweer in de hand ronddanst en op een gegeven moment dat wapen afschiet.

Wanneer 't kind een meisje is zijn buiten vrouwen bezig met koken, weven, kapas (katoen) schoonmaken enz. en brengt bovendien eene vrouw een brandend stuk hout, dat ze van de hai manas heeft genomen, naar een ander huis.

Deze handelingen drukken de hoop uit dat het kind later ijverig en bedreven moge worden in de werkzaamheden die het te wachten staan, dat het, indien 't een jongen is, dapper moge worden in den oorlog en indien het tot het vrouwelijk geslacht behoort later naar een ander huis zal worden gebracht, m. a. w. zal trouwen.

Het bij deze gelegenheid van de hai manas genomen stuk brandend hout is het eerste dat aan dat vuur wordt ontnomen. Vóór dien was het verboden van de hai manas iets af te nemen of er ander vuur mede aantemaken.

Wanneer het kind naar buiten gebracht is wordt z'n hoofd geschoren.

Daartoe neemt een lid van de oemah-maneh het mes en beweegt dat zeven malen heen en wêer in de richting van het hoofd van het kind dat geschoren worden moet. Deze beweging heet tétéra dala hitoe (van tétéra = heen en wêergaan, dala = keer en hitoe = zeven) en geschiedt om de hoop uittedrukken dat de kleine later zeven kinderen moge krijgen.

Vervolgens scheert hij een paar haartjes weg, waarna het overige door een wilkeurig persoon kan worden afgeschoren. Men laat echter steeds een pluim midden op het hoofd staan.

In sommige streken wordt het afgeschoren haar dadelijk door een lid der oemah-maneh in een pisangblad gewikkeld; elders doet men dat na het eerst in een pot met water waarin een ring gelegen is te hebben laten vallen, met welk

water de familieleden dan hunne oogen bestrijken, opdat deze even helderziend mogen worden als die van het kind.

In elk geval wordt het in pisangblad gepakte haar na afloop der plechtigheid door de oemah maneh mede naar huis genomen en daar in een klapper-, pinang-, of anderen vruchtboom gehangen, die dan naar het kind genoemd wordt en voortaan aan hem toebehoort.

Alle boven beschreven ceremoniën gaan met feesten gepaard; men slacht één of meer karbouwen en varkens, eet, drinkt en danst, meer of min, al naar gelang van de meerdere of mindere gegoedheid der ouders.

Bij het naar huis g..an worden de leden der oemah maneh beloond voor het medebrengen der slimoet en bovendien voor alle diensten, hoe klein ook, die ze gepresteerd hebben Zoo krijgt hij die 't haar afgeschoren heeft 2 tot 6 gulden, de ina koöes en de ama koöes weder andere bedragen, enz.

Kort na afloop van de feesten neemt de moeder een klapperdop, doet daar wat asch van de hai manas in en gaat er mede naar een kruispunt van twee voetpaden Daar zet ze den klapperdop neer en schopt hem met den hiel van den luikervoet omver Deze handeling heet sidi akoe manas (van sidi = schoppen, akoe = asch en manas = warm). De moeder neemt daarmede voorgoed afscheid van het vuur dat haar geroosterd en berookt heeft en schopt op die manier alle verdere gevolgen der bevalling van zich af

Aangeteekend zij hier nog dat in enkele streken het in een boom hangen van de nageboorte en het naar buiten brengen van het kind, gepaard met de symbolische handelingen, soms tegelijkertijd, op den zevenden dag na de bevalling, plaats hebben. Na één of twee maanden heeft dan ook hier het haarscheren plaats. Bij elk dier gelegenheden wordt dan een feest gegeven, zoodat deze wijze van doen duurder uitkomt dan de eerstbeschrevene en dan ook minder veelvuldig voorkomt.

De besnijdenis bestaat alleen voor jongens en wordt tusschen hun 12e en 20e jaar met behulp van een mesje en een stuk koesambi- of sisihout, doch overigens zonder de minste plechtigheid verricht. Men gebruikt een van de twee genoemde houtsoorten die nog al hard zijn, opdat het behandelde lichaamsdeel even flink en stevig als dat hout worden moge.

De operatie wordt met 10 à 25 cent betaald.

Zij heeft geen godsdienstige beteekenis; men onderwerpt zich er aan omdat men anders door de leden v..n het schoone geslacht uitgelachen en bespot wordt.

Het uitrukken of afscheren van het haar der schaamdeelen is bij beide seksen algemeen. Bij het uitrukken gebruikt men een tangetje.

Het tandenvijlen komt wel voor, doch is niet algemeen in gebruik en wanneer men het doet vijlt men gewoonlijk slechts weinig af.

Het wordt gedaan zoodra de kinderen volwassen worden of vóór het huwelijk en gaat met geene plechtigheden of feesten gepaard.

In Zuid-Tétoen is dit anders; daar wordt wel feest gevierd en bij gelegenheid een varken geslacht. Daar is het tandenvijlen trouwens meer algemeen en wordt er ook een grooter gedeelte van afgevijld.

HOOFDSTUK XII.

HUWELIJK.

§ I. VRIJAGE.

De omgang tusschen de jongelieden van beiderlei kunne is in Noord-Tétoen buitengewoon vrij, volgens onze begrippen van zedelijkheid zelfs zeer immoreel.

De jonge meisjes worden er, zooals iemand mij dat eens op typische wijze duidelijk trachtte te maken, beschouwd als handelsgoed, als koekjes om te verkoopen. Zij slapen zooals wij in het hoofdstuk „woningen" gezien hebben, in aparte, tegen het eigenlijke huis aangebouwde bamboe hokjes, waar ze de jonge mannen vrijelijk kunnen ontvangen; laatstgenoemden hebben hun legerstede op de sĕlak en zijn dus 's nachts ook geheel vrij in hunne bewegingen.

Jongens en meisjes en ook mannen en vrouwen vereenigen zich dan dikwijls om te tébé.

Dit tébé is een soort van dans, die uitsluitend 's avonds of 's nachts gedanst wordt, en waarvan de voornaamste aantrekkelijkheid daarin bestaat, dat zij als 't ware een markt van vrouwen en mannen vormt, dat men er ruime keuze heeft en dat men zich, dank zij het nachtelijk duister, voor niets behoeft te geneeren.

Het behoeft geen nader betoog dat er dus heel wat aan Amor en Venus geofferd wordt en dat geen enkel, of althans slechts uiterst weinig meisjes bij het in 't huwelijk treden nog maagd zijn. Het aantal dat haar ontmaagding te danken heeft aan den man met wien ze later trouwen is eveneens zeer klein; verreweg de meesten hebben hunne gunsten onder verschillende mannen verdeeld.

Zij laten zich daar echter behoorlijk voor betalen. De betaling bedraagt $^1/_4$ tot één gulden, soms nog meer en is afhankelijk van den stand, den leeftijd, de meer of mindere aantrekkelijkheid van 't meisje, enz. Voor een weinig méér blijft ze den betaler gedurende eenigen tijd „getrouw." Personen die b. v. gedurende eenige weken op een bepaalde plaats moeten doorbrengen, „huren" dikwijls 't een of ander meisje voor den duur van hun verblijf. De betalingen die de meisjes bij de verschillende gelegenheden ontvangen, dragen ze aan haar moeder af, die ze als welkome bijdragen in 't huishouden accepteert.

Alleen wanneer maagden zich voor 't eerst aan intiemen omgang met jongelieden overgeven, durven ze meestal hare verdiensten niet dadelijk aan hare moeder ter hand stellen; zij bewaren die dan tot ze een zóó verleidelijk bedrag vertegenwoordigen, dat de moeder bij het ontvangen daarvan zoodanig in de wolken is, dat zij de ernstige berisping die ze anders fatsoenshalve ten gevolge van den eersten misstap aan haar dochter zou meenen te moeten geven, geheel of althans grootendeels achterwege laat.

Het kost een maagd niet veel tijd om zóó'n verleidelijk bedrag bijeen te krijgen, daar zij haar gunsten gewoonlijk goed, duurder dan andere vrouwen en meisjes laat betalen. De man die er 't eerst van profiteert betaalt b. v. 2 sovereigns en *f* 20.—, doch heeft dan ook gedurende ongeveer een maand recht op haar.

Dat waar dergelijke toestanden heerschen het krijgen van onechte kinderen een meisje niet tot schande wordt aangerekend, spreekt bijna van zelf.

Wanneer jongelieden werkelijk op elkaar verliefd worden en het dus hun illusie is, eenmaal met elkaar te trouwen, leven ze eenigen tijd in stilte saam. Ze beloven elkaar trouw en wisselen ten bewijze daarvan geschenken. De jongen ontvangt b. v. een slimoet of een buikband van 't meisje, dit een kam, een ring, een armband of iets dergelijks van den jongen man.

Deze geschenken noemt men hérin sësoeit (van hérin = buikband en sësoeit = kam) of iboen lian (van iboen = mond, lian = stem): het zijn de bewijzen voor 't bestaan van wat men zou kunnen noemen een geheim engagement. Dat de verliefden elkaar gewoonlijk niet al te best vertrouwen, is na het leven dat ze meestal achter den rug hebben, niet al te zeer te verwonderen.

Daarom ook zijn er verschillende manieren om de beloften van trouw te verzwaren en te versterken.

Eén dezer is het ha kamaïn, van ha = eten en kamaïn = speeksel, een soort eed die door de verliefden op de volgende wijze wordt afgelegd. Ze nemen twee sirihbladeren en twee schijfjes pinang en voegen daar een weinig aarde bij.

Dan spreken ze hun belofte uit, b. v. behelzende dat ze nimmer met een ander zullen trouwen, nooit met een ander intiemen omgang zullen hebben, dat ze tegelijk wenschen te sterven, enz. Zij roepen daarbij den rai-bôt (van rai = aarde, bôt = groot) dus de aarde, en de aardgeesten, als getuigen aan en drukken den wensch uit, dat degeen die de belofte zal verbreken door het speeksel van den ander moge verteerd worden.

Vervolgens strooien ze wat rijst over de sirih, de pinang en de aarde, kauwen ieder één der sirihbladeren en één der stukjes pinang met een weinig aarde en verwisselen dan na eenigen tijd van pruim, zoodat dan de één de sirih en de pinang van den ander kauwt. De eed is daarmede afgeloopen; die hem schendt wordt onvoorwaardelijk ziek en moet, indien de ziekte niet bijtijds op de juiste wijze behandeld wordt, sterven.

Hij die de zieke echter kan genezen is de mak'dôk, de geneesheer toovenaar. Wanneer hij er op de een of andere wijze, b. v. door bekentenis van de zieke, achter is gekomen, dat de krankheid een gevolg is van het verbreken van het ha kamaïn, dan past hij een eenvoudig middel toe om de ongesteldheid te doen wijken.

Wat toch is er bij de eedaflegging gebeurd?

Toen de zieke de sirih-pruim van den ander heeft gekauwd is er een weinig van het sirih speeksel van dien ander in den navel van haar of hem (laten we stellen dat het een „haar" is) die thans ziek is, terechtgekomen. Het is daar blijven zitten totdat zij de gedane gelofte verbrak en toen is het begonnen die geloftebreuk te wreken en haar ziek te maken.

Zoolang het sirihspeeksel in den navel blijft zitten zal de patiënte ziek blijven en na eenigen tijd moeten sterven.

De mak'dôk nu kan dat speeksel er uit verwijderen. Daartoe neemt hij een draad ter lengte van den afstand van den mond tot aan den navel van de patient, bindt aan 't eene einde een stukje pisang en laat dit de zieke slikken, zorg dragende het andere einde van den draad goed vast te houden.

Wanneer deze draad nu behoorlijk gespannen is, en het stukje pisang dus in den navel kan geacht worden te zitten, wordt dit langzamerhand weder te voorschijn getrokken. Gewoonlijk zit het ziekte veroorzakende sirih-speeksel dan aan de pisang en is de patient gered.

De ha kamaïn wordt ook wel tusschen echtgenooten afgelegd, om ieder hunner meer zekerheid te geven dat de ander geen ontrouw zal plegen. Ook beloven op deze wijze gehuwde mannen en gehuwde vrouwen wel met elkaar te zullen trouwen, wanneer hun tegenwoordige wederhelften zullen zijn overleden.

Een ander soort van trouwbelofte is de raë foek (van raë = bewaren, foek = haar). Deze bestaat daarin dat de verliefden, terwijl ze elkaar eeuwige trouw beloven, elkaar zeven haren bij de kruin van 't hoofd uittrekken, ze met een stukje was aan 't eene einde aan elkaar verbinden en ze dan om een stokje winden.

De jongen bewaart dan de haren van 't meisje, 't meisje die van den jongen.

Ze moeten dat haar behoorlijk verzorgen door het van tijd tot tijd af te wikkelen en met olie in te wrijven. Hij die dit nalaat krijgt hoofdpijn

Wanneer een der partijen de trouwbelofte verbreekt, is de andere, dank zij het bezit van het stokje met haar, in staat zich daarover te wreken.

Hij gaat daartoe naar zijn voho (offerplaats) voor de aardgeesten, legt daar een blad sirih en een stukje pinang als offer op, geeft van de schending der belofte aan de aardgeesten kennis en verzoekt deze den eedbreukige te straffen. Hij strooit dan als offer aan die geesten nog wat rijst en kan daarna twee wegen volgen.

Wanneer z'n toorn namelijk bijzonder groot is, verbrandt hij het stokje met haar; de eedbreukige krijgt dan hoofdpijn en moet na langdurig lijden sterven.

Is 's mans toorn echter minder hevig, dan verstopt hij het stokje in of bij den voko; de eedbreukige krijgt dan wel aanhoudende hoofdpijn, doch sterft er niet aan.

Eerst wanneer beide partijen elkaar het stokje met haar hebben teruggegeven houdt die pijn op.

De zwaarste gelofte, ook in liefdeszaken, is de bloedeed, die op dezelfde wijze afgelegd wordt als dat bij 't sluiten van bloedvriendschap het geval is. Degeen, die hem verbreekt, moet onvoorwaardelijk sterven.

Behalve middelen om zich van een bestaande liefde te verzekeren, bestaan er ook die ten doel hebben niet bestaande liefde op te wekken. Jonge mannen hebben namelijk verschillende middelen om meisjes op wie zij verliefd zijn, doch die hun liefde niet beantwoorden, gunstig voor zich te stemmen.

Men gebruikt daarvoor ai banat, bestaande uit boomwortelen of schors die men zelf zoekt of, als men de kunst van dat zoeken niet verstaat, van iemand die dat wél kan, koopt. De ai banat wordt vervolgens op verschillende wijzen aangewend; de een kauwt ze en spuwt het kauwsel dan neer op een plaats die het meisje gewoon is te passeeren; een ander wrijft het langs den onderrand van de slimoet van z'n aangebedene, wanneer hij deze, die slimoet namelijk, eens toevallig buiten ziet hangen,— anderen passen weer andere middelen toe, die alle echter het gevolg hebben of behooren te hebben, dat in 't hart der betrokken schoone de liefde voor den jongen man ontwaakt.

§ 2. De Sirih-pinang.

Een man kan trouwen: 1o met een meisje dat tot z'n eigen familie (familie hier in den ruimeren zin genomen), 2o met een meisje dat tot zijn oemah-manèh, en 3o met een meisje dat noch tot z'n eigen familie, noch tot z'n oemah-manèh behoort. Een huwelijk met een vrouw uit zijn eigen familie is 't goedkoopst en 't eenvoudigst. Daarbij heeft geen enkele familie het verlies van een harer leden te betreuren, behoeft dus dat verlies niet met geld en goed te worden vergoed en hebben slechts weinige ceremoniën plaats, kan alles „en famille" worden behandeld.

Bij dergelijke huwelijken is de sirih-pinang slechts uiterst klein of gelijk nul en wordt in 't geheel geen koopprijs betaald, terwijl het onverschillig is of de man bij de vrouw of deze bij den man in gaat wonen

Wel geeft men van de zaak kennis aan de geesten der voorouders. Huwelijken binnen de familie worden het meest onder de armere lieden gesloten.

De meer gegoeden trouwen gewoonlijk met vrouwen uit hun oemah maneh. Aan zulk een huwelijk wordt de voorkeur gegeven boven een met een meisje uit een geheel vreemde familie en wel ten eerste omdat zulk een huwelijk goedkooper is, en ten tweede omdat het niet wenschelijk is om, zooals door 't huwelijk met een vreemde zou gebeuren, het getal families waaruit z'n oemah-maneh reeds bestaat, weder met een te vermeerderen. Het is goedkooper, omdat men, zooals

we in hoofdstuk IX gezien hebben, dan geen geld behoeft uit te geven om de boosheid van zijn oemah-maneh over het nemen van een vreemd meisje te bezweren.

En dat een zoo beperkt mogelijke oemah-maneh wenschelijk is, ligt na 't geen in evenaangehaald hoofdstuk omtrent haar is medegedeeld, voor de hand; daarin toch is gebleken dat elke familie, waaruit de oemah maneh bestaat, erger is dan een verzameling van tien schoonmoeders in Europa.

Daarom ook trachten vele ouders door hunne zonen reeds tijdens hun kindsheid aan meisjes uit de oemah-maneh van ongeveer denzelfden leeftijd ten huwelijk te beloven, uitbreiding der oemah-maneh te voorkomen. De ouders der beide kinderen wisselen daarbij horak, d. w. z. verbodsteekens, waardoor zij te kennen geven dat ze hunne kinderen voor anderen verboden, dus voor elkaar bestemd beschouwen. De horak bestaan uit dezelfde voorwerpen, als de in de vorige paragraaf reeds besproken iboen lian of hèrin sĕsoeit.

Het gebeurt natuurlijk meermalen dat de kinderen zich later niet aan de afspraak hunner ouders storen, b. v. wanneer een van beiden verliefd wordt op een derde of wanneer het meisje van een ander bevallen moet, dan wel zóó in 't oogloopend veel met andere mannen geleefd heeft, dat op haar van toepassing is de spreekwijze: „fahi krékas, taïs bosan" (van fahi = varken, krékas = mager, taïs = slimoet, bosan = oud) hetgeen zooveel beteekent als: van haar is de fleur af. In de beide laatste gevallen zal de jongen meestal een huwelijk met zoo'n beschadigde schoone weigeren. De partij die er de schuld van is dat de tusschen de ouders gemaakte afspraak niet nagekomen wordt, moet aan de andere daarvoor een vergoeding betalen Indien de jongen de schuldige is moeten z'n ouders b v. 2 sovereigns en *f* 20.—, wanneer het meisje schuld heeft moeten haar ouders b v. 2 zijden en 2 of 4 gewone slimoets betalen.

Deze bedragen zijn gebruikelijk in den gegoeden stand; bij arme families zijn ze kleiner, bij voorname hoofden grooter. Waar in den vervolge over betalingen gesproken zal worden zullen, wanneer het tegendeel niet uitdrukkelijk er bij gezegd wordt, steeds de bedragen opgegeven worden die in gegoede kringen ongeveer in gebruik zijn.

Wanneer een jongen en een meisje elkaar zonder medeweten hunner ouders beminnen en het plan hebben later met elkaar te trouwen, dan wisselen ze, zooals wij in de vorige paragraaf gezien hebben, de hèrin sĕsoeit of iboen lian. Ze zijn dan wat men zou kunnen noemen „in stilte geëngageerd."

Wanneer het meisje den band verbreekt, heeft dit geen verdere gevolgen; verbreekt de jongen hem, dan moet hij het meisje een vergoeding geven, waarna ze elkaar de hèrin sĕroeit teruggeven. Indien ze het over het bedrag der vergoeding niet eens kunnen worden of het meisje te boos is om er met den jongen over te onderhandelen, dan toont eerstgenoemde de hèrin sĕsoeit aan hare ouders, die dan een eisch tot schadevergoeding bij de ouders van den jongen indienen en desnoods de hulp van den rechter inroepen om hun tot betaling te dwingen.

Het bedrag der vergoeding is gewoonlijk één sovereign en 10 gulden of het dubbele daarvan Ze heet didin sarah (van didin = wand en sarah = bedekken) en dient om de schande, het meisje door 't afbreken der liefdesbetrekkingen aangedaan, te bedekken.

Wanneer de jongen haar, die hij in den steek laat, bovendien ook zwanger gemaakt heeft, moet hij behalve de didin sarah nog de taha-bĕlioen (van taha = kapmes en bĕtioen = bijl) betalen. Dit is een vergoeding ten bedrage van ongeveer *f* 6, die hij verschuldigd is om de kosten te betalen die bij de bevalling gemaakt zullen moeten worden voor 't kappen van hout om het vuur, hai = manas genaamd, aan te leggen en voor 't halen van water om moeder en kind te wasschen.

Stellen wij thans het geval dat de iboen-lian niet verbroken wordt, dat de liefde dus bestendig van duur is.

Wanneer dan het vrijen in stilte, bosok maloe (van bosok = bedriegen en maloe = elkaar) geheeten, eenigen tijd geduurd heeft, dan deelen meisje en jongen den stand van zaken aan hunne ouders mede, daarbij als bewijs de hérin sĕsoeit overleggende. Indien de ouders van den jongen in de keuze van hun zoon bewilligen, doen ze voor hem bij de ouders van 't meisje aanzoek om haar hand, welk aanzoek ze vergezeld doen gaan van de aanbieding van een bedrag van ongeveer 6 gulden.

In het geval dat de ouders van het meisje het aanzoek aannemen, ontvangen ze van de ouders van den jongen nog een tweede bedrag van 2 tot 10 gulden of één sovereign, waarvoor laatstgenoemden dan de harak in den vorm van een slimoet of buikband in ruil krijgen. Hiermede is het meisje dus voor anderen verboden verklaard.

De jongelui zijn nu even ver op den weg, die ten huwelijk leidt, gevorderd, als zulke, die in hun jeugd reeds door hunne ouders aan elkaar zijn uitgehuwelijkt; ze zijn wat men zou kunnen noemen „publiek geëngageerd."

De ouders der jongelui beginnen dan langzamerhand over het huwelijk en over de daaraan voorafgaande betaling der sirih-pinang te onderhandelen.

Deze sirih-pinang bestaat uit zes onderdeelen, t. w.: 1º de soerik-diman (van soerik = hakmes en diman = lans), 2º de lor-hoen lor-fafoehoen (zie hoofdstuk woningen), 3º de taha-bĕlioen (van taha = kapmes en belioen = bijl), 4º de takan-boea (van takan = sirih en boea = pinang) of eigenlijke sirih-pinang, 5º de oi nô koelit (van oi = rotan, nô = en, koelit = huid) en 6º de koekoen étoe (van koekoen = onzichtbare, étoe = rijst).

De bedragen die men voor de takan boea en voor de koekoen étoe schuldig is, hangen, zooals we zullen zien, van de omstandigheden af; de overige zijn voor alle meisjes uit dezelfde familie gelijk, zijn dus in elke familie vast.

Wanneer de dag, die door de wederzijdsche ouders voor het huwelijk is vastgesteld, is aangebroken, dan begeeft de bruidegom of manèh foöe (van

manèh = man en foöe = nieuw) zich met zijn familieleden allen in hun beste plunje gestoken, naar de woning der bruid of fettah foöe (van fettah = vrouw en foöe = nieuw), waar ze door de familie van laatstgenoemde worden ontvangen.

Het bruidspaar en de familieleden der bruid gaan dan binnenshuis zitten, terwijl de familieleden van den bruidegom zich met een plaatsje op de sëlak of balé-balé vergenoegen moeten.

Dan hebben de betalingen plaats.

De familieleden van den bruidegom leggen deze successievelijk in een mandje dat hun telkens door een oud familielid der bruid wordt aangeboden en dat daarna telkens naar binnen wordt gebracht.

Het eerst is de soerik-diman aan de beurt. De bedoeling van deze betaling is: „diman bakoe k'maoen, soerik taä dalan," (van diman = lans, bakoe = slaan, k'maoen = dauw, soerik = kapmes, taä = kappen of snijden, dalan = pad of weg), hetgeen beteekent: „een lans om de dauw mede weg te slaan en een kapmes om een pad open te kappen." Het is een soort kennisgave dat een aanvang wordt gemaakt met het doen van de betalingen, die het pad, dat tot het huwelijk leidt, van dauw en struikgewas vrij, en dus het huwelijk mogelijk moeten maken.

De soerik-diman bestaat uit een kapmes en een lans, welke voorwerpen na afloop der huwelijksplechtigheden door de familie van het meisje aan de kakoeloek lor van hare woning worden opgehangen, opdat men steeds een aandenken aan dat meisje beware en haar niet vergete.

In sommige streken heeft deze betaling wel den naam van soerik-diman behouden, doch geeft men in plaats van een kapmes en een lans een zeker bedrag in geld, afwisselend van vier gulden tot 2 sovereigns en 10 gulden.

De tweede betaling is de lor-hoen lor-fafoehoen. De beteekenis dier woorden is in hoofdstuk „woningen" gebleken.

De bedoeling der betaling is, om de woning der bruid voor het aanstaand verlies van één harer bewoonsters een vergoeding te schenken.

Daartoe leggen de ouders van den bruidegom, b. v. 1 sovereign en 20 gulden op de lor hoen en 1 sovereign en 10 gulden op de lor fafoehoen van het huis en voegen die der bruid daarbij op de lor hoen, b. v. een zijden, en op de lor fafoehoen een gewone slimoet.

Op de lor hoen moet steeds meer komen te liggen dan op de lor fafoehoen.

De zielen van het geld en van de slimoets worden nu door de ziel der woning gebruikt; in ruil daarvoor verzoent de woning zich met het aanstaand verlies van een bewoonster.

Daarna volgt de taha-bëlioen (kapmes-bijl). Dit is een betaling waarvan de bedoeling is dat de onkosten, die bij de geboorte der bruid door hare familieleden gemaakt zijn om water te halen, teneinde het kind te reinigen en hout te kappen om vuur te maken, thans door de familie van den bruidegom, tot welke de bruid nu gaat behooren, zullen worden vergoed.

De taha-bëlioen bedraagt b. v. één sovereign en 10 gulden.

Dan is het de beurt voor de betaling der takan-boea of eigenlijke sirih-pinang. Dit is een betaling aan de verschillende familieleden der bruid, grooter of kleiner al naarmate zij tot haar in nauwere of minder nauwe relatie staan.

De ouders krijgen b. v. 2 sovereigns en 20 gulden, de broers en zusters, ooms en tantes 2 à 4 gulden per persoon, enz.

Hoe uitgebreider de familie der bruid is, des te meer moet dus door de familie van den bruidegom als sirih-pinang worden betaald.

De betaling geschiedt op de volgende wijze. Het oude, hiervoor reeds vermelde familielid, wordt door de familie der bruid met een hanimatan (mandje) naar de familie van den bruidegom gezonden om het aandeel van den vader der bruid in de takan boea te gaan halen. Hij gaat dan naar de sëlak, noemt den naam van dien vader op en biedt den hani-matan aan den vader van den bruidegom aan. Deze legt daar het aandeel van den vader der bruid in, waarop de boodschapper dat naar binnen brengt.

Ditzelfde geschiedt ten aanzien van elk familielid der bruid, dat recht op een deel der takan boea heeft, en duurt net zoo lang tot allen een beurt hebben gehad.

Wanneer dat afgeloopen is, volgt de oi nô koelit (rotan en huid) die bestaat uit de betaling van één gulden tot één rijksdaalder, waarvoor de bruidegom een rotan in ruil krijgt, ten bewijze dat hij nu heer en meester over de bruid is en de vader het beheer over zijn dochter aan hem overdraagt.

Hare familie mag haar voortaan niet meer straffen, want dan zou het zijn alsof die de rotan van den bruigom had teruggenomen.

Ten slotte wordt nog de koekoen étoe, het eten voor de onzichtbaren, in casu voor de geesten der overleden bloedverwanten der bruid, betaald, opdat ook deze, na de ziel dier betaling te hebben genuttigd, met het huwelijk, dus met het verlies van een lid der familie, genoegen zullen nemen

De koekoen étoe bedraagt b. v. één sovereign en 10 gulden.

Al de gedane betalingen, van de soerik-diman af tot de koekoen étoe toe, worden op de kahak lor van de woning geplaatst.

Wanneer daar alles bijeen is, geeft de familie der bruid een varken.

De mak'déan (offeraar) strooit dan zeven malen rijst op de kahak lor, neemt een sirihblad of een stuk van een pisangblad in de hand en telt langzaam tot zeven.

Vervolgens begint hij de mat abian (de zielen der overleden voorouders) aan te spreken; hij geeft hun kennis van het huwelijk dat men bezig is te sluiten, verzoekt hun het jonge paar te willen beschermen, het gelukkig te maken en een talrijk kroost te schenken. Aan 't einde van de toespraak strooit de mak'déan wederom zeven keeren rijst. Daarna wordt het offervarken een snede achter den rechtervoorpoot toegebracht. Het uitvloeiende bloed wordt door den mak'déan

op het sirih of pisangblad opgevangen en daarmede worden dan voorhoofd en maagholte der huwenden en van hunne familieleden ingewreven.

Het offervarken wordt vervolgens geslacht en z'n lever door de wederzijdsche families onderzocht, om daaruit te zien of het huwelijk voorspoedig en rijk aan kinderen zal zijn.

Valt dat onderzoek slecht uit, dan is dat een teeken dat een of meer der matabian nog niet tevreden zijn met het deel dat zij van de betalingen hebben ontvangen. Door middel van boeka-dalan of wichelen wordt dan uitgemaakt van welke voorouders de geesten nog boos zijn en dan wordt de koekoen ètoe ten behoeve van deze vermeerderd om hen weder in een goede stemming te brengen.

Hiermede is het huwelijk gesloten. Het vrijen of bosok maloe (letterlijk bedriegen elkaar) is afgeloopen en heeft plaats gemaakt voor den toestand van getrouwd zijn of hola maloe (van hola = nemen en maloe = elkaar). Bruid en bruidegom zijn nu fèhn (echtgenoote) en laën (echtgenoot) De familie blijft nog wat feestvieren en gaat dan uiteen, ieder naar zijn eigen woonplaats.

De door de familie der bruid op de lor-hoen en lor-fafoehoen gelegde slimoets en het vleesch van het offervarken worden door die familie naar de woning van de ouders van den bruidegom gebracht. Alle andere gedane betalingen komen der familie van de bruid ten goede.

De naän loelik, d. w. z. de tong met de strot en nog eenige andere daarmede één geheel vormende deelen van het offervarken, worden aan den mak'déan medegegeven, terwijl de onderkaak in de woning der bruid wordt gehangen.

De mak'déan krijgt bovendien voor zijne diensten van de familie des bruidegoms een belooning in geld.

§ 3. De koopprijs.

Niettegenstaande het huwelijk nu gesloten is en de man ten bewijze van zijn meesterschap over zijn vrouw van haar vader een rotan heeft gekregen, is zijn rekening met hare familie nog lang niet vereffend.

Hij, of liever zijn familie is namelijk nog verplicht den koopprijs of fettoh folien (van fettoh = vrouw en folien = prijs) aan de familie der vrouw te betalen.

Deze koopprijs bestaat uit zes onderdeelen, t. w.:

1°. de betaling voor het rechteroog,
2°. „ „ „ „ linkeroog.
3°. „ „ „ de rechterborst
4°. „ „ „ de linkerborst.
5°. „ „ „ de onderkaak.
6°. „ „ „ het staartbeentje.

Hij staat echter niet op zich zelf, doch is als 't ware onafscheidelijk verbonden aan de foeda lò'an. Deze is een betaling in kleeren en sieraden, welke geschiedt door de familie der vrouw aan den man; ze is een soort contra-betaling van den koopprijs. Ze bestaat evenals deze uit zes onderdeelen en wel uit:

1°. armbanden voor de rechterhand.

2°. armbanden voor de linkerhand.

3°. koralen „ den hals (1e soort).

4°. „ „ „ „ (2e soort).

5°. kleeren.

6°. „ .

Tegenover elk onderdeel van de fettoh folien staat het met hetzelfde nummer aangegeven onderdeel van foeda lò'an.

Wanneer de familie van den man een der deelen van den koopprijs betaalt, moet die der vrouw het daarmede verband houdende deel der foeda lò'an afgeven.

De grootte van koopprijs en foeda lò'an hangt van den stand en den rijkdom der verschillende families af, doch is, zooals reeds elders meegedeeld werd, in elke familie constant, dus voor alle meisjes eener familie gelijk.

De waarde van den koopprijs is grooter dan die der foeda lò'an.

Het eerste deel der fettoh folien, dus de betaling voor het rechteroog, bestaat uit 3 tot 7 groote en kleine karbouwen en heeft de bedoeling de moeder der bruid ter vergoeding te strekken voor het feit dat hare oogen, dus, o. a. haar rechteroog, voortaan niet meer van de aanschouwing van haar kind zal kunnen genieten.

Het eerste deel der foeda lò'an bestaat uit b. v. 7 zilveren armbanden voor de rechterhand der jonge vrouw. Ze worden riti oeloon (van riti = koper, oeloen = voornaamste) genoemd en zijn van verschillende waarde.

De grootste vertegenwoordigt b. v. een waarde van 7, de anderen successievelijk van 5, 4 3 enz., gulden.

Dat voor die zilveren armbanden het woord riti gebruikt wordt, komt vermoedelijk daarvan dat men in den ouden tijd alleen koperen armbanden kende.

Zoowel de betaling der riti-oetoen als die voor 't rechteroog moeten liefst zoo spoedig mogelijk na het huwelijk plaats hebben.

Het 2e deel der fettoh folien, dat dezelfde beteekenis heeft als 't eerste, bestaat uit twee tot vijf kleinere en grootere karbouwen, het 2e deel der foeda lò'an uit b. v. 5 armbanden van verschillende, afdalende waarden.

Deze armbanden noemt men riti rai ahoe (van riti = koper, rai = aarde, ahoe = asch).

De betaling van deze riti rai ahoe en van het 2e deel van den koopprijs mag eerst dan plaats hebben, wanneer er tusschen de familie van den man en die der vrouw ten gevolge van een ander, later huwelijk een nieuwe band is gelegd.

Haar vóór dien te willen afdoen, zou den schijn geven, alsof men alle banden tusschen de beide families zou willen verbreken.

Het derde onderdeel van den koopprijs, de betaling voor de rechterborst, is een vergoeding voor 't groot brengen der bruid door hare moeder. Zij bestaat uit b. v. 7, soms wel tot 25 karbouwen van verschillenden ouderdom

Het daarmede overeenstemmende deel der foeda lò'an bestaat meestal uit één of meer snoeren mortin foeda (mortin = koraal, foeda = 'n bepaalde soort koraal) of koralen

Zoowel de betaling voor de rechterborst als die der koralen moet liefst zoo gauw mogelijk na 't huwelijk geschieden.

Het 4e onderdeel van den koopprijs bestaat uit 3 tot 8 karbouwen, dat der foeda lò'an uit één, soms uit enkele snoeren kralen, mortin rai ahoe genaamd, welke koralen van mindere kwaliteit zijn dan de mortin foeda.

Met de betaling ervan moet gewacht worden totdat ook het 2e onderdeel van den koopprijs en van de foeda lò'an aangezuiverd mag worden.

Het 5e onderdeel, de timir (onderkaak) bedraagt van 1 sovereign en 10 gulden tot tien maal zooveel. De contra-betaling bestaat uit één zijden en één gewone slimoet, tot vijf zijden en tien gewone slimoets. Bovendien geeft de familie der vrouw daarbij gewoonlijk een varken. Vandaar dat deze betaling van de zijde der familie van de vrouw ook wel taës nò fahi (d. i slimoet en varken) genoemd wordt.

Het zesde en laatste onderdeel, de ikoen (het staartbeentje) bedraagt 10 gulden tot 5 sovereigns en 50 gulden, de contra-betaling ééne of meerdere zijden of gewone slimoets en bovendien weder een varken.

De betalingen der timir en der ikoen en de daarmede overeenkomende contra-betalingen van de familie der echtgenoote mogen eerst plaats hebben wanneer die echtgenoote is overleden.

Tot op dat oogenblik moeten ze onbetaald blijven, omdat de algeheele voldoening van den koopprijs tijdens haar leven den schijn zou geven alsof de vrouw een slavin ware.

In den laatsten tijd, vooral sedert door de groote veeziekte van voor ongeveer 20 jaar het aantal buffels sterk is verminderd en hun prijs dus aanmerkelijk is gestegen, betaalt men in naam nog wel met karbouwen, doch geeft men inderdaad daarvoor meestal geld in de plaats.

In plaats van een betaling van zeven buffels geeft men dan b. v. voor den grootsten dien men zich bij dat zevental denkt één sovereign, voor den volgenden 6 gulden, voor den derden 3 gulden enz. De kleinere bedragen stellen buffelkalveren voor.

Na de huwelijksplechtigheid blijft de man, ook al betaalt hij het dadelijk betaalbare gedeelte van den koopprijs onmiddellijk, minstens eenige weken bij de ouders zijner vrouw inwonen.

Indien hij z'n wederhelft direct na het trouwen mede naar zijn woning nam, zou 't zijn alsof hij een slavin had gekocht.

Het gebeurt echter dikwijls dat de man veel langer dan eenige weken bij de ouders zijner vrouw moet blijven wonen.

Vaste regels zijn voor den duur van dat verblijf niet te geven; die hangt van de omstandigheden af

Wanneer het dadelijk betaalbare deel van den koopprijs kort na het huwelijk betaald wordt, is die duur eenige weken; wanneer echter in den eersten tijd op geene betaling kan worden gerekend, kan hij, doch behoeft hij niet langer te zijn.

Dit hangt van de familie der vrouw af

Stelt deze b. v. vertrouwen in de familie van den man; is ze reeds van ouder tot ouder door huwelijksrelaties met deze verbonden, dan zal ze ook zonder dat van den koopprijs nog iets betaald is, vergunning geven dat de jonge man z'n vrouw na de traditioneele weken mede naar z'n woning neemt.

Wanneer echter dat huwelijk 't eerste is, dat de beide families verbindt en de familie van den man niet al te best vertrouwd wordt, dan laat die der vrouw den man gewoonlijk bij zich blijven, totdat een grooter of kleiner bedrag van het opeischbare deel der fettoh folien is aangezuiverd.

Het medevoeren der vrouw naar het huis van haren egade gaat wederom met eenig ceremonieel gepaard.

De echtgenooten worden door de familie van den man afgehaald en door deze en de familie der vrouw naar hunne woning geleid.

Een slaafje dat de kleeren en sieraden der vrouw draagt, gaat met den stoet mede. Dat slaafje wordt dan tevens door de familie der vrouw aan haar ten geschenke gegeven.

Bij armere lieden, die geen slaafje betalen of missen kunnen, worden de kleeren en de sieraden door een der familieleden der vrouw gedragen en wordt aan deze in plaats van zoo'n slaaf 't een of ander sieraad cadeau gedaan.

Wanneer men bij de woning van den man is aangekomen mag maar niet linea recta naar binnen gegaan worden, doch moet eerst de van te voren bestelde mak'dëan of een andere deskundige worden gewaarschuwd.

Deze vult dan een kom met water, waarbij hij, hetzij klapperwater dan wel het kauwsel van een drietal sirihbladen en stukjes pinang voegt, geeft aan de geesten der voorvaderen van den man kennis van de komst der jonge vrouw, vraagt hun om haar goed te willen behandelen en haar te beschermen, en bestrooit de koë matabian, — de mandjes waarin de geesten der voorouders, wanneer aan hen geofferd wordt, tijdelijk verblijf houden, met rijst.

Vervolgens begeeft hij zich naar buiten en besprenkelt daar de jonge vrouw en c. q. ook de door haar meegebrachte kinderen met het vocht uit de evenbedoelde kom.

Eerst daarna mag de vrouw de woning van haren man betreden; vóór dien tijd is het haar verboden die binnen te gaan.

De familieleden der vrouw krijgen voor hun geleide natuurlijk weder betaling, b. v. $^1/_2$ tot 2 gulden per persoon.

Kinderen vóór het huwelijk verwekt, behooren aan de vrouw. Betaalt de man echter later de sirih-pinang, huwt hij m. a. w. later met de vrouw, dan gaan die kinderen aan hem en z'n familie over. Dergelijke gevallen hebben tamelijk veelvuldig plaats. Bij arme lieden toch gaan dikwijls de jongen en het meisje reeds nadat de horak betaald is met elkaar leven. De jongen gaat dan bij hare ouders inwonen en verricht werk ten hunnen behoeve.

Daar het dikwijls lang duurt voor dat de sirih-pinang betaald en dus het huwelijk gesloten kan worden, zijn er tegen dien tijd gewoonlijk reeds kinderen, waarop de vader eerst na het huwelijk rechten kan doen gelden Bij gegoeden begint de samenleving, althans de officieele, pas nadat het huwelijk gesloten is.

Wanneer een gehuwd paar vele kinderen krijgt en het getal kinderen in de familie der vrouw overgebleven niet zoo bijzonder groot meer is, dan geschiedt het meermalen dat de man een zijner spruiten aan hare familie afstaat.

Wordt zoo'n kind reeds voor de geboorte aan deze familie beloofd, dan moet deze bij de geboorte der kleine zorg dragen voor 't onderhouden en wasschen van 't kind, voor het kappen van hout, voor de hai manas, enz. Zoo'n kind gaat dan behooren tot de oemak-maneh zijns vaders, wordt dus voortaan door z'n vader niet meer tot diens eigen familie gerekend te behooren.

Hiertegenover staat dat wanneer een vrouw in 't huwelijk kinderloos blijft, hare familie één harer kinderen aan den man ten geschenke geeft.

Wanneer een man sterft wordt zijn weduwe de echtgenoote van een zijner broeders of andere mannelijke familieleden (leviraat-huwelijk). Dit heeft zonder ceremoniën plaats; alleen geeft de broeder van de zaak aan de familie der weduwe kennis, welke kennisgeving gewoonlijk met het aanbieden van een klein geschenk gepaard gaat.

Het vroegtijdig sterven eener vrouw heeft geen invloed op de verplichting die op den man rust, om den eventueel nog niet betaalden koopprijs alsnog geheel te voldoen.

Veelwijverij is geoorloofd en komt vrij veel voor.

Om duidelijk aan te toonen hoe grondig het verschil is, dat tusschen de hadat in Noord- en die in Zuid-Tétoen bestaat, zij hier het volgende over de huwelijks-gebruiken in laatstgenoemde streek aangestipt

Men heeft daar den matriarchalen huwelijksvorm, dus die, waarbij de moeder als het hoofd van het gezin wordt beschouwd. De man woont bij z'n vrouw in.

Van de talrijke betalingen die in Noord-Tètoen aan het huwelijk verbonden zijn, is geen sprake. Gewoonlijk schenkt de man aan de familie zijner vrouw slechts één gulden en een bosje sirih en ontvangt hij daarvoor een kapmes en een bijl in de plaats, om bij den arbeid te kunnen assisteeren.

De kinderen behooren aan de vrouw, met uitzondering van één of bij hoofden zelfs van twee, die bij den dood van den man aan zijn familie worden afgestaan om deze het verlies van dat eene lid te vergoeden.

Als regel geldt dat de meisjes als maagd in 't huwelijk treden.

HOOFDSTUK XIII.

STERFGEVALLEN.

Wanneer iemand sterft beginnen de huisgenooten te weenen (tanis), waarop aldra de buren komen aanloopen en hunne jammerklachten met die der familie vermengen. Ik maak hier van dat weenen speciaal melding, omdat het een verplichte verrichting is; er wordt dus ook geweend wanneer men „au fond" het sterfgeval met blijdschap begroet; hetgeen trouwens ook in de beschaafde maatschappij dikwijls voorkomt.

Het gelaat van den doode wordt met wat water een weinig afgeveegd. Daarna wordt het lijk met meerdere of mindere sieraden behangen al naar gelang de doode tot een meer of minder gefortuneerde familie behoord heeft. Zoo bepaalt men zich bij arme lieden er toe het lijk zilveren armbanden om de polsen en dito oorbellen in de ooren te hangen. Bij rijken wordt het bovendien met snoeren koralen, gouden en zilveren platen enz. opgesierd.

Die sieraden zijn, 't zij het eigendom van den overledene zelf geweest dan wel geschenken, hem door zijn kinderen, broeders en neven geschonken.

Vervolgens wordt de doode in één tot tien gewone zijden slimoets gewikkeld; de hoeveelheid en de kwaliteit dier slimoets hangen weder van den rijkdom der familie af.

Op den tweeden of derden dag na het overlijden wordt het lijk wat men zou kunnen noemen gekist.

Als kist worden op verschillende plaatsen zeer uiteenloopende voorwerpen gebezigd.

Aan de kust gebruikt men er wel den romp van een uit een uitgeholden boomstam vervaardigde vlerkprauw, elders gebruikt men er een uitgeholden boomstam voor; op andere plaatsen is de kist weinig meer dan een doos van boomschors of van aaneengeregen bladeren van den gewangpalm vervaardigd.

Ook wordt een slimoet wel met een flinke laag was en gĕtah van den kalaboom ingewreven en dan in den vorm van een langwerpige doos gebogen, als doodkist gebruikt. Dit is o. a. het geval bij de hoofden van West-Fialarang.

Op weer andere plaatsen, b. v. in Lidak, worden in 't geheel geen kisten of doozen gebezigd, doch wordt het lijk eenvoudig met een slimoet toegedekt

Welke soort van „kisten" gebruikt wordt is zoowel afhankelijk van de streek waar men zich bevindt als van den stand van den doode. Er zijn plaatsen waar sommige der genoemde soorten verboden zijn, andere waar men slechts één dezer gebruikt, wederom andere, waar voor den kleinen man de éène, voor hoofden en voornamen de andere soort wordt gebezigd.

Onder in de kisten of doozen wordt asch gestrooid om de vuile stoffen

die uit het lijk te voorschijn komen op te zuigen en te voorkomen dat deze door den bodem der kist heendruipen. Bij gegoede lieden worden over de asch één of meerdere slimoets uitgespreid en wordt op die slimoets, ter plaatse waar 't hoofd van den overledene zal komen te liggen, bij wijze van hoofdkussen een gouden —, en daar waar de rug zal komen, bij wijze van ligmat een zilveren plaat gelegd.

Bovendien wordt het noodige geld, soms tot een bedrag van 200 gulden en meer in de kist gedeponeerd, opdat de zielen van den doode dat zoo noodig zullen kunnen gebruiken.

Dan wordt het in slimoets gewikkelde lijk in de kist of doos gelegd en wordt op de plaats waar zich de knieën bevinden een steen „ain diekien" genaamd, geplaatst, die daar een paar dagen blijft liggen om het kromtrekken der knieën te voorkomen.

Na eenige dagen wordt de ain diekien er afgenomen en naast de kist neergelegd.

De kisten en doozen worden niet met een deksel gesloten, doch eenvoudig met één of meer slimoets toegedekt. Ze worden op een mat op den vloer van het vertrek der woning neergezet. De mat wordt later bij de begrafenis om de kist of doos of om de slimoets waarin het lijk gewikkeld is heen gerold en dan met een touw vastgebonden.

Ten teeken van rouw scheren de naaste mannelijke familieleden of wanneer de doode een radja was, al zijn mannelijke onderdanen het hoofd kaal, behalve enkelen, b. v. de oudste zoon, of bij een radja de voornaamste onderhoofden, die een gedeelte van het haar boven op het hoofd laten staan.

Voorts draagt men zwarte hoofddoeken en onthoudt men zich van het gebruik van glimmende sieraden of bedekt deze met zwarte doeken. Ook wordt niet gedanst (likoerai en tébé) en niet gezongen (behalve lijkzangen) en is het den rouwdragenden verboden te fluiten of leven te maken.

De rouw duurt tot na afloop van de begrafenis. Intusschen geeft men aan de eigen oemah-maneh van den doode van het sterfgeval kennis.

Deze kennisgeving gaat bij gewone lieden vrij eenvoudig; bij hooggeplaatsten en vooral bij vorstelijke families is daar echter de noodige drukte aan verbonden. De overbrenger van de jobstijding is dan namelijk bang voor de woede, waarin de oemah-maneh op het hooren van het sterfgeval zal ontsteken, en doet om deze zooveel mogelijk te bezweren, het bericht vergezeld gaan van een geschenk ter waarde van b. v. 3 sovereigns en 30 gulden, terwijl hij dat bericht zelf zoo voorzichtig mogelijk, in de bloemrijkste taal die men zich denken kan inkleedt.

De oemah-maneh is echter niettegenstaande dat alles aan de eer harer familie verplicht zich boos te toonen en geeft woedend ten antwoord dat boean (behekste personen) de zielen des dooden hebben opgegeten, dat die boean in de

omgeving van den doode verblijf houden en dat zij, de oemah-maneh, eischt, dat die boean gegrepen zullen worden, opdat zij, de oemah-maneh, hen bij haar komst zal kunnen dooden (hetgeen dan ook dikwijls geschiedt).

Naar aanleiding van dat bericht begeeft de oemah maneh zich eenige dagen later (5 à 10 dagen na het overlijden) naar het sterfhuis. Oemah-maneh mai foei wé, saoe taha badé (mai = komen, foei = gieten, wé = water, saoe = mogen, taha-kappen, badé = schoffelen) hetgeen wil zeggen dat de oemah-maneh komt om water te gieten, opdat de familieleden van den doode weer zullen mogen kappen en schoffelen, m. a. w. zullen mogen werken. Hoe men aan die uitdrukking komt zal uit het volgende blijken.

De oemah-maneh treedt het sterfhuis niet binnen, doch houdt op eenigen afstand daarvan halt en zendt dan iemand met een slimoet vooruit, om dat kleedingstuk aan de familie van den doode aan te bieden. Deze geeft daar 2 gulden tot één sovereign en tien gulden, soms nog meer voor in de plaats, welk geld weder door den boodschapper aan de oemah-maneh wordt ter hand gesteld.

Bij radja families volgt dan een lang gesprek tusschen oemah-maneh en de eigen familie des dooden (alien-maoen), die daarbij in twee partijen tegenover elkaar staan.

De oemah-maneh begint met een mededeeling, die in 't kort luidt als volgt:

„In mijne bergen, in mijn groot land, hebben wij de honden hooren blaffen en „de hanen hooren kraaien, de trommen hooren roffelen en de gongs hooren luiden; „nu zijn wij gekomen uit onze bergen, uit ons groote land, om te vernemen wat er „gaande is, wat de oorzaak dier geluiden is geweest.

De alien maoen geven dan een antwoord dat in 't kort op het volgende neerkomt:

„Ik was bezig in mijn tuinen, ik werkte op het land, om te zorgen dat „het den hoogen doode aan niets zou ontbreken, dat hij van de beste spijs in „overvloed zou hebben; wij waakten ervoor dat de regen hem niet kon deren, „dat de wind hem niet tot last kon zijn, toen plotseling zijn Vader in den hemel „hem heeft gegrepen. Wij offerden dieren om de booze geesten te verzoenen, „maar niets mocht baten. Het ongeluk geschiedde: de groote waringin keerde „zijn takken naar omlaag, zijne wortelen omhoog; wij schoren ons hoofd, trokken „vuile kleeren aan, sloegen op de gongs, roffelden op de trommen; de honden „begonnen te blaffen, de hanen te kraaien. Dat is het wat gij in uwe bergen, „in uw groot land hebt gehoord. En thans komt gij daarnaar informeeren, komt „ge zien hoe groot ons ongeluk is, hoe de waringin het onderste boven is gekeerd", enz. enz. Vervolgens gaat men onder luid geween en geweeklaag en onder het afschieten van geweren het sterfhuis binnen.

Er moet dan aan den doode geofferd, hem moet m. a. w. te eten gegeven worden.

Daartoe wordt een varkentje geslacht en het vleesch ervan, zoomede rijst, gekookt.

Van die rijst legt men dan een weinig in een mandje en van de verschillende deelen van het varken worden stukjes in een tweede mandje gelegd.

Daarna voegt men een deel van de rijst uit het eene, bij het vleesch van het andere en een deel van dat vleesch bij de rijst van het eerstgenoemde, zoodat men dan in beide mandjes zoowel rijst als vleesch vindt. Vervolgens loopt men met die twee mandjes in tegengestelde richting drie malen rondom het lijk; maakt nabij de kist een gat in de mat, waarop de kist staat, en in den vloer daaronder, stopt daar wat rijst en vleesch in, giet er wat water bij en geeft er dan met de hand een slag op, waardoor alles naar beneden onder 't huis valt.

Een en ander wordt door de oemah-maneh gedaan.

Er wordt dan een geweer afgeschoten om die zielen van den doode, welke zich misschien op eenigen afstand mochten bevinden, te waarschuwen dat ze hun portie van het door het gat heengeslagen eten kunnen komen halen. De rest van de eterij wordt door de familieleden verorberd.

Nadat dit offer gebracht is, mogen de huisgenooten van den overledene zich weder reinigen, weder van kleeren verwisselen en weder arbeiden (schoffelen en kappen), welke verrichtingen hun sedert het overlijden verboden waren.

Bij vorstelijke families heeft de oemah-maneh het recht om zich gedurende de eerste drie dagen die ze bij zoo'n gelegenheid in het rijk van den vorst doorbrengt, van alle slachtdieren en andere levensmiddelen die ze vinden kan en voor haar onderhoud noodig heeft, meester te maken.

Wanneer de oemah-maneh, nadat het offer aan den doode gebracht is, de familie nog heeft aangespoord om de begrafenis zoo spoedig mogelijk te doen plaats hebben, keert ze naar huis terug.

Tot aan den dag der begrafenis moeten de huisgenooten en naaste familieleden van den doode beurtelings bij 't lijk waken. Zij mogen dit in geen enkel opzicht mijden, doch moeten het evengoed behandelen, als ware de persoon nog in leven. Elken dag krijgt de doode of liever krijgen diens zielen, die zich in de nabijheid van het lijk ophouden, op het gewone houten etensbord (lamak) van den overledene het gewone dagelijksche eten; het bord wordt daarbij naast de kist neergezet.

De zielen nuttigen niet dat eten zelf, doch vergenoegen zich met er de ziel van te consumeeren, waarna de huisgenooten zich over dat ontzielde eten ontfermen.

Intusschen moet men langzamerhand beginnen met zich op de begrafenis voor te bereiden. Dit is vooral voor mingegoeden geene kleinigheid, daar zij groote kosten met zich brengt. Daarom duurt het soms wel één, twee, drie, tot tien jaar voordat ze kan plaats hebben; gedurende al dien tijd blijft het lijk in huis staan.

Wanneer alles voor de begrafenis bijeen is, worden in de nabijheid van het sterfhuis primitieve, van bamboe en bladeren vervaardigde hutjes (klobor) opgeslagen om de familieleden en andere gasten te herbergen en wordt er eene uit

dezelfde materialen bestaande tent opgericht, die voor eetzaal dienst moet doen en oemah-lédoe genoemd wordt.

Intusschen heeft men de verschillende familieleden (oemah-maneh en fet' sawa) van den doode tijdig kennis gegeven dat de begrafenis zal plaats hebben. Deze begeven zich dan naar het sterfhuis, waar ze, al naar mate ze van verschillende plaatsen komen of op verschillende tijden zijn vertrokken, groepsgewijze aankomen. Zoo vormt b. v. iedere zuster of tante van den doode met hare kinderen, haren man en diens familie een groep, zoo komen de verschillende oemah-maneh afzonderlijk, enz. Bij aankomst worden door de alien-maoen bij wijze van begroeting meestal lilla-of geweerschoten gelost

Elke groep houdt op eenigen afstand van het sterfhuis halt; hare leden stellen zich daar behoorlijk op, beginnen luide te weenen en te weeklagen en begeven zich dan jammerend naar de woning waar de doode ligt, alwaar ze door de eveneens weenende alien maoen des overledenen worden ontvangen.

Deze jammer-scenes worden telkens, wanneer er een groep arriveert, herhaald en daar het aantal groepen groot is en ze lang niet tegelijk komen opdagen, duurt het dagen, soms zelfs weken, voordat de laatste groep hare opwachting gemaakt heeft.

De groepen der oemah-maneh deponeeren daarbij van één tot vijf zijden of gewone slimoets op de doodkist, die der fet'sawa eenig geld.

Iedere groep ontvangt daarna levensmiddelen van de alien maoen; de fet' sawa krijgen b. v. een varken en een voorraad rijst, de oemah-maneh een geit en de noodige djagoeng. Daarmede zoekt dan elke groep de voor haar bestemde klobor op en kookt daar op eigen gelegenheid de van de alien maoen ontvangen levensmiddelen.

Men blijft op die wijze kalm wachten, totdat de geheele familie van den gestorvene bijeen is. Wanneer de voorraad rijst of djagoeng opraakt wordt zij door de alien-maoen aangevuld; varkens en geiten worden echter niet weder verstrekt, die moet men verder zoo noodig zelf maar hier of daar gaan koopen.

Twee of drie dagen voordat de begrafenis zal plaats hebben wordt er geslacht en wordt er voor de alien-maoen en de fet'sawa in de oemah-lédoe een maaltijd aangericht, waarbij de arak-flesch gewoonlijk lustig rondgaat.

Een dag voor de begrafenis wordt er weder door het gat in de mat en in den vloer een offer aan de zielen des dooden gebracht, op dezelfde wijze als hiervoren reeds werd beschreven en waarbij, evenals toen, de oemah-maneh weder de verschillende verrichtingen uitvoert.

Op den dag der begrafenis wordt de doodkist, tenzij men haar in de armen gedragen wil vervoeren, op een draagbaar gezet.

Deze bestaat hoofdzakelijk uit twee stukken bamboe die door de oemah-maneh gekapt zijn. Bij dat kappen mogen niet meer dan twee bamboes worden afgehakt, want dan zou er weldra wéér een doode in 't sterfhuis te verwachten zijn. Ook

moet zóó gekapt worden dat de bamboes bij het neervallen geheel op den grond terecht komen en niet halverwege hun val ergens tegen aan blijven liggen of ergens aan blijven hangen, want wanneer men zulk een bamboe dan zonder meer geheel naar beneden trok en voor draagbaar bezigde, zou ook dit ongeluk geven. Wil men zoo'n hangende bamboe gebruiken, dan moet er eerst een kip geofferd worden.

Wanneer de kist op de draagbaar staat wordt ze onder luid geweeklaag en schijnpogingen der familie om haar terug te houden naar buiten gedragen, zoodanig, dat het lijk met het hoofd naar voren is gelegen. De kist wordt voorafgegaan door iemand die de ain diekien draagt. Men gaat dan grafwaarts. Daarbij ontmoet men onderweg den mak'dôk (geneesheer-toovenaar) met een doorntak in de eene en een sabel in de andere hand, waarmede hij over de kist heen zwaait om de zielen der huisgenooten van den doode, die bezig mochten zijn het lijk naar het graf te volgen, naar huis terug te jagen.

Bij het eerstvolgende kruispunt van het pad dat men volgt met een ander, wordt de ain-diekien op den grond neergelegd. Dan maakt men met de doodkist tot driemaal toe een heen en weergaande beweging in de richting dier ain-diekien, welke beweging tétéra wordt genoemd en zet dan de tocht voort, waarbij echter thans het lijk met de beenen vooruit wordt gedragen.

Dat tétéra en dit omkeeren van het lijk hebben de bedoeling om de zielen der huisgenooten die nog niet door de doornen en de sabel van den mak'dôk tot terugkeer naar huis gedwongen zijn, die het lijk dus nog zijn blijven omzweven, op een dwaalspoor te brengen door hen te doen gelooven, dat de ain-diekien de grafsteen is en dat het lijk bij het tétéra in het graf onder dien steen wordt neergelaten.

De meeste zielen zullen dan niet verder dan de ain diekien gaan en den doode niet naar het graf volgen.

Gewoonlijk weten echter enkele zielen van sommige der huisgenooten, niettegenstaande die pogingen om hen te misleiden, den doode ook op zijn verderen weg grafwaarts bij te blijven. Die moeten dan enkele dagen daarna door den mak'dôk naar de lichamen waarin ze thuis behooren terug gebracht worden.

Hoe dat geschiedt zullen we in het hoofdstuk over den godsdienst zien.

Onder voortdurend geween en het herhaaldelijk afschieten van geweren bereikt men dan het graf (ratèh).

Dit is reeds te voren gegraven op dezelfde plaats, waar de voorvaderen en familieleden (alien-maoen) van den doode liggen. Bij het openen ervan zijn de beenderen en de sieraden en gelden dier begraven alien-maoen uit het graf gehaald, zijn de sieraden nagezien en de gelden geteld en is de schedel van den laatst begravene aan stukken geslagen.

Dat nazien en tellen is geschied om te onderzoeken of alles nog compleet is, de schedel is kapot geslagen, omdat hij anders de zielen zijner nog levende

familieleden nog steeds blijft roepen, er dus steeds gevaar blijft bestaan dat die zielen aan die roepstem gehoor zullen geven en het lichaam waarin ze thuis behooren zullen verlaten.

Wanneer de lijkkist in het graf is neergelaten worden de beenderen, de sieraden en het geld er boven op gelegd en wordt het graf gesloten.

Bij de ter aarde bestelling van vorsten wordt ook wel een zijner paarden geheel opgetuigd mede naar het graf genomen en daar gedood, opdat de ziel van den overledene die van het paard zal kunnen berijden.

Ook wordt het dier aan het graf wel aan de oemah-maneh ten geschenke gegeven, die dan voortaan het lichaam van het paard kan gebruiken, terwijl de doode de ziel ervan meeneemt.

Op de graven wordt van steenen een langwerpig ovale of langwerpig-vierkante verhevenheid opgestapeld, waarvan de lengteas in dezelfde richting als het lijk is gelegen.

De hoogte der verhevenheid is bij geringe lieden ongeveer 2 à 4 d.M., bij hoofden één tot twee meter.

Aan het einde waaronder het hoofd van het lijk is gelegen, is een grootere, aan dat waaronder z'n voeten zijn gelegen een kleinere steen verticaal overeind op de verhevenheid geplaatst.

Soms is deze omringd door een muur van opgestapelde steenen of een pagar van hout om vernieling van 't graf door varkens enz. te voorkomen.

De graven en dus ook de lijken zijn in bepaalde richtingen gelegen, b. v. in de richting van het land, van waar de eerste vorsten hunne vrouwen hebben gehaald, zoo in Fialarang dus in de richting van Waihalé, Lakékoen of Balibo, of in de richting van het zielenverblijf.

Den avond na de begrafenis zet de familie uit nieuwsgierigheid meestal een mandje met asch aan het voeteneinde van 't graf of op de ain diekien of ook wel op de plaats in de woning van den overledene, waar de doodkist gestaan heeft

Des morgens onderzoekt men dan of er ook indrukken in de asch ontstaan zijn, want die leveren dan het bewijs dat de zielen van den doode daar rondgeloopen bebben en dus nog niet naar den hemel of naar het zielenverblijf zijn vertrokken.

Op den derden dag na de begrafenis blijven die indrukken gewoonlijk weg, omdat dan meestal de zielen vertrekken.

Na afloop der ter aardebestelling worden er weder karbouwen, varkens en geiten geslacht en wordt er opnieuw gegeten en gedronken

Dan wordt er ook voor 't eerst na het overlijden van den begravene door de familieleden (of als 't een vorst was door de onderdanen) weder likoerai en tébé gedanst, mag er weder vroolijk gezongen en leven gemaakt worden en worden de treurzangen (iakoe mering, boi laleh en lakoe lèrèh genaamd), die men tijdens

den rouw van tijd tot tijd ten beste heeft gegeven, tot een volgend sterfgeval vergeten.

Ten slotte wordt een deel van het vleesch in evenveel hoopen verdeeld, als er families zijn en worden die hoopen achtereenvolgens met een toespraak en nadat de spreker er met een bamboe een flinken slag op gegeven heeft, aan die families uitgereikt, die dan elk hun deel mede naar huis nemen De families der oemah-maneh krijgen daarbij weder minder dan die der fet'sawa. Daar tegenover staat, dat de oemah-maneh voor elken door hen gepresteerden dienst een belooning krijgen, terwijl de fettohsawa vóór hun vertrek een bijdrage moeten geven om de gemaakte onkosten te helpen betalen.

Niet alle lijken worden op de hier boven geschetste wijze behandeld.

Wanneer iemand b. v. bij zijn overlijden veel schulden nalaat en de kinderen weinig lust gevoelen deze te betalen, dan vragen zij zoo spoedig mogelijk na den dood aan hun radja vergunning om het lijk onmiddellijk te mogen begraven.

Wanneer de radja die vergunning geeft, dan wordt de doode zoo spoedig mogelijk, zonder offers, zonder feest en zonder de minste drukte ergens aan den kant van een weg en niet in het familiegraf ter aarde besteld. De doode wordt dus behandeld alsof hij nimmer tot de familie heeft behoord; men ontkent als 't ware familie van den overledene te zijn en dat geeft den kinderen het recht om, wanneer er crediteuren komen die van hen de betaling der schulden vorderen, die mede te deelen dat ze niets met de schulden uit te staan hebben en dat de crediteuren deze maar bij het graf van den schuldenaar moeten invorderen.

Bij zulke graven wordt niet aan de matabian (geesten der voorvaderen) geofferd.

Dikwijls gebeurt het dat later, wanneer de kinderen veronderstellen kunnen dat de schulden in het vergeetboek geraakt zijn, deze een steen van dat graf aan den kant van de weg naar het familiegraf overbrengen.

Zoo'n steen wordt door hen daar in een slimoet heengedragen, terwijl ze daarbij even voor het verlaten van het graf des schuldenaars een geweer afschieten, om de zielen van den doode te roepen en hun den weg naar het familiegraf te wijzen, opdat ze daar later, bij het offeren aan de matabian, ook zullen kunnen komen om een deel van dat offer te ontvangen.

Van de lijken van dieven en moordenaars, die ingevolge vonnis, dan wel ten gevolge van betrapping op heeterdaad zijn gedood, worden de hoofden afgeslagen, welke daarna op palen aan den kant van den weg worden gezet om den voorbijgangers ter waarschuwing te strekken. De lichamen worden in kuilen in den grond gestopt.

De lijken van ter dood gebrachte boean (behekste personen) worden eveneens eenvoudig in kuilen geworpen en met wat aarde bedekt.

Alleen in Naitimoe worden ook hunne koppen op palen gezet.

De lijken van in den oorlog gesneuvelde lieden en van hen die aan de gevolgen van in den krijg bekomen wonden zijn gestorven, worden in de sadan nabij de woning van den radja begraven zonder dat daarbij offers worden gebracht, feestelijkheden worden gegeven of ceremoniën worden vervuld; hun dood wordt namelijk als een slechte dood beschouwd, is manas (manas = warm) zooals de inlanders zeggen. Op hunne graven worden geene grafteekens aangebracht, evenmin als op die van moordenaars, dieven en behekste personen.

De lijken van lieden die vermoord zijn zonder dat het gelukt is de daders te vatten, worden in een slimoet en een mat gewikkeld op een balé-balé in een boom geplaatst of ook wel buiten op een balé-balé gedeponeerd, totdat de dader van den moord gevonden is. Eerst dan mag 't lijk op de gewone manier begraven worden. Dezelfde behandeling ondergaat het lijk van den persoon die, op heeterdaad op overspel betrapt zijnde, is gedood terwijl zijn medeplichtige is weten te ontkomen. Het lijk wordt dan in een boom of althans buiten neergelegd, totdat die medeplichtige gevat is. Wanneer beide schuldigen aan een overspelzaak bij ontdekking op heeterdaad tegelijkertijd gedood worden, mogen hunne lijken op de gewone wijze begraven worden, omdat er dan geen gerechtelijke zaak van gemaakt wordt.

In Zuid-Tétoen worden de lijken geheel anders behandeld dan hierboven ten aanzien van Noord-Tétoen werd medegedeeld. De kleine man begraaft er zijn lijken, in slimoets en in een mat gewikkeld, twee of drie dagen na het overlijden. Er wordt daarbij geslacht en feestgevierd.

De aanzienlijken zijn gewoon de lijken op een mat in hunne woning te leggen en met een paar slimoets te overdekken. Na een dag of vier, wanneer het reeds in vrij ver gevorderden staat van ontbinding verkeert, worden de slimoets weggenomen en wordt het lijk met asch bestrooid, waarna men er, nog wel met de vingers, de huid, het vleesch, de ingewanden enz. zooveel mogelijk afkrabt en aftrekt.

Dat deel van het lijk dat nog niet genoeg vergaan is om gemakkelijk van 't geraamte verwijderd te kunnen worden, laat men weder een paar dagen liggen, strooit dan weder asch en zet de bewerking van het afkrabben daarna voort.

Op die wijze gaat men door totdat niets dan het geraamte overblijft.

Eerst dan begint de familie te weenen, want eerst dan is de doode pas werkelijk dood.

Vóór dien tijd had hij nog „isien manas, oeloen moras" (isien = lichaam, manas = warm, oeloen = hoofd, moras = ziek, pijn), dus koorts en hoofdpijn.

Het afgekrabde gedeelte wordt gewoon in een kuil gestopt, het geraamte wordt echter in slimoets en in een mat gewikkeld om na één à twee maanden begraven te worden, waarbij dan een feest wordt gegeven

HOOFDSTUK XIV.

GODSDIENST EN WAT DAARMEDE IN VERBAND STAAT.

§ 1. Het Godsbegrip.

De Beloenees gelooft aan het bestaan van een God, Nai Mĕromak (letterlijk: heer God) genaamd, die meester is over hemel en aarde en die het heelal geschapen heeft.

Zijn zetel is boven ons, in den hemel; hij heeft de aarde als verblijfplaats aan den mensch toegewezen, doch laat zich overigens weinig met de aardbewoners in; daartoe staat hij te hoog en is hij te ver boven de menschen verheven.

Omgekeerd staat de mensch te ver beneden hem om voor hem vrees of liefde te gevoelen; de mensch heeft zich met wat op aarde is en voorvalt bezig te houden; hem gaat de hemel niet aan.

Een gevolg van een en ander is dat de Beloeneezen zich omtrent den Nai Mĕromak geen nader begrip trachten te vormen, doch zich vergenoegen met aan zijn bestaan te gelooven. Daar ze hem niet behoeven te vreezen, wordt slechts in zéér enkele gevallen, die wij in hoofdstuk „oorlog" nader zullen vermelden, aan hem geofferd.

Wel echter wordt zijn naam dikwijls aangeroepen; zoo hoort men iemand die schrikt vaak „Nai Meromak" zeggen, of roept men hem als getuige aan om de waarheid van de een of andere bewering sterker te doen uitkomen; zoo zegt men van iemand die gestorven is, dat de Nai Meromak hem tot zich heeft getrokken en komt de aanroeping van zijn naam bij het doen van plechtige beloften veelvuldig voor.

Van een eeredienst ter zijner verheerlijking is echter geen sprake.

§ 2. Aard- en Watergeesten.

Zoo weinig als men zich om den Nai Mĕromak bekommert, zoo veel te meer laat men zich in met de verschillende machten die hun invloed op aarde doen gelden.

Tot de belangrijkste behooren de aard- en de watergeesten, de rai nain (van rai = aarde en nain = nai = heer) en de wé nain (wé = water).

Eerstgenoemde zetelen in en nabij rotsen, boomen, bergen enz., laatstgenoemde in en nabij rivieren, beken, bronnen, enz.

Van die rotsen, bronnen enz. zijn ze heer en meester. Zij zijn gewoonlijk onzichtbaar, doch kunnen zich, wanneer ze dat willen, in verschillende vormen aan den mensch vertoonen.

De rai-nain kan b. v. den vorm aannemen van een slang, van een zwarte kat, van een mensch, enz., de we-nain van een krokodil, van paling, van garnalen enz Zij vervullen in die verschillende vormen o. a. ook de functiën van spoken en duivels.

Wanneer een rai-nain den menschenvorm aanneemt heeft hij echter in plaats van tanden naalden in den mond; van daar dat hij dan weinig spreekt en bij 't lachen de handen voor den mond houdt. Men is bang voor zoo'n menschvormigen rai-nain en ontloopt hem zoodra men hem ziet.

Verliefde jongelui die afspreken elkaar op een bepaalde plaats te zullen ontmoeten, doen verstandig die plaats te kiezen verre van de plekken waar genoemde geesten zich ophouden.

Deze toch hebben anders de aardigheid om zich zoodra een der verliefden op de afgesproken plaats is aangekomen, in den vorm van den andere te vertoonen en wanneer zij dan, zooals onder verliefden gebruikelijk is, den bijslaap uitoefenen, wordt de bedrogen eerstaangekomene krankzinnig.

Dit laatste is o. a. ook het geval met personen die palingen of garnalen nuttigen, welke op de verblijfplaats van een wé nain zijn gevangen.

Zooals we reeds zeiden verblijven de aard- en watergeesten in rotsen, boomen, bronnen enz. Bij vele dier verblijfplaatsen hebben zij wat men zou kunnen noemen hun woning.

Die woningen zijn steenen, voho-matan (= oog van den voho) geheeten, die gewoonlijk een bijzonderen vorm hebben, b.v. zuiver rond, ei-vormig of cylindrisch zijn, dan wel eenigszins den vorm van een mensch of dier of voorwerp vertoonen. Ze zijn van verschillende grootte, sommige enkele hectogrammen, andere ettelijke kilogrammen zwaar.

Hoe komen die steenen bij de verblijfplaatsen der geesten?

Zij zijn door menschen gevonden. Niet iedere gevonden steen van bijzonderen vorm wordt echter een voho-matan. Daartoe is meer noodig. Daartoe moet de persoon die zoo'n steen gevonden heeft er over droomen; hij moet droomen dat die steen zijn vriend is, dat in dien steen een aard of watergeest huist, die met zijn (d. i. des vinders) ziel een verbond van vriendschap, hulp en steun sluit en dat de geest van den steen aan zijn ziel een verzoek doet.

Wanneer dit verzoek een jonge kip, een jong varken of een ander jong dier behelst, dan is dat een teeken dat de geest van den steen de zielen van menschen, dus menschenoffers eischt en dat dientengevolge de vrouw en de kinderen van den vinder van den steen ziek zullen worden en sterven. Heeft deze laatste dat voor de goede zaak over, dan staat hij het verzoek toe, in het andere geval roept hij den mak'dôk (toovenaar-dokter) te hulp om hem van het verbond met den geest gesloten te bevrijden, bij welke gelegenheid een varken geslacht wordt

Behelst het verzoek daarentegen sirih of pinang, dan is dit een teeken dat de geest van den steen allen de zielen van dieren, dus dierenoffers vergt en wordt de steen bewaard.

Ook komt het voor dat zulk een droom aan het vinden van den steen voorafgaat; in zoo'n geval wordt in dien droom de plaats waar de steen ligt aangegeven, waarna men hem bij het ontwaken kan gaan zoeken. Ook gebeurt het wel dat men hem na den droom in z'n sirihzak aantreft. In dit laatste geval werpt de vinder, de zaak niet vertrouwende, den steen weg; indien hij dan den volgenden nacht weer 't zelfde droomt en de steen wederom in z'n sirihzak terecht komt en dit zich, nadat de steen ten tweeden male weggeworpen is, een derde keer nog eens herhaalt, dan behoudt de vinder hem, overtuigd dat er dan geen bedrog meer in 't spel kan zijn.

Wanneer nu iemand een steen heeft verkregen, waarin een aard of watergeest huist, dan geeft hij daarvan aan zijn familieleden kennis, waarna men aan den geest een offer brengt. Daarna is de vinder verplicht een geschikte plaats voor den steen uit te zoeken. Hij roept daartoe de hulp van een mak'dôk in, die door middel van wichelen, waarover later gesproken zal worden, de juiste plaats weet te vinden, waarna daar een ronde of vierkante steenhoop ter hoogte van $^1/_2$ tot 2 Meter wordt opgericht, op welke verhevenheid één of meer platte steenen worden geplaatst. Daar bovenop komt gewoonlijk de gevonden steen (voho matan) te liggen; wanneer hij echter zoo klein is dat men vreest dat hij weg zal raken, verbergt men hem ook wel onder die platte steenen.

De steenhoop met de platte steenen vormen een soort altaar, voho genaamd; de gevonden steen is daarvan het oog (matan) en heet daarom voho-matan.

De voho wordt soms met in den grond gestoken stukken hout omgeven om te voorkomen dat hij door varkens en dergelijke beschadigd wordt. Steeds staat bij een voho een paal of stok, waar de onderkaken der offerdieren aangehangen worden.

Voho's voor de wé-nain vindt men gewoonlijk nabij bronnen, aan den samenloop van twee rivieren of aan de oevers van een rivier, die voor de rai-nain bij groote boomen of rotsen

Behalve de voho is ook de naaste omgeving ervan heilig (loelik); soms is die heilige omgeving omheind. Het is verboden daar hout te kappen of in de aarde te graven, terwijl dikwijls nog bijzondere verbodsbepalingen aan de verschillende heilige plaatsen verbonden zijn, zooals het verbod om er dieren te dooden, het water te verontreinigen, enz..

Zulk een in een voho-matan zetelende geest waakt voor het welzijn van den vinder, diens familieleden en hunne afstammelingen. Deze moeten echter zorg dragen zijn toorn niet op te wekken, want dan veroorzaakt hij ziekte of dood onder de familie of haar vee, doet misgewas of kinderloosheid ontstaan, de welvaart verminderen of andere ongelukken plaats hebben. Zijn toorn kan op verschillende wijze opgewekt worden, zooals door het niet brengen van voldoende offers of andere wijze van veronachtzaming, door het niet nakomen van een onder aanroeping van hem gedane belofte, enz. Ieder mensch heeft minstens één voho-

matan waaronder hij als 't ware ressorteert; wanneer in zijn familie meer dan één zoo'n heilige steen gevonden is ressorteert hij onder al deze

De vorsten hebben bovendien wat men zou kunnen noemen rijks-voho's, zulke, wier macht zich over het geheele gebied van den betrokken radja uitstrekt en die bestaan van de stichting van het rijk af, die dus door de oorspronkelijke bewoners zijn opgericht. Wanneer aan zulke voho's geofferd wordt moeten er afstammelingen van die oorspronkelijke bewoners bij tegenwoordig zijn om rijst te strooien; die afstammelingen, 't zij hoofden dan wel gewone lieden, noemt men emma rai o'an (letterlijk menschen-aarde-zoon), dus de zonen van den grond.

Stel nu dat iemand een of ander ongeluk dan wel eenige tegenspoed treft Hij moet dan beginnen met uit te maken wat de oorzaak daarvan is, of dat ongeluk veroorzaakt wordt door den een of anderen aard- of watergeest, door eenige andere soort van geest, dan wel 't gevolg is van boosheid zijner oemah-maneh of van een eedbreuk of iets anders Wanneer zoo iemand zich bewust is een dezer categorieën te hebben verwaarloosd of vertoornd, zal hij moeten trachten haar weder te verzoenen.

Is hij zich echter van geen schuld bewust, dan roept hij den mak'dok te hulp, die dan door middel van wichelen (waarover later) uitmaakt wie de veroorzaker der ramp is.

Stel nu dat als zoodanig een bepaalde rai-nain wordt aangewezen, dan moet deze door offers overgehaald worden den tegenspoed, dien hij gebracht heeft, te doen ophouden of tot staan te brengen.

Daartoe heeft men de hulp noodig van een mak'dèan of offeraar, iemand die met de geesten weet om te gaan.

Hij die 't offer brengen moet, gaat dan met z'n familieleden en den mak'déan naar de voho waar de verbolgen rai-nain huist Men bedekt deze somtijds met een slimoet of een hoofddoek, doch laat dit ook wel achterwege. Daarna zet men er, al naarmate de grootte van het te brengen offer, één of meermalen zeven komvormige mandjes, hani-matan genaamd op, in elk waarvan men zeven sirihbladeren doet; bij gebrek aan voldoende sirihbladeren kan men voor elk eerste mandje met zeven, voor elk tweede met b. v. vijf, voor elk derde met drie en voor elk der vier volgende met één sirihblad volstaan.

De aantallen moeten echter persé oneven zijn.

De verschillende mandjes zijn ten behoeve van verschillende grootheden. Zoo zijn de mandjes met 7 bladeren bestemd voor den rai-nain zelf, die met 5 voor diens rijksbestierder, die met 3 voor diens toemoekoens, die met één voor diens mindere onderdanen, enz.

Heeft iemand behalve den vertoornden voho nog andere die over hem en zijn familie macht uitoefenen, dan mogen ook deze, al zijn ze niet boos, niet vergeten worden, doch worden er ten hunnen behoeve op den vertoornden voho nog een of meer hanimatan bijgevoegd.

Ook de matabian, de geesten der voorouders van den offer-brenger, worden bedacht door voor hen het aantal hanimatan nog met 3 of 5 te vermeerderen. Deze hanimatan voor de matabian worden zelfs vóór alle andere geplaatst en gevuld.

Zoodra nu de plaatsing der hanimatan afgeloopen is, worden deze door den mak'déan drie of zeven keeren met rijst bestrooid, waarna hij een sirih- of pisangblad in de hand neemt, langzaam en op slependen toon tot zeven telt om daarna met den vertoornden geest te gaan spreken

Hij vertelt den geest dan b v. dat hij die 't offer brengt inderdaad schuldig is, doordat hij den geest te lang heeft verwaarloosd, dat hij echter berouw heeft van die veronachtzaming en thans weer meer dan ooit aan den vertoornde denkt.

Vervolgens legt de mak'déan uit, welke rampen tengevolge van de verwaarloozing van den boos-geworden geest den offer-brenger hebben getroffen; hij smeekt dan aan alle geesten, voor wie hanimatan geplaatst zijn, doch inzonderheid aan den vertoornden, om hunne hulp en bijstand, teneinde de ongelukken te doen ophouden en eindigt zijn rede met het nogmaals tot zeven keeren toe bestrooien der hanimatan met rijst.

Dan brengt men het dier, dat men aan de geesten wenscht ten offer te brengen een snede achter den rechtervoorpoot toe, waarop de mak'déan het door hem in de hand gehouden blad met het uitvloeiende bloed besmeert en daarmede de voho-matan, zoomede voorhoofd en maagholte van den offeraar en diens familieleden aanraakt.

Het offerdier is doorgaans een varken of een karbouw; wanneer 't offer aan den rai-nain gebracht wordt moet het dier van een roode, wanneer het aan den wé-nain gebracht wordt van witte kleur zijn. Bovendien mag men geene dieren met afgesneden staarten gebruiken, zooals er vele zijn, omdat men meent dat ze dan beter vet worden.

Nadat het besmeren met bloed afgeloopen is wordt het offerdier geslacht door het den halsader door te steken; de strot mag niet afgesneden worden omdat de năn loelik (loelik = heilig of verboden), d. w z. de tong met den strot en een deel der ingewanden in zijn geheel moet blijven.

Daarna wordt het offerdier gekookt, zoomede een hoeveelheid rijst. De slimoet of de hoofddoek en de hanimatan worden van den voho afgenomen, de sirihbladeren worden door rijst vervangen, waarbij men stukjes van de verschillende deelen van het offerdier voegt en dan wordt uit elke hanimatan een klein deel van den inhoud op den platten steen of steenen van den voho gelegd, welke deelen dan voor den rai-nain bestemd zijn

Intusschen onderzoekt de mak'déan de lever van het geslachte beest om uit den vorm en de groeven die er op voorkomen te weten te komen of de offerbrenger thans in genade is aangenomen en de rampen van hem afgewend zullen

worden. Is het resultaat van dat onderzoek ongunstig, dan moet door middel van wichelen door den mak'dôk of eenig anderen deskundige uitgemaakt worden, of de geest waaraan geofferd is nog ontevreden is, dan wel of er een tweede vertoornde geest is die wil dat hem zelf een offer bij zijn eigen voho gebracht wordt. In het laatste geval wordt hem op de boven beschreven manier een nieuw offer gebracht.

Het eten dat niet op de platte steenen van den voho is gelegd, wordt onder de aanwezigen verdeeld; de mak'dean krijgt de naän loelik en de onderkaak wordt aan den daarvoor bestemden paal of stok bij den voho gehangen.

Behalve gelegenheidsoffers als hier boven vermeld, wordt aan den rai nain en den wé-nain geofferd bij 't begin van den djagoeng-oogst. Men gaat dan met 7 of 14 klossen jonge djagoeng naar den voho, maakt deze eerst schoon, pelt daarna een of twee klossen af en legt de korrels op de platte steenen, terwijl de stronken aan den paal naast den voho worden gehangen. De overige djagoeng eet men zelf op.

Voordat dit offer gebracht is mag niemand iets van den oogst nuttigen

Offers van minder belang worden nog bij verschillende gelegenheden aan de aard- en watergeesten gebracht. Zoo zal b. v. iemand die ter jacht is op de voho's die hij jagende ontmoet eenige rijst of djagoeng korrels strooien of er met een zilveren muntje langs strijken, omdat, indien hij dit nalaat, zijn schoten zullen missen of het wild zal wegblijven.

Wordt een voho matan vernield, dan ontvlucht de geest die verblijfplaats. In Asoe-manoe b. v. heeft men een voho-matan gehad in den vorm van een cylinder, met een ringvormige indeuking in de bovenste helft en bolvormig van boven. Die indeuking was de hals, 't geen daarboven lag het hoofd, het geheel stelde een mensch voor. Nu ongeveer 50 jaren geleden werd tijdens een oorlog die voho matan door lieden van Lamaknen in stukken geslagen, van welke de drie voornaamste er nog onaangeroerd liggen: alleen de „armen" en de „hoed" zijn verdwenen. De rai-nain, die in den voho-matan huisde, is gevlucht en komt er alleen even terug, wanneer men er offers brengt; op andere tijden woont hij elders, is de voho-matan dood, zooals men het uitdrukt. Hem weder levend te maken, d. w. z. den voho matan zooveel mogelijk te restaureeren en den rai-nain over te halen zich weder daarin te vestigen, zou met het brengen van zeer zware offers gepaard gaan, die men tot nu toe niet in staat is geweest bijeen te krijgen.

Wanneer een voho vernield wordt, doch de voho-matan heel blijft, wordt voor deze laatste een nieuwe plaats gezocht of herstelt men den ouden voho. De herplaatsing eischt echter een offer, terwijl het overbrengen van den voho-matan met eenige plechtigheid gepaard gaat. Men draagt hem b. v in zijden slimoets naar zijn nieuwe plaats.

Wanneer iemand een offer aan zijn voho-matan of aan een anderen geest of macht wil brengen, geeft hij daarvan gewoonlijk vooraf aan zijn geheele

familie kennis. De familieleden die dan niet zelf kunnen komen, geven den berichtbrenger wat rijst of arak mede om hun goeden wil te toonen. Hun wordt dan later een stuk van het offerdier gezonden, waarvoor zij b. v. een kwartje of een gulden in ruil geven. Zij die wèl gaan, betalen ook een kleinigheid. Op deze wijze krijgt de persoon die het offer brengt 't grootste deel der onkosten weder vergoed.

§ 3. Oorlogsgeesten.

Een andere categorie van geesten vormen de kakaloek, welk woord „zak" beteekent. De kakaloek zijn de geesten des oorlogs; zij hebben de speciale eigenschap, dat zij den personen die onder hen ressorteeren geluk in den krijg kunnen verschaffen en hen onkwetsbaar kunnen maken voor de vijandelijke wapens.

Zij zetelen in steenen, kakaloek isien (isien = lichaam) en kakaloek biroe geheeten of in stukken boomwortel, eveneens kakaloek isien genaamd. Die steenen zijn evenals de voho-matan van bijzonderen vorm; er zijn echter niet zulke zware bij als dat bij die voho-matan wel 't geval is.

Ze worden ook op dezelfde wijze als deze laatste verkregen, met dien verstande dat de vinder droomt dat in den steen een kakaloek huist, die hem voorspoed in den oorlog belooft, hem tot een dapper voorvechter zal maken en zijn lichaam tegen kogels en lansen zal beschermen.

Kakaloek isien zijn alle uit den ouden tijd afkomstig en voor zoover zij uit boomwortels bestaan, door de eerste menschen op aarde medegebracht; tegenwoordig worden ze niet meer gevonden. Kakaloek biroe ontdekt men ook thans nog wel.

De steenen en boomwortels werden en worden nadat ze gevonden zijn en nadat aan hen geofferd is, in een rood zakje genaaid en op de bahani (het kleine zolderinkje bij den nok van het dak) van de woning des vinders bewaard.

De kakaloek isien en de kakaloek biroe hebben lang niet dezelfde kracht; eerstgenoemde zijn verreweg de machtigste; de kakaloek biroe zijn wat men zou kunnen noemen de kinderen of knechten van den kakaloek isien en bezitten slechts het vermogen om iemand onkwetsbaar te maken, terwijl de kakaloek isien behalve geluk in den strijd, ook in 't algemeen evenals de rai nain ongeluk van allerlei aard over de onder hen staande personen kunnen brengen. Iedere kakaloek biroe ressorteert dan ook onder den een of anderen kakaloek isien; geheel zelfstandige kakaloek biroe bestaan niet.

De kakaloek biroe worden, hetzij te zamen met den kakaloek isien waartoe zij behooren, hetzij in een andere woning, die des vinders, afzonderlijk bewaard.

Zooals reeds gezegd werd, zijn beide soorten van kakaloek in roode zakjes genaaid, aan welke zij hun naam kakaloek of zak ontleenen.

Zoo'n zak of meerdere zulke zakjes worden in een mandje op de bahani

opgeborgen. In een tweede mandje daarnaast worden wortelen en schors van boomen bewaard, die door de bewaarders der kakaloek gezocht zijn en door hen, na met sirih te zijn gekauwd, gebruikt worden om als medicijn op wonden te worden gelegd. Wanneer de voorraad verb.uikt is wordt een nieuwe hoeveelheid gezocht.

Hoe geschiedt dit?

Daartoe gaat de bewaarder van den kakaloek naar een boom die hem de vereischte schors en de noodige wortels kan leveren. Tot welke boomsoort deze moeten behooren weet hij van zijn voorgangers, die dat van den eersten vinder van den kakaloek weten, wien dat in den droom is medegedeeld. Bij den boom wordt of is reeds vroeger een platte steen gelegd, waarop de bewaarder een hanimatan (mandje) plaatst Daarin wordt een roode lap gelegd en op dien lap een gouden plaat en een snoer koralen (moeti sala). Vervolgens wrijft de bewaarder met die plaat en die kralen over den steen en strooit daar rijst op, waarna hij de schors afkapt en de wortels uit den grond haalt, echter zoodanig dat ze op den grond te recht komen zonder door hem te zijn aangeraakt, want eerst wanneer ze op den grond hebben gelegen mag hij ze oprapen. Dan offert hij een varken en een rooden haan aan de schors en wortels, opdat hunne werking als medicijn een krachtige moge zijn en neemt hij alles mede naar zijn woning, waar hij de hanimatan, zoomede de wortels en de schors, op den kahak lor plaatst.

Wanneer nu bij een verwonding blijkt dat de nieuwe medicijn voldoet, wordt zij in een mand op de bahani geplaatst. Telkens voor dat de medicijn gebruikt wordt moet er rijst over gestrooid worden om haar krachtig te maken.

Behalve de beide boven besproken mandjes worden op den bahani nog bewaard een sabel en een lans van zeer ouden datum; het zijn de wapens van den kakaloek.

De huizen, waarin kakaloek bewaard wo den, noemt men oemah kakaloek (oemah = huis).

In zulk een huis vertoeven geen huwbare jongens of meisjes, want het is niet alleen verboden dat deze er den coïtus uitoefenen, doch zelfs mogen ongehuwden die geen maagd of knaap meer zijn daar niet vertoeven.

De bewoners van een oemah kakaloek moeten rein wezen. Bovendien zijn aan de verschillende oemah kakaloek nog bijzondere verbodsbepalingen verbonden; zoo mag in 't eene geen wilde sirih, in 't andere een bepaalde houtsoort niet worden binnengebracht, enz.

Waar deze verbodsbepalingen voor den bezitter van een kakaloek te moeilijk na te komen zouden zijn, b. v. omdat hij vele huwbare dochters heeft, bewaart hij hem in een apart huis nabij zijn eigen woning, waarin hij een familielid als bewaarder laat verblijf houden, wiens omstandigheden het verblijven in een oemah kakaloek beter veroorloven.

In sommige streken meent men dat iemand in zulk een huis niet sterven kan, doch hoewel zoo goed als dood, nog steeds een weinig blijft ademen. Om den dood geheel te doen intreden brengt men den kakaloek tijdelijk naar een ander huis over. Eerst na de begrafenis van den overledene en nadat de oemah kakaloek door het brengen van een offer en door het schoonvegen met doornstruiken en sabel van de daar eventueel achtergebleven zielen van den doode is gezuiverd, wordt de kakaloek op zijn oude plaats teruggebracht.

Elders gelooft men dat iemand in zoo'n huis wel sterven kan, doch daar wordt het lijk na den dood onmiddellijk er uit verwijderd.

Bij elken oemah kakaloek vindt men een voho; alleen bij die waar een kakaloek isien bewaard wordt, is de voho van een voho-matan voorzien, een steen dien men als de jongere broeder van den kakaloek isien beschouwt.

Iedere kakaloek heeft macht over den vinder, diens afstammelingen en diens familie.

Evenals bij de rai-nain en de wé-nain kan iemand onder meerdere kakaloek ressorteeren.

In de meeste rijkjes treft men een of meer kakaloek isien aan, die van de stichting van het rijk af bestaan hebben en die hun invloed over de geheele bevolking ervan uitoefenen. Het zijn wat men zou kunnen noemen rijks kakaloek; ze worden ter onderscheiding van andere, kakaloek oeloen (oeloen = hoofd) genoemd.

Een kakaloek is onvervreemdbaar in de familie; ook hier vindt men echter „des accommodements avec le ciel;" mij is althans een geval bekend dat een kakaloek isien uit wortels en schors bestaande, tegen behoorlijken prijs natuurlijk, voor een deel aan lieden buiten de familie van den bezitter staande is verkocht. In dit geval behielt men het grootste deel echter voor zich zelf.

De bezitter of de bewaarder van een kakaloek moet een of twee malen daags bij wijze van offer rijst strooien.

Verder offert men aan den kakaloek isien, wanneer hij als de veroorzaker van rampen en onheilen wordt beschouwd of aangewezen.

Zoo'n offer brengt men op den betrokken voho op dezelfde wijze als een dergelijk offer aan den rai-nain, met dien verstande dat de offerdieren rood of zwart moeten zijn

Ook bij het begin van den djagoeng-oogst wordt de kakaloek niet vergeten. Bij dit oogstoffer plaatst men 3, 5, 7 of meer hanimatan met djagoengkorrels op de kabak lor van den oemah kakaloek Dit offer brengt men zoowel aan den kakaloek isien als aan den kakaloek biroe; wanneer men het echter aan een van laatstgenoemde soort brengt, moet men, wanneer zich in datzelfde huis geen kakaloek isien bevindt, ook een deel van het offer deponeeren op den voho van den kakaloek isien, waaronder de kakaloek biroe ressorteert.

Genoemd oogstoffer wordt aan den kakaloek gebracht vóórdat men aan de matabian (geesten der voorouders) offert.

Het voornaamste offer aan den kakaloek is dat hetwelk in tijden van oorlog aan hem wordt gebracht. Hierover zal bij hoofdstuk oorlog nader gesproken worden.

Eindelijk zij nog aangeteekend dat de houders van kakaloek, dank zij de eigenschappen van moed en onkwetsbaarheid die zij daaraan ontleenen, gewoonlijk voorvechters zijn.

§ 4. Geesten van afgestorvenen.

Een derde geestensoort waarmede de emma tétoen ruimschoots rekening houdt, is die der matabian, de geesten van de afgestorven familieleden.

Hoewel de geesten of zielen van afgestorvenen zich, zooals wij later zien zullen, op bepaalde verblijfplaatsen op aarde ophouden, komen zij, wanneer aan hen geofferd wordt, tijdelijk naar de offerplaatsen over om hetgeen hun daar aangeboden wordt of beter gezegd de ziel daarvan te nuttigen. Die offerplaatsen kunnen tweeërlei zijn en wel 1e. de familiegraven en 2e. de koë matabian, ook wel kakaloek matabian genoemd. Zoodra namelijk iemand sterft hangt men, indien de overledene een man was, diens sirihzak of kakaloek = (zak), indien zij een vrouw was dier sirih-mandje (koë) met zijn inhoud aan dien balk van het huis die kakaloek lor genoemd wordt (zie hoofdstuk huizen), waarbij men tevens het napvormige houten etensbord, de lamak van den doode, in een mandje, lamak fatin (letterlijk bord-plaats) geheeten, hangt

Na de begrafenis wordt alles er weder afgenomen om door de kinderen of andere famieleden te worden gebruikt, behalve de lamak fatin, ten minste wanneer de overledene aan wien die behoort heeft een goed leven heeft geleid, een hoogen ouderdom heeft bereikt of door iets anders min of meer heeft uitgemunt; van slechte lieden en kinderen of jong gestorven menschen wordt de lamak fatin niet bewaard, doch door de familie in gebruik genomen

De lamak fatin, die niet in gebruik genomen worden, worden bewaard in de woning van het hoofd der familie, waar ze aan de kakoeloek lor worden gehangen. Ze heeten dan echter niet meer lamak fatin, doch kakoeloek matabian of gewoonlijk koë matabian, vertegenwoordigen dus den sirih-zak en de sirih mand van den overledene; dat deze zak of mand zelf niet aan den kakoeloek lor gehangen worden is vermoedelijk daaraan toe te schrijven, dat de overlevenden die voorwerpen te goed kunnen gebruiken, terwijl ze een mandje minder missen, daar dat door hen zelf gemakkelijk van bladeren gevlochten kan worden en weinig of geen waarde heeft.

Zooals reeds gezegd is kan aan de matabian behalve bij de graven, bij deze koë matabian geofferd worden. De geesten van de afgestorvenen komen daar dan allen hun deel van het offer vragen; de geesten van die, welke door hun koë vertegenwoordigd zijn, krijgen ieder een behoorlijke portie, de overigen moeten zich maar tevreden stellen met hetgeen deze voor hen overlaten.

Aan de matabian mogen dieren van iedere kleur, ook dieren met afgesneden staart geofferd worden.

De manier van offeren is dezelfde als bij de rai-nain behoudens het volgende.

Brengt men het offer aan de graven, dan worden de hanimatan op het graf gezet, brengt men het aan de koë matabian, dan plaatst men ze op den kahak lor van het huis.

Voor ieder geslacht van overledenen gebruikt men 3, 5 of 7 hanimatan, in elk waarvan 7 sirihbladeren gelegd worden; bij gebrek aan deze kan men b. v. voor elk geslacht in 't eerste mandje 7, in het tweede 5, in het derde 3, in elk volgend één blad leggen

Het bloed van het offerdier, dat door den mak'dèan bij het offeren aan den rai-nain op den voho matan gesmeerd wordt, wordt bij 't offeren aan de graven op den steen gedrukt die het voeteneinde van de overledenen aanwijst en bij offeren aan de koë matabian aan den kakoeloek-lor gewreven. Het eten dat men voor den rai-nain op de platte steenen van den voho legt, deponeert men bij het offer aan de matabian op de graven dan wel op den lor fafoehoen en den lor hoen, de beide bij den kakoeloek lor geplaatste platte steenen (zie hoofdstuk huizen).

Bij groote offers wordt eerst onderzocht of de koë matabian nog alle in orde zijn. Is er een touw waaraan een der mandjes hangt kapot, dan wel wanneer de koë zelf, dus de lamak fatin te oud en te kapot is geworden, dan worden ze vernieuwd, doch moet eerst de betrokken matabian met een offer overgehaald worden. Het offer bestaat dan uit 'n kip, 'n big of 'n varken.

Aan de matabian wordt geofferd ingeval zij als de veroorzakers van rampen in de familie worden beschouwd, zoomede bij het begin van den oogst, in welk laatste geval men bij de koë matabian offert op dezelfde wijze als men het oogstoffer aan den kakaloek brengt.

Bovendien brengen gegoede personen gewoonlijk ieder jaar in Augustus een offer aan de graven, waarbij een of meer dieren geslacht worden, al naar gelang van den rijkdom van den offerbrenger. De bedoeling van dit offer is geen andere dan de matabian te vriend te houden.

Gegoeden en hoofden zijn meestal in 't bezit van familiegoederen, poesaka, die van zeer oude tijden, soms van den stamvader der familie afkomstig zijn. Die goederen bestaan uit koralen (moeti sala), gouden of zilveren platen, oude munten, wapens en dergelijke die als heilig, loelik beschouwd worden en die men in aparte mandjes bij de koë matabian bewaart. Ze zijn onvervreemdbaar familie-eigendom en worden nimmer gebruikt. Wanneer aan de koë matabian geofferd wordt, worden ook die voorwerpen bedacht door ten behoeve van hun geest een drietal hanimatan bij die, welke voor de matabian bestemd zijn, te plaatsen. Men verkeert in de meening dat de geest dier voorwerpen dan rijkdom

en macht zal schenken aan de nakomelingen, zooals die goederen zelf rijkdom en macht hebben verschaft aan de voorvaderen.

§ 5. De Menschenziel.

De levende mensch heeft zeven zielen, kamalar genaamd, te weten vier goede of witte en drie slechte of zwarte.

Zoodra iemand sterft verlaten al deze zielen het lichaam, doch blijven zich voorloopig om en nabij het lijk ophouden; eerst drie dagen na de begrafenis verdwijnen ze; de vier goede gaan naar den hemel, waar hun een aangenaam, weelderig leven wacht en waar ze verlost zijn van aardsche beslommeringen.

De drie slechte zijn daarentegen veroordeeld tot straf voor hunne ondeugden in de ongunstigste omstandigheden op aarde te blijven voortleven. Zij begeven zich, wanneer de witte zielen ten hemel varen, naar de speciaal voor het verblijf van zwarte zielen aangewezen plaatsen. In ieder landschap treft men zoo'n zielenverblijfplaats aan.

In Fialarang is dit de top van den Lekaan, in Djeniloe de berg Fatoe-korak, in Nai-timoe de berg Fatoe-Doebesi, in Lidak de Fatoe Toeris, enz.

Van hun aankomst op die plaatsen geven zij kennis door met den nagel van den duim een kerfje in een bepaalden boom of rots te maken. Op den Lekaan b. v. is het een boom, waaraan alle soorten van bladeren en vruchten voorkomen waarin die kerfjes worden gedrukt, terwijl dit te Fatoe-korat in een rots gebeurt. De krasjes worden hooger of lager aangebracht, al naarmate de maatschappelijke positie van den overledene voornamer of bescheidener was.

Kenschetsend is het verschil dat men, ook de tot het christendom bekeerde, maakt tusschen gedoopten en heidenen. De zwarte zielen van de eerstgenoemden toch maken bij aankomst te Fatoe korat geen krasje in de rots zooals de heidenen, doch een kruisje!

Na kennis van hun aankomst in het zielenrijk te hebben gegeven nemen zwarte zielen den vorm van dieren aan; zoo verandert op den Lekaan de een in een wild varken, de tweede in een vogel, lalioen genaamd, de derde in een vogel, tiri loloh geheeten; elders veranderen ze in andere diersoorten, als apen, herten enz.

In die nieuwe vormen moeten zij boeten voor het kwade dat zij gedaan hebben; daarom ook zijn ze gedwongen van boomwortelen, gras, rupsen en ongedierte te leven.

Alleen wanneer aan de matabian geofferd wordt, begeven de zielen zich tijdelijk naar de graven of naar de lamak fatin, om daar de ziel van het offer hun door hunne nakomelingen gebracht te nuttigen.

Voor de waarheid van de verhuizing der menschelijke ziel in een dierenvorm weet men tal van bewijzen aan te voeren.

Zoo schoot lang geleden iemand op den Lekaan een varken. Bij nadere beschouwing bleek hem dat het dier de half vergane overblijfselen van een mat

op den rug had. Het was duidelijk dat dit oorspronkelijk de mat was geweest waarin het lijk van den persoon, wiens ziel in den vorm van een varken rondliep en nu was neergeschoten, was begraven Dit werd bevestigd toen de jager den volgenden dag geheel alleen terzelfder plaatse terugkomende, een stem hoorde die hem toeriep:

„Hei Bei Maoek kidoen foeti matèh horé séik loraik", hetgeen vertaald wil zeggen: „hei, het achterwerk van Bei Maoek is gisteren avond gestorven."

Op de verblijfplaatsen der zielen is het dan ook verboden om die dieren, waarin de zielen verhuizen te dooden, terwijl het tevens niet geoorloofd is er hout te kappen of te graven.

Het in Insulinde vrij algemeen verspreid geloof dat de zielen van afgestorvenen in krokodillen (lafaëk) huizen, bestaat in Beloe niet. Zooals we gezien hebben kan de we-nain dien vorm aannemen. Uit vrees voor deze is het dan ook dat men bij 't overtrekken van rivieren niet van lafaëk, doch van nai loelik, nai koekoen of bei lioerai spreekt (nai = heer, loelik = heilig, koekoen = onzichtbaar, bei = grootvader, lioerai = een hooge titel). Bovendien zal een inlander om diezelfde reden niet licht een krokodil dooden; als er een het hem te lastig maakt zal hij liever aan een malai (vreemdeling), b. v. aan een Chinees, vragen het dier onschadelijk te maken.

Terwijl bij iemands dood alle zielen zijn lichaam verlaten, is dit bij ziekte, zwangerschap en ook gedurende den slaap met een deel ervan het geval. Daar ziekte dus in nauw verband staat met den zielstoestand van den mensch, is het hier de plaats er het een en ander over mede te deelen.

§ 6. Ziekten.

Bij ongesteldheden van weinig ernstigen aard wordt de hulp ingeroepen van den een of anderen ouden dorpsgenoot, die den naam heeft ervaren te zijn in het toedienen van medicijnen.

Zijn geneesmiddelen bestaan uit boomschors, boomwortelen of bladeren, die hij zelf gezocht heeft.

Dat zoeken geschiedt als volgt. Wanneer hij een boom gevonden heeft die hem de gewenschte medicijn kan leveren, legt hij bij den stam een steen en daarop een zilveren voorwerp, b. v. een kwartje. Daarover strooit hij dan rijst, daarbij aan de ziel van den boom of aan den rai-nain verzoekende aan de te nemen geneesmiddelen geneeskracht te willen schenken, waarna hij de bladeren of de bast afkapt, dan wel de wortelen uitgraaft Hierbij moet hij oppassen ze niet met z'n handen aan te raken, voordat ze op den grond gelegen hebben, en er aan denken, dat die stukken schors, die met den buitenkant naar boven komen te liggen, geen waarde als geneesmiddel hebben.

Wanneer dan nog als offer aan de ziel van den boom met het zilver-

stukje langs den steen wordt gewreven, is de medicijn gereed om gebruikt te worden.

Gewoonlijk wordt ze door den eigenaar met sirih, pinang en kalk gekauwd en op het zieke of pijnlijke lichaamsdeel gelegd; bij open wonden wordt de kalk achterwege gelaten.

Voor enkele ziekten, b. v. voor druiper, geeft men inwendige medicijnen, meestal afkooksels van schors, boomwortelen of bladeren.

Wanneer de ziekte van ernstiger aard is of wordt, dan neemt men z'n toevlucht tot den geneesheer-toovenaar, mak'dôk genaamd, die wij in enkele zijner functiën hiervoor reeds ontmoet hebben.

Diens voornaamste kracht schuilt in zijn Koba o'an (van koba = sirihmandje, o'an = kind), een steentje van meestal bijzonderen vorm, dat een van de voorvaderen van den mak'dôk, dan wel hij zelf gevonden heeft op dezelfde manier als anderen een voho-matan of een kakaloek hebben gevonden, met dit verschil, dat de vinder van den koba o'an gedroomd heeft dat de geest die in den steen huist hem tot een groot geneesheer zal maken. Die steen gaat van geslacht op geslacht over en schenkt aan ieder die hem in bezit heeft en droomt dat hij hem geneeskundige bekwaamheden geeft, de macht zieken te genezen.

Wanneer echter iemand die zoo 'n steen geërfd heeft in 't geheel niet over hem droomt, houdt zijn wondermacht op.

De steen wordt met de een of andere oude zilveren munt die hem tot voetstuk dient en met een deel van 's mak'dôk's medicijnen in een klein, van een deksel voorzien mandje (Koba o'an, d.i kind-mandje of klein mandje) bewaard, waaraan de steen zijn naam ontleent.

De medicijnen worden door den mak'dôk op dezelfde manier gezocht als die van hen die kleine ongesteldheden genezen, met dit verschil echter dat daarbij in plaats van een willekeurige steen de koba o'an wordt gebruikt. Welke soort schors en boomwortelen de mak'dôk in verschillende gevallen gebruiken moet, is hem van zijn voorvaderen bekend, die het van den oorspronkelijken vinder van den koba o'an weten, wien die medicijnen in den droom zijn medegedeeld.

Een pas beginnende mak'dôk probeert eerst zijn kunst op z'n huisgenooten en vrienden en eerst wanneer hij bij hen succes heeft, breidt zich zijn praktijk verder uit. Bekwame mak'dôks worden dikwijls door ver verwijderd wonende zieken geraadpleegd.

Stel nu dat de mak'dôk bij een zieke wordt geroepen die reeds, doch tevergeefs, door dezen of genen onden dorpsgenoot gemedicineerd is. De mak'dôk moet dan eerst de reden trachten te ontdekken, waarom die medicijnen niet geholpen hebben. Daartoe onderzoekt hij het zieke lichaamsdeel en voelt hij de pols van den patient, terwijl hij dezen tevens verschillende vragen stelt. Hij komt dan tot de conclusie dat de medicijn niet geholpen heeft, omdat ze krachteloos is gemaakt door deze of gene op den patient vertoornde macht,

't zij rai-nain, wé-nain, matabian, kakalock, oemah maneh of andere, dan wel werkeloos is gebleven, doordat de patient een plechtig gedane gelofte niet is nagekomen.

De vertoornde macht moet dan eerst door een offer of de oemah-maneh door een geschenk weder te vriend worden gemaakt, terwijl de wijze waarop de gevolgen van het breken van een gelofte worden voorkomen, hiervoor reeds vermeld werd.

Wanneer dan de oorzaken, waardoor de vroeger toegediende geneesmiddelen zonder uitwerking bleven, weg zijn genomen, dient de mak'dôk zijn medicijnen toe op dezelfde wijze als de oude dorpsgenoot dat vroeger gedaan heeft

Bij plaatselijke pijnen, b.v. hoofdpijn, steken in de zij, enz., komt de mak' dôk ook wel eens tot de conclusie dat die pijnen te wijten zijn aan 'n steentje, 'n stukje hout of ijzer of eenig ander voorwerp dat in dat lichaamsdeel zit. Hij moet dit dan verwijderen en doet dit door de pijnlijke plaats tusschen z'n vingers of zijn tanden te knijpen en dan zoo hard mogelijk te trekken of ook wel door haar met bladnerven te slaan. In ieder geval zorgt hij dat hij de noodige pijn veroorzaakt, totdat hij plotseling het te verwijderen voorwerp in z'n hand of in z'n mond heeft of op den grond doet vallen. Helpt de behandeling van den eenen mak'dôk niet, dan probeert mem 't met een andere.

Wanneer de zieke geneest, moeten hij en een deel der huisgenooten nog een tweede behandeling ondergaan. Bij de krankheid toch hebben ee . of meer van de zeven zielen van den lijder diens lichaam verlaten, terwijl met een of meer van diens huisgenooten hetzelfde het geval pleegt te zijn, omdat hunne zielen neiging hebben die van den zieke te volgen.

Het is nu weder 't werk van den mak'dôk die verdwenen zielen naar de lichamen waarin ze thuis behooren terug te voeren. Daartoe maakt hij z'n koba o'an in orde, door in dat mandje de oude munt onder in en daarop den steen te leggen, waarna alles in een grootere mand wordt gezet.

In die mand worden dan bovendien 7 sirihblaren en 7 stukjes pinang, zoo mede het loon dat men den mak'dôk denkt te geven, b.v. een gulden of een rijksdaalder gelegd.

Laatstgenoemde snijdt dan een stukje van de punt van 't oor van het te offeren varken af, maakt een spleet in een koesambi takje, dat iemand intusschen voor hem gehaald heeft, steekt daar de oorpunt in en legt het dan met een doorntakje en wat djagoengkorrels bij de sirihbladeren.

Vervolgens kauwt hij eenige der sirihbladeren en der stukjes pinang met kalk en een weinig van zijn medicijn en voelt onderwijl de polsen van den zieke en diens huisgenooten om uit te maken van wie zielen op den loop zijn en van wie niet. Dan wordt het kauwsel op een bordje of plankje gelegd, met den steen uit den Koba o'an bedrukt en daarna bij de oorpunt enz. in de mand gelegd, terwijl de steen weer op zijn plaats komt te liggen. Daarna neemt de mak'dôk

het doornfakje, het stokje met de oorpunt en het hem toegedachte in de hand, beweegt die over hen, wier zielen gedeeltelijk absent zijn, en werpt daarna alles op den grond. Komt van de munt de beeldenaar boven, dan is de zaak in orde, zoo niet, dan is dat een bewijs dat het loon te gering is. Er wordt dan ter vermeerdering daarvan nog een ander muntstuk bij in de mand geworpen, waarmede dan wederom geprobeerd wordt welke zijde bovenkomt Een en ander duurt net zoo lang tot dat de beeldenaar boven komt te liggen en het loon voor den mak'dôk dus voldoende is.

Terwijl daarna de huisgenooten het offervarken gaan slachten, gaat de mak'dôk met de mand met haar geheelen inhoud, naar een hem voor zijn doel geschikt voorkomende boom in den omtrek, legt een steen bij den voet ervan, zet de mand daarop en steekt het stokje met de oorpunt daarnaast in den grond, waarna hij alles met rijst bestrooit.

Dan gaat het eigenlijke zielen-vangen beginnen. Verschillende mak'dôks doen dat op eenigszins verschillende wijzen; allen hebben er echter een draad en kapas (katoen) bij noodig. Sommigen hangen den draad over de punt van een stokje dat ze verticaal in den grond steken, en leggen op de uiteinden van dien draad steentjes, anderen hangen hem aan een tak of bij een bron De verdwenen zielen moeten langs dien draad komen en van het moment dat ze daar langs marcheeren, maakt de mak'dôk gebruik om ze in een dotje kapas te vangen. Voor ieder die door een of meer zielen verlaten is bestemt hij zoo'n dotje. In werkelijkheid heeft hij daarin een klein spinnetje van bepaalde soort gevat, dat zich langs den draad voortbewoog.

Wanneer alle verdwenen zielen gevangen zijn, gaat de mak'dôk naar het huis van den patient terug, waar men intusschen met het koken van het offerdier en van rijst gereed is gekomen Hij neemt dan stukjes vleesch van verschillende deelen van het varken en rijst en drukt daar weder met zijn steen op, opdat de geest die erin huist de ziel van dat eten nuttigen kan.

Daarna kauwt hij sirih en plakt ieder van de gedeeltelijk zielloozen iets van dit kauwsel op voorhoofd of schouder, blaast op het dotje kapas waarin de ziel van den betrokkene gevangen is en plakt dat dan weer op het kauwsel dat op hoofd of schouder gesmeerd zit. Wanneer ze dan nog een weinig van het eten slikken, waarop de mak'dôk zijn steen gedrukt heeft, is de zaak afgeloopen en zijn de zielen weder in de lichamen teruggekeerd

De mak'dôk krijgt behalve zijne belooning in geld, de niet gekookte naän loelik van het geslachte varken en een flinke portie gekookt eten mede naar huis. Met een deel van dit laatste moet hij bij 't naar huis gaan de booze geesten te eten geven; hij doet dit door een weinig ervan op den weg te strooien of in een half met asch gevulde klapperdop op den weg te zetten.

Om ziekten en bovendien rampen van anderen aard te voorkomen, worden veel amuletten gedragen. Zij bestaan uit kleine, roode, geheel dichtgenaaide,

katoenen zakjes, die door den mak'dôk met medicijn (schors en boomwortelen) gevuld zijn en door deze om den hals of den pols worden gebonden van ieder die er den prijs, 1/2 à 2 gulden voor over heeft. Die amuletten heeten ai moroek van ai = hout en moroek = bitter.

Het kruis is een middel om booze machten en dus ook ziekten te weren; voor een kruis zijn di: machten bevreesd; vandaar dat men vooral wanneer er ziekte heerscht, op de hoeken der woningen (waardoor booze geesten gewoonlijk naar binnen dringen), op de deurposten en andere plaatsen vaak met kalk geteekende kruisen ziet.

Dit geloof in het beschermend vermogen van kruisen staat mogelijk nog wel in verband met de katholieke leer, die in die streken in vroegeren tijd door Portugeesche priesters is geleeraard geworden.

Er zijn ook middelen om geheele dorpen voor een ziekte te behoeden. Ze worden meestal toegepast wanneer in de buurt epidemieën heerschen. Het is alweer de mak-dôk die ze in toepassing brengt.

Daartoe bindt men over alle paden die naar het dorp leiden klapperbladen zoodanig aan stokken of aan boomen die aan den kant van die paden staan vast, dat die bladeren horizontaal over de paden komen te hangen.

Aan den voet van die boomen en stokken worden steenen gelegd. De mak'dôk kauwt dan medicijn, sirih en pinang en spuwt die op die steenen.

Dan wordt met van een bepaald soort riet gemaakte bezems van 't midden van het dorp naar evengenoemde steenen toegeveegd, waarna die bezems bij de klapperbladen worden opgehangen.

Vervolgens werpt de mak'dôk de bespuwde steenen in westelijke richting weg, waardoor alle te verwachten ziekten door de zon worden medegevoerd.

Hooger dan de toovenaar-geneesheer, de mak-dôk, staat de daoek, een soort ziener, wiens hulp echter slechts in enkele van de ergste gevallen wordt ingeroepen. Hij kan ook ziekten zoowel onder de menschen als onder het vee genezen door op te geven welke medicijnen gebruikt en wat met de zieken gedaan moet worden, doch bovendien verborgen feiten en zaken aan 't licht brengen en waarzeggen. Hij kan b. v. wanneer ergens gestolen is en men den dief niet kan vinden deze aanwijzen, enz.

Hij heeft een dergelijken steen als de koba o'an van den mak'dôk, die echter den naam van koekoen draagt en dien hij op den bahani van z'n woning bewaart.

Wichelen, medicijnen zoeken, zielen opsporen, enz. enz. laat hij aan den mak'dôk over, daar acht hij zich boven verheven

Wanneer men iets heeft waarvoor men de hulp van den daoek wil inroepen, dan gaat men naar dezen toe betaalt hem zijn honorarium, legt hem de zaak bloot en antwoordt hem op alle vragen die hij noodig vindt te doen naar vermogen.

De daoek legt het geld op den bahani, strooit er rijst op en beduidt den betrokkene dat hij den volgenden dag maar moet komen om zijn antwoord te halen.

Dit antwoord wordt door sommige daoeks uitgesproken, terwijl zij aanhoudend op het hun geschonken geld staren; anderen krijgen eerst trekkingen door hun lichaam of eene flauwte of beide tegelijk, waarna zij ontwakende antwoorden Tijdens die lichaamsverschijnselen zijn zij dan in contact geweest met den geest van den koekoen, die hun hetgeen ze zeggen moeten medegedeeld heeft.

§ 7. Heksen (boean) en poentianak.

In de vorige paragrafen hebben wij de normale menschenzielen behandeld; thans zullen wij de abnormale bespreken.

Heksen (boean, Maleisch soeanggi) zijn menschen die er zulke abnormale zielen op na houden en die daaraan de macht te danken hebben ziekte en dood en andere rampen van allerlei aard over hun medemenschen te kunnen brengen.

Hoe wordt iemand boean?

Hoe komt dus iemands ziel in zoo'n abnormalen toestand?

Ten eerste door overerving; wanneer de vader en de moeder boean zijn, zijn hunne kinderen het ook.

Ten tweede door wat men besmetting zou kunnen noemen; trouwt een normaal mensch met een boean, dan wordt hij dat na eenigen tijd ook; hetzelfde is het geval met gewone lieden die veel met boean omgaan, met hen van 't zelfde bord eten, enz.

Van de meeste personen is dus 't zij door hun afkomst van, dan wel door hun huwelijk of nauwen omgang met boean bekend, dat zij dit ook zijn. Er zijn echter ook verschijnselen, waardoor men van iemand, die noch van afkomst, noch door omgang of huwelijk boean is, kan constateeren dat hij toch tot die gevreesde categorie van menschen behoort

Die verschijnselen zijn velerlei; wij zullen er eenige mededeelen.

Iemand komt b v. toevallig op een plek waar zelden menschen komen; daar ziet hij een bekend persoon geheel naakt onbeweeglijk op zijn hoofd staan, zonder dat hij door dien persoon bemerkt wordt, ook niet al gaat hij met hem praten. De naakte, op zijn hoofd staande persoon, is dan boean; al diens zielen toch zijn afwezig; wat van hem te zien is, is alleen het tijdelijk onbewuste, levenlooze lichaam.

In een ander geval wordt het bewijs van iemands boean-zijn geleverd wanneer uit diens anus een vlam te voorschijn komt.

Ook is iemand behekst, wanneer men hem aantreft in een toestand van zóó vasten slaap, dat alle middelen om hem te wekken falen (vermoedelijk dus menschen die in een toestand van bewusteloosheid verkeeren). Ook in dit geval hebben de zielen het lichaam verlaten en zijn ze er op uitgegaan om ongeluk over dezen of genen te brengen.

Wil hij, die iemand in dien toestand aantreft, een nog sterker bewijs van diens boean-zijn, dan kan hij dat, mits hij er den noodigen moed toe heeft, leveren.

Daartoe keert hij het lichaam van den bewustelooze om, zoodanig dat de voeten komen te liggen op de plaats waar het hoofd lag en omgekeerd het hoofd daar waar de voeten lagen.

De bedoeling van deze verlegging is de volgende.

De zielen hebben het lichaam door den anus verlaten en moeten er langs denzelfden weg weder binnenkomen Zij hebben het verlaten in den vorm van een dier, b v. van een rat, die echter met zulk een snelheid pleegt te loopen, dat men noch zijn vertrek uit, noch zijn terugkomst naar het lichaam in gewone omstandigheden kan bemerken. Wanneer nu het lichaam verlegd wordt en de rat langs denzelfden weg komt terugloopen, dien hij bij zijn vertrek genomen heeft, dan komt hij niet bij den anus, doch ergens anders terecht.

Hij is de kluts dan kwijt, moet den anus gaan zoeken en kan dit niet doen met een snelheid die hem onzichtbaar maakt Men kan hem dan waarnemen en desverkiezende doodslaan, in welk geval de boean binnen korten tijd moet sterven.

Behalve den vorm van een rat kunnen de zielen van boean ook die van een hond, een slang, een duizendpoot, een uil of van andere dieren aannemen. In den vorm van uilen (kakoek) komen ze veelvuldig voor, vandaar dat men die dieren wel de honden, de getrouwe volgers der boean noemt.

Bij het dooden van een boean heeft men diens zielen meermalen in den vorm van een der genoemde dieren uit zijn anus zien ontsnappen. Zooals boven reeds werd medegedeeld, kan de boean ziekte, dood en andere ongelukken veroorzaken.

Hoe legt hij het aan om iemand ziek of dood te maken?

Om iemand een ziekte te bezorgen gaan de zielen van den boean 's nachts op de loer liggen bij het lichaam van het slachtoffer dat de boean zich heeft uitgekozen.

Zoodra dat slachtoffer slaapt en dus een deel van diens zielen het lichaam verlaten hebben, worden deze door de ziel van den boean gegrepen en naar den boean gebracht. Wanneer deze de gevangen zielen wenscht op te eten, dan verandert hij ze eerst in een karbouw, een geit of een varken, welke dieren echter inplaats van hunne gewone koppen menschelijke hoofden hebben. Dit dier wordt dan geslacht en door den boean, gewoonlijk met zijne familieleden en vrienden opgegeten.

Wanneer het dier geheel opgegeten is moet de persoon, wiens zielen in dat beest veranderd geworden zijn, sterven; zoolang echter de naän loelik (zie hiervoor) van het dier niet geconsumeerd is, blijft het slachtoffer ziek zonder evenwel het tijdelijke met het eeuwige te verwisselen.

Dergelijke zieken kunnen met behulp van den mak'dôk (toovenaar-dokter) echter weder genezen worden.

Daartoe moet laatstgenoemde in de eerste plaats trachten den naän-loelik in handen te krijgen. Deze wordt door den boean in een blad gewikkeld in een

koesambiboom gehangen, dan wel in een doosje in zijn sirihzak bewaard. De naän-loelik heeft dan niet zijn gewone grootte en vorm, doch bestaat dan uit slechts een paar korreltjes gedroogd vleesch.

Deze nu tracht de mak'dôk van den boean terug te krijgen of worden door hem uit den koesambiboom gezocht. Zoodra hij ze in zijn bezit heeft, legt hij ze op een schoteltje of op een plaat en bespuwt ze met fijngekauwd, gedroogd klappervleesch, waarin de naän loelik dan oplost. Daarna wordt de zieke op de lichaamsdeelen waar hij pijn voelt of die ziekelijk aangedaan zijn met die oplossing gewreven en worden de uit zijn lichaam afwezige zielen op de in § 6 besproken wijze daarheen door den mak'dôk teruggevoerd.

Ook met behulp van boomwortelen en boomschors kan een boean iemand ongelukken en rampen bezorgen Welke wortels en welke schors hij daarvoor noodig heeft is alleen aan hem bekend

Hij omwindt ze met een rooden draad en begraaft ze dan ergens in een tuin of in een buffelkraal of onder iemands huis, al naarmate hij misgewas, veeziekte of ziekte onder menschen wil veroorzaken

Wanneer men echter bemerkt, dat de ramp aan een boean te wijten is, kan men alweer den mak'dôk te hulp roepen, die de plaats waar de wortels en de schors begraven zijn opspoort en ze vervolgens van daar verwijdert om het ongeluk te doen ophouden

Een boean kan echter niet over iedereen zijn macht uitoefenen; deze is beperkt tot die personen die hem wel eens iets misdaan hebben of hem onaangenaam hebben bejegend.

Zoo kan hij zich wreken op iemand die hem boete heeft opgelegd, die hem heeft uitgescholden, die hem een verzoek heeft geweigerd, enz.

Vandaar dat de boean die men in bijna elk dorp aantreft en die overigens als gewone menschen te midden der bevolking leven, door de personen in hunne omgeving worden gevreesd en ontzien, doch niet geëerd Zoo zullen alleen mannen en vrouwen uit den minderen stand met boean willen huwen, doch zal men hen steeds beleefd en voorkomend behandelen en door hen gedane verzoeken zooveel mogelijk inwilligen. De boean maken daarvan dikwijls gebruik om geheel of gedeeltelijk van anderen te leven door hen nu dit dan dat te vragen. Vraagt hij te veel, dan zal men door vriendelijk met hem te praten, trachten hem zijn eischen te doen verminderen.

Wanneer iemand een ongeluk treft dat hij aan een boean toeschrijft, zal hij, vóór en aleer hij de hulp van den mak'dôk inroept, trachten om van den vertoornden boean te verkrijgen dat deze zelf hem van de plaag bevrijdt. Hij klaagt dien boean daartoe zijn nood en vraagt hem om hulp, doch draagt zorg hem niet te doen bemerken dat hij, dus die boean zelf, voor den veroorzaker van de ellende wordt aangezien. Meermalen laat de boean zich dan vertederen om den ongelukige te helpen; is deze door ziekte bezocht, dan medicineert hij hem door

hem met uitgekauwde boomschors en boomwortels in te wrijven; hebben andere rampen plaats gehad, dan verhelpt hij die op andere wijze.

Het spreekt van zelf dat hij zich voor zijn hulp behoorlijk laat betalen.

Wanneer een boean het echter te bont maakt en b. v. tal van sterfgevallen, dan wel ziekte of dood van een voornaam persoon of van een van diens familieleden op zijn geweten heeft of heet te hebben, dan kan hij daarvoor door zijn chef, doch ook door niemand anders ter openlijke verantwoording worden geroepen. Zoo kan een meester zijn slaaf, een hoofd zijne ondergeschikten wegens hekserij aanklagen, doch hebben anderen daartoe niet het recht. Een gevolg hiervan is dat, waar een boean veel ellende veroorzaakt heeft zonder dat door zijn chef een aanklacht tegen hem wordt ingediend, de door die ellende bezochten hem vaak in stilte van kant maken.

Wanneer echter zijn chef hem wegens hekserij aanklaagt, dan wordt door den betrokken vorst of op diens last door een vervanger een onderzoek naar de waarheid van de beschuldiging ingesteld.

Niet overal geschiedt dat onderzoek even serieus; op vele plaatsen acht men het bewijs al zeer gauw voldoende; er zijn echter ook streken waar men minder vlug tot veroordeeling overgaat. In deze streken is de bekentenis van den boean of zijn overtuigende bewijzen vereischte om hem tot de maximumstraf, die des doods, te veroordeelen en wordt de beklaagde, indien hij zijn schuld pertinent ontkent, doch er overigens wel aanwijzingen voor die schuld aanwezig zijn, beboet of veroordeeld om als slaaf te worden verkocht. Hij wordt in 't laatste geval aan iemand verkwanseld die op den noodigen afstand van zijn woonplaats is gevestigd, opdat men daar voortaan voor zijn heksenstreken gevrijwaard zij.

Nu zijn, vreemd genoeg, bekentenissen lang niet zeldzaam, al mag niet vergeten worden dat de be- of liever mishandeling van den verdachte meermalen invloed heeft op zijne confessie.

Bij die bekentenissen leggen de boean somtijds tevens uit hoe zij dat geworden zijn.

Ziehier zulk een uitlegging:

„Vroeger was ik geen boean en had ik zelfs niet den minsten lust het te „worden, totdat het mij plotseling werd alsof er een slang in mijn buik gekropen „was; gewoon vleesch waar ik tevoren veel van hield smaakte mij niet meer; „ik begon naar menschenvleesch te verlangen en maakte toen een aanvang met „menschen als slachtoffers uit te kiezen." Er zijn ook boean die verklaren dat niet zij zelf de in een dier herschapen zielen van een mensch hebben gegeten, doch die beweren dat hun ziel die menschenzielen verslonden heeft.

Boean die ter dood veroordeeld zijn worden met knuppels, gewoonlijk aan den rand van een ravijn doodgeslagen.

Vroeger werden ze in Fialarang op een plaats Toenoe-maoe genaamd, met de armen aan een stok gebonden, levend verbrand.

Gewoonlijk wordt niet slechts één enkele persoon wegens boean-zijn veroordeeld, doch geldt het vonnis tevens zijn naaste familieleden (vrouw en kinderen) en soms zijne vrienden. Deze toch zijn zooals hierboven reeds werd medegedeeld, hetzij wegens overerving, hetzij wegens besmetting ook boean De waarschijnlijkheid brengt mede dat ze ook hebben gegeten van het dier of de dieren, waarin de zielen van het slachtoffer of van de slachtoffers van den hoofdschuldige zijn veranderd geworden en dat zij dus medeplichtig zijn. Veel behoeft er dan ook niet bij te komen om hen hetzelfde lot als dat van den dader te doen ondergaan. Voorzoover zij volwassen zijn worden ze echter ondervraagd, welke ondervraging soms door mishandeling wordt voorafgegaan, die hen dikwijls tot bekentenis brengt, hoewel ook bij hen vrijwillige bekentenissen niet zeldzaam zijn.

Van tijd tot tijd wordt een geheele familie, vader, moeder en kinderen vermoord als slachtoffer van het geloof aan boean.

Het boean schap is zeer zeker een mystiek, diep treurig bijgeloof, vreemd zoowel om het grove en domme ervan als door de betrekkelijk veel voorkomende bekentenissen van schuld van hen die voor boean worden aangezien. Men vergete echter niet dat het vaste geloof in het bestaan van boean, in de erfelijkheid en wat ik boven noemde de besmettelijkheid ervan, hen die van boean afstammen, ermede huwen of er veel mede omgaan, langzamerheid suggereert dat zij het zelf ook zijn en dat, wijl die toestand iemand voordeel kan aanbrengen en dat meer zal doen naarmate men er zich meer op beroept en door mystieke handelingen de vrees ervoor bij anderen vermeerdert, — dat op die wijze boean en gewone menschen samenwerken om aan dat bijgeloof voortdurend voedsel te geven. Het schijnt dat zoodoende de meeste boean zelven overtuigd worden van hun toovermacht Ook geloof ik dat boean inderdaad wel eens een enkele keer van giftige stoffen gebruik maken om iemand uit den weg te ruimen of ziek te maken. Deze giften doen ze dan natuurlijk heimelijk in iemands eten of drinken, doch aan de buitenwereld doen ze gelooven dat ze van hun bijzondere macht gebruik hebben gemaakt om de ziekte of dat sterfgeval te bewerken.

Een andere afwijking van de gewone menschenziel is de manoekaät (van manoek = vogel, aät = slecht) overeenkomende met de poentianak van andere volken van den Indischen archipel Hoe een manoek aät er uitziet is onbekend, niemand heeft hem ooit aanschouwd; zijn geluid hoort men echter van tijd tot tijd 's nachts in de lucht. Het zijn de zielen van vrouwen die tijdens de zwangerschap of bij de bevalling vóór het te voorschijn komen der nageboorte zijn overleden.

Zij veroorzaken ziekte en dood bij zwangere vrouwen, ongeboren kinderen en kleine jongetjes.

Kraamvrouwen kunnen zich aan hun invloed onttrekken door boven hare slaapplaats, om haren pols of op haar buik gewone amuletten te hangen.

§ 8 ZIELEN VAN DIEREN.

Niet alleen menschen, maar ook dieren hebben zielen. Met die dierenzielen laat men zich weinig in, uitgezonderd met de zielen der karbouwen of buffels. Daarmede moet de bezitter van zulk vee en diens familie rekening houden, opdat hun geen ongeluk treffe.

Dat men zich in 't bijzonder beijvert om de zielen van buffels te vriend te houden is vermoedelijk daaraan te wijten, dat die dieren den voornaamsten rijkdom van vele families uitmaken en hun van nut zijn zoowel door de diensten die ze bij 't bewerken der rijstvelden bewijzen, als door het vleesch dat zij hun leveren, waarbij nog komt dat onder dat vee nog al vaak epidemieën voorkomen en er tengevolge van langdurige droogte in sommige jaren nog al veel creveeren.

De zielen of de geest der karbouwen neemt dan ook zulk een voorname plaats in, dat hij niet alleen invloed heeft op het wel en wee van die dieren zelven, doch bovendien evenals de rai-nain en andere, ongelukken van allerlei aard over den bezitter der karbouwen en diens familieleden kan brengen. Vandaar dat bij verschillende gelegenheden aan die zielen geofferd wordt.

Dit geschiedt bij den sërin, die niets anders is dan een voho, welke in de nabijheid van een karbouwenkraal geplaatst is

Iedere bezitter van zulke dieren heeft een sërin, waarvan de meeste van een sërin-matan voorzien zijn, die door een der voorvaderen van den karbouwen-eigenaar gevonden zijn op dezelfde wijze als men voho matan heeft gevonden, met dien verstande dat de geest die in den sërin-matan huist, aan de ziel van den vinder het verkrijgen van vele karbouwen heeft beloofd.

Ook de sërin-matan is een steen van eigenaardigen vorm.

Aan den sërin-matan, den steen waarin men den geest of de zielen der karbouwen vertegenwoordigd gelooft, wordt geofferd, wanneer men hem als den veroorzaker van 't een of ander onheil beschouwt. Dit offer wordt op dezelfde wijze gebracht als een gelijksoortig offer aan den rai nain.

Verder brengt men op de gewone, in de vorige paragrafen reeds besproken manier een offer bij 't begin van den djagoengoogst.

Er zijn echter ook offers die meer in het bijzonder de karbouwen (kraoe) betreffen en die men brengt bij koop en verkoop, bij de slacht en na het bewerken der rijstvelden.

Bij verkoop van karbouwen moet de verkooper daarvan aan zijn sërin kennis geven.

Hij ontvangt daartoe van den kooper, zoodra men het over den prijs eens is, boven en behalve den bedongen prijs eene betaling die tatéfôs heet en die bestaat uit één gulden, een stuk wit keper en twee kleine voorwerpen, gewoonlijk messen of parangs (kapmessen).

De verkooper steekt de messen vóór den ingang der kraal in den grond,

hangt het witte keper boven den ingang of bij den sërin, deelt dan aan laatstgenoemde den verkoop mede en wrijft vervolgens met den gulden over den sërin matan, opdat deze de ziel van dat geld als zijn aandeel krijge en zich over den verkoop niet vertoorne. Wanneer hij dan nog rijst over den sërin heeft gestrooid, doch ook niet eerder, mag de kooper de gekochte dieren medenemen.

Zoodra deze in hun nieuwe kraal aangekomen zijn, moet hun nieuwe eigenaar daarvan aan zijn sërin kennis geven, opdat de dieren zich daar bij de andere karbouwen thuis zullen gevoelen en zich aan hun nieuw verblijf zullen hechten. Daartoe verzamelt de eigenaar op de bekende wijze boomschors of boomwortelen, of koopt die van deskundigen, indien hij zelf 't geheim van dat verzamelen niet verstaat.

Deze medicijn moet dan door hem die ze gezocht heeft worden toegediend, hetgeen als volgt geschiedt.

De kooper zet een met water gevulde bamboe op den sërin, bestrooit ze met rijst en begiet er de gekochte karbouwen mede om ze te bekoelen van de warmte, die ze bij 't overvoeren mogelijk hebben opgedaan of van hun vorigen stal misschien hebben medegebracht. De persoon die de medicijnen verzameld heeft, kauwt deze fijn en besmeert er dan borst en rug van de nieuwe buffels mede, waarna hij alle dieren, ook de oude, een ooghaartje uittrekt. Bij die haartjes voegt hij een weinig aarde, die hij uit hunne voetsporen heeft genomen, en een beetje medicijn en verbindt dat alles met een kluitje was aan elkander.

Deze bewerking heet lata kraoe ain (lata = drukken, kraoe = karbouw, ain = voet of poot) dus „der karbouwen pooten drukken", opdat ze zullen blijven waar ze zijn. Het kluitje was met de ooghaartjes enz. wordt op of in den sërin gelegd of ook wel bij den voet van den kakoeloek hai van de woning des eigenaars begraven en met een platten steen bedekt, die niet verwijderd mag worden

Bij 't slachten van een buffel geeft men den sërin daarvan kennis; sterft er een z'n natuurlijken dood, dan is kennisgeving overbodig. Zoodra het betrappen der rijstvelden door de buffels is afgeloopen (welke bewerking het ploegen dat men in andere landen doet, vervangt), wordt op de gewone wijze aan den sërin een varken geofferd.

Men zet daarbij op of bij den sërin de stokken waarmede de buffels bij het sawah-betrappen voortgedreven zijn, zoomede een bakje of bamboe met water of klapperwater, terwijl op den sërin behalve de hanimatan ten behoeve van den geest der karbouwen, er ook eenige geplaatst worden ten behoeve van de geesten der voorouders, van de ziel der kraal, van de zielen der evengenoemde stokken en van het water in de bamboe. Vervolgens worden de buffels als 't ware schoongeveegd van de nadeelige gevolgen, die het werk op de rijstvelden voor hen zou kunnen hebben Daartoe gaat iemand met een doorntak, wat gras en een zilveren plaat eerst rondom de kraal en strijkt of veegt dan daarmede over de buffels in de kraal heen. Ten overvloede worden de dieren daarna met het

water of klapperwater uit de bamboe begoten om hen van de warmte bij het werken opgedaan te bekoelen, en dus ook alweer om kwade gevolgen ervan te voorkomen.

Hierna worden de stokken weggebracht en ergens in een koesambi-boom opgehangen, terwijl men aan de ziel der stokken gelast deze niet te verlaten en niet naar de kraal terug te keeren, opdat ze de buffels niet langer zullen kwellen en pijnigen.

Wanneer iemands karbouwen uitsterven moet hij zoo spoedig mogelijk andere trachten te krijgen, daar anders zijn sërin vertoornd wordt en zich op hem zal wreken. Met de zielen van andere dieren maakt men minder omslag, omdat men bij die dieren minder belang heeft.

§ 9. Zielen van planten.

Behalve de menschen en de dieren zijn ook de planten bezield.

De vraag of de mensch zich al dan niet met de zielen van de verschillende planten inlaat, is afhankelijk van de beteekenis die planten voor hem hebben en van de meerdere of mindere moeite die 't hem kost om ze te kweeken.

Daarom trekt men zich van de ziel van een plant die voor de menschen geen nut heeft niets aan, van de ziel van een plant die wel nuttig is, doch die men gemakkelijk kan krijgen of kweeken weinig, terwijl men de ziel van nuttige, veel zorg vereischende planten op alle mogelijke wijzen ontziet en zich in haar belang heel wat moeite getroost.

Tot de planten van de laatste categorie behoort alleen de rijst (haré). Het welslagen van den rijstoogst is van zooveel omstandigheden, zooals voldoende besproeiïng, afwezigheid van ongedierte, enz. afhankelijk, dat men al het mogelijke in het werk stelt om mislukking te voorkomen. Daartoe wordt zoowel aan de ziel der plant als aan die van den tuin, waarin ze groeit, geofferd en wordt bovendien zooveel doenlijk gezorgd, dat de ziel der rijst in de plant behouden blijft, daar men anders niets dan ledige halmen zou oogsten.

De rijstvelden of rijsttuinen worden verdeeld in irrigeerbare of natte sawahs (haré wé wé môn), van regen afhankelijke of droge sawahs (haré wé oedan wèn) en van droge tuinen (tô'ôs rai marak).

In 't midden van elk rijstveld vindt men een taro-oeman, d. i. een meestal platte steen, die op eenige gewone steenen ligt en waarnaast een stok in den grond is gestoken.

In deze taro oeman denkt men zich de ziel van de rijst die er groeit vertegenwoordigd.

Vóór het uitzaaien der rijst wordt, al naarmate het veld grooter of kleiner is, aan den taro-oeman een varken of een kip geofferd, opdat het zaad goed moge groeien.

Daarbij plaatst men op dien taro-oeman zeven hanimatan. t w. één voor de matabian, één voor den rai bôt (rai = aarde, bôt = groot), één voor het water dat de planten zal moeten doen groeien, één voor de zielen van het veld en van het zaad, één voor de vier hoeken van het veld of van den tuin, die het binnendringen van booze geesten zullen moeten beletten, één voor de bijl en het kapmes, waarmede de boomen en struiken die vroeger op 't veld gestaan hebben zijn omgehakt, en één voor de ai toer, de boomstammen die, althans in de droge tuinen, zijn blijven staan

Zooveel mogelijk zijn al deze grootheden, wier samenwerking tot het doen slagen van den groei der rijst door dat offer wordt ingeroepen, op of bij den taro-oeman vertegenwoordigd; zoo heeft men er op of er bij gelegd een parang en een bijl, wat aarde van elk der vier hoeken van den tuin, een stuk hout van de boomstammen afkomstig en een bamboe met water gevuld.

Het offer wordt overigens op dezelfde wijze gebracht als een offer aan den voho-matan van den rai-nain, met dit verschil dat van het bloed van het offerdier een weinig gesmeerd wordt op den taro oeman en een weinig in de bamboe met water wordt geworpen en dat de offerbrengers niet besmeerd worden

Soms bepaalt men er zich ook wel toe het offer vóór 't zaaien op eenvoudiger wijze te brengen en wel door op den taro-oeman wat rijst te strooien en er een ei op stuk te slaan.

Inplaats van de onderkaak van het offerdier komt dan de eierdop op den stok te hangen die bij den taro-oeman staat.

Van meer belang dan het zooeven beschreven offer is dat, hetwelk men bij den oogst der rijst brengt, en dat voorafgegaan en gevolgd wordt door een reeks van ceremoniën die wij thans zullen gaan behandelen.

Tegen den tijd dat met den padioogst een begin gemaakt moet worden, benoemt de eigenaar van één of meer velden of tuinen een kaboe, dat is een man die bij het oogsten toezicht zal houden, onder wiens leiding de daaraan verbonden werkzaamheden zullen plaats hebben. Gewoonlijk wordt daartoe een familielid aangewezen, soms ook fungeert de eigenaar zelf voor kaboe. Op den dag voorafgaande aan dien waarop met het padisnijden zal worden begonnen, begeeft de kaboe zich naar het veld, medenemende boomschors, die hij speciaal voor die gelegenheid op de reeds meer beschreven wijze heeft verzameld, kalk en rood garen.

Met dit laatste bindt hij aan elk der vier hoeken van den tuin en ook nabij den taro-oeman een drietal padihalmen bijeen, waarna hij ze op de plaatsen waar ze aan elkaar gebonden zijn, met fijngekauwde schors bespuwt en met een weinig kalk besmeert.

De aldus verkregen vijf bundeltjes van drie halmen heeten haré-sikoen. Die op de hoeken van den tuin dienen om de booze geesten uit den tuin te wezen; dat in 't midden dient om de daar te verzamelen padi tegen die geesten te beschermen.

Den volgenden dag, dus den dag van 't begin van den oogst, steekt men reeds zeer vroeg in den morgen bij den taro-oeman een van bamboe gemaakt kruis ter hoogte van $^1/_2$ tot 1 Meter in den grond, snijdt daarna in de omgeving ervan twee bosjes padi die men kruiselings over elkaar bindt, en bevestigt deze zoodanig aan het bamboekruis dat het kruispunt hiervan en dat van de padibosjes elkaar bedekken Bovendien hangt men een rooden doek en een zilveren plaat aan 't kruis. Het geheel noemt men haré-liman.

De ziel van de padi op het veld denkt men zich nu als 't ware geconcentreerd in die padi aan 't kruis; die ziel wordt om zoo te zeggen gepaaid daar te blijven door de kleeding en de versierselen (roode doek en zilveren plaat) die men haar daar aanbiedt; ze wordt tegen booze geesten beschermd niet alleen door de haré-sikoen, doch bovendien door het kruis waaraan ze bevestigd is, want booze geesten vreezen kruisen.

Nadat het licht geworden is, komen de vrouwen de padi snijden, terwijl de mannen het gesnedene in bossen binden; mannen en vrouwen zijn meestal familieleden of vrienden van den eigenaar. Dat werk wordt zoo lang voortgezet, tot alles behalve de haré sikoen gesneden en gebonden is, waarna deze door den kaloe wordt afgesneden.

Daarna moet het geoogste naar het tuinhuis (biti-rai, van biti = mat, rai = aarde) gebracht worden.

Voorop gaat de kaboe met den haré-liman en den haré-sikoen in de hand; hij wordt gevolgd door 7, 14, 21 of 28 personen, die allen beladen zijn met de gewone padi, haré-roesoen genoemd. Deze wordt dus als 't ware onder de hoede van den haré-liman en den haré-sikoen naar het tuinhuis gebracht.

Daar wordt de stoet door den eigenaar der padi of een van diens familieleden en door de vrouw van den eigenaar opgewacht.

De eigenaar vraagt dan aan den kaboe: „waar komt ge vandaan?" waarop deze antwoordt „ik". Nadat die vraag en dat antwoord tot driemalen toe zijn gedaan en gegeven, doet de kaboe een verhaal dat in 't kort op 't volgende neerkomt:

„Lang hebben wij gereisd, wij komen van verre streken: beladen zijn onze „schouders, hoofden en armen met padi; gebukt gaan wij onder de vracht van „den oogst; vele nachten hebben wij onderweg doorgebracht, zoekend een droge „plaats voor onze vracht, zoekend een mat om haar neder te kunnen leggen; „eindelijk zijn wij hier aangeland, voerde onze weg ons herwaarts." De eigenaar verklaart dan dat hetgeen men reeds zoolang gezocht heeft hier te vinden is, waarna allen het tuinhuis binnengaan Dit tuinhuis is, zooals wij in 't hoofdstuk woningen gezien hebben, een eenvoudig gebouw dat in 't midden drie palen telt.

De haré-roesoen wordt tusschen den tweeden en derden paal opgehoopt, terwijl de haré-sikoen in een mandje op een matje aan den voet van den eersten

paal gelegd wordt en de haré-liman daartegenaan wordt gezet. Daarna plaatst de vrouw van den eigenaar haar sirihmandje met drie sirihbladeren en drie stukjes pinang daarnaast en strooit over dat alles rijst, een en ander als offer aan den haré-sikoen en haré-liman. De heer des huizes kauwt dan de sirihbladeren en de pinang, waarna de haré-liman aan den eersten paal wordt vastgebonden en de haré-sikoen bij den haré-roesoen wordt gelegd.

De padi-snijders en binders mogen zich nu weder vrij baden. Dit was hun tijdens den padi-snid namelijk verboden, tenzij zij de voorzorg hadden genomen om tijdens de werkzaamheden wat water bij den taro-oeman te plaatsen.

Nadat de padi een paar dagen in het tuinhuis gelegen heeft, komen de familieleden en de vrienden van den eigenaar weder bijeen, om de padi-korrels van de halmen te scheiden en de padi te wannen.

Deze werkzaamheden hebben tusschen de 1en en 2en paal plaats, terwijl zooals we reeds zagen de padi tusschen den 2en en 3en paal opgestapeld ligt.

In dat deel van het tuinhuis, dat tusschen den 1en en 2en paal is gelegen, maakt men één gat in den grond in 't midden en voorts één gat aan elk van de vier hoeken. In elk dier gaten stopt men in bladeren gepakte boomschors en boomwortelen, speciaal voor die gelegenheid gezocht, zoomede een weinig ook in bladeren verpakt zand, afkomstig van den top van een witte-muizennest.

Die schors en wortelen hebben alweder de kracht booze geesten en ongedierte buiten de plek die ze insluiten te houden; dat zand drukt de hoop uit dat de padikorrels talrijk mogen zijn als de zandkorrels van een mierennest

In het middelste gat werpt men bovendien een zilveren muntstukje hatodan soï geheeten (van hatodan = zwaar en soï = den naam van de schors en de wortels), dat dient om de uitwerking van de boomwortelen en van de schors te versterken.

Over die vijf gaten heen wordt een groote, vierkante, uit twee aan elkaar genaaide deelen bestaande mat op den grond uitgespreid.

Die mat heet biti-laran (biti = mat, laran = binnen) en wordt omringd door een laag muurtje van bamboe om het op de aarde vallen der padi te voorkomen.

Dan wordt een varken geofferd.

Daarbij plaatst men op de mat één hanimatan voor de matabian van den eigenaar der padi, één voor die van den vorst, één voor den taro-oeman, één voor de vier hoeken van den tuin, één voor de aarde (rai bôt), één voor 't water en één voor den haré-liman. In elken hanimatan worden 7, 5 of 3 sirihbladeren en evenveel plakjes pinang, zoomede een zilveren voorwerp, zooals een muntstukje, een armband of iets dergelijks gelegd.

Dan gaat een oude man bij den middelsten, dus den 2en paal, staan en bestrooit de mat en wat daarop staat met rijst als offer voor de geesten en zielen voor wie de hanimatan bestemd zijn.

Vervolgens loopt men drie malen met het offervarken rondom het tuinhuis, beginnende en eindigende aan den kant waar zich de paal, waaraan de haré-liman hangt, bevindt.

Dit doet men, opdat de booze geesten die het tuinhuis zouden willen binnengaan, zoodra ze het varkensspoor bemerken, zullen trachten de ziel van dat varken te pakken te krijgen door dat spoor te volgen en zoodoende van hun gaan naar de padi zullen afgehouden worden

Daarna snijdt men het offervarken z'n rechteroor af en besmeert de mat op de plaatsen die boven de vijf gaten in den grond zijn gelegen met het uitvloeiende bloed, waarna men het oor boven op een kruis van bamboe steekt en dit dan op den haré-roesoen plaatst.

Vervolgens wordt het offervarken geslacht en zijn vleesch, zoomede rijst, gekookt, waarna dan verder het offer op de gewone wijze wordt gebracht, met dien verstande dat, waar b. v. bij den rai-nain uit elken hanimatan een deel van het eten op den voho wordt gedeponeerd, dat uit den hanimatan die voor den taro-oeman en voor de vier hoeken van den tuin bestemd zijn, naar den taro-oeman wordt gebracht, terwijl dat uit de overige 5 hanimatan wordt gedeponeerd op den steen van den kradak, welke bij den paal staat waaraan de haré-liman hangt (zie hoofdstuk woningen).

Telkens wanneer uit een dier 4 hanimatan iets op dien steen wordt gelegd, wordt er de naam van den geest of de ziel aan wien die hanimatan gewijd was bij genoemd.

De hanimatan worden dan op den bahani van het tuinhuis geplaatst, terwijl de borst van het offerdier, die ongekookt is gebleven, aan den haré-liman wordt gehangen.

Wanneer op die wijze de tuin en de haré-liman hun deel in het offer hebben ontvangen, dan gaat men den haré-roesoen en den haré-sikoen op de mat trappen om de korrels van de aren te scheiden.

Dit trappen geschiedt zoowel overdag als 's nachts. Doet men 't over dag, dan nemen er zooveel mannen aan deel als op de mat plaats kunnen vinden; wanneer men het 's nachts doet, trappen er gewoonlijk maar twee, die dan omgeven zijn door een kring van mannen en een kring van vrouwen, die door zingen de maat aangeven waarop getrapt moet worden. Deze zang heet sama haré van sama = trappen, haré = rijst.

Zoodra er zooveel padi getrapt is dat op de mat geen ruimte overblijft om meer te bewerken, treedt de kaboe weder op. Hij legt op de rijst die boven de vijf in den grond onder de mat gemaakte kuiltjes ligt, een weinig gekookte rijst en vleesch en bespuwt die plaatsen dan met zijne fijngekauwde schors en boomwortelen, opdat men vele korrels moge krijgen.

Daarna neemt hij van elk der vier hoeken een weinig van de bespuwde padi, loopt daarmede naar den middelsten paal van het tuinhuis en strooit die padi dan vandaar tot boven het middelste kuiltje.

Deze bewerking noemt men hasai haré, van hasai = verzamelen en haré = padi of rijst. Vervolgens wordt door alle aanwezigen de reeds getrapte rijst in het midden van de mat op een hoop gewerkt en gaat de kaboe daar bovenop staan of zitten. Hij kauwt dan wederom schors en boomwortelen en besmeert daarmee de onderarmen van de vrouwen die de rijst zullen moeten wannen, van de ellebogen af tot het midden der handpalmen, terwijl hij haar tevens een paar grashalmen om de polsen bindt. Een en ander wordt gedaan om te beletten dat, voor 't geval één of meer der zielen van één of meer dier vrouwen afwezig mocht zijn of het lichaam zou gaan verlaten, b. v. wegens begin van ongesteldheid of zwangerschap, de ziel der padi die afwezige menschenzielen volge.

Daarna gaan de aldus behandelde vrouwen, wier aantal even moet zijn, aan 't wannen.

Zij mogen daarmede maar niet willekeurig beginnen, doch moeten de eerste maal allen tegelijk met hunne wannen drie horizontale cirkels beschrijven; dan eerst kunnen zij ze ad libitum bewegen en wordt het wannen voortgezet tot men zoover gevorderd is, dat er nog slechts genoeg padi voor éénmaal wannen of minder overblijft; dan wordt dit restant over alle wannen verdeeld en wordt de cirkelbeweging herhaald.

De bedoeling daarvan is ook al weer om de ziel der padi aan die padi zelve te binden en ontvluchting te voorkomen, tengevolge waarvan men niets dan ledige korrels zou overhouden

Vervolgens wordt de gewande padi gemeten en in groote manden gestort, waarin ze in de woning van den eigenaar wordt bewaard.

Het trappen en wannen herhaalt zich op de bovenbeschreven wijze net zoo lang tot alle geoogste padi behandeld is

Dan wordt de aan den haré-liman hangende borst van 't varken gekookt en wordt een deel ervan aan dien haré-liman te eten gegeven, dus geofferd. Vervolgens wordt de haré-liman, de kaak van het geofferde varken en het stroo van de padi naar den taro-oeman gebracht, waar de kaak aan den stok wordt gehangen, en daarmede zijn de werkzaamheden en de ceremoniën afgeloopen.

Sommige, wat men zou kunnen noemen „godsdienstige" menschen, offeren eenigen tijd daarna nog wel een klein varken aan hunne matabian, doch noodig is dat niet. Zij die het doen moeten tot na dat offer wachten voor en aleer zij zelve van de nieuwe padi mogen gebruiken.

Ook in djagoeng-tuinen vindt men een taro-oeman, waaraan men bij 't zaaien een ei offert.

Bij 't begin van den oogst brengt men zeven kolven djagoeng, batar liman genaamd, naar het tuinhuis. Vier ervan zijn op de vier hoeken van den tuin, de drie anderen in 't midden ervan geplukt. Ze worden alle zeven aan een stok gehangen, die tusschen twee der palen van het tuinhuis in den grond gestoken is.

Gedurende den oogst wordt elken avond een kolf djagoeng geroosterd en worden de korrels ervan over den batar liman gestrooid, terwijl het geoogste rondom den stok waaraan de batar liman hangt, wordt opgestapeld.

Aan den taro-oeman van een vruchtboomentuin (abad) wordt, wanneer de boomen weinig vruchten geven, een offer gebracht waar ook vruchten bij zijn.

Ook de sandelhoutboomen hebben een taro oeman, die echter niet taro-oeman, doch ai hoesar (van ai = hout, hoesar = navel) genoemd wordt. Ze zijn van grooter afmetingen dan de taro-oeman, doch hun aantal is kleiner In elk rijkje vindt men er één of althans slechts weinige

Bij het kappen van sandelhout wordt aan den ai hoesar geofferd; laat men dit na, dan verkrijgt men wel hout, doch hout, waarin slechts weinig verkoopbare kern zit.

Ditzelfde is het geval, wanneer het gekapt wordt, terwijl over het bezit ervan oneenigheid bestaat.

Bij het uithalen van was uit een bijenboom strooit men eerst zwarte padi op den steen, die als eigendomsteeken bij dien boom gelegd is.

Wanneer de bijen op een tijdstip, dat men ze weder verwacht, in een streek geheel wegblijven of slechts in geringen getale verschijnen, wordt aan den taro-oeman van de bijenboomen, fatoe matan (van fatoe = steen, matan = oog geheeten) geofferd. Zulke fatoe matan treft men evenals de ai hoesar slechts op enkele plaatsen aan.

Bij zulk een offer door een geheele streek gebracht, is het aantal hanimatan legio, want er moeten er zijn voor alle streken van Timor, waarvan men de bijen met mogelijkheid zou kunnen verwachten. De bijen toch zijn op Timor een soort van trekdieren, die regelmatig verschillende plaatsen bezoeken, al naar gelang ze er in de verschillende tijden van het jaar diverse soorten van bloeiende planten aantreffen.

Zoo zijn er hanimaten voor Mollo-Miomaffo, Amfoeang-Timaoe, Moetis-Babĕnai, enz. enz.

Wanneer de bijen slechts uit een bepaalden bijenboom wegblijven, offert men aan den eigendomssteen.

Al deze offers worden overigens op de gewone wijze gebracht en behoeven dus geen nadere bespreking.

§ 10. Zielen van levenlooze voorwerpen.

Volgens den Peloenees zijn ook levenlooze voorwerpen bezield. Evenals bij de planten en dieren laat men zich ook bij die voorwerpen meer of minder met dier zielen in, naar gelang ze van meer of minder nut, van grooter of geringer belang zijn.

Het meest laat men zich wel gelegen liggen aan de zielen van de materialen, waarmede de woningen van hoofden en aanzienlijken worden gebouwd, vooral

dezulke waarin een kakalock of waarin koë-matabian bewaard moeten worden Reeds vóórdat met het kappen van boomen, bestemd voor het vervaardigen van het houtwerk, wordt begonnen, wordt aan den taha en den belieon (taha = kapmes, belioen = bijl) geofferd. Daartoe worden ze naast elkaar gelegd en wordt daarbij eene met enkele sirihbladeren voorziene hanimatan gezet, waarna men aan de beide werktuigen kennis geeft van den voorgenomen huizenbouw en hunne hulp daarbij inroept. Men slacht dan een varken, kookt zijn vleesch, zoomede de noodige rijst, doet van elk een weinig in de hanimatan en legt daarvan weder een deel op den taha en den belioen. Vervolgens wordt het hart van 't offerdier onderzocht, om te zien of alle geesten enz. hun steun aan den bouw zullen schenken; indien er bij zijn die vertoornd blijken te zijn, worden deze eerst door offeren weder gunstig gestemd.

Zoodra de verticale balken in den grond geplaatst moeten worden, volgt een tweede offer, ditmaal speciaal voor den rai nain bestemd. Het offerdier bestaat ook hierbij uit een varken, welks bloed op de plaatsen wordt gesmeerd die uitgegraven moeten worden, terwijl nadat die gaten gegraven zijn, wat rijst en vleesch uit de drie hanimatan die er bij gebruikt worden, op den bodem dier gaten wordt gedeponeerd. Een en ander om den rai-nain gunstig voor den bouw te stemmen.

Wanneer de horizontale balken, waarop de vloer moet komen te liggen, gelegd worden, wordt een varken geslacht om die balken „te eten te geven," terwijl later weder een varken geofferd wordt aan de dakbedekking, vóórdat men met het dekken begint.

Zoodra het huis geheel klaar is, volgt de ingebruikneming onder tal van ceremoniën.

De geheele familie van den eigenaar der woning wordt voor die plechtigheid uitgenoodigd, terwijl de noodige varkens (soms wel tot 30 stuks) en buffels (tot wel 10 stuks) gereed worden gehouden om tot offer te dienen, dan wel om tijdens de feestvreugde in de hongerige magen der genoodigden te verdwijnen.

's Avonds vóór de ingebruikneming gaan de aliën-maoen van den eigenaar naar de bron, waaruit van ouder tot ouder door de familie water voor dagelijksch gebruik is geschept. Ze nemen een varken, één gouden en twee zilveren platen, een snoer koralen, een stuk rood katoen, een paar hoofddoeken en een slimoet mede, welke laatste door de oemah-maneh zijn medegebracht

Het varken wordt aan den wé nain van de bron geofferd, waarbij hem van het voltooid zijn van de woning kennis wordt gegeven en om zijn zegen over dat huis en zijn bewoners wordt gevraagd.

Nadat de aliën-maoen den nacht bij de bron hebben doorgebracht en zij intusschen ergens in de buurt een stuk bamboe hebben gekapt, wordt dit tegen des morgens ongeveer 4 uur met bronwater gevuld. Daarna wordt die bamboe aangekleed, als ware hij een menschelijk wezen; van boven bindt men er bij wijze

van hoofddoek den rooden lap omheen, en daaronder bekleedt men hem met de hoofddoeken, terwijl men hem daarna met de platen en de koralen behangt. Vervolgens (het offervarken is intusschen geheel verorberd) begeeft men zich op weg naar de nieuwe woning.

Voorop gaat een der mannen, die de bamboe als een kind in de om zijn hals geslagen slimoet draagt. Hij wordt geflankeerd door twee mannen, die zich met een sabel in de hand al dansende (haksokèh) voortbewegen, terwijl hij gevolgd wordt door vijf of zeven vrouwen, die al likoerai ende achter hem aankomen draaien en trommelen.

De overige aliën-maoen volgen onder voortdurend geschreeuw; allen zijn in feestgewaad gestoken.

Zoodra men de woning genaderd is, komen de thuis gebleven familieleden hen eveneens dansende en likoerai-ende tegemoet. Wanneer beide partijen elkaar dicht genaderd zijn, maken de van de bron gekomenen een wijkende beweging, gevolgd door een weder vooruitgaande; zij herhalen dit tot drie keeren toe, in hun voor-en achteruitgaan gevolgd door de andere partij. Eerst daarna betreden allen het huis.

Twee leden der oemah-maneh dragen daarbij ieder een platten, drie andere leden ieder een gewonen steen; een zesde draagt drie stukken hout, waarvan één brandend, en een zevende voert een lans mede.

De platte steenen worden bij den kakoeloek lor, de eene op den kahak-lor, de andere op den vloer gelegd en vormen dan respectievelijk de lor-hoen en de lor fafoehoen van de nieuwe woning; de drie gewone steenen worden in een driehoek op de vuurplaat geplaatst en het hout wordt daartusschen gestoken. Wanneer dit nu flink rookt, neemt een lid der oemah-maneh een door hem medegebrachten doek, vangt daarin zooveel mogelijk rook op en draagt hem dan naar buiten, terwijl de lansdrager met zijn wàpen in het dak prikt.

Een en ander noemt men hasai-hai doboen (hasai = naar buiten brengen, hai = vuur, doeboen = rook) en moet dienen om te voorkomen dat de rook later binnen de woning zal blijven hangen

De bamboe met water wordt boven den ondersten platten steen aan den kakoeloek-lor vastgebonden.

Vervolgens wordt een mat uitgespreid en van tal van hanimatan voorzien, want alle geesten en zielen, die ook maar in 't minst met den bouw hebben uit te staan gehad, zooals rai-nain, wé nain, kakaloek, matabian, de zielen van het hout, van de dakbedekking, van de gebruikte touwen, van de gebezigde werktuigen, enz., allen moeten hun deel hebben in het te brengen offer.

Wanneer al die hanimatan van sirih en pinang voorzien zijn, worden ze op den kahak lor gezet en wordt het offer verder op de gewone wijze gebracht, met dien verstande, dat de mak déan alle in de hanimatan vertegenwoordigde geesten en zielen afzonderlijk toespreekt en om geluk voor de bewoners van 't

huis verzoekt, welke bezigheid uren lang, soms tot den volgenden dag duurt, — en dat, inplaats van op den voho-matan, het bloed van 't offerdier in de bamboe met water gedruppeld wordt, met welk mengsel de aanwezigen dan op voorhoofd en maagholte worden gesmeerd.

Bovendien wordt, nadat de hanimatan met vleesch en rijst gevuld zijn, uit elk dier mandjes een weinig van den inhoud op den ondersten platten steen gelegd, behalve uit de voor de matabian bestemde hanimatan, van welks inhoud iets op den bovensten wordt gedeponeerd.

Daarbij liggen op den ondersten platten steen dan een taha en een bělioen, een weinig dakbedekking, 'n stuk hout, een eind touw, enz., die de materialen van het huis vertegenwoordigen.

Den zielen van die materialen wordt door den mak déan gelast naar het bosch terug te keeren en niet weder te komen om nogmaals te eten te vragen of de menschen te plagen

Daarna worden de varkens en de buffels geslacht, waarbij hunne levers worden onderzocht om te zien of er ook nog vertoornde machten zijn, die dan later door een extra offer moeten bevredigd worden, en wordt er feestgevierd.

Het eten uit de hanimatan wordt na 2 of 3 dagen onder de familieleden verdeeld, die verplicht zijn het te consumeeren. De kosten van de ceremoniën en van het feest worden door de aliën maoen en de fettoh-sawa gedragen, welke laatste daarvoor de door de oemah maneh medegebrachte slimoet en doeken cadeau krijgen.

De oemah-maneh krijgen voor die kleedingstukken vergoeding in geld en worden tevens beloond voor alle diensten, hoe gering ook, die ze bij de plechtigheid hebben verleend; zoo worden ze betaald voor het naar binnen dragen van de steenen, van het hout, van de lans, voor het in 't dak prikken met dat wapen, enz.

Bij den bouw van kleinere woningen en huizen, waarin geen matabian of andere geesten hun verblijfplaats hebben, wordt heel wat minder omslag gemaakt.

Daarbij offert men b. v. alleen aan de dakbedekking en slacht dan dikwijls na de voltooiïng nog een varken, dat onder de personen die met den bouw geholpen hebben wordt verdeeld.

Behalve met de zielen van bovengenoemde levenlooze voorwerpen houdt men ook rekening met de zielen der schietgeweren. Zoodra iemand een geweer koopt, geeft hij, terwijl hij een blad sirih en een stuk pinang op den kahak lor van zijn huis legt, daarvan aan zijn matabian kennis, waarna hij de sirih en de pinang drie malen met rijst bestrooit en het pas gekochte geweer afschiet.

Wanneer hij het een of ander dier schiet, neemt hij een paar kleine stukjes van de naän loelik en wat rijst en wrijft daarmede langs den loop van z'n geweer, van den haan tot aan de tromp en vervolgens drie malen om die tromp heen, waarna hij het vleesch en de rijst tusschen den loop en den pompstok steekt, van waar het al gauw van zelf op den grond valt.

Dit wordt gedaan om de ziel van 't geweer te eten te geven, dus te vriend te houden, daar anders de volgende schoten hun doel niet zullen raken.

Wanneer men met velen op de jacht is, is telkens wanneer een dier geschoten wordt de naän loelik voor hem die het beest heeft geraakt, terwijl de rest onder de medejagers wordt verdeeld.

§ 11. Wichelen.

In de vorige paragrafen hebben wij meermalen medegedeeld dat verschillende aangelegenheden door middel van wichelen worden bepaald, zooals de plaats waar een voho moet worden opgericht, de naam van den geest of van de macht die op iemand vertoornd is, enz.

Wij zullen thans nagaan hoe dat wichelen (boeka dalan, van boeka = zoeken, dalan = weg) geschiedt.

Stel dan dat iemand door een ramp is getroffen en niet weet welke macht die ramp over hem gebracht heeft. Hij roept dan de hulp van den mak dôk in om dat uit te maken. Deze verschijnt en meet met zijn eene hand twee span af op den arm van z'n andere hand, beginnende bij den top van den middenvinger en het einde van ieder span met een kalkstreep op zijn arm aanduidende.

Hij noemt dan den naam van een der machten op die in staat geweest kunnen zijn de ramp te veroorzaken en probeert vervolgens of de zooeven bewerkstelligde meting nog uitkomt. Zoo ja, dan noemt hij den naam van een andere macht en meet weer en herhaalt dit zoo noodig net zoo lang, tot die meting faalt. Dit is dan een bewijs dat de laatst door hem opgenoemde macht hem het even ver als vroeger uitspreiden zijner vingers belet.

Wanneer zich dat verschijnsel tot drie malen toe herhaalt, dan is die macht de gezochte, in casu de vertoornde.

Zooals men hier één macht uit vele heeft gevonden, kan men ook eene aan zekere voorwaarden voldoende plaats in een bepaalde omgeving uitvinden, door telkens op een andere plaats te gaan staan wichelen, net zoolang tot hier of daar de meting faalt.

Niet alle mak'dôks volgen de zoo even beschreven wijze van boeka dalan.

Sommige maken daarbij gebruik van een lans, die diman lakoelo genoemd wordt en die van andere lanssoorten, zooals de diman ladoh en de diman matan boekoe (met bamboeschacht en die alleen op de jacht gebruikt wordt), verschilt, doordat bij laatstgenoemde soorten de ijzeren punt in de schacht vastzit, terwijl bij de diman lakoelo de schacht in een ijzeren ring steekt, die deel uitmaakt van de lanspunt.

Vóór dat de mak'dôk met behulp van de lans gaat wichelen, legt hij er een zilveren muntje naast, vraagt haar hulp bij 't geen hij doen gaat en bestrooit haar dan met rijst om de ziel van de lans gunstig te stemmen. Dan meet hij op

die lans de lengte van één vadem af en gaat er dan verder op dezelfde manier mede te werk als zijn collega, die op z'n arm twee span afmeet.

Een derde manier van wichelen geschiedt met djagoeng korrels. Nadat de mak'dôk aan een zekere hoeveelheid van die korrels heeft geofferd op de wijze als zoo even ten opzichte van de lans werd medegedeeld, neemt hij er 28 in de hand, roept dan den naam van een der machten af, die men denkt dat vertoornd kunnen zijn, blaast op de 28 korrels en werpt er dan een deel van op den grond Dit neerwerpen herhaalt hij tot zes malen toe, althans wanneer het aantal weggeworpen korrels de 3 eerste keeren oneven en de 2 volgende malen even blijkt te zijn. Wanneer dan de zesde maal hun aantal weer oneven is, dan volgt daaruit dat de opgenoemde geest de gezochte, m. a. w. de vertoornde is.

Telkens nadat de korrels neergeworpen zijn worden ze weer opgeraapt, met dien verstande dat, wanneer het aantal neergeworpenen oneven is, er één, wanneer het even is er twee van op den grond blijven liggen.

Indien de getallen niet volgens bovengenoemde volgorde oneven en even zijn, wordt een andere geest genoemd en hetzelfde spelletje herhaald net zoolang tot het uitkomt.

§ 12. Bedriegerijen.

Dat de Beloenees bijgeloovig is zal den lezer uit het vorenstaande ten volle duidelijk zijn geworden; dat hij door z'n bijgeloovigheid gemakkelijk bedrogen kan worden blijkt voldoende uit de praktijken, die de mak'dôk bij verschillende gelegenheden uitoefent. Deze bedriegerijen zijn echter door de hadat als 't ware gesanctionneerd, hetgeen niet van alle oplichterijen en bedriegerijen die op het domme bijgeloof berusten kan gezegd worden.

Om de verregaande bijgeloovigheid goed te doen uitkomen, zullen hier een paar staaltjes van daarop gebaseerde oplichterijen medegedeeld worden, die beide uit het laatste tiental jaren dateeren. Het eerste had plaats in het landschap Silawang.

De zoon van een der onderhoofden van dat landschap ontdekte op een goeden dag bij een Chinees te Atapoepoe een gewone Chineesche pop die, wanneer men haar op den buik drukte, een luid „mê-mê" liet hooren.

Hij kocht haar, nam haar mede naar huis en zette haar op den Kahak lor tegen een stuk hout aan overeind

Daarna verspreidde hij onder allerlei geheimzinnige manoeuvres het gerucht dat de Nai Meromak, dus God zelf zich bij hem thuis ophield en diegenen die de noodige offers zouden brengen, rijk zou maken Om de goê gemeente geheel te overtuigen belegde hij op een keer een soort bijeenkomst in z'n woning; het publiek zat zoodanig, dat het zoover de spaarzame verlichting dat toeliet, het gezicht had op den kahak lor. De bedrieger begon toen een verhaal

te doen, waarin o. a. de bedoeling van den Nai Meromak om de menschen rijk te maken duidelijk werd uiteengezet. Ten slotte zeide hij dat hij hen, die misschien nog twijfelden, van de waarheid zijner beweringen zou overtuigen door den Nai Meromak zelve te laten spreken. Hij drukte toen herhaalde malen op den buik van de pop die een herhaald mê-mê uitschreeuwde, waardoor de aanwezigen niet alleen overtuigd, doch bovendien zoo verschrikt werden, dat ze hals over kop de trap af en 't huis uitstormden.

Gedurende geruimen tijd kwan men toen van alle kanten offers brengen, bestaande uit slachtdieren, geld, kleedingstukken, enz. enz., die natuurlijk alle ten bate van den oplichter kwamen.

Eerst toen men zag dat de beloofde rijkdommen uitbleven, kwam de twijfel weer boven, die langzamerhand veranderde in de overtuiging dat men beetgenomen was. De bedrieger kwam er echter, omdat hij zoon van een hoofd en bovendien brutaal was en nog al durfde, straffeloos af.

Een ander staaltje.

In het rijkje Naitimoe woonde en woont nog een onechte zoon van den vroegeren radja, die zonder echte kinderen of andere wettige opvolgers na te laten overleed, zoodat er om hem op te volgen een radja's zoon uit een ander rijkje werd gekocht.

De onechte zoons hebben er echter steeds veel invloed gehouden, meer zelfs dan de gekochte vorst zelf. Een hunner nu is een bandiet van de ergste soort.

Eenige jaren geleden wist hij den menschen wijs te maken dat hij buitengewoon in de gunst stond van zijn in de rotsholen van den Nĕnait zetelenden rai-nain, die zich nu eens in den vorm van een reusachtige slang, dan in dien van een zwarte kat aan hem vertoonde en die hem de macht had gegeven ouden van dagen jong, dooden levend, armen rijk, ongelukkigen gelukkig, gebrekkigen normaal te maken.

Van heinde en verre, ook van andere rijkjes kwam men toestroomen, de een om een nieuw gebit te krijgen, de andere om zijn rimpelige huid voor een betere te ruilen, een derde om z'n ouders te doen herleven, enz. enz. Allen brachten offers aan den betrokken rai-nain en betaalden 4, 8 of meer gulden aan den oplichter, die dat geld op den kahak lor van z'n woning zette, het met rijst bestrooide en daarbij een taal sprak die niemand kon verstaan.

Vermoedelijk stiet hij beteekenislooze klanken uit.

Daarna werden de patiënten behandeld; zij die b. v. nieuw haar of nieuwe tanden wenschten, werd het hoofd of het tandvleesch met olie ingemeerd; zij die een nieuwe huid wilden, werden dagen lang opgesloten en dagelijks met warm water begoten, enz. enz. Het geld en andere zaken die men medebracht, zooals kleeren bestemd voor de in 't leven terug te roepen familieleden, kwamen natuurlijk ten bate van den oplichter.

Nadat de patienten behandeld waren werden ze naar hunne woonplaatsen

teruggezonden met de vermaning nu maar geduldig te wachten tot hetgeen zij gevraagd hadden zou komen.

Geduld hadden die patienten wel, doch daaraan kwam ten langen leste toch een einde, zoodat na eenige jaren het geloof in de zaak verdween en men de overtuiging kreeg te zijn bedrogen.

Erger dan dit bedrog is echter de omstandigheid dat zeer vermoedelijk aan dezen rai nain menschenoffers zijn gebracht. In dien tijd toch werden kort na elkander in die streek twee menschenlijken gevonden met uitgesneden naïn loelik (tong, strot, hart, enz.), hetgeen er op wijst, dat die ongelukkigen aan een geest ten offer zijn gebracht. Die moorden werden echter zoo in 't geheim gepleegd, dat voldoende bewijs ontbrak.

Hierbij moet aangeteekend worden, dat dergelijke menschenoffers overigens zeer zeldzaam zijn en slechts in stilte gebracht worden.

§ 13. Het Christendom in Beloe.

Op twee plaatsen in Beloe zijn katholieke missionnarissen gevestigd en wel dicht bij Fatoe Loeka nabij Atapoepoe in 't landschap Djemloe en te Lahoeroes in 't landschap Fialarang.

De eerstgenoemde vestiging bestaat daar sedert 1883, de laatste sedert 1890. Het doel van beide is de inlanders tot het Christelijk geloof te bekeeren. Op ultimo 1899 bedroeg het totaal aantal inlandsche Christenen 1762 en wel 938 mannen en 824 vrouwen.

Het kan niet ontkend worden dat de meesten daarvan meer Christen in naam dan inderdaad zijn en wel een enkele keer of soms zelfs vrij geregeld ter kerke gaan, doch bovendien hunne rai-nain, matabian e t. q. te vriend houden, ook in andere opzichten aan hunne oude zeden getrouw blijven en in 't kort, behalve wanneer ze onder de oogen van den missionnaris of nai loelik (van nai = heer, loelit = heilig, verboden) zijn, nog 95% heiden zijn gebleven

Er zullen nog heel wat jaren moeten verloopen voordat daarin veel verandering zal gebracht en voordat de vrees voor de n + 1 geesten en andere machten zal verdreven zijn.

Vroeger is het katholieke geloof reeds op meerdere plaatsen door Portugeesche geestelijken gepredikt, doch van die prediking is misschien alleen het geloof aan het booze-machten-werend vermogen van het kruis overgebleven.

Alleen moet onder de Timoreezen in Insana ongeveer tijdens Paschen op een bepaalde plaats nog een soort dienst worden gehouden, waarbij o. a. kaarsen, zij 't ook van eigen fabrikaat, worden gebruikt en waarbij meer ceremoniën plaats hebben, die aan een klein overblijfsel van de vroegere pogingen tot kerstening doen denken.

HOOFDSTUK XV.

OORLOG EN VREDE.

§ I. Oorlogen.

Een van de voornaamste oorzaken, waardoor de vooruitgang van land en volk op elk gebied wordt belemmerd, moet in de talrijke, vaak langdurige oorlogjes gezocht worden, die telkens weder tusschen de verschillende rijkjes of onderdeelen daarvan gevoerd worden.

Zulke oorlogen toch maken de streken, die langs de grens tusschen de krijgvoerende landschappen gelegen zijn, over een aanzienlijke breedte onveilig, de passage langs de wegen die door die streken loopen gevaarlijk; zij houden de bevolking der oorlogvoerende landschappen in voortdurende spanning, maken het bebouwen der velden tot een alles behalve gevaarlooze bezigheid en bedreigen de veeteelt en de paardenfokkerij, omdat tijdens een oorlog vee en paarden nergens veilig zijn.

De oorzaken, waardoor een oorlog kan uitbreken, zijn natuurlijk velerlei; die waardoor de meeste ontstaan zijn diefstallen van vee of van paarden door lieden van het eene land ten nadeele van menschen van een ander rijk.

Dat die diefstallen lang niet altijd langs minnelijken weg worden behandeld en gemakkelijk tot een oorlog aanleiding kunnen geven, zal uit het hoofdstuk „rechtspraak" nader blijken.

Bovendien zijn er zaken die, niet voor minnelijke schikking vatbaar zijnde, persé wraak in den vorm van oorlog eischen, zooals het schenden der vorstelijke graven door lieden van een ander landschap e. d. En dan hangt het ook veel van den aard der bewoners van de verschillende rijkjes af, of er gemakkelijk of minder spoedig tot een oorlog wordt overgegaan. In dit opzicht hebben in Noord-Tetoen Lidak en Naitimoe een slechten naam.

Stellen wij thans dat bewoners van Lidak vee gestolen hebben van lieden uit Naitimoe en dat er, hetzij geen poging tot minnelijke schikking gedaan is, dan wel dat zulk een poging mislukt is. Naitimoe besluit dan zich door kracht van wapenen recht te verschaffen, begint met andere woorden een oorlog (= foenoe of hatoeda = schieten.)

Van een oorlogsverklaring is geen sprake. De partij die den oorlog wenscht, gaat zonder waarschuwing tot een aanval over. Zij heeft daarbij echter zorg te dragen dat hare fanoe, d. w. z. de reden waarom zij den oorlog begint, een geldige is, dat die van dien aard is, dat de verschillende geesten er zich mede kunnen vereenigen, want anders zouden deze hun hulp en steun onthouden en de krijg dus niets dan tegenspoeden opleveren.

Zoodra dus in het onderhavige geval Naitimoe, m. a. w. de radja en de voornaamste hoofden en legeraanvoerders van dat landschap tot den oorlog besluiten, roept de radja zijne voorvechters ten strijde op. Iedere voorvechter die aan dien oproep gehoor wil geven, moet beginnen met aan den kakaloek, waaronder hij ressorteert, een offer te brengen om zich daardoor van de bescherming en hulp van dien oorlogsgeest te verzekeren.

Hij begeeft zich daartoe, vergezeld van de personen die als nieuwelingen hem in den krijg willen volgen, naar zijn oemah-kakaloek en plaatst daar 3 hanimatan, respectievelijk inhoudende 7, 5 en 3 sirihbladeren en pinangschijfjes op den kahak-lor. De hanimatan met de 7 bladeren en schijfjes is bestemd voor den kalaloek, die met 5 voor de geesten der voorvaderen en die met 3 voor God en de aarde.

Dan wordt aan den kakaloek kennis gegeven van de oorzaak van den strijd en wordt zijne hulp en steun ingeroepen, waarna rijst over de hanimatan wordt gestrooid.

Wanneer dat afgeloopen is wordt hetzelfde op den voho, die bij den kakaloek behoort, ten behoeve van den „jongeren broeder" van den kakaloek, dus van den voho-matan herhaald.

Dan moeten de strijders in spe zedelijk gereinigd worden. Dit geschiedt door den bewaarder van den kakaloek of door een mak dèan, die daartoe een sabel, een doorntak en een zilveren munt in de hand neemt en daarmede over de aanstaande strijders heen veegt, waarna hij den doorntak wegwerpt.

Daarna neemt hij uit elk der drie hanimatan één blad sirih en één schijfje pinang, kauwt die en trekt dan met het kauwsel verticale strepen op de voorhoofden en de maagholten der strijders Deze behandeling wordt kabah genoemd.

De ten oorlog trekkenden verkeeren nu in een toestand van reinheid, zijn met andere woorden als 't ware schoongeveegd van de onreinheid die hun aankleefde door hunnen omgang en aanraking met ongehuwde vrouwen.

Onrein ten strijde gaan staat gelijk met gewond raken of gedood worden. De toestand van reinheid moet voortduren tot na afloop van den veldtocht en van de ceremoniën die daarop volgen. Gedurende dien tijd mogen de krijgers noch direct, noch indirect met ongehuwde vrouwen in contact komen; ze mogen dan b. v. geene aan zulke vrouwen toebehoorende of van deze ten geschenke of ter bewaring gekregen voorwerpen dragen.

Nadat ze in den toestand van reinheid gebracht zijn, begeven ze zich naar de woonplaats van den radja die hun ten strijde heeft opgeroepen. Zoodra daar alle personen die den veldtocht zullen ondernemen bijeen zijn, geeft de radja van den oorlogstoestand en van de reden die daartoe geleid heeft aan zijne voorouders kennis. Hij plaatst daarbij een hanimatan met enkele sirihbladeren en stukjes pinang en met een paar kogels en wat kruit op den kahak lor van zijn woning en verzoekt de geesten zijner voorouders om hulp en steun in den krijg.

De kogels en het kruit worden tijdens die kennisgave door die geesten „scherp" gemaakt; een schot daarmede gelost is zoo goed als zeker raak en doodelijk.

Daarna gaat men naar de sadan-manèh van den radja. Dit is een met een lagen steenen muur omheinde ruimte, rondom of nabij een rijks voho (zie hoofdstuk XIV § 2) gelegen. In den muur zijn gewoonlijk twee openingen, terwijl de ruimte grootendeels overschaduwd wordt door een of meer bij den voho staande groote boomen.

Men verwarre deze sadan manèh (mannelijke sadan), niet met de sadan fettoh (vrouwelijke sadan), eveneens laag ommuurde ruimten, die men op de woonplaatsen van radja's aantreft, doch die slechts dienen om daar zaken te bespreken.

In de sadan-manèh aangekomen wordt daar aan Nai-Meromah en aan den rai-bôt, dus aan den Heer God en aan de groote aarde, van den oorlogstoestand en van de oorzaak die daartoe geleid heeft kennis gegeven en wordt om hunne hulp en bescherming verzocht.

Bij die kennisgave worden één of twee hanimatan met sirih en pinang op den rijks-voho geplaatst.

Daarna verricht de radja ten opzichte der strijders nogmaals de bewerking die kabah genoemd wordt en die zooeven reeds werd beschreven, waarop hij de kogels en het kruit die bij het kennisgeven aan de voorouders in de hanimatan hebben gelegen, onder de dapperste koppesnellers of voorvechters uitdeelt, die bij het in ontvangstnemen daarvan als bewijs van hun moed hevig op den grond stampen, woest rondspringen en luid schreeuwen.

Met dit kruit en die kogels lossen zij meestal bij den aanval de eerste schoten die zelden missen en dus door hunne uitwerking ook de andere, minder ervaren krijgers moed geven.

Men is dan klaar om uit te rukken.

Het aantal personen dat aan zoo'n tocht deelneemt is zeer uiteenloopend; het is afhankelijk van het doel dat men beoogt, van het getal krijgers waarover de radja beschikt, enz.

Het bedraagt van 30 of zelfs minder tot 300 en meer manschappen.

De bewapening bestaat uit vuursteengeweren, percussiegeweren, lansen en sabels.

Soms zijn de strijders in hunne beste kleeren gestoken en met sieraden behangen, ten bewijze dat ze de overtuiging hebben dat het hunnen vijanden niet zal gelukken hun in handen te krijgen; anderen, die minder blufferig, doch praktischer van aard zijn, trekken Chineesche broeken en baadjes aan om zich vlugger en gemakkelijker te kunnen bewegen; weder anderen gaan in hun dagelijksch costuum.

Allen hebben een kakaloek biroe of een weinig van de bij een kakaloek

behoorende en ook als medicijn gebruikt wordende wortelen en schors bij zich, om zich tegen de kogels of lansen van den vijand te vrijwaren. Ze dragen deze in roode zakjes aan hunne wapenen.

Een voorvechter draagt bovendien een sabel of een lans die bij een kakaloek behoort. Hijzelf is daardoor onkwetsbaar, terwijl het wapen, dank zij de bescherming van den kakaloek en de macht van de ziel van dat wapen zelf, niet in handen van den vijand vallen kan.

Toch blijft de drager ervan bij een aanval gewoonlijk op eenigen afstand staan, daar hij het wapen niet heeft medegenomen om er vijanden mede neer te vellen, doch wel opdat de geest die erin huist zijne tochtgenooten tegen den vijand zal beschermen.

Het uitrukken heeft maar niet in den blinde plaats, doch is afhankelijk van de berichten die men door tusschenkomst van spionnen of verkenners van den vijand heeft verkregen. De aanvallen worden al naar luid dier berichten gericht tegen personen die in min of meer afgelegen tuinen aan den arbeid zijn, tegen de bewoners van kleine, eenigszins geïsoleerd liggende dorpen, tegen lieden die zich min of meer ver van hunne woonplaats moeten verwijderen om b.v. drinkwater te halen, enz. dus steeds tegen lieden die weinig op een aanval zijn voorbereid en wier aantal ver in de minderheid is van het aantal der aanvallers.

Het gevaar aan een attaque verbonden bestaat dan dikwijls ook minder in dien aanval zelf, dan wel in de omstandigheid dat de deelnemers zich daartoe meermalen vrij ver in het vijandelijk land moeten wagen en wanneer hunne aanwezigheid daar te vroeg bemerkt wordt, kans hebben er door een sterkere macht te worden aangevallen.

De tochten worden dan ook zoo geheim en stil mogelijk gemaakt, zijn eigenlijk sluiptochten. Het komt wel voor dat twee vijandige benden elkaar ontmoeten, doch dat is meer uitzondering dan regel.

Stel nu dat een troep krijgers het dorp van haar radja verlaat om een aanval te ondernemen.

Wanneer ze dan een eind buiten dat dorp is gekomen, wordt aan de geesten der voorouders, aan God en aan de aarde van het voornemen tot den aanval kennis gegeven, waarna men een hond den strot afsnijdt en daarna onmiddellijk loslaat. Indien het lijk na de laatste stuiptrekking dan met den kop in de richting van het vijandelijk land blijft liggen, is dit een teeken dat de aanval, indien men die doorzette, slecht zou afloopen, dat de koppen der aanvallers naar dat vijandelijk land zouden gebracht worden.

De tocht wordt dan eenige dagen uitgesteld, de fanoe of oorlogsreden, die door de richting, waarin de hond is blijven liggen, is gebleken niet geheel in orde te zijn, wordt eenigszins gewijzigd en na eenige dagen wordt, door een anderen hond den strot af te snijden, onderzocht of die gewijzigde fanoe dan goed is en de aanval dan kan doorgaan.

Indien de hond in de goede richting blijft liggen en zijn lever bij onderzoek ook geene ongunstige voorteekenen aanwijst, dan gaat men eindelijk tot den tocht over. Wanneer de troep onderweg halt houdt om uit te rusten en den inwendigen mensch te versterken, dan worden de kakaloek-biroe en de zakjes met schors en wortelen van den kakaloek aan stokken gehangen, die in den grond gestoken worden en aan welker ondereinden men steenen legt.

Vóórdat een krijgsman gaat eten strooit hij ten behoeve van zijn kakaloek-biroe of van zijn zakje met schors en wortelen eerst rijst op den steen aan den voet van den stok, waaraan zijn amulet hangt.

Wanneer men bij de plaats waar men den vijand overvallen wil is aangekomen, dan wacht men daar een gunstig oogenblik af, en wanneer dit gekomen is stormt men op hem in of beschiet men hem van uit de een of andere schuilplaats, al naar gelang dat het beste uitkomt.

Daarbij wordt door een der aanvallers onder aanroeping van den Nai-Meromak (den Heere God) de oorlogsreden luide uitgeroepen, welke handeling boloe-fanoe wordt genoemd, van boloe = roepen en fanoe = oorlogsreden.

Het doet er weinig toe of men mannen of vrouwen of zelfs kinderen attakeert, of de aangevallenen gewapend of weerloos zijn, — wanneer de zaak maar gelukt, is de eer voor de overwinnaren daarom dezelfde. Vrouwen en kinderen worden echter, wanneer de omstandigheden dat toelaten, dikwijls gevangen genomen en alleen wanneer het om de een of andere reden noodig of veiliger of gemakkelijker is, gedood; mannen worden meestal gedood.

Deze laatsten, die in oorlogstijd ook in hunne tuinen wapens bij de hand hebben, verdedigen zich, wanneer ze bij tijds bemerken dat ze aangevallen worden, soms met waren heldenmoed tegen de overmacht, daarin vaak door de vrouwen gesteund, die dan b.v. het eene geweer laden, wanneer de man met het andere hunne bespringers van zich afhoudt.

De aanvallers trachten de personen, op wie ze het gemunt hebben, met hunne vuurwapens neer te schieten of met hunne lansen te vellen. Wanneer een aangevallene gedood of gewond is neergevallen en zijn vrienden niet in staat zijn hem te verdedigen of weg te voeren, dan slaan de aanvallers hem het hoofd af.

Dit mag echter maar niet op willekeurige wijze geschieden.

Stel dat b. v. A een vijand zoodanig gewond heeft, dat deze op het slagveld is neergevallen en dat zijn vrienden, geen kans ziende hem verder te verdedigen, hem aan z'n lot hebben overgelaten. A. krijgt dan, indien hij nog geen of slechts lagere eeretitels als krijgsman heeft, dien van lima oeloen (van lima = hand en oeloen = voornaamste), hetgeen aanduidt dat hij in de zaak de voornaamste hand heeft gehad.

Dan komen anderen, die nog geen titel hebben, toeschieten om den gevallene met de lans te steken of met de sabel te kerven tot de dood erop volgt.

Men draagt daarbij zooveel mogelijk zorg, dat niet de eerste steek of

eerste houw doodelijk is, doch legt het gewoonlijk zoo aan dat meerdere personen, b. v. B. C. en D., den gewonde kunnen bewerken vóórdat hij den laatsten adem uitblaast, want ieder die daaraan deelneemt vóórdat deze sterft, krijgt den titel van méo-kiek (van méo = voorvechter of koppesneller en kiek = klein).

Zoodra het slachtoffer dood is komt er weer een ander, E., die het den hals bijna geheel, doch niet heelemaal afsnijdt. Deze dappere noemt zich voortaan tétoe (= snijder).

Eindelijk komt er een (F), die in vroegere gevechten zijn sporen reeds verdiend heeft, dus reeds méo is, en snijdt er het hoofd geheel af.

Daarna geeft hij dit aan iemand, die in den krijg nog geen titel heeft verworven, (b. v. G), om het onderweg te dragen. Hij die den kop draagt zoolang men zich op vijandelijk terrein bevindt, krijgt den titel van méo noerak (noerak = jong).

Aangezien bijna alle nieuwelingen naar zoo'n titel haken, wordt een kop gewoonlijk beurtelings door eenigen hunner gedragen, opdat meer dan één persoon daardoor méo noerak kan worden. Zij die hem echter dán dragen, moeten hem, op eigen gebied aangekomen, ook blijven transporteeren.

Gewoonlijk gelukt het in één gevecht of in één aanval slechts één of enkele koppen te krijgen: wanneer een bende er vier snelt is het resultaat reeds zeer goed, indien zij er b. v. acht weet te bemachtigen, is het buitengewoon. Meer worden er zelden op één sneltocht veroverd.

Zijn tegenstander buiten gevecht te stellen of zelfs te dooden zonder z'n kop in handen te krijgen, wordt als van weinig of geen nut of voordeel beschouwd; het is voornamelijk om de koppen te doen, en de aangevallen partij zal dan ook zoo mogelijk alles in 't werk stellen om te voorkomen dat de aanvallers de koppen der gevallenen in handen krijgen; er zijn voorbeelden bekend dat zij, geen kans ziende hunne gewonden op de vlucht medetevoeren, dezen zelf de hoofden afsloegen en die mede namen, ten einde te voorkomen dat ze den vijand in handen zouden vallen.

Wanneer een troep één of enkele koppen vermeesterd heeft, neemt ze den terugtocht naar haar eigen rijk, meer speciaal naar de woonplaats van den radja aan.

Onderweg mag men zich niet in een dorp of gehucht vertoonen, noch ongehuwde vrouwen ontmoeten.

Wanneer men op één of enkele uren afstands van de woonplaats van den radja is aangekomen, wordt halt gehouden

Eén van den troep, die bij het snellen der koppen niet actief is opgetreden, dus geen titel heeft gekregen, gaat aan den radja van de behaalde zegepraal kennis geven, waarop een oude méo zich op diens last naar het kamp der teruggekeerde strijders begeeft. Daar aangekomen bindt hij hun die een actief aandeel in den strijd gehad hebben, gras om de polsen of om de wa-

pens, dan wel een puntig gesneden stukje bamboe met een touwtje aan hunne wapens of aan hunne hoofddoeken vast. In het laatste geval steken de krijgers die stukjes bamboe in hun haar. Dit gras of die stukjes bamboe dienen den dragers tot waarschuwing, dat ze zich moeten wachten om met ongetrouwde vrouwen of met aan deze toebehoorende of van deze afkomstige zaken in aanraking te komen.

De andere deelnemers aan den sneltocht die zich geen titel verworven hebben, loopen gedurende de eerste drie dagen na den terugkeer in hun land den omtrek af en nemen daar alles wat de troep voor zijn onderhoud noodig heeft in beslag, zooals karbouwen, varkens, rijst, djagoeng, enz.

De gesnelde koppen worden in het kamp op een steen gezet en krijgen van de spijzen die de strijders nuttigen een deel mede, dat men eenvoudig voor hen op den grond werpt Ongeveer drie dagen later pakt men de koppen in idjoek, na stukken van de nekspieren te hebben afgesneden, die apart gehouden worden.

Gedurende de volgende dagen begeven zij, die aan den strijd hebben deelgenomen, zich met die koppen en die stukken van de nekspieren naar de verschillende rijksvoho's van hun land, zoowel naar die, welke aan den rai-nain en wé nain, als die welke aan den kakaloek oeloen gewijd zijn.

Bij zoo'n rijksvoho aangekomen gaan ze er rondom staan met de wapens op dien voho gericht. Daarna slingeren ze onder luid geschreeuw die wapens en de koppen driemaal in de richting van den voho heen en weer en zetten er deze laatsten dan boven op. Vervolgens wordt een stukje van het nekvleesch op den voho gelegd, wordt aan den betrokken geest van de behaalde overwinning kennis gegeven en wordt een geweer afgeschoten, waarna men met den kop verder trekt, doch het stukje nekvleesch als offer aan den geest achterlaat.

Ditzelfde wordt bij alle rijksvoho's herhaald. Wanneer er onder deze echter zijn, die verafgelegen en daarom eenigszins moeilijk te bereiken zijn, dan behoeft men zich daar niet heen te begeven, doch kan men volstaan met op de een of andere hoogte, in de richting van dien vèrverwijderden voho, en onder het afroepen van diens naam de bovenbeschreven handelingen te bewerkstelligen.

De stukjes nekvleesch laat men dan op die hoogte achter.

Nadat op die wijze alle rijksvoho's van het gebeurde kennis hebben gekregen, trekt men naar de sadan-maneh van den radja, waar men de koppen in het midden op steenen plaatst.

Van dien tijd af wordt er elken dag rondom die krijgstrofeeën gedanst en wel overdag likoerai-foenoe en 's avonds en 's nachts tébé.

Die likoerai-foenoe of oorlogs-likoerai is een soort van dans, die alleen bij dergelijke gelegenheden in zwang is.

Bij die dansen mogen de pas méo geworden krijgers niet tegenwoordig zijn, omdat er vrouwen aan deelnemen.

Zij vergenoegen zich daarom met op eenigen afstand onder elkaar te tèbé.

Nadat de koppen zoowat drie dagen in de sadan hebben gestaan, verzamelt zich daar een groote menigte, waaronder ook de nieuwe méos. Natuurlijk zijn daarbij geen huwbare meisjes of ongehuwde vrouwen aanwezig.

De radja verzamelt tegelijkertijd ten zijnen huize een menigte hoofden en andere mannen en gehuwde vrouwen en begeeft zich dan door deze allen gevolgd naar de sadan. De vrouwen dansen daarbij weder eene bizondere soort van likoerai, die taë-tiha manoek ain (taë = slaan, tiha = trommel, manoek = vogel, ain = poot) genoemd wordt, terwijl de mannen een luid geschreeuw aanheffen.

Wanneer de bende, waarbij de radja zich bevindt, dan dicht bij die welke zich bij de nieuwe méo's heeft gevoegd, is aangekomen, dan bewegen allen drie malen met hunne wapens heen en weer, waarna de radja de sadan binnentreedt en twee schijnschoppen en dan één werkelijke schop tegen elk der koppen geeft.

Zoowel de radja als de andere aanwezigen zijn daarbij in hunne beste kleeren gestoken, en vooral de eerstgenoemde is daarbij met zooveel sieraden behangen als hij maar heeft kunnen bijeenkrijgen. Hij springt, stampt en schreeuwt het daarbij vaak uit van moed en plezier.

Nadat de koppen weggeschopt zijn, worden zij aan een staak bij de fanoe-hoen gehangen.

Wat is de fanoe-hoen? (van fanoe = oorlogsreden en hoen = hoofd of voornaamste).

Dit is een paal van kajoe merah (rood hout), dien de radja, zoodra hij kennis krijgt dat in een oorlog de eerste vijandelijke kop gesneld is, en dus bewezen is dat zijne (d.i. 's radja's) fanoe in orde is, bij of in de omheining van de sadan maneh opricht.

Boven op dien paal, die ongeveer $1^1/_2$ meter hoog is, wordt evenals aan zijn voet een platte steen gelegd. Op den bovensten steen kan dan voortaan de Nai-Mĕromak, dus God, op de onderste kunnen de rai-nain, dus de aardgeesten, vernemen hoe het met den oorlog staat; daar ook wordt tijdens den oorlog in den vervolge aan hen geofferd.

Den dag nadat de koppen bij den fanoe hoen zijn gehangen, offert de radja aan den Nai-Mĕromak en den rai-nain en wordt aan deze van de overwinning kennis gegeven.

De nieuwe méo's moeten daarna nog wachten op een feestmaal dat de radja ter hunner eere moet aanrichten. Het duurt soms dagen, zelfs weken voordat alles daarvoor in orde is, en in dien tusschentijd wordt er elken dag gedanst.

Na het feestmaal mag de nieuwe méo naar huis terugkeeren; hij mag dan echter maar niet onmiddellijk zijne woning binnentreden, doch moet eerst aan den kakaloek, waaronder hij ressorteert, van zijne heldendaden laten kennis geven.

Dit geschiedt door een oud familielid, die daarbij een kommetje met klapper-

water op den kahak van het huis zet, waarin de betrokken kakaloek hoen bewaard wordt, en daarover rijst strooit.

Na de kennisgeving neemt diezelfde oude heer de sabel die bij den kakaloek behoort en een tak doornen, en een ander de kom met klapperwater mede naar buiten en gaan dan daarmede den nieuwen méo tegemoet.

Vervolgens veegt de e. n met dien doorntak en met die sabel eenige malen over den held heen en besprenkelt de ander dezen met het klapperwater, waarna ze het gras dat om zijn pols of om zijn wapen gebonden is, of de bamboe die aan zijn wapen of aan z'n hoofddoek is vastgemaakt, losrukken. Deze handeling noemt men korèk hai matak van korèk = losmaken, hai = gras en matak = versch.

Een klein nichtje komt dan naar hem toe, haakt met een harer pinken een der zijne vast, en trekt hem dan met zich mede naar huis.

Het verbod om met ongehuwde vrouwen in aanraking te komen is door bovengenoemde symbolische handelingen opgeheven, terwijl de strijder daardoor tevens is schoongeveegd van het door hem op den sneltocht gestorte bloed

Wanneer hij dan daarna nog een varken aan zijn kakaloek ten offer heeft gebracht, om dezen voor zijne bescherming te bedanken, dan heeft hij bovendien weder het recht om aan een volgenden sneltocht deel te nemen.

Een méo, hetzij dan lima-oeloen, méo kiek, méo noerak of tétoe, heeft het recht bij feesten of plechtigheden een bijzondere kleeding en bijzondere versierselen te dragen, die onder de emma tétoen echter minder opvallend zijn dan onder de emma dawan.

Dit laatste geldt trouwens ook van andere gebruiken bij het oorlogvoeren in zwang, o. a. van de wijze waarop de pas gesnelde koppen behandeld worden; bij de emma dawan is die behandeling namelijk veel zorgvuldiger en veel omslachtiger dan hierboven werd beschreven; die toch rooken en conserveeren gedurende den eersten tijd hunne koppen met de meest mogelijke zorg, zoodat ze, wanneer ze klaar zijn, er nog zoo heel erg afstootelijk niet uitzien, terwijl de emma tetoen er, zooals we gezien hebben, niet de minste moeite aan besteden.

Door meerdere dappere daden wordt een méo kiek, een lima oeloen, een méo noerak of 'n tétoe, méo of zelfs méo bôt (bôt = groot).

De hoogste titel van dien aard, dus wat men zou kunnen noemen de hoogste militaire titel is die van soerik-oeloen (van soerik = zwaard, oeloen = hoofd of voornaamste).

Soerik oeloen zijn de verzorgers der rijkskakaloek, der kakaloek oeloen; zij zijn als het ware de generaals van den radja en hebben daaraan dan ook dien titel van „eerste zwaarden" te danken. De titel is erfelijk in bepaalde families.

Wanneer een soerik oeloen sterft, volgt een zijner zonen, neven of broeders hem op. Uit deze wordt de geschiktste en dapperste gekozen. En dapperen, althans volgens inlandsche begrippen, zijn er in de familie van een soerik-oeloen

altijd te vinden, omdat hare leden het zich steeds tot een plicht rekenen in den strijd het voorbeeld te geven.

De soerik-oeloen worden in alle zaken die met oorlog in verband staan, gehoord en hebben daarop gewoonlijk veel invloed.

Soms wordt in den oorlog van krijgslisten gebruik gemaakt. Mij is b. v. een geval bekend dat een tiental krijgers een vijandelijke kotta naderde, daarbij zorgend dat ze daarbinnen ontdekt werden en, — toen de ± 60 mannen der kotta, meenende met een kleine bende te doen te hebben, die tien krijgers aanvielen —, op de vlucht gingen De 60 kottabewoners trachtten hen in te halen, doch geraakten daarbij tusschen een van te voren daar opgestelde dubbele haag van vijanden, waaruit slechts 15 hunner wisten te ontkomen; de anderen werden afgemaakt en onthalsd.

Een enkele maal gebeurt het dat twee vijandige benden elkaar ontmoeten. Ze tarten elkaar dan op allerlei wijzen uit en wanneer ze elkaar dicht genoeg genaderd zijn, wordt er geschoten en met lansen geworpen. Zoodra er echter één of een paar dooden gevallen zijn, trekt de partij, welke die dooden gekregen heeft, zich terug, zoodat zulke ontmoetingen dikwijls minder bloedig zijn dan sluiptochten. Een oorlog duurt van een paar maanden tot tien, twintig of meer jaren.

Wanneer ze zoo lang duren wordt er niet maar steeds doorgevochten of gesneld, doch gebeurt het dat er soms in een jaar of in eenige jaren geen vijandelijkheden gepleegd worden, of dat deze zich bepalen tot het van elkaar wegrooven van paarden en karbouwen.

Een enkele keer krijgt een rijkje het in den oorlog zoo benauwd, dat het door zijn bewoners verlaten wordt. Dit is o. a. gebeurd met het landschap Tahakaij, dat volgens de grensregeling van 1859 aan Portugal behoort, doch dat ten gevolge van een oorlog met Fialaran en Lamak-nen sedert door zijne bewoners werd verlaten en thans door de inlanders als een onderdeel van laatstgenoemd, tot Nederlandsch Timor behoorend landschap wordt beschouwd.

§ 2. Vrede.

Wanneer men van het oorlog voeren genoeg krijgt en naar vrede begint te verlangen, dan werpt een neutrale radja zich als tusschenpersoon op. Hij doet dat uit zich zelf, wordt daartoe door de partijen niet, althans niet direct aangezocht, want dan zou de partij die dat aanzoek deed daardoor haar positie als zwak erkennen en daarvoor zou ze zich schamen.

Hij, die zich als tusschenpersoon opwerpt, is gewoonlijk iemand die op de strijdende partijen om de een of andere reden eenigen invloed kan uitoefenen, b.v. een radja die oemak-manèh is van de radja's der oorlogvoerende rijkjes, of wanneer deze rijkjes klein zijn, de radja van een naburig machtiger rijk.

Zulk een neutrale vorst bepraat de zaak dan eerst geheel ondershands met

ieder der oorlogvoerende radja's. Wanneer hem daarbij blijkt dat inderdaad beide partijen genegen zijn vrede te sluiten, dan gaat hij over tot de benoeming van een vredes-gezant. Zoo iemand draagt den titel van alasada-majoor toetoer-haksain salama-rèkadoe moeafatiklian-moerak (van alasada = overbrengen, tolk, majoor = majoor, een titel aan het Portugeesch ontleend, toetoer = op 't hoofd dragen, haksain = op de schouders dragen, salama = rekadoe = woorden van een vorst, moefatik = lian-moerak = stem); hij is dus de overbrenger van de woorden der radja's. Hij wordt in 't kort alasada genoemd.

De neutrale radja benoemt gewoonlijk een zijner ondergeschikte hoofden of een zijner familieleden tot die betrekking.

De alasada heeft het recht om, wanneer hij in 't gebied van een der oorlogvoerende rijkjes vertoeft, daar voor zich en zijn gevolg zoovele slachtdieren, rijst enz. op te vorderen, als voor het dagelijksch onderhoud noodig is.

Een van de eerste verrichtingen van den alasada bestaat daarin, dat hij met zijn gevolg langs de gemeenschappelijke grens tusschen de oorlogvoerende rijkjes trekt en daarbij op een gong laat slaan.

Dat is het teeken dat er een wapenstilstand is ingetreden; de bewoners der strijdende landschappen mogen van dat oogenblik af geene vijandelijkheden meer tegen elkaar ondernemen en mogen elkaar niet meer berooven of bestelen. De mindere lieden der beide landschappen beginnen dan gewoonlijk reeds de grens te overschrijden, beschouwen dus de stremming der communicatie als opgeheven; de hoofden en voornamen wagen zich echter meestal nog niet in het land van den vijand, voordat de vrede geheel tot stand is gekomen.

Ter gelegener tijd bepaalt de neutrale radja dan de plaats en den dag waar en waarop de openlijke besprekingen over den vrede zullen beginnen.

Partijen verschijnen daar ongewapend, d.w.z. zonder geweren of lansen, alleen met sabels bij zich. De neutrale vorst onderzoekt dan de geheele zaak, zoowel de redenen die tot den krijg aanleiding gaven als de resultaten van den oorlog, enz.

Zoo'n onderzoek vereischt gewoonlijk veel tijd, daar elke partij natuurlijk gelijk beweert te hebben en tracht dat met een vloed van welsprekendheid te bewijzen.

De neutrale radja stelt, nadat het onderzoek afgeloopen is, de voorwaarden vast waarop de vrede tot stand zal komen. Hij houdt daarbij rekening met de meer of mindere geldigheid van de redenen die tot den krijg leidden, met de zwaarte der geleden verliezen, enz. en beslist in verband daarmede of een der partijen, en zoo ja, welke partij een schadevergoeding of boete aan de andere zal moeten betalen.

Met zijn uitspraak wordt nagenoeg steeds genoegen genomen.

Wanneer de opgelegde boete is voldaan, volgt de plechtigheid der vredesluiting.

Beide partijen komen daartoe weder samen en stellen zich tegenover elkaar op. Dan gaat van elke partij een méo met een brandend stuk hout vooruit. Wanneer ze bij elkaar gekomen zijn, giet de alasada er water op, zoodat het vuur uitgedoofd wordt. Deze handeling noemt men hai matèh wė môs (van hai = vuur, matèh = dood, wė = water, môs = schoon, helder); het vuur, dus de vijandschap is daarmede uitgedoofd, het troebele water daarmede weder helder geworden, dus de slechte verhouding opgeklaard, de vrede (= damé) is geteekend.

De vredesluitenden toonen zich daardoor ten zeerste verheugd en ontroerd. De vijanden van gisteren, zoowel de wederzijdsche radja's als de onderhoofden en de mindere lieden, weenen van aandoening, houden elkaars handen vast en omhelzen en beruiken elkaar als geliefden, die langen tijd gescheiden geweest zijn.

De beide vorsten geven bij terugkeer op hunne woonplaats van het sluiten des vredes bij den fanoe hoen aan God en de aarde kennis en verwijderen daarna die fanoe hoen uit de sadan.

De neutrale radja wordt voor zijne diensten als scheidsman natuurlijk met geschenken beloond; hij geeft een deel daarvan aan den alasada ter vergoeding van de door dezen gepresteerde diensten.

HOOFDSTUK XVI.

STANDEN.

Van beneden naar boven kan men in hoofdzaak de vier volgende standen onderscheiden, t. w. slaven, vrijen, adelijken en vorstelijke personen.

Slaven van vorsten worden mĕnaik, de vrouwelijke ook wel fettoh rai klossan, slaven van andere personen ata of o'an karoek (van o'an = kind en karoek = links) genoemd.

Men kan ze onderscheiden in slaven van geboorte, in den oorlog buit gemaakte lieden, ter dood veroordeelde, doch door vreemden losgekochte personen en lieden die slaaf zijn geworden, doordat zij of hunne familieleden eene hun opgelegde boete niet hebben kunnen of willen betalen.

Er bestaat in de behandeling een groot verschil tusschen lieden die pas slaaf zijn geworden en zulke die het reeds van ouder tot ouder of althans reeds geruimen tijd zijn geweest.

De eersten zijn meer dan de laatstbedoelden slaaf in den eigenlijken zin van het woord. Zij hebben nog geen vasten meester en geen vaste verblijfplaats, worden, vooral wanneer het krijgsgevangenen zijn, weinig vertrouwd, daar men

voortdurend bevreesd is dat ze de vlucht zullen nemen; hun bruikbaarheid is nog niet bewezen, zij zijn nog koopwaar, gaan nog van de eene hand in de andere over, vóórdat ze bij iemand belanden, waarin ze voortaan hun vasten meester zullen vinden. Het hangt veel van hun bruikbaarheid en hun aard af, of dit vroeger of later plaats heeft.

Gedurende dien eersten tijd laat hunne behandeling dikwijls veel te wenschen over, is hun lot verre van benijdenswaardig.

Wanneer ze echter eenmaal na betoonde bruikbaarheid een vasten meester hebben, dan wordt hun toestand langzamerhand beter; aan verkoopen wordt dan hoe langer zoo minder, op 't laatst in 't geheel niet meer gedacht.

Hoe langer een slavenfamilie aan een familie van hoogeren stand verbonden is, des te beter wordt de verhouding, zoo zelfs dat die op den duur niet meer is als van meester tot slaaf, doch als van vader tot zoon of van ouderen tot jongeren broeder. Dit blijkt b. v. ook uit den naam o'an karoek, linksch kind, waarmede men soms een slaaf aanduidt, en uit de namen ama en inah (vader en moeder), waarmede zoo'n slaaf zijn meester en meesteres betitelt, terwijl hij hunne kinderen met broeder of zuster aanspreekt. Alleen slaven van een radja blijven van en tot dezen als heer (nai) spreken.

De meester mag z'n slaven wel slaan, doch dit moet men beschouwen als een tuchtiging van den zoon door z'n vader. Omgekeerd durven oudere slaven de kinderen van hun meester, wanneer deze het op de een of andere wijze te bont gemaakt hebben, evengoed met de noodige handtastelijkheden tot de orde terug brengen.

Pas verkregen slaven wonen bij den meester in en verrichten ten behoeve van dezen huis- en veldarbeid. Later, wanneer ze huwen, zetten ze gewoonlijk zelf een woning nabij die van hun heer op.

Wanneer echter een bij zijn meester inwonende slaaf met een dito slavin van dienzelfden meester trouwt, gebeurt het ook wel dat ze bij dezen blijven inwonen.

Inwonende slaven verrichten allerlei arbeid voor hun meester en helpen dezen bij het bewerken zijner velden; zij leggen geen tuinen voor zich zelf aan, doch leven geheel op kosten van hun heer.

Buitenwonende slaven daarentegen bebouwen hun eigen velden, moeten in hun eigen onderhoud voorzien, doch hebben dan ook de vrije beschikking over het grootste gedeelte van hun tijd, zijn alleen verplicht hun meester op diens verzoek wat te helpen bij tuinenbewerking, huizenbouw, enz.

Het komt zelfs meermalen voor dat slaven, die met hun vader en hunne voorvaderen reeds gedurende eenige geslachten bij een familie gediend hebben, trouwen met en gaan inwonen bij slavinnen die tot andere families behooren en die op grooten afstand van de woonplaats van de meesters dier slaven gevestigd zijn. Die slaven verrichten dan geen geregelden arbeid meer voor hun

heer, doch komen dezen alleen bij buitengewone gelegenheden, zooals het bouwen van een nieuw huis helpen, indien althans om hun hulp gevraagd wordt.

Hoe eigenaardig de verhouding tusschen meesters en slaven op den duur wordt, moge daaruit blijken dat, wanneer een meester in moeilijkheden verkeert, b. v. om de een of andere reden een zware boete moet betalen, de slaven hem zullen helpen in de betaling, doch dat omgekeerd de meester, wanneer een zijner slaven in dergelijke onaangename omstandigheden geraakt, dezen evengoed met raad en daad zal steunen.

Alles wat de slaven door arbeid buiten dien, welken zij voor hun meester moeten verrichten, verdienen, is hun eigendom, waarmede ze naar goedvinden kunnen handelen. Ze kunnen op die manier eigenaren van buffels, paarden, sieraden, enz. worden en zelfs slaven koopen om hen bij den arbeid te helpen.

De slaven van een radja staan direct onder diens bevelen en zijn niet aan een toemoekoen ondergeschikt Een deel hunner is b v. belast met de verzorging van de pemali 's, de heiligdommen van den vorst.

Er zijn er onder hen, die heel wat invloed op den radja weten te krijgen en daardoor zelfs door toemoekoens en dergelijke, ver in rang en stand boven hen staande personen ontzien worden.

Uit een en ander blijkt voldoende, dat de slavernij in Beloe lang niet zoo hard is, als men van zulk een onbeschaafde streek wel zou verwachten en meer overeenstemt met de soort, die men ook in andere, meer beschaafde gedeelten van den Indischen archipel aantreft. Op Lombok b. v. ontmoette schrijver dezes vrijwel overeenstemmende toestanden.

Zonder twijfel heeft de omstandigheid dat de slaven op Timor bij mishandeling gemakkelijk naar andere rijkjes, waar ze voor hun meester onbereikbaar of althans veilig zijn, kunnen vluchten, op dien gunstigen toestand invloed gehad, evenals de omstandigheid dat bij aanvallen van vijanden of van dieren de meester dikwijls de hulp zijner slaven noodig heeft.

Uit het bovenstaande trekke men echter niet de conclusie, dat slaven, ook oudere, nimmer mishandeld worden. Er zijn onder de slavenhouders evengoed als onder alle andere categorieën van personen, ruwe en kwaadaardige individuën, onder wie het moeilijk en slecht dienen is. In het algemeen gesproken hebben de oudere slaven, d. w. z. zij die zelf, of wier vader, grootvader enz. reeds lang slaaf waren, het echter betrekkelijk goed.

Zooals evenwel reeds gezegd werd, is de toestand van nieuwe slaven, van pas slaaf geworden lieden veel minder gunstig.

Bepaalde slavenmarkten zijn er niet.

Wanneer iemand slaven verkoopen wil, brengt hij ze naar de streken waar hij meent ze van de hand te kunnen zetten, en biedt ze daar in de dorpen te koop aan.

Zulke slaventransporten in 't klein komen o. a. wel eens uit Portugeesch-Timor. De behandeling van deze lieden is dikwijls hard.

Flinke slaven en jonge slavinnen brengen van 100 tot 140 gulden op.

De vraag of het bij begrafenissen van radja's voorkomt dat één of enkele slaven gedood worden, opdat hunne zielen die van den doode aan de overzijde van het graf zullen kunnen dienen, durf ik niet met zekerheid beantwoorden.

Zeker is het dat zulke offers geheel in den gedachtengang van den Beloenees zouden passen; ook is mij wel verteld dat ze nog, zij 't ook slechts zelden, gebracht worden.

Het tegendeel is mij echter ook wel eens verzekerd en bepaalde gevallen zijn mij niet bekend geworden.

Het komt weinig voor dat een vrije man met een slavin trouwt, daar zich gewoonlijk zijne oemah-maneh tegen zulk een huwelijk verzetten.

Vrije mannen leven dan ook met slavinnen meestal buiten huwelijk samen. De kinderen aldus verwekt zijn slaven.

Het komt wel voor dat iemand, wiens familie reeds geslachten lang tot den slavenstand heeft behoord en die zelf daartoe ook nog gerekend wordt, met een vrije vrouw trouwt. Hunne kinderen zijn dan vrijen.

De hoogste stand, die waaruit de vorsten worden gekozen, is die der dasi's. Zoowel de mannelijke als de vrouwelijke leden van dien stand voeren dat predicaat en worden ter onderscheiding van elkaar dasi-manèh en dasi-fettoh betiteld.

Om tot dezen stand te behooren is het een absoluut vereischte, dat zoowel iemands vader als iemands moeder dasi zijn.

Wanneer een ongehuwde dasi-vrouw van een man van minderen stand bevalt, dan wordt het kind, en wanneer de vader bekend is, ook deze meestal uit den weg geruimd.

Een huwelijk van een dasi-vrouw met een man van minderen stand is niet geoorloofd.

Een zelfstandig rijkje, dat zich zelf respecteert, moet zorg dragen steeds een dasi tot hoofd te hebben.

Is in een landschap de dasi-familie uitgestorven, dan dient men er een van een ander rijkje te koopen. De prijs dien men voor zoo iemand betaalt, hangt af van de betere of minder goede verhoudingen, die tusschen het koopende en verkoopende rijkje bestaan, doch bedraagt gemiddeld een waarde van 1000 gulden, welk bedrag door de dasi-familie, die een harer leden verkocht heeft, en de onderhoofden, dewijl deze door 't opbrengen van belasting als anderszins in het onderhoud van 't verkochte lid hebben voorzien, verdeeld wordt.

Het gebeurt ook wel dat de betaling lang op zich laat wachten, zóólang, dat het rijkje dat een dasi gekocht heeft in staat is zijn schuld aan het andere door teruggave van een afstammeling van den gekochten dasi af te doen.

Dit is o. a. het geval geweest met Lassiolat.

Dit kreeg n. l. onlangs, toen alle dasi's er waren uitgestorven, een zoon van

den radja van Lidak en de vrouwelijke radja van Djeniloe in ruil voor een dasi, vroeger door Djeniloe, toen dit zonder was, van Lassiolat ontvangen, doch niet betaald.

In Naitimoe heeft men een zoon van den radja van Lidak en de vrouwelijke radja van Djeniloe gekocht.

Dasi's worden ook wel kornel genoemd, welke titel echter gewoonlijk meer in 't bijzonder voor regeerende dasi's gebezigd wordt en afkomstig is uit den Portugeeschen tijd, toen aan verschillende hoofden militaire titels werden gegeven en de regeerende dasi's kolonel werden genoemd.

Dasi's worden aangesproken met nai (heer) of wanneer men vooral tegenover regeerende Dasi's nederig wil zijn met nai loelik (van nai = heer en loelik = heilig), rai nain (van rai = grond, aarde en nain = heer) of ata nain (van ata = slaaf en nain = heer). Het getal dasi's is in Noord-Tétoen zeer gering.

In Zuid-Tétoen is dit anders. Daar volgen de kinderen tengevolge van de matriarchale huwelijksvormen die daar in zwang zijn, den stand van hun moeder. Alle kinderen van dasi-vrouwen zijn er dus dasi, onverschillig of de vader misschien een Chinees of heelemaal onbekend is. Vandaar dat het aantal dasi's daar vrij groot is.

De stand der adelijken voert het predicaat datoe en is ontstaan uit huwelijken van mannelijke dasi's met vrije vrouwen van minderen rang, wier kinderen niet het recht hadden of hebben zich dasi te noemen, doch die dan tot den datoestand behooren.

In beleefde termen spreekt men zoo iemand aan met nai datoe (heer datoe), terwijl men, over toemoekoens en ferikatoeas sprekende, de termen datoe foekoen en datoe ferikatoeas bezigt.

De gewone stand der vrijen, der emma rénoe, bezit geen predicaat.

Men kan hen nog verdeelen in zulke die van datoe's afstammen en lieden bij wie dat niet het geval is, wier voorouders b. v. slaaf zijn geweest.

Wanneer n. l. een mannelijke datoe trouwt met een renoe-vrouw, dan zijn gewoonlijk de kinderen renoe. Alleen wanneer de vrouw in nog niet te ver verwijderde afstamming aan datoe's geparenteerd is en de verschillende oemahmaneh van den man er hunne goedkeuring toe verleenen, kunnen zulke kinderen in den datoe-stand worden opgenomen.

Wij zien dus hier dat een emma renoe langs den weg van dubbele verbastering een afstammeling van een dasi kan zijn, terwijl wij eerder reeds zagen dat hij ook van slaven af kan stammen.

Wanneer iemand, wie dan ook, méo wordt, verandert hij daardoor niet van stand.

Het méo-zijn is voor iedereen een onderscheiding, die echter met de standenkwestie niet te maken heeft.

HOOFDSTUK XVII.

BESTUUR EN RECHTSPRAAK.

§ I. Bestuur.

In hoofdstuk VII is ons bij de behandeling van de inwendige samenstelling der rijkjes reeds gebleken, hoe het hoogere bestuur, dat der hoofd- en klein-radja's, is samengesteld.

Wij zagen daaruit dat de hoofdvorst in een rijkje weinig meer is dan een ornament; hij is er wel is waar de hoogste persoonlijkheid, doch hij treedt niet actief op, hij slaapt, eet en drinkt slechts, is dus volmaakt passief.

In sommige rijkjes staat onder hem een vrij groot aantal klein-radja's (b v. in Fialaran), in andere enkele of geene meer.

Daar waar wel zulke autoriteiten onder hem staan, wordt hij als de moeder van het gezin beschouwd, wordt de voornaamste der klein-radja's die voor en namens den hoofdvorst werkt en handelt, als de vader en worden de andere klein-radja's als de kinderen van het gezin aangemerkt.

Ook in de niet of weinig samengestelde landschappen staat een handelend persoon naast, of liever beneden den passieven hoofd-vorst, zooals we dat b. v. voor Lidak reeds constateerden.

Beneden de radja's staan als bestuurshoofden de hoofd-toemoekoens, daar beneden de toemoekoens en eindelijk krijgt men als laagste categorie de matas of dorpshoofden.

De toemoekoens, datoe foekoen genoemd, staan aan het hoofd der foekoens. Een foekoen bestaat uit eenige dorpen en gehuchten met het bijbehoorend gebied.

Oorspronkelijk vormden de bewoners van een foekoen één familie; dit is, wanneer men het woord familie in den ruimeren zin neemt, nog vrij zuiver het geval; de bewoners van één foekoen zijn in 't algemeen nog thans van ééne origine.

De datoe foekoen is dus eigenlijk een familiehoofd. Onder hem staan de dorpshoofden of matas, die te zamen met de oudsten van hun dorpen de dorps aangelegenheden behandelen.

Tusschen den radja en zijn toemoekoens staan de hoofdtoemoekoens, gewoonlijk datoe ferikatoeas geheeten. Hun gezag strekt zich over twee of meer foekoens uit. Ze zijn de onmiddelijke chefs der datoe foekoen, de directe ondergeschikten van de radja's.

De hoofdtoemoekoens behooren veelal tot familiën, die zijtakken vormen van de familie, waartoe hun radja-, de toemoekoens tot zulke, die zijtakken vormen van de familie, waartoe hun hoofdtoemoekoen behoort.

De matas zijn dikwijls weer van dezelfde origine als hunne toemoekoens.

Radja's worden opgevolgd door hun zonen, broeders, broederszonen of door een kind van hun zuster of een kind dat tot hun oemah maneh behoort en dat door hen is geadopteerd. Bij gebrek aan een mannelijken opvolger kan een vrouw aan de regeering komen.

Wie opvolger zal zijn is dikwijls een van zelf sprekende kwestie, b. v. wanneer er maar één persoon is die in aanmerking komt, of wanneer één van hen die in aanmerking kunnen komen, reeds te voren stilzwijgend door allen als opvolger is beschouwd. In zulke gevallen behoeft er geen verkiezing plaats te hebben. Is de zaak evenwel minder voor de hand liggend, dan hangt het van de keuze der hoofd-toemoekoens, bijgestaan door hunne toemoekoens en der voornaamste legeraanvoerders af, wie van de candidaten den overledene zal opvolgen.

Ten aanzien van de opvolging bij de hoofd- en gewone toemoekoens gelden vrijwel dezelfde regelen, met dien verstande dat, waar het een enkele keer voorkomt dat de opvolger niet als van zelf aangewezen kan worden beschouwd, deze wordt gekozen door den chef van den overledene in overeenstemming met diens ondergeschikten.

Bovengenoemde hoofden hebben behalve met bestuurszaken ook, zooals we in de volgende paragraaf zien zullen, bemoeienis met rechtszaken en zijn bovendien belastinginners

De belasting, die in natura geheven wordt, wordt door de dorpshoofden van hunne onderhoorigen verzameld, door de toemoekoens van hunne dorpshoofden, door de hoofdtoemoekoens van hunne toemoekoens en komt dan eindelijk bij de radja's terecht De inners krijgen een deel van het door hen verzamelde voor de moeite.

In sommige rijkjes, en wel in die welke het meest met het Nederlandsche Gouvernement in aanraking zijn geweest, zooals Djeniloe. Fialaran, enz., is de titel fettor in gebruik. Die titel is in Beloe echter niet inheemsch, doch er door ons ingevoerd

Er wordt mede aangeduid de persoon, die na den (passieven) vorst het hoogste in rang is, die namens dien vorst actief optreedt. Het is dus de persoon waarmede de Gouvernements-ambtenaren de gewone dagelijksche zaken behandelen kunnen; bij de bespreking van gewichtige aangelegenheden moet echter ook de radja zelf en soms ook diens rijksgrooten tegenwoordig zijn.

Zoo is in Djeniloe tot fettor aangewezen de kleinradja van Kaboena, in Lassiolat de Mak'oan, de „speaker" van den radja, de kenner van overleveringen en hadat, een bastaard afstammeling van het vorstenhuis, tevens de rechterhand van den radja, de man die de bevelen geeft.

De bovengenoemde hoofden zijn met de Soerik oeloen, de legeraanvoerders, de officiëele machthebbers in een rijk; de werkelijke machthebbenden zijn zij echter vaak meer in theorie dan in praktijk, want in werkelijkheid hebben in

sommige rijkjes andere personen, die zich, 't zij door afkomst, 't zij door dapperheid van de anderen onderscheiden, indien die eigenschappen met de noodige slimheid, schreeuwerigheid en brutaliteit gepaard gaan, dikwijls meer te zeggen dan de eigenlijke bestuurders.

Zoo b v. in Naitimoe de bastaard-afstammelingen van den vorigen radja, in Lamaknen de voornamere méo's.

Ook de invloed der eigenlijke bestuurders hangt veel af van hunne persoonlijkheid; brutaliteit en durf geven hun macht en aanzien, zwakheid maakt hen tot figuranten.

Zoo zijn er vorsten die, zooals 't behoort, passief zijn, doch anderen wien die lijdelijke rol niet bevalt en die daarom wel degelijk bevelen geven en handelend optreden.

Is het dus dikwijls moeilijk van te voren uit te maken wie in een landschap in werkelijkheid de macht in handen hebben, zeker is het dat zaken het algemeen belang betreffende, niet alleen door den vorst, doch door dezen en zijne rijksgrooten, d. w. z zijne klein-radja's en hoofdtoemoekoens, laatstgenoemden in ruggespraak met de toemoekoens, de volkshoofden, moeten worden beslist.

Daarom moeten ook contracten e d. met een rijkje te sluiten met en door al die personen en niet alleen door den radja en den fettor worden besproken en goedgekeurd.

Ten slotte zij nog vermeld, dat de hoofden inkomsten ontvangen uit de gewone belastingen, soms door extra-heffingen verzwaard, uit de opbrengst van de sandelhout-kapperij, uit apanage-gronden en uit boeten, terwijl zij over den arbeid der bevolking in verschillende gevallen, b. v. bij huizenbouw e d., kunnen beschikken en bovendien de kosten van feesten die zij moeten geven voor een goed deel door hunne ondergeschikten worden gedragen.

§ 2. Rechtspraak.

Er bestaat geen verschil tusschen crimineele en civiele rechtspraak. Misdrijven worden beschouwd als vergrijpen tegen of benadeeling van enkele personen, niet als vergrijpen tegen de maatschappelijke orde. Vandaar ook dat bijna alle zaken, alleen moord en dergelijke voorname uitgezonderd, voor minnelijke schikking vatbaar zijn en alleen, wanneer daar geen kans op bestaat of een poging daartoe mislukt, de rechter te hulp wordt geroepen.

De rechtspraak is in handen van dezelfde personen als die welke het bestuur voeren.

Over het algemeen kan gezegd worden dat, hoe belangrijker een zaak is, des te hooger van rang de rechter moet zijn die haar behandelt, zoodat de vorst of diens plaatsvervanger alleen van de gewichtigste zaken, als moord, hekserij en andere halszaken kennis neemt, en de matas alleen de allerkleinste kwesties,

zooals lichte verwondings- en kleine diefstalzaken behandelt, terwijl de toemoekoens en hoofd-toemoekoens de daar tusschen liggende gevallen berechten.

Bepaalde grenzen waartusschen ieders bevoegdheid beperkt is, zijn echter niet aan te geven.

Zoo zal de eene matas, indien zijne onderhoorigen elkaar een paard ontstolen hebben, de zaak bij den toemoekoen voorbrengen, terwijl een ander die brutaler is uitgevallen, wanneer hij denkt, dat de zaak niet verder ruchtbaar zal worden, haar zelf zal berechten.

Wanneer beklaagde en benadeelde beiden tot het ressort van denzelfden rechter behooren, kan deze de zaak alleen afdoen, zoo niet, dan moet ze door de gezamenlijke, gelijk in rang zijnde rechters van beiden, worden behandeld.

Wanneer bij voorbeeld iemand een paard heeft gestolen en de zaak tot de competentie van een toemoekoen behoort, zal, indien de bestolene van een andere foekoen is, de zaak door de beide betrokken toemoekoens moeten worden berecht.

Men kan van een gedane uitspraak in hooger beroep gaan bij de hoogere rechters, doch gaat daar niet gauw toe over wegens de kosten die daaraan weder verbonden zijn.

Wanneer een zaak door een hoogeren rechter behandeld wordt, zijn ook de lagere daarbij tegenwoordig; zoo wanneer een toemoekoen een zaak berecht de matas, indien een vorst haar behandelt de groottoemoekoen en de toemoekoens. Het hangt van de meer of mindere gewichtigheid der zaak af, of de rechter alleen den betrokkene dan wel alle of een deel van de onder hem staande rechters bij de zittingen tegenwoordig doet zijn. Zoo kan een vorst bij de behandeling van een zaak alleen de matas, toemoekoens en hoofdtoemoekoens der partijen doen tegenwoordig zijn, doch er ook andere toemoekoens en hoofdtoemoekoens, zoonoodig alle andere bij halen om de zaak te bespreken.

Bij kwesties die door matas uitgemaakt worden, zijn de oudsten van het dorp meestal tegenwoordig.

Bij het voorbrengen van een zaak bij den rechter volgt men gewoonlijk den hierarchieken weg, zoodat men om een zaak bij den radja voor te brengen daarbij respectievelijk de hulp van zijn matas, toemoekoen en hoofdtoemoekoen inroept. Om die hoofden te bewegen de zaak aan te hooren, om „hunne ooren te openen," moet men hun vooraf een som gelds, gewoonlijk van twee gulden tot één sovereign betalen; de matas zijn meestal met niets of althans met minder tevreden.

Zulk een betaling moet ook geschieden aan de hoofden van de tegenpartij, die mede als rechter zullen fungeeren.

De beklaagde moet de ooren van dezelfde personen op dezelfde wijze openen om hem er toe te bewegen zijn verdediging aan te hooren.

De betalingen zijn na de uitspraak door de winnende partij op de verliezende verhaalbaar.

Bij het gaan in hooger beroep moeten de hoogere autoriteiten, wier beslissing men inroept, eveneens weder betaling ontvangen.

Als bewijsmiddelen gelden getuigenverklaringen, bekentenissen, aanwijzingen en godsoordeelen. Wanneer een aanklacht valsch blijkt te zijn, betaalt de aanklager de onkosten van het geding, een boete voor de rechters en een schadevergoeding aan den aangeklaagde om de hem aangedane schande te bedekken; wordt ze bewezen, dan betaalt de beklaagde de onkosten, een boete ten bate der rechters en de vergoeding aan de winnende partij voor geleden schade en gedane moeite.

Wordt de beklaagde ter dood veroordeeld, dan vervallen boete en vergoeding en betaalt de familie meestal de onkosten.

De onkosten bestaan uit tal van uitgaven, zooals die voor 't laten roepen van getuigen, voor 't voedsel tijdens den duur van het onderzoek aan de rechters verschaft, enz; men laat alles, ook het geringste, betalen.

De boeten worden door de hoofden, die aan de terechtzitting deelnamen, verdeeld, met dien verstande dat de hoogeren een grooter aandeel krijgen dan de lageren.

De vergoeding bedraagt gewoonlijk meer dan de geleden schade groot is, waarbij ook rekening gehouden wordt met de moeite die de overwinnende partij zich in 't belang van de zaak heeft gegeven.

Voor de betaling moet het dorpshoofd van den veroordeelde instaan, die zich op de familieleden van laatstgenoemde kan verhalen

Is een misdadiger gevlucht, dan is toch zijn dorpshoofd voor het misdrijf of liever voor de uitvoering van het vonnis, dat daaromtrent geveld wordt, aansprakelijk, echter weder met verhaal op de familie van den vluchteling.

Over 't algemeen zijn de rechters omkoopbaar. Pogingen tot omkooperij leveren echter, ook al heeft, zooals meestal geschiedt, de betrokken rechter het hem aangebodene aangenomen, een zwaar vermoeden tegen den omkooper op.

Behalve door den rechter kan iemand ook door zijn oemah-maneh wegens overtredingen beboet worden.

Dergelijke overtredingen betreffen vergrijpen tegen den hadat, zooals het niet goed behandelen van een lijk e. d.; zulke boeten worden uit vrees voor de oemah maneh steeds betaald.

Hoewel niet in direct verband met het onderwerp staande, moet hier nog even melding gemaakt worden van de verbods- of waarschuwingsteekens die men, in Beloe reizende, dikwijls kan waarnemen.

Het zijn teekens die een verbod bevatten om iets te doen en meestal tevens de straf aanwijzen, die op overtreding staat.

Zoo wanneer langs den weg b. v. klapperboomen staan. De eigenaar hangt dan soms horizontaal aan een staak of een boomstam een klapperblad en daaraan b v. een geitepoot. Dat verbodsteeken beduidt dan dat hij, die van de klappers plukt, met een geit beboet zal worden.

Inplaats van een geitepoot zal men er b. v. een stuk van een karbouwestaart aanhangen, wanneer de boete een karbouw zal zijn, terwijl, indien men met een geldboete dreigt, er rond geknipte stukjes van een blad aan worden gehangen, wier grootte en aantal de muntsoort en het aantal munten aanwijst waarmede de overtreder beboet zal worden.

§ 3. Misdrijven en straffen.

Op een gewonen moord of doodslag staat de straf van vergoeding aan de familie van den verslagene en boete. Die vergoeding of bloedprijs wordt emma oïn matan (van emma = mensch, oïn = gelaat en matan = oog) genoemd en bestaat b.v. uit één slaaf en 2 sovereigns en 20 gulden. In plaats van een slaaf kan men ook geld of andere zaken van waarde betalen. Met die betaling van een slaaf heeft men de bedoeling om aan de familie van den verslagene voor dezen iemand in ruil te geven, die hem bij den arbeid vervangen kan.

Wanneer de moordenaar niet in staat is de boete, den bloedprijs en de gerechtskosten te betalen en zijne familie daar ook geen kans toe ziet of dat niet voor hem over heeft, kan deze zich van de zaak afmaken en de gevolgen uitsluitend voor rekening van den moordenaar brengen. Zij doet dit door onder aanbieding in 't geheim, zonder dat de familie van den verslagene daar iets van bemerkt, van een bedrag van b.v. 2 sovereign's en 20 gulden aan den radja, dezen over te halen uitsluitend den moordenaar voor het gebeurde aansprakelijk te stellen. Deze wordt dan ter doodgebracht, tenzij er zich liefhebbers opdoen, die den bloedprijs enz voor hem betalen willen en die hem dan tot slaaf maken.

Na de beslissing van den radja om de familie van den dader buiten spel te laten, betaalt die familie openlijk een bedrag van 2 sovereigns en 20 gulden of het dubbele ten behoeve van de rechters enz., en daarmede is ze van de zaak af. Deze betaling heet teboknoeroe (van tebok = bord en moeroe = lepel).

Wanneer het een familie van invloed geldt, wier leden de noodige brutaliteit en welsprekendheid bezitten, weten deze ook zonder de geheime betaling den radja wel over te halen om hen van de aansprakelijkheid te ontslaan.

Er zijn verschillende gevallen, waarin doodslag niet strafbaar is, zoo b. v. als hij uit zelfverdediging of ter verdediging van anderen plaats heeft, wanneer men een dief op heeterdaad betrapt en hem dan doodt, wanneer iemand zijn vrouw op overspel betrapt en haar of haar medeplichtige of beiden doodt.

Wanneer een medeminnaar, zijn beminde betrappende op samenleving met een derde, dezen laatste doodt, dan wordt hij wel veroordeeld, doch moet die beminde een deel, b.v. de gerechtskosten, betalen. Die betaling noemt men hataman monoe metan, van hataman = binnen brengen, monoe = helder en metan = zwart.

Moordt op een radja gepleegd wordt gestraft met het ter dood brengen van

den dader en al zijne foekoengenooten; men gaat daarbij uit van de meening, dat één persoon op zich zelf niet tot zulk een daad durft overgaan zonder door zijne omgeving te zijn opgehitst.

Bij verwonding betaalt de dader inplaats van den bloedprijs eene vergoeding „om de wond te sluiten", waarvan het bedrag afhankelijk is van de zwaarte der verwonding.

Onder de diefstallen zijn die van karbouwen en paarden het menigvuldigst.

Diefstal wordt gestraft met vergoeding van het gestolene, welke vergoeding meestal grooter is dan de waarde van het ontvreemde, en met boete die onder de rechters wordt verdeeld, terwijl de dief bovendien aan den bestolene eene schadeloosstelling moet betalen voor de moeite, die laatstgenoemde heeft moeten doen om zijne goederen terug te krijgen. Deze schadeloosstelling heet, wanneer het ontvreemde uit goederen bestond, hatali fatin baho'ak (van hatali = binden, fatin = plaats en baho'ak = goederen), doch wordt ingeval van paardendiefstallen taliséla (van tali = touw en sela = zadel) en bij buffeldiefstallen hahésien babakoen (van hahésien = voortjagen en babakoen = slaan) genoemd.

De hatali fatin baho'ak vertegenwoordigt een waarde van 6 gulden of van één of tweemaal één sovereign en 10 gulden of een dergelijk bedrag; de beide andere schadeloosstellingen hebben een waarde van ongeveer de helft der gestolen dieren.

Indien de dief en diens familie de boete, enz. niet willen of niet kunnen betalen, wordt op dezelfde wijze gehandeld als in dergelijke gevallen met een moordenaar geschiedt en wordt de dader dus ook evenals deze gedood.

Dikwijls tracht de bestolene door het wegnemen van goederen van derden zich voor schade te vrijwaren. Zoo zal hij, wanneer hij en de dief tot hetzelfde rijkje, doch tot verschillende foekoens behooren, zich van goederen of paarden of buffels van een der foekoengenooten van den dief meester maken. De toemoekoen van den dief wordt daardoor aangespoord tot het spoedig helpen berechten der zaak, terwijl door hem, wiens goed weggenomen is, op de familie van den dief de noodige drang wordt uitgeoefend om spoed te maken met de betalingen.

De wegnemer der goederen van die derden moet daarvan echter aan zijne hoofden kennis geven, opdat zijn handeling niet als diefstal beschouwd worde

Dit wegnemen komt ook veel voor, wanneer bestolene en dief tot verschillende rijkjes behooren en vindt dan meestal zijn oorzaak in de laksheid of den bepaalden onwil, die de vorst van den dief aan den dag legt om de zaak langs wettigen weg tot een oplossing te brengen, dan wel in de traagheid, waarmede, indien de zaak gevonnisd is, de betalingen worden gedaan. Die langzaamheid en onwil zijn meestal te wijten aan luiheid van den radja van 't rijkje, waar de dief thuis behoort, of aan de omstandigheid, dat hij door den dief is omgekocht, dan wel voor dezen en zijne familie eenige vrees heeft.

Stel b. v. dat A. van het rijkje Lidak voor 10 buffels is bestolen en dat

hij door de sporen der dieren te volgen, is te weten gekomen dat de dief, 't zij een bepaald, 't zij eenig onbepaald, doch in ieder geval een in Naitimoe wonend persoon is. Nu kan A. door tusschenkomst van zijne hoofden een klacht bij den radja van Naitimoe indienen, doch dikwijls zal deze de zaak aanhooren zonder om een der bovengemelde redenen iets uit te richten.

Wanneer A. nu bemerkt dat er langs wettigen weg voor hem geen recht te verkrijgen is en hij daartoe den moed bezit, dan zal hij zich recht verschaffen door met vrienden en kennissen Naitimoe binnen te trekken en daar van een wilkeurig persoon C. zooveel paarden of karbouwen weg te nemen, dat hunne waarde die van 't gestolene aanzienlijk overtreft.

Dit wegnemen of rampassen is geheel anders dan stelen. Het geschiedt openlijk, d. w. z. dat de wegnemers er zoowel aan hunne eigen hoofden als aan de personen aan wie de dieren ontnomen worden, kennis van geven.

Die kennisgeving aan hunne hoofden geschiedt mondeling, die aan de beroofde personen op een der volgende wijzen.

Wanneer de wegnemers paarden weghalen en zich dus vlug uit de voeten kunnen maken, of wanneer ze niet te ver in 't andere land hebben moeten doordringen om paarden of karbouwen in handen te krijgen en ze bovendien nogal sterk in aantal zijn, zoodat ze geen aanval van hunne onvoorbereide slachtoffers hebben te vreezen, dan roepen ze op de plaats der wegneming of wannneer ze in dat andere land een dorp of tuinhuizen passeeren, luide hun daad en de reden daarvan uit, terwijl wanneer het zaak is aan het wegnemen niet zoo onmiddellijk ruchtbaarheid te geven, er niet geroepen wordt, doch de wegnemers van de plaats der wegneming af tot aan hunne verblijfplaats, langs den weg dien ze nemen teekens, zooals inkervingen in boomen, afkappingen van takken enz. maken, opdat de eigenaren der weggenomen dieren kunnen nagaan waar deze gebleven zijn en bij wien ze moeten aankloppen om opheldering over het gebeurde te vragen. Soms ook wordt er geroepen en worden er tevens teekens achter gelaten.

Bij dat roepen wordt gewoonlijk een termijn genoemd, binnen welke de diefstal ten nadeele der wegnemers gepleegd, zal moeten worden behandeld, indien er van teruggave der weggenomen dieren sprake zal zijn. Wanneer er niet geroepen is, kan de benadeelde dien termijn bij den wegnemer komen vragen.

Heeft de behandeling van de diefstalzaak niet binnen den gestelden termijn plaats, dan vervallen de weggenomen dieren aan de wegnemers.

Deze geven dan aan hunne verschillende hoofden een of twee der beesten en staan er ook eenige af aan die hen geholpen hebben, terwijl ze de overige behouden als schadevergoeding voor het hun ontstolene.

Hij, wiens dieren weggenomen zijn, (dus C) kan ook op de dieven die A. bestolen hebben, verhaal zoeken en de wegnemers met rust laten. In ieder geval is het voor laatstgenoemden zaak in den eersten tijd op hun qui vive te zijn, omdat hunne handeling, wanneer ze niet op de een of andere manier tot een

oplossing leidt, dikwijls door weerwraak in den vorm van veerooverij wordt gevolgd, waarvan dan weder rooverijen over en weer en ten slotte dikwijls oorlog het gevolg is.

Er bestaat bij veediefstallen nog eene gewoonte, die niet voor zachtheid van zeden en rechtvaardigheidszin pleit.

Ze bestaat daarin dat bestolen personen, wanneer ze om de dieven te achterhalen de voetsporen van het gestolen gedierte volgen, daarbij gewoonlijk den eersten den besten persoon van een ander landschap dien ze ontmoeten neerschieten, „omdat hij bezig was de sporen onzichtbaar te maken."

De op die wijze gedoode lieden hebben dikwijls part noch deel aan den diefstal en behoeven zelfs nog niet eens aan de sporen geraakt te hebben.

Komen de zoekenden iemand van hun eigen land tegen, dan vereenigt deze zich gewoonlijk met hen om hen verder bij het opsporen te helpen.

Op brandstichting staan straffen, welke vrijwel met die voor diefstal overeenkomen.

Wanneer een man zijne vrouw op overspel betrapt en hij haar, noch haar medeplichtige doodt, kan hij haar wegzenden, in welk geval hij de fettoh-folien terugkrijgt, doch hij kan haar ook in genade aannemen; in dit laatste geval moet haar medeplichtige hem een bedrag biti loeni (van biti = mat en loeni = hoofdkussen) genaamd betalen, terwijl zij zelf de onkosten, de monoe metan, moet vergoeden.

De biti-loeni bedraagt van één tot vijf malen 1 sovereign en 10 gulden of één snoer koralen.

Bij overspel van den man kan zijn vrouw hem verlaten zonder tot teruggave der fettoh-folien verplicht te zijn. Gewoonlijk echter wordt de zaak bijgelegd.

In schuldzaken wordt soms, wanneer langs wettigen weg geen recht te krijgen is, evenals in diefstalzaken de methode van inbeslagneming of van wegneming van bezittingen van derden, behoorende tot dezelfde foekoen of tot hetzelfde landschap als de schuldenaar, in toepassing gebracht.

§ 4. Godsgerichten.

Zooals in § 2 reeds werd medegedeeld, behooren de godsgerichten tot de bewijsmiddelen, waarvan in Noord-Tetoen in civiele en misdrijfzaken mag worden gebruik gemaakt.

Wanneer men iemand sterk van de een of andere misdaad verdenkt zonder voldoende bewijzen tegen hem te kunnen aanvoeren, kan de rechter hem aan het godsoordeel onderwerpen; wanneer de dader van een misdrijf geheel onbekend is, kan men hem of althans het dorp dat hem onder zijne bewoners telt, door middel van godsgerichten aanwijzen.

Deze gerichten bestaan uit:

1e. de waterproef, monoe wé genaamd (van monoe = vallen, duiken en wé = water).

2e. de vuurproef, tanèh besi geheeten (van tarèh = ophouden en besi = ijzer).

3e. de zwaardproef, hakoroek soerik genoemd (van hakoroek = trekken en soerik = zwaard) en

4e. de dierenproef of tési manoek (van tési = snijden en manoek = vogel, kip).

Stel nu dat iemand van een diefstal verdacht wordt, doch tegen hem geene voldoende bewijzen gevonden zijn. De rechter kan hem dan b. v. aan de waterproef onderwerpen.

Daartoe wijst de verdachte, indien hijzelf niet optreden wil, iemand aan die hem zal vertegenwoordigen en benoemt de rechter een tegenpartij. Dan begeven allen zich, vergezeld van een mak'déan en de noodige nieuwsgierigen, naar een plaats waar eenigszins diep water staat; al te diep behoeft dit niet te wezen, één meter is b. v. reeds voldoende.

Daar aangekomen geeft de mak'déan van het geval kennis aan den watergeest (wé nain), zoomede aan den aardgeest (rai-nain) en aan God (Nai Meromak) en roept hij hunne hulp in den waren schuldige aan het licht te brengen. Hij offert daarna aan den wé-nain door wat rijst te strooien en met een gouden plaat of een sovereign langs den betrokken voho te strijken. Dan gaan de beide partijen of zij die deze vertegenwoordigen te water en duiken onder. Om beter onder te kunnen blijven nemen ze steenen op de schouders.

De watergeest zorgt er nu voor dat, indien de verdachte persoon schuldig is, deze of zijn vertegenwoordiger het eerst genoodzaakt wordt boven water te komen om lucht te scheppen, terwijl, als hij onschuldig is, zijn tegenpartij daartoe het eerst wordt gedwongen.

Het bewijs van schuld of onschuld is daarmede volledig bewezen.

Stel echter dat men door middel van de waterproef den dader wil ontdekken van een misdrijf, wanneer omtrent dezen in het geheel geene aanwijzingen bestaan. Dan wordt eerst uitgemaakt of de dader binnen of buiten het landschap moet gezocht worden.

Daartoe wordt de waterproef op de bovenbeschreven wijze gehouden door twee personen, van wie de één het buitenland, de andere het binnenland vertegenwoordigt.

Blijkt de dader in het buitenland te schuilen, dan laat men de zaak gewoonlijk rusten, blijkt hij in het land zelf te zitten, dan wordt door telkens voor iedere partij een vertegenwoordiger te nemen uitgemaakt, of hij huist onder de slaven van den vorst (de mĕnaik) of onder de foekoen-bewoners. In dat laatste geval wordt dan nagegaan tot welke foekoen en daarna tot welk dorp de misda-

diger behoort, in 't eerste geval wordt dadelijk het dorp, waar hij gehuisvest is, gezocht.

Heeft men zoodoende door toepassing der waterproef het dorp gevonden, dan worden de bewoners verhoord en, als dat niet helpt, het geheele dorp voor het misdrevene verantwoordelijk gesteld en beboet.

Wanneer de vertegenwoordigers van beide partijen tegelijk boven water komen, is dit het bewijs dat onder beide partijen schuldigen schuilen.

Om geknoei te voorkomen zorgt men ervoor dat de duikers personen zijn, die geen reden hebben om in het belang van de tegenpartij eerder boven water te komen dan noodig is. Soms neemt men daarom personen uit andere rijkjes als duikers.

De duikerdiensten worden vrijwillig gepresteerd en door de verliezende partij als gerechtskosten betaald.

Inplaats van de waterproef kan ook de vuurproef worden aangewezen.

Daarbij worden in den grond zeven op één pas afstand van elkaar, in een rechte lijn gelegen kuiltjes gemaakt, leggen de vertegenwoordigers der partijen beurt om beurt 7 sirih-, 7 waringin- en 7 andere bladeren op hun hand, wordt daarop een rood, gloeiend stuk ijzer gelegd en moet hij, wiens beurt het is, daarmede in niet al te vlug tempo heen en terug over die zeven kuiltjes loopen

De schuldige behoort dan tot de partij, wier vertegenwoordiger het ijzer wegwerpt of begint te schreeuwen, voordat de voorgeschreven weg is afgelegd.

Voordat tot deze proef overgegaan wordt leest de mak'dean op de bij de waterproef beschreven wijze, aan de kuiltjes, dus aan den aardgeest, de les om er voor te zorgen dat de schuldige tot het wegwerpen van het ijzer of tot schreeuwen gedwongen worde, doch de onschuldige niet. Hij offert ook, doch thans meer speciaal aan den aardgeest.

Bij de zwaardproef bindt men een touwtje aan het gevest van een zeer scherpe sabel en bevestigt deze daarmede aan een tak of een ander voorwerp, zoodat zij vrij komt te hangen.

De sabel, dus de kakalock of oorlogsgeest, wordt dan opgedragen te helpen om den schuldige te vinden, waarbij ook weder, evenals bij de vorige proeven, de hulp van God en de aardgeesten wordt ingeroepen. De vertegenwoordigers der partijen leggen dan 7 waringin- en 7 sirihbladeren in de tusschenruimte tusschen twee vingers, leggen die vingers vervolgens zoodanig om het boveneinde van de kling, dat de scherpe zijde hiervan naar de hand gericht is en de rug zich bij de beide vingertoppen bevindt. Dan worden die vingertoppen tegen elkaar aangedrukt en de hand langzaam langs de kling naar beneden getrokken.

De partij wier vertegenwoordiger er af komt zonder gewond te worden of te gaan schreeuwen, is onschuldig. Schreeuwen en gewond geraken duiden

schuld aan. Daar de sabelklingen bovenaan smaller zijn dan in het midden, is de kans zich te blesseeren vrij groot.

De dierenproef heeft dit voor dat, wanneer het aantal partijen groot is, deze allen tegelijk kunnen worden behandeld.

Stel b. v dat in een rijkje, waarin tien dorpen gelegen zijn, gestolen is en men den dief door middel van de dierenproef wil ontdekken, dan steekt men een kort stokje in den grond, bindt daaraan een touwtje en aan 't andere uiteinde hiervan een kip met een poot vast.

Vervolgens legt men rondom dat stokje op een afstand ter lengte van het touwtje ervan verwijderd elf steenen, van welke één het buitenland en de overigen elk één der tien dorpen van het rijkje zelf vertegenwoordigen. Dan wordt in een lange toespraak, waarbij ook Waihalé nog te pas komt, aan God en de aardgeesten verzocht om mede te werken, ten einde de schuldigen te vinden, waarna een der aanwezigen de kip den kop afhakt en het dier daarna in het midden boven of bij het stokje loslaat.

Dit spartelt nog eenigen tijd rond om dan te blijven liggen. Het dorp dat vertegenwoordigd wordt door den steen, waarop de kip met haar lichaam of met een harer lichaamsdeelen is neergevallen, huisvest de schuldigen

Indien het dier op den eenen steen sterft, doch op anderen bloedsporen achterlaat, is dit het bewijs dat de dorpen die daardoor vertegenwoordigd zijn, medeplichtigen aan het misdrijf herbergen.

Vroeger hield men er nog een ander soort van godsoordeel op na, dat echter thans weinig of niet meer gevolgd wordt

Het werd gehouden, wanneer iemand door een ander van een ernstig misdrijf beschuldigd werd, doch zijn schuld even pertinent ontkende als de ander haar volhield.

Om dan tot een beslissing te komen, namen de betrokkenen een stuk bamboe, staken hunne met scherp geladen geweren elk in een der uiteinden daarvan en gingen dan zelf voor dat uiteinde staan. Op een gegeven teeken trokken ze dan af. Hij die ongelijk had, werd door den kogel van de tegenpartij meestal doodelijk getroffen, hij die in zijn recht was, bleef ongedeerd.

Naar men beweert gebeurde het nimmer, dat beide partijen tegelijk werden getroffen.

Dat dit zelden voorkwam, laat zich verklaren uit de omstandigheid dat veelal de een iets vlugger in het afvuren was dan de ander en dat de geweren tengevolge van slechte constructie, vochtigheid van het kruit of van de lont of onbruikbaarheid der percussie dikwerf ketsten en er dus veel kans bestond, dat dit bij de proef met een der twee vuurwapens het geval was.

HOOFDSTUK XVIII.

GRONDBEZIT.

Wanneer men met een emma tétoen de vraag, aan wien de woeste, d. w. z. de nimmer bebouwd geweest zijnde gronden behooren, bespreekt, dan zal na eenig praten zijn conclusie zijn: „aan den radja, maar ook aan de toemoekoens."

Den radja zal hij niet vergeten te noemen, omdat die de hoogste autoriteit in het rijk is en dit in de eerste plaats is tegenover personen, die buiten het rijk staan, en tegenover andere rijkjes.

Hem alleen noemen zou teveel met de werkelijkheid in strijd zijn; het ligt toch voor de hand, dat, waar de radja in vele gevallen weinig meer dan een ornament is, waar, wanneer de radjafamilie uitsterft, de gezamenlijke hoofden een dasi uit een ander rijk koopen —, onder zulke omstandigheden de radja niet als eigenaar van den woesten grond in zijn rijk kan worden beschouwd. Vandaar dat hij te zamen wordt genoemd met zijn toemoekoens.

Deze zijn in hunne kwaliteit van hoofden en vertegenwoordigers der verschillende foekoens tevens de grondbezitters van het rijk.

Dewijl zij dit echter zijn in hunne evengenoemde hoedanigheid van hoofden en vertegenwoordigers der foekoens, volgt daaruit dat de woeste gronden au fond aan de gemeenschap, aan de vrije bevolking behooren.

Er zijn streken waar overvloed van woesten, doch voor bebouwing geschikten grond is; er zijn er ook waar alles wat voor bebouwing vatbaar is, is geoccupeerd.

De regelen op het grondbezit betrekking hebbende, zijn voor die twee categorieën van streken verschillend.

Daar waar alle grond geoccupeerd is, is ook alles het eigendom van bepaalde personen of families. Dit eigendomsrecht behoudt men, ook al laat men z'n land nog zoo lang braak liggen; het gaat van vader op zoon of van oom op neef over, doch blijft in de familie.

In dergelijke streken, die gewoonlijk betrekkelijk dicht bevolkt zijn en waar, — wijl alles wat bebouwd kan worden in gebruik is, — weinig bosch voorkomt, treft men weinige of geene wasboomen aan. Het sandelhout dat er groeit, behoort aan hem wien de grond toebehoort, is dus particulier bezit; de bezitter is daarvan dan ook geen tantième aan zijne hoofden schuldig.

De velden laat men, wanneer ze uitgeput geraken, door braakligging weer op hun verhaal komen, om ze, nadat ze zich hersteld hebben, opnieuw te beplanten.

In de streken waar men woesten bebouwbaren grond maar voor het grijpen heeft — en zulke streken zijn verreweg het talrijkst —, daar is de toestand eenigszins anders. Daar behooren sawahs en vruchtboomentuinen ook aan bepaalde

personen of bepaalde families, doch wordt op andere gronden geen persoonlijk eigendomsrecht uitgeoefend, om de eenvoudige reden dat men daar voor z'n maïs- en rijstvelden telkens weer andere, nog woeste, of sedert lang door den vorigen bebouwer verlaten stukken gronds — 't zij boschgrond (= alas), 't zij gras of alang-alangveld (= hai loean van hai = hout, loean = buiten), 't zij alang-alang-grond met kajoe-poetih boomen begroeid (= boeboer laran, van boeboer = kajoe-poetih boomen, en laran = binnen) — in gebruikt neemt.

Bedoelde sawahs, 't zij ze geïrrigeerd zijn (en dan harè wè wè môn heeten), 't zij ze van regen afhankelijk zijn (en dan harè wè oedan wên genoemd worden), en die vruchtboomentuinen (abad) blijven in de familie en gaan van geslacht op geslacht over. Verkoop ervan heeft zelden plaats

Om droge velden of tuinen (to'os rai marak) voor rijst of maïs aan te leggen, mag ieder zonder vergunning zooveel woesten grond benutten als hij bewerken kan.

Hij behoeft zich bij zijn keuze niet tot den grond van zijn eigen foekoen te beperken, doch mag ook terrein in andere foekoens, mits tot zijn landschap behoorende, zonder vergunning tot tuinen bewerken.

Hij heeft alleen op sommige dingen te letten en wel:

1e. dat hij met zijn ontginning op behoorlijken afstand van heilige of verboden plaatsen, zooals geestenverblijven en voho's van verschillenden aard met hunne omgeving, verwijderd blijve;

2e. dat hij zijn tuinen niet zoo dicht in de buurt van wasboomen aanlegt, dat de bijen door het bewerken en het branden gestoord of verjaagd zouden kunnen worden, en

3e. dat, wanneer op den grond, dien hij ontgint, sandelhoutboomen voorkomen, deze niet alleen gespaard worden bij het kappen, doch bovendien bij 't branden tegen de vlammen worden beschut, hetgeen geschiedt door den grond rondom die boomen schoon te maken en de boomen met pisangbast in te pakken.

Een tuin wordt gewoonlijk drie achtereenvolgende jaren, soms korter, soms langer, al naar de opbrengst eerder of later gaat verminderen, bewerkt

Dan verlaat men hem en mag een ander hem bewerken, hetgeen in de practijk echter niet voorkomt, omdat hij wegens onvoldoende opbrengst verlaten is.

Zooals boven reeds werd medegedeeld, mag iemand ook in andere foekoens, mits tot hetzelfde landschap behoorende, vrij woeste gronden ontginnen. De foekoens van hetzelfde landschap hebben dus als 't ware ten aanzien van den grond onderling geen grenzen

Wel hebben ze deze ten aanzien van de sandelhoutboomen.

Elke foekoen heeft z'n terrein, binnen hetwelk het sandelhout dat er groeit aan hem behoort. Wanneer het gekapt wordt, geschiedt dit door den toemoekoen met de gezamenlijke vrije mannelijke leden van den foekoen, nadat van het voornemen daartoe aan den radja is kennis gegeven.

De radja krijgt dan al naar gewoonte 5 tot 10 procent van het gekapte hout van goede kwaliteit; van het overige krijgen de mindere hoofden een flink aandeel, terwijl de rest onder de leden van den foekoen wordt verdeeld.

Gewoonlijk gaat men bij het sandelhout-kappen de grenzen, waarbinnen dat hout aan den foekoen behoort, „bij vergissing" een weinig te buiten, doch wanneer men die vergissing niet overdrijft, wordt dit door de benadeelden door de vingers gezien, omdat deze zich bij gelegenheid aan dezelfde fout schuldig maken.

Wasboomen hebben bepaalde personen of families tot eigenaar.

Zoodra iemand een boom ziet, waarvan hij vermoedt dat hij mettertijd door bijen zal worden bewoond of waarin deze reeds aanwezig zijn, zal hij, indien die boom nog geen eigenaar heeft, trachten hem in bezit te krijgen.

Daartoe moet hij aan de eigenaren der omliggende bijenboomen vergunning tot in bezitneming vragen, die haar gewoonlijk alleen geven, wanneer de aanvrager een familielid van een hunner is.

Is de vergunning verkregen, dan legt de nieuwe eigenaar een steen aan den voet van den boom, ten bewijze dat hij in bezit is genomen. Bij de plaatsing ervan moeten de eigenaren der omliggende bijenboomen tegenwoordig zijn en slacht de in-bezit-nemer een big of een kip om aan den steen te offeren, terwijl hetgeen van 't offer overblijft door de aanwezigen wordt opgegeten.

De was en de honig van alle bijennesten die in den boom zijn of er later in gemaakt worden, zijn dan voor den eigenaar. Zijn recht gaat op zijn erfgenamen over. De hoofden hebben geen aanspraak op een deel van de opbrengst.

Vreemden kunnen zoo'n boom alleen door koop in bezit krijgen.

Van de opbrengst van maïs en rijsttuinen betaalt de bewerker een bedrag in natura ter waarde van 60 cent à één gulden per tuin aan belasting.

De toemoekoens innen deze door tusschenkomst van de matas en brengen haar door tusschenkomst van de hoofdtoemoekoens aan hun radja, die hun een deel voor de moeite afstaat. Indien dit een klein-radja is, d. w. z. een die onder de suprematie van een hoofdvorst staat, zooals dit in West-Fialarang het geval is, dan brengt hij de belasting van zijne gezamenlijke toemoekoens aan den hoofdvorst, die hem weder een deel voor de moeite afstaat.

Wanneer iemand tuinen in een ander landschap wil aanleggen, heeft hij daartoe de vergunning van de betrokken hoofden van dat landschap noodig en moet hij, behalve aan zijn eigen hoofden, ook aan dezen belasting in natura opbrengen.

Het vragen dier vergunning is overbodig, wanneer hij een tuin maakt in aansluiting met tuinen van familieleden in dat andere landschap woonachtig.

Bij de kwestie van het grondbezit komen de afstammelingen van de oorspronkelijke bewoners van het land, de toewan tanah, hier rai o'an (van rai = grond en o'an = kind) dus landskinderen genoemd, als zoodanig niet in bijzondere aanmerking.

Wanneer aan de rijks-voho's en de fatoe matan geofferd wordt, moeten zij tegenwoordig zijn en rijst strooien; wanneer een eigenaar van een wasboom aan zijn boom offert, omdat de bijen er uit weg blijven, dan kan hij tegen betaling daarbij de hulp van een rai o'an inroepen, doch verderen invloed of beteekenis ontleenen deze aan hun rai-o'an-schap niet.

De zee wordt als het speciale gebied van het Gouvernement beschouwd. Daarop worden door de Beloeneezen geen rechten uitgeoefend, hetgeen voor een zee-vreezend volk als zij zijn trouwens voor de hand ligt.

HOOFDSTUK XIX.

DIVERSEN.

Er is in de vorige hoofdstukken over sommige zaken gesproken die een nadere verklaring vereischen.

Zoo over den dans *likoerai* genaamd. Hij wordt gedanst door vrouwen. Deze hebben daarbij eene uit een langwerpig stuk hout uitgeholde, van onderen smaller toeloopende, van één trommelvlies voorziene trommel bij zich, die een lengte van ongeveer $4^1/_2$ decimeter heeft en die ze meestal onder den linkerarm houden zóó, dat de linkerhand vrij blijft en ze het trommelvlies met de vingers der beide handen kunnen bespelen.

Bij het likoerai gaan de vrouwen in een rij achter elkaar staan, nemen een min of meer kromme houding aan door in de knieën een weinig door te buigen en naar den grond te kijken en maken dan onder begeleiding van haar getrommel kleine, gelijkmatige trippelpasjes door de knieën bij elk pasje een weinig op te trekken; daarbij maken ze met het geheele lichaam wendingen beurtelings naar links en naar rechts, waarbij sommingen het bovenlichaam sterker bewegen dan het onderlijf, zoodat ze een min of meer zwiepende beweging krijgen. Al likoeraiende beweegt de rij zich langzaam, gewoonlijk in een cirkel vooruit.

Bij sommige gelegenheden is het aantal deelneemsters zoo groot, dat men dubbele of zelfs vierdubbele rijen vormt.

Het geluid dat de trommels maken is bij zoo 'n gelegenheid vrij sterk Gewoonlijk danst een man met een wapen in de hand voor de vrouwen uit.

Allen zijn bij het likoerai zoo sierijk mogelijk opgetuigd; de zucht tot mooi-zijn gaat dikwerf tot het bespottelijke over. Zoo zag ik vrouwen die een spiegel voor 't hoofd hadden gebonden en dergelijke dwaasheden meer.

Als versiering is speciaal bij het likoerai in gebruik een donkerblauwe

met witte of gekleurde randen afgezette, met kruisen of andere figuren versierde katoenen rok, die over de gewone kleeren wordt gedragen en uitsluitend bij het likoerai wordt gebruikt.

Er bestaan verschillende soorten van likoerai, die op verschillende melodieën of wijzen gedanst worden. Sommigen daarvan, zooals de likoerai foenoe en de taë tiha manoek ain, worden, zooals we in hoofdstuk XV reeds gezien hebben, uitsluitend bij bepaalde gelegenheden gedanst.

Terwijl het likoerai over dag plaats heeft, is *tébé* een dans die bijna altijd 's nachts wordt uitgevoerd.

Er nemen zoowel mannen als vrouwen aan deel.

Ze zijn daarbij in een kring geschaard en houden elkaar bij de armen of schouders vast.

Soms zijn mannen en vrouwen dooreen geplaatst, soms vormen mannen de eene helft van den kring en vrouwen de andere; een andere keer zijn er twee kringen om elkaar heen gevormd, waarvan de een uit mannen, de andere uit vrouwen bestaat.

Op de wijze van zangen die daarbij worden gezongen beweegt de kring zich met horten en stooten, zich nu eens iets verwijdend, dan weer wat vernauwend, langzaam in de rondte, waarbij de deelnemers van tijd tot tijd hard op den grond stampen en soms meer schreeuwen dan zingen.

Deze dans is onder verschillende benamingen met geringe wijzigingen op bijna alle eilanden van het gewest Timor bekend.

In 't midden van den kring of even er buiten brandt een vuur, dat de omgeving slechts uiterst spaarzaam verlicht.

Slimoets zijn de gewone kleedingstukken van den Beloenees. Het zijn door hem zelf geweven, met verschillende figuren versierde doeken ter lengte van ± 2 en ter breedte van ± 1 meter. Ze worden om 't onder- zoowel als om 't bovenlijf geslagen, dienen dus zoowel tot sarong als tot baadje.

Tot de sieraden behooren ook sommige soorten van *kralen*. Ze verschillen onderling voornamelijk in grootte en waarde. De beste soort is cylindervormig, oranjegeel van kleur, dikwijls met fijne barstjes aan de oppervlakte. Ze zijn ± 7 m. M. lang en 3 m. M. dik en vertegenwoordigen een waarde van ongeveer $2^1/_2$ gulden per kraal.

Waar ze vandaan gekomen zijn en hoe ze gemaakt zijn is onbekend; doch pogingen om ze na te maken zijn tot nu toe steeds mislukt, doordat de inlander het namaaksel onmiddellijk herkende.

Voor den Europeaan zijn ze waardeloos; hij vindt ze zelfs niet eens mooi.

Onder de poesaka worden dikwijls snoeren kralen aangetroffen.

Naar het schijnt heeft geen aanvoer van elders meer plaats.

Europeesche kralen hebben in Beloe bijna geen waarde.

Opmerking verdient dat een bedrag van één sovereign en 10 gulden als een soort eenheid van betaling geldt.

Ten slotte zij nog vermeld, dat men bij het spreken van verheven taal niet alleen de gewoonte heeft eigennamen met dubbelnamen aan te duiden, doch bovendien elk begrip, iedere term twee malen met verschillende woorden te herhalen.

Zoo zal men in zoo'n geval als grens van Lakekoen met Portugeesch Timor niet eenvoudig de Mota Masin noemen, doch daar „Baboeloe" bijvoegen en haar dus Mota Masin Baboeloe noemen, niettegenstaande alleen de Mota Masin langs de grens loopt en de Mota Baboeloe op eenige kilometers van daar verwijderd stroomt.

Zoo zal men, wanneer men wil zeggen, dat men met veel rijst beladen van verre is gekomen b. v. beweren: ik kom van verre, lang was mijn reis, zwaar is mijn vracht, moeilijk te torschen de rijst.

ZWOLLE, Maart 1903.

GRIJZEN.